

107



Т. CVII.

Р. 1912, кн. I.

Рік XXI.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛОГІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

В. CVII.

1912, I B.

XXI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

—♦—♦—♦— Закінчено 14/IV с. с. 1912. —♦—♦—

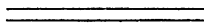
Зміст CVII тому.

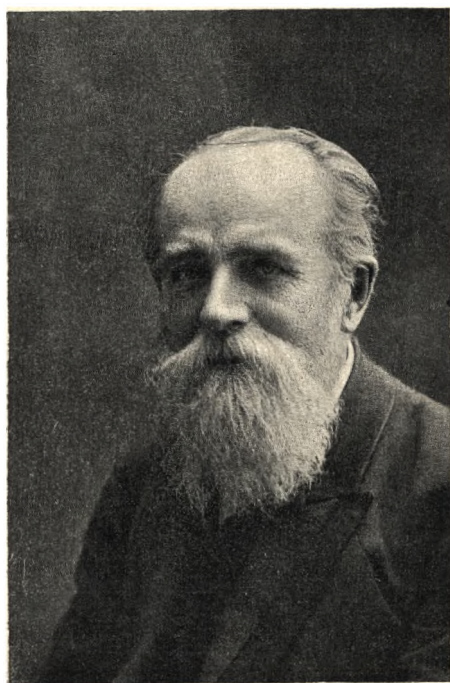
1. Зміст тому	с. 3—4
2. Памяти Якова Шульгина, подав Михайло Грушевський (з портретом)	с. 5—9
3. „Жарт непотребний“, історична вірша з р. 1702 на історичнім тлі, написав Іван Франко	с. 10—38
4. До історії Генеральної Військової Канцелярії, написав Іван Джиджора	с. 39—51
5. Баталіон руських гірських стрільців, 1848—1850 р., написав Іван Кривецький	с. 52—72
6. З-за редакційних куліс віденського Вістника та Зорі Галицької, подав Михайло Возняк	с. 73—109
7. Miscellanea: а) Причинок до історії галицько-руського письменства XVIII в., под. І. Франко; б) Шкільні заняття Петра Білянського, под. І. Євєнціцький; в) Канонічний огляд парохії Ріпник в Короснянським деканаті в Галичині в 1780 р., под. М. Зубрицький	с. 110—128
8. Наукова Хроніка: Причинки до студій над нашою еміґрацією, III, подає Зенон Кузеля	с. 129—163
9. Бібліографія: преісторія, антропология, археология, історія штуки, історія політична і культурна, література, етнографія (реєстр ширших обговорень див. с. 195)	с. 164—196
10. Показчик до тт. CI—CVI Записок Наукового Товариства ім. Шевченка (річник XX)	с. 197—220
11. Зміст т. I—CVI Записок (по німецьки)	с. 221—237
12. Оголошення	с. 238—240

Inhalt des CVII Bandes.

1. Inhalt des Bandes	S. 3—4
2. Dem Andenken Jakob Šulhyn's, von Michael Hruševskýj (mit Porträt)	S. 5—9

3. „Ein nichtswürdiger Scherz“, historisches Gedicht aus dem J. 1702, auf historischem Hintergrund er- läutert von Ivan Franko	S. 10—38
4. Zur Geschichte der ukrainischen General-Kanzlei, mitget. von Ivan Džydžora	S. 39—51
5. Ruthenisches Bergschützen-Bataillon, 1848—1850, von Ivan Krevečkyj	S. 52—72
6. Hinter den Redaktions-Coulissen des Wiener Vistnyk und der „Zorja Hałyčka“, mitget. von Michael Voznjak	S. 73—109
7. Miscellanea, von Iv. Franko, I. Syjencjickyj und M. Zubryčkyj	S. 110—128
8. Wissenschaftliche Chronik: Ein Beitrag zu Studien über unsere Emigration, III, von Zeno Kuzela . S.	129—163
9. Bibliographie; Vorgeschichte, Anthropologie, Archäol- ogie, Kunstgeschichte, politische u. Kulturgeschichte, Literatur, Ethnographie (Register grösserer Bespre- chungen s. S. 195)	S. 164—196
10. Inhaltsverzeichnis zu den Bden CI—CVI der Mittei- lungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Jahrg. XX)	S. 197—220
11. Inhalt der Bde I—CVI der Mitteilungen (deutsch) .	S. 221—237
12. Annoncen	S. 238—240





Яков Шульгин

Пам'яті Якова Шульгина.

Подав Мих. Грушевський.



Дня 14 (27) падолиста 1911 р. відійшов від нас дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка і київського Українського наукового товариства Яков Шульгин, оден з характеристичніших представників українського життя 1870-х рр.; визначний український історик і чоловік пам'ятний ідеалістичним настроєм і чистотою свого характеру.

Потомок щирого українського роду, в яким живо заховувалися етнографічні й українофільські традиції, Яков Миколаєвич Шульгин, рано стративши батька, мав щастя виховуватися в домі свого дядька — одного з найвизначніших представників тодішніх київських наукових, поступових кругів професора київського університету Віталія Яковлевича Шульгина. Не маючи власної родини Віт. Шульгин щиро займався сім'єю свого брата і дуже дбав про розвій та освіту свого племеника. Початки свідомості малого Якова (родженого р. 1851) припали на пам'ятні часи загального суспільного розбудження Росії по кримській війні, і дім його дядька відбивав в собі дуже живо тодішні хвилі загального піднесення. Вчити ся йому довелося в найбільш поступовій з київських гімназій, другій, — котрою кермував оден з ініціаторів київських недільних шкіл Слепушкін, а вчило там немало визначних потім учених й педагогів (між иншими Драгоманів і Житецький). Під впливами дядька інтереси Якова Ш. рано звернулися до історичних наук, і потім вони були підтримані як гімназичною, так і університетською наукою: вступивши до київського університету, Яков Ш. працював

Прийнято на засіданні історичної секції 27 лютого 1912 р.

під проводом Антоновича і Драгоманова; заразом одначе пильно віддавав ся також педагогічній роботі, вважаючи її завданням свого життя, й багато працював по різних початкових школах. Одержавши в тім часі невеликий спадок, він відділив з своєї частки тільки деяку суму на довершення своєї освіти, з решти ж утворив невеличкий фонд, що мав служити на заснування українських народніх шкіл, скоро тільки буде на те спромога. Сам же покійник, скінчивши 1874 р. університет, виїхав у довшу подорож за кордон; розширяв свої наукові відомости, слухаючи виклади по різних університетах, і приглядався до суспільно-політичних відносин (з подорожи сеї посилав і кореспонденції до різних газет). Між иньшим зблизивши ся до українських емігрантів, що осідали тоді в Женеві з Драгомановим на чолі, Ш. став брати участь в їх виданнях, і пізнійше на сі жевевські українські видання був обернений шкільний фонд Як. Шульгина, з огляду що на відкрите українських шкіл не було близької надії.

Вернувши ся з подорожи, покійний почав шукати собі занять по серцю — ділив свій час між педагогічною роботою і газетною, з початку в Києві, потім в Одесі; але перше ніж наладило ся його життя, спала на нього пригода, яка розбила всі його плани: 1879 р. його вислано „адміністративним порядком“ з Одеси на Сибір і там протримано без усякої причини чотири роки! Се тяжке заслання сильно підірвало і без того не сильне здорове покійника, а крім того, коли його на-решті повернено — закрило йому дорогу до школи, яко не-благодію. Одначе ся неможливість віддати ся педагогічній роботі з тим більшою силою звернула покійного до занять наукових, історичних. Приїхавши з заслання до Києва і займаючи ся тут приватними лекціями, він заняв ся студіями над історією України XVII—XVIII в., і власне що зроблено було ним на історичнім полі, зроблено в сім часі, від повороту з заслання до виїзду з Києва на службу до Єлисаветграду. Я. Ш. займав ся близше т. зв. „Коденською книгою“ — протоколами воєнно-судної комісії, що судила в м. Кодні людей замішаних в гайдамацтві в рр. 1769—71 і при загальній бідности документального матеріялу для історії Коліївщини становить дуже важне джерело для пізнання її. Заразом виясняючи собі неясне становище Росії в сій історії, Я. Ш. спинив ся взагалі над трагічним конфліктом українського громадянства з політикою російського правительства: контрастом великої віри Українців в прихильність

московського царя і надій, які покладали вони, особливо народні маси, на поміч московського правительства, — і тих гірких розчаровань, які їм ся політика принесла. Як довідуємося від близьких приятелів покійного¹⁾, він представляв собі план своєї праці в трох частинах: а) відносини російського правительства до Гетьманщини після р. 1654, б) відносини російського правительства до правобережних Українців, що зісталися під Польщею; в) „непорозуміння 1768 р.“. Таким чином се криваве „непорозуміння“, коли український нарід підіймався в тім переконанню, що чинить волю російського правительства і дістане від нього поміч для визволення від Польщі, і був за те криваво приборканий російським правительством на спілку з польським, — в обробленню покійного мало являти ся завершенням цілого ланцюга таких „непорозумінь“, які почали виникати зараз же після 1654 р.

З задуманої таким чином трилогії покійний насамперед обробив огляд відносин, чи конфліктів російського правительства до Гетьманщини, на ґрунті політичній і соціальної. Але хоч огляд сей написаний дуже лагідно й обережно, все таки він не побачив світу в Росії (тодішня „Кіевская Старина“ Ф. Лебединцева його не прийняла, і надрукований з сеї праці був тільки один розділ в часоп. Сѣверный Вѣстникъ 1887). Праця ся вийшла згодом уже, в 1899 р. в наших „Записках“ (т. XXIX і XXX). Друга частина, де автор, очевидно, мав між иньшим спинити ся на відносинах російського правительства до Палієвої козаччини і до гайдамаччини 1734 р., що дає такі сильні аналогії до Коліївщини, — зістала ся ненаписаною. Покійний взяв ся просто до оброблення історії коліївщини для нової „Кіевської Старини“, веденої старою громадою, до котрої він стояв дуже близько. В 1890 р. тут і появилася головна праця покійного: „Очеркъ Коліивщини по неизданнымъ и изданнымъ документамъ 1768 и ближайшихъ годовъ“ (вийшла тогож року окремо, потім переложена і по українськи в XX т. „Історичної бібліотеки“).

Праця ся оперта головню на студіювання коденської книги; мемуарну польську літературу Коліївщини покійний, зовсім справедливо, цїнив дуже не високо і відсунув на другий план. На підставі зібраного матеріалу покійний історик насамперед

¹⁾ Спомини В. Ів. Щербини — виходять в X кн. Записок київського наукового товариства.

подає відомости про ватажків і військову організацію гайдамаків, стараючи ся вяснити одноцільність і організованість руху, далі спинаєть ся над участю різних народніх елементів в нїм: селян місцевих, Гетьманців, Запорозжів; описує репресії польські і вкінці — відносини до коліївщини російського правительства і різних російських діячів; ся остання глава має вповні відмінний характер і власне входить в той загальний план українсько-російських непорозумінь, задуманий автором. Перетяження документальними подробицями, які автор — не маючи змоги видати свого актового матеріалу осібю, вводив до тексту, і деякий брак суцільности і прозорости викладу були причиною, що ся праця покійного автора не знайшла ширшого розповсюдження, але в наукових кругах була прийнята прихильно і зістала ся досі головною працею з історії Коліївщини. Тільки з боку польських істориків погляд на Коліївщину, як прояв соціального і національного протесту — безпосереднє продовження козаччини, проведений покійним у сій праці, викликав гострі атаки, на котрі відповідав і автор, і редакція „К. Старини“ (власиво Антонович).

Для характеристики історичних поглядів покійного характерична також невеличка його статейка про П. Полуботка в Київ. Старині 1890 р. Вона мала служити певною поправкою до різкого осуду діяльности Полуботка, даного Лазаревським в супереч традиційним поглядам на нього, підтриманих Костомаровим. Признаючи Полуботка сином свого часу, так що його господарство було тільки типовим тодішнім старшинським господарством тих часів, покійний висував ідейні мотиви суспільної діяльности Полуботка і хоч кінець кінцем не важив ся зняти з нього обвинувачень за його приватну діяльність і зіставив його людиною негарною, „гріховним сином свого часу“, але все таки, хоч і в дуже обережній формі старав ся зрівноважити сей осуд признанням безкористних, патріотичних побудок в його політичних виступах.

Ся цінна і дуже сильна як на неприхильні обставини наукова робота покійного урвала ся з початком 1890-х рр. З приватних лекцій трудно було прогледувати родину, а взявши посаду в елисаветградськїм відділі державного банку, покійний не міг в сій глухій провінції вести далі своїх наукових занять. Аж 1899 р. він покинув сю службу і вернув ся до Києва: його неблагонадьожність була нарешті забута і він міг почати педагогічну діяльність — рівно через 25 літ по скінченню універ-

ситета, коли його товариші вже вислужували пенсію. З початку він вчив в одній з приватних гімназій, потім дістав посаду в державній, „першій“ гімназії, де вчив до самої смерті. На сей час припадає його участь в наших виданнях: він надружував тоді в „Записках“ згадану свою давнішу працю „Україна після 1654 року“ (1899), статтю про свого єлисаветградського приятеля В. Ястребова, з нагоди його смерті (ibid. XXX, 1899), і ширше справоздання з книги Єварницького „По слѣдахъ Запорожцевъ“ (т. XXXIV, 1900) — все підписане буквами Л. Ч.). Пізнійше педагогічна робота забрала всю енергію покійного — та й сили вже були не ті, підірвані всякими недогодами. Покійний близько стояв до українського життя, інтересувався ним живо, був одним з ближніх учасників заснування „Українського наукового товариства“ в Києві, засідав в його раді, — але працювати науково не мав уже сил.

Про те ніхто не думав, що кінець його такий близький. Нагло на лекції в гімназії дістав він серцеву атаку, потім іще в додаток, коли його відвозили до дому з гімназіального шкитала трамваем (!), сильно перестудився, і за кілька днів його не стало.

Чесť його пам'яті!...



„Жарт непотребний“.

Історична вірша з р. 1702 на історичнім тлі.

Подав *Іван Франко*.

Бувають часи занепаду суспільного та етичного почуття, коли наслідком різнородних подій та історичних процесів люди починають легковажити своє й чуже жите, забувають про всякі норжи та основи суспільного порядку крім одного хиба Горациєвого „Carpe diem!“ і живучи з дня на день по змозі весело та шумно не дбають про те, що принесе завтра і що по собі полишать потомству. Вони люблять жартувати з усім, що у нормального чоловіка дороге й святе, і не відкидаючи формальної релігійности живуть у повні еґотичним та неморальним житем. У них затрачує ся „мїрило праведное“ для оцінки своїх і чужих поступків, і вони часто вважають дозволеним для себе те, чого ніяк не можуть простити иншим. Для жарту, для п'яної втіхи або приватної пікети вони готові занепащувати жите та добро цілих родин, цілих осель і навіть цілого народа. Своє високе суспільне становище, здобуте звичайно протекцією, лизунством або підкупом, вони вважають не одвічальною службою суспільности, а привілеєм і звільненем від законного поступування. Не диво, що в таких часах і прості та низькі люди, задивляючи ся на жарти своїх панів, дозволяють і собі жартувати з ними таким самим способом.

Польська держава переживала такі часи в половині XVII в. перед Хмельничиною, а ще тяжшу та непросвітнішу добу пережила в першій половині XVIII в. під панованем двох королів із саксонської династії, електорів німецького цісарства, Августа II і Августа III. Те, що пізнійші історики назвали

„польською анархією“, розвинуло ся і розгуляло ся в тих часах у всій повноті і довело до того, що польська держава, майже ціле XVIII століте не вилазючи з чужої кормиги — Німців, Шведів, Москалів, Татар та Турків — нарешті стратила зовсім свою політичну самостійність і була поділена між три сусідні держави.

Для характеристики того часу наведу тут деякі факти по тогочасним свідоцтвам. І так львівський єпископ Йосиф Шумлянський писав д. 25 січня 1701 р. ві Львова до гетьмана Яна Яблоновського, каштеляна краківського і старости львівського, з повідомленем ось про яку подію¹⁾ (подаю в перекладі з польської макаронічної на нашу мову): „Доношу при тім про страшний злочин і насильство над моїм священником уніятюм, якого допустив ся вельм. пан Данилович, староста Борецький, у добрах своєї матери, в Малих Дідушицях. В самі свята різдва Христового, в руський празник, з малої причини ображений в. пан староста Борецький на рідних братів священника Малих Дідушиць післав людей своїх до церкви і велів ухопити священника від віктаря, перед яким той правив службу божу. Його вхоплено і приведено до двора, і тут пан староста велів виспати йому сто кіїв. По тім крикнув: „А де-ж брати сего пона?“ Челядь відповіла, що лишили ся в церкві і замкнули ся. Тоді в. пан староста сам кинувши ся на коня зі своїми людьми рушив до церкви і велів розбити двері сокирами. Ті небожата сховали ся до віктаря і держачи ся божого престола благали помилюваня. Та свавільна челядь не шануючи дому божого впала царськими дверми до віктаря, позкидала з нього всі святі тайни, розсипала на землю св. причасте (*horrendum!*) і не шануючи святої тайни волокла тих людей та топтала ногами. Витягнувши їх із церкви били їх так, що покинули їх мов мертвих, і на сьому скінчили сей злочин у присутности самого в. пана старости Борецького. Сусідна шляхта станула по стороні дідища Малих Дідушиць. Коли пошкодовані вдали ся до Жидачева задля обдукції та протестації, не велено урядови приймати ані протестації ані обдукції з тої причини, що таких учинків допустив ся вельможний пан. Тоді сего священника

¹⁾ А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1700 до конца Августа 1772 года, часть I, Львовъ 1887, ст. 11—12, з покликом на Supplementa ad historiae Russiae Monumenta. Petropoli 1848, N. LXXX. Оригінал сего документу має бути в архіві львівського магістрату під ч. 487.

привезено сюди до Львова. Заложивши поперед усього протест проти жидачівського уряду, я велїв зробити протестацію, списати обдукцію, і доношу про сю нещасливу подію В. М., мойому милостивому добродієви, як протекторови, пану і добродієви святої унії, з запитом, що з тим чинити далї. Одні радять позивати пана старосту до трибуналу під закидом аріянства за таке наси́льство над священником-унї́йотом і святою церквою; інші радять просити, аби Й. М. отець архієпископ львівський велїв екскому́нікувати напасників. З усім тим удаюся до панської ради В. М. мойого милостивого пана добродія і пишу також до Й. М. о. нунція. Змилуйся, добродію, бо гинемо до кінця. Чого в православїю ніколи не терпіло духовенство, тепер мусить терпіти в святій унії. А менї серце краєся і через такі беззаконности доведеться вмирати без часу“.

Се був не одинокий випадок, у якім руський єпископ Шумлянський удавався до польських достойників за радою та протекцією проти надужиття польських панів; до нас дійшли деякі інші документи, які з руської мови на польську перекладав сам Шумлянський для того, аби про їх зміст повідомити гетьмана Яблоновського¹⁾.

Се певно не одинокий факт панського жарту з житєм та здоровєм руських людей, тільки може виїмково пощастило йому дійти до нашої відомости в досить докладній формі. Як виглядало жите найбільшої частини пануючої верстви в Польщі в перших роках XVIII в., про се дає нам досить добре понятє пам'ятна книжка Криштофа Завіші, воеводи міньського, що жив у роках 1666—1721, тішився ласкою короля Августа II, але без довшого вагання перейшов на сторону Шведів і авантурувався довгі літа воюючи свою власну вітчизну, а потім мов нічого й не бувало, знов перейшов до польського табору і зробився сторонником невдалого короля Станіслава Лещинського. Спомини сего литовсько-польського пана видав Юліян Бартошевич у Варшаві 1862 р.²⁾, додавши до них досить простору свою працю про жите їх автора та історичну вартість його споминів. Для нас цікаві деякі уступи тих споминів, особливо про дворазовий побут їх автора на Україні, про його особисті зносини з коро-

¹⁾ Див. Архивъ Юго-Западной Россіи, часть III, т. II, ч. CL, CLI (ст. 449—451).

²⁾ Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody Mińskiego (1666—1721), wydane z oryginalnego rękopisu i zaopatrzone przypiskami przez Juliana Bartoszewicza. Warszawa 1862, стр. LXXIII+440.

лем Августом II та про його літературні праці. Як ілюстрацію життя пануючої верстви в перших роках XVIII в. я наведу далі в перекладі на нашу мову важніші уступи з його записок із р. 1702.

Про свої літературні праці автор згадує в коротких споминах п. з. „Wiek życia mojego“ під pp. 1687—8 по вичисленню різних своїх промов при різних нагодах ось що: „Temowu, lubo niegodne pamięci, wpisane są w księgę moją pt. „Zebrańie różnych mów“, a wpisane dla pokazania i dobrego przykładu potomności, że się w młodych latach nie próżnowało i coraz brało się chciwie do perfekcyi. Disce quivis virtutem ex me verumque labore!“ (ст. 22). Як бачимо, автор мав досить високе понятє про вартість своєї літературної праці. На тій самій стороні читаємо далі: „W tych latach dwóch także, od publiczniejszych zabaw wolny, dla niestracenia darmo czasu, pisałem historyą wierszem polskim „O Agnulfie i Floreście“ i do druku podałem“. Сей друкований твір Завіші, о скільки міг розвідати видавець його споминів, не дійшов до нашого часу. Була се мабуть віршована перерібка якогось італійського оповідання. В р. 1696 Завіша видав друком другу свою книжку, писану латинською мовою п. з. „Propositiones christiano-politicae“, яка також не дійшла до наших часів, і в якій видавець його споминів бачить не теологічний трактат, а політичний памфлет, писаний з метою спонукати християнські держави до війни з Турками. Жавішшу літературну діяльність розвинув Завіша під кінець свого життя, і то більше в релігійнім напрямі. Коло р. 1719 вийшла друком його книжка „Aryjamen“, про якої зміст невідомо нічого. Тодіж, або може роком пізніше, автор видав твір писаний польською мовою п. з. „Xiega o męse Pańskiej“, якому так само не пощастило дійти до наших часів. У р. 1721, т. є в році своєї смерті, він розпочав друкувати польський переклад латинської книги єзуїта Станігорста „Historya Boga nieśmiertelnego“, якої друк ледви чи був скінчений, і з якої також мабуть ніщо не дошло до нашого часу. Нарешті 1728 р., по його смерті, видана була в Варшаві в єзуїтській друкарні його брошура „Odgłos słodko brzmiącej melodyi“ на похвалу роду Завішів.

На Україні, де Завіша мав також просторі маєтности, він був два рази; перший раз 1695 р. в лютім, про що в його споминах читаємо ось що: „25 лютого виїхав я на Україну з Чечерська до Бердичова. Дорога моя була на Хальч, де я два

дни забавив у старости Мозирського (Петра Кароля Котовського), і придивляв ся його підданам Москалям-Пилипонам. На Гомель, Лоїв, Чорнобиль, Димир та Межигори я заїхав до Київа, а відси на Фастів та Котельню до Бердичева. В Київі мене стрічали та приймали святочно, там я забавив 5 день і відвідав святі місця печерські. У Фастові Палій, полковник королівських військ запорожських, зустрів мене пів милі перед містом з хоругвами, трубачами та кітлами, приймав і гостив мене щедро та проводив із міста з великою дружиною; ми роз'їхали ся наділивши один одного дарунками. 12 марта я станув у Бердичеві; там забавив я два тижні на гулянках та ловах, там же вбив я медведя в степах або диких полях. Підчас мого побуту вмер там п. Старосельський, мій слуга і губернатор (завідатель дібр), якому я справив величній похорон, при яким стріляно з гармат, при зложенню тіла стріляли з рушниць драгони та козаки, а бердичівські міщани в процесії з хоругвами проводили тіло до гробу. 27 виїхав я з Бердичева серед гуку гармат і весь осмалений порохом; проводило мене козацтво все як один; подорож моя пішла на Пятку, Чуднів, Мирополе, Полонне, Межирічє, Березницю, Висіць, Давидгородок, Сторобин, Яжевичі до Мінська, до якого я заїхав у велику суботу" (ст. 40—41).

Друга подорож Завіші на Україну відбула ся в р. 1700 весною. Дня 8 марта Завіша зі своєї резиденції в Роготній виїхав на Україну до Бердичева. Їхав на Слуцьк, аби дістати гроший на задуману подорож до Риму. Станувши в Слуцьку 10 марта „забавляв ся півтретя дня трактований ненастанно у пана Сенніцького, стольника холмського і тамошнього губернатора, від якого за певним контрактом узяв 20.000 зол. пол. Відси виїхав 13 з разу при добрій погоді, але в Пінщині, від Межирічя, під Полонним та коло Дубрівки між лісами була дорога дуже погана, на якій поламали ся вози. В Бердичеві станув 21 серед гуку гармат та стріляня з рушниць. На зустріч мені вийшла моя хоругов з козаків і Волохів пів милі за Чуднів. Дай Боже промешкати тут якийсь часок щасливо та здорово! Великий тиждень і три дни свят провели ми без польського священика, але дуже побожно. Гріб божий був убраний гарно; при яким від 12-ої години в п'ятницю аж до 12-ої на неділю ми по черзі клячали день і ніч, а дождавши Воскресеня Христового заспівали „Te Deum laudamus“, при чім стріляно з гармат. Свята провели ми на гулянках і мали нагоду в містї

досить надивити ся на козацькі штуки в танцях і забавах. По святах приїхав із Любара кс. Баєрський і замешкав у нас півтора тижня. Резиденція українська вся була в гуляню. Я часто їздив у дикі поля на звірів; 5 мая вбили ми дося і затровили кілька серн. Тогож дня вечером стрільці принесли мені 6 серн, журавля і глухаря. Д. 7 я поїхав до Слободищ, де при мені вбито страшного птаха, величиною та пірем подібного до лебедя, з дзьобом довгим близько на локоть і з водем або підгорлем як пухир, у який влізло води доброї міри півтора горця. Д. 10 вбито медведя і чотири серни. Тогож дня їздив я з жінкою на гуляне, оглянути пустині дібр Тишкевича, т. є. Бистрика, дуже гарної місцевости, замку мурованого Махнівки, Жижелева та Білополя. Тут забавив я кілька день об'їздячи сюпусту Арабію. В сам день Вознесеня божого при заході сонця в диких полях зустріли ми дуже великого медведя, котрого в трійку гонячи без стріляня ми вбили списами. Мого наганяча Щавінського, що хотів добити звіря, коли вже впав на землю, сей ухопив за ногу і погриз її шкідливо. Серн коло Білополя бачили ми багато, що не лякали ся людей як домашня худоба“ (ст. 74—5).

Для характеристики домашнього життя сего пана наводжу один уступ із його записок під д. 15 падолиста 1698 р. „15-го справив я весіле візникови Василеві з Ануською, нянькою моїх дітей. В Роготній сільські весільні обряди ганебно смішні та дивоглядні велів я відправляти перед собою в покою, з яких я насміяв ся й навтішав ся. Виправляли правдиві інтермедії“ (ст. 62).

Сего року розпочинають ся в записках Завіші його спомини про вносини з королем Августом II. Д. 5 мая 1698 р. він виїхав із своєї маєтности до Варшави на вибір короля. Елекція тягла ся шість неділь. „В ненастанних гуках і розрухах відбували ся засідання, в яких найбільше суперечок було за зрівняне прав великого князівства Литовського з польською короною, що особливо не в смак було панам Сасагам. Я бував на різних трактаментах, і в мене бували. Протягом двох днів не всідаючи з коний ми вибирали короля. При виборі пішло на незгоду. Я був по стороні князя саксонського, і по доконанім виборі литовська шляхта виправила мене до нього з ознайомленем вибору. Я виїхав із Варшави 16 липня разом із п. Отінським, хорунжим великого князівства Литовського. Ми їхали кінями і аж 20 станули в тарнівських горах; тут повитали ми

нашого короля; промовляв Яблоновський, воєвода волинський, досить гідно і чемно, а від руської шляхти Дідушицький, староста жидачівський. Частував нас король того дня в шопі, що мала стіни, плетені з березового прута; в ній заставлено три столи з багатими наїдками та напінками. По обіді король виїхав до свого війська, що стояло табором, бігав на коні і сказав. Д. 27 рушили ми до Кракова; там на другий день король зложив прилюдне визнання віри, сповідав ся і причащав ся і заприсяг умову (*pacta convenia*) з польською державою. Д. 29 в Славкові гостив сенаторів і з ними та з нами з рицарського стану напив ся до волі. Тогож дня король показував докази своєї сили, прим. стискаючи пальцями грубі срібні чарки і т. и. Д. 1 серпня через Лобзів впровадили ми короля, де ненастанна була його забава з рушницею та луком: з пістолета він перетинав звішені нитки, вбивав кулю в кулю стріляючи правою або лівою рукою, трафляв у ціль обертаючи пістолет у зад, трафляв на 1000 кроків із мушкету від рота, не прикладаючи до лица, і т. и. Гостий приймав часто. Нарешті д. 6 серпня переїхав до Кракова, до якого в'їздив добре напивши ся. Під брамами і на замку гучно стріляли з гармат. В'їздячи до міста король скинув перуку мовлячи: „Нехай як Поляк і польський король в'їду до столиці, а не як чужоземець“. Вступив до костела, де відспівано *Te Deum*. Коронація відбула ся аж 12 вересня в Варшаві. На коронаційнім соймі була велика конкуренція між литовськими послами задля маршалківської булави, яку деякі хотіли віддати князеві Вишневецькому. Полагодив усі ті дозволені та благородні амбіції конкурентів сам король, і всі пани згодили ся відступити булаву мені; сю функцію (провід коронаційному соймови) я відправив щасливо і з похвалою і довів сойм до кінця. Най буде великому ангелови на рад честь на віки!“ (ст. 51—3).

В те панське житє, заповнене товариськими забавами, гостинами, п'ятиками та довами, входять немов програмова часть події родинних та сусідських сварів, інтриг та нападів, що характеризували тодішні суспільні та політичні порядки в Польщі. В житю мінського воєводи власне 1702-й рік приносить цілий ряд таких подій. Їх початком можна вважати д. 29 жовтня 1701 р., про який у записках Завіші читаємо: „На день св. Тереси справляв я іменини своїй жінці, маючи на сей акт у себе моїх панів сусідів. По іменинах швидко ми поїхали до Можейкова на заїзд. Пан Халецький, староста мозирський, додав

мені людей, з якими я заїхав сю маєтність 29 жовтня“ (ст. 103). „Заїхати маєтність“ у тих часах значило забрати або обробувати її несподіваним оружним нападом. Можейків належав до п. Яна Казимира Качановського, що мав за жінку природну сестру Завішиної жінки; вороговане Завіші проти сего свояка викликано було власне тим подружжям, яке Завіша вважав страшним мезаліянсом тому, що сестра його жінки Маріанна Текля з Нарушевичів була зразу жінкою Ходкевича, потім Паца, отже оба рази високих аристократів, а третій раз, у стані близьким до божевілья та непочитальности, вийшла за Качановського, який узяв її головню задля її маєтку. Завіша незабаром відібрав жінку від її мужа, а при кінці 1701 р. заїздом захопив маєтність Качановського. Він жив у тій маєтності, як у своїй власній, до 12 грудня, та сего дня нотує в своїх записках: „Дійшла мене несподівана відомість, що Качановський з громадою людей іде не тільки на від'їхане Можейкова, але також на зроблене нам конфузії та насильної напасти. Поміркувавши, що не видержу перед переважною силою, бо всю свою дружину я віддалив був перед тим, лишаючи при собі лише десяток людей, я від'їхав із Можейкова вночі, забравши всі свої річч. Паню Качановську взяли ми з собою і завезли до Роготної. Дня 6 січня 1702 р., в день Трьох королів, Качановський прислав до мене приятелів для перепросин і переговорів, а вбезпечивши нас, на другий день ранесенько наїхав насильно на неготових і ще сонних. Але Бог пощастило нам, що ми лише з кількома людьми вигнали його ватагу з роготенського двора, і на полях з поза паркану настріляли досить його коний та людей. Козаки стояли між оплотами міста і не могли дістати ся до двора. З моїх людей тільки одного гораля Гната пострілено, тай то зовсім нешкідливо. В день руських Трьох царів (12 день пізнійше) я відплатив ся Качановському: зо мною пішло 80 коний, ріжних збираних людей, панів суїдів і моїх слуг, а надто 40 піших козаків компутових полковника князя Вишневецького. О семій год. з рана щасливо підступив я під Можейків, і не забавило й пів години, як я примусив до втеки самого Качановського, його слуг та Волохів; на здогін за ним погнало наших зо 20 коний і по шляхах набили досить людей. Сам Качановський утік до Жолудка; там я велів узяти його зі склепу з поміж мерців. Його витягли, а другого дня відповідно зізнавали свої вчинки. Він був у присутности п. Бурби засуджений і похований у церкві у Вязівці.

Нехай спочиває в спокою, бо я дарував йому всі урази. В тій перепалці тільки одного могого козака пострілено. Я тільки переночував у Можейкові, а потім вернув до Роготної; четвертого дня я відправив людей, задовольнивши їх належно й справедливо“ (ст. 104—106).

З приводу сеї події польський видавець споминів ось як осуджує її моральну вартість: „Богато гріхів допустив ся тут пан староста. Справедливий, а допустив ся насилля; побожний, а спровогував жолудківський костел, який задля сього випадку замкнено. Що гірше, був у своїй власній справі і стороною і судією. А хоча бажав Качановському спасенія, хоча сказав про нього: „Requiescat in pace“, хоча простив йому всі його урази, — як можна при тім християнським настрою зрозуміти такий вислов у його записках: „Такий кінець тим, що женять ся нерівно „et litigant cum superioribus“. В иншій місці Завіша так уболіває: „Качановська, сестра моєї жінки, „ultimi et nefandi thori“. Як погодити після сього перехвалки старости, що Бог, справедливий свідок його честі, дав йому побіду? Але в ту пору в Польщі понятя були такі помішані наслідком безладдя в головах, що й наш Завіша не почував, якого злочину допустив ся, коли ще й хвалив ся тим, що зробив“ (ст. XXI).

Того самого року староста міньський допустив ся без наміслу ще й другого, може ще більшого злочину, бо покинувши сторону польського короля, якому присягав на вірність, перейшов до Шведів. В липні, машеруючи з ними на південь до Берестя, він записує в своїх споминах ось яку подію: „В Білій, маєтности князя канцлера Радивиля, спочивали ми дві неділі не без значної руїни його дібр. Війську дано велику свободу поступати в тих добрах *ad libitum*. Бо той князь був причиною всього зла та замішаня. Худобу з фільварків і хлопську по селах позабираю, стави послушано, звірів у звіринці повбивано, а в палаті і в покоях скрізь *abominatio desolationis* (біблійний вислов „мерзость запустїня“), села деякі попанені Шведами“ (ст. 109—110). А обік сього сцени пиянства та веселих забав, як ось прим. 21 падолиста: „Був у Денгофа, ловчого В. К. Л. в Щекаревицях чотири дні. Була там пані Потоцька, старостина Черкаська, гарна і весела дама, яка ані одної ночі не давала нам спокою, так що ми раз у раз танцювали, гуляли та робили збитки“ (в польськїм тексті *broili*).

Для характеристики подій того самого часу подаю ще оповіданє третього тогочасного свідка про т. зв. „литовську трафе-

дію“ 1701 р. яку також можна назвати „жартом непотребним“ у найповнійшій значіню тих слів. Найкомічнішим у тій трагедії являється те, що сам польський король не вважав невідповідним для свого становища вмішати ся в фамілійні роздори литовських маґнатів та підюджувати одних аж до братовбійчої війни з другими. Подаю оповідане сего свідка, правдоподібно Еразма Отвіновського¹⁾, в перекладі на нашу мову: „Р. 1701. §. 2. Литва сего року за поводом Оґінського бурилася проти Сапег; мала, що правда, справедливі причини, але коли би пан (король) був щиро провадив діло, міг би був инакше запобігти тим трагедіям. Але королеви треба було, аби піддані били ся між собою, і тому видав універсали на загальне ополчене, ніби то проти Шведів, що висіли над границями, і показував свою готовість. Коли вже литовська шляхта повсідала на коні, Сапеги дорозумівши ся добре, що се на них вимірено замах, вивели також у поле не мало війська, найбільше чужоземного та литовських Татар, і так усе літо зводили битви одна сторона з другою“. §. 3. Коронний гетьман Яблоновський в разу бажав залагодити маґнатську колотнечу в Литві, але бачучи, що сам король інтригує проти Сапег, потайно вислав їм військову підмогу з посполитого рушення, яке про око ніби то розпустив.

„§. 4. Отож посполите рушене, зібране проти Шведів, уже під осінь у падолисті рушило проти Сапег, що стояли табором. Зійшли ся під Олькениками. Там нещасливою фарсалією стали проти себе братні ради, і тою кровю, яку черпали обивательські правиці, окропили поля. Сапегинські війська знесено, а гетьманового сина, конюшого литовського, що був генералом у цісарським (австрійським) війську, шляхта взяла в неволю і цілу ніч держала в арешті. Князі Вишневецькі, хоч постріляні гетьманським сином, заходили ся щиро, аби заховати при житю конюшого Сапегу, але Оґінський з Заранком і Котлом усю ніч навмисно підпоювали шляхту, куфами розносячи горілку по олькеницьких вулицях, аби вбити стольника. Рано шляхта кинула ся на дім, де був стольник, а коли варта оперлася їй міцно ме пускаючи, полізли на верх дому, віддираючи

¹⁾ Pamiętniki do panowania Augusta II, napisane przez niewiadomego autora (podobno Erazma Otwinowskiego). Wydane z rękopismu przez Edwarda Raczyńskiego. W Poznaniu 1838. 8-ка, ст. VIII + 384. Спомини обіймають роки 1696—1728.

іонти, лати та крокви і кидаючи на долину, і через повалу почали спускати ся до кімнати. В тім кс. Білосор ускочив до кімнати вікном із заду. Конюший бачучи наглу смерть перед очима, просив ксьондза висповідати його, але Білосор ударивши його сильно в лице крикнув: „Ось маєш абсолюцію!“ Князі Вишневецькі бачучи грізну небезпеку хотіли вивезти конюшого з того заколоту, але коли взявши його між себе всідали до карити, що стояла перед господою, в тій хвилі шляхтич Свідерський рубонув конюшого з заду в голову так, що той упав на землю, а князі ледво спасли ся втекою. Там тоді заїлість люду збиткувала ся над ним; тіло страшенно порубане на штики три дні на вулиці лежало втопане в болото. Коли король Август довідав ся про сю трансакцію, мав радість замість переляку, бо стало ся все з волі короля, коли такий погром упав на дім Сапєжинський, упереджений ненавистю“ (ст. 33—34).

Як ілюстрація тих часів, а власне перших літ XVIII в. дійшла до нас вірша, зложена руською мовою, але правдоподібно якимось Поляком, прихильником шляхетського пановання на Русі, про бурливі події 1702 р., яких пам'ять у значній мірі затратила ся, і виступає лиш уривками в сучасних історичних жерелах, але які про те заслугують на спеціальну увагу як перший об'яв того людського руху в Правобережній Україні, яким характеризуєть ся її історія майже за весь XVIII вік і який прозвано гайдамацьким у протиставленю до козацьких рухів XVII в. Ті гайдамацькі рухи визначають ся поперед усього, так сказати, самосівним, вибуховим характером, браком тіснішої організації та ріжнородністю елементів, що беруть у них участь. На Правобережній Україні вони йдуть рівнобіжно з занепадом козацької організації, яка властиво лиш раз іще виразно проявляє себе в особі та діяльності Семена Палія, коли натомість на Лівобережній Україні ся козацька організація, не вважаючи на нівеляційну політику Москви, все таки витворює досить самостійне, суспільно-політичне тіло, т. зв. Гетьманщину, яка перебувши часи царського та бюрократичного автократизму, все таки зберегла найкращі козацькі традиції як підвалину нового національного розвою України.

Вірша, про яку тут мова, заховала ся в збірці Якова Головацького „Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси“, часть I (Москва 1878, ст. 33—35) під не зовсім властивим титулом „Бунты козацкіи“. Відки взяв її Головацький, не сказано у нього ані в передмові ані в увагах до історичних пі-

сень, і тільки в рукописного збірника пісень Ількевича, який не цілий дійшов до нас і належить тепер до рукописного відділу бібліотеки Народного Дому у Львові, знаємо напевно, що ся вірша, так само, як і інші історичні вірші, прим. вірша Шумлянського про похід Собеского на Відень 1683 р., була переписана Ількевичем із старшої рукописної збірки, що була в його посіданю. На жаль із копії Ількевича, писаної латинськими буквами, заховало ся в тих паперах тільки остатніх 15 рядків, які можуть послужити до реконструкції тексту, переписаного Головацким на руське письмо та етимологічний правопис з пробами власної реконструкції.

Жарт непотребний в сімсот втором стал ся:

Люд своєвольний¹⁾ до купи зобрав²⁾ ся,

А через Іюду³⁾ стали ся і бунти,

Позостали ся, ах, пустіі ґрунти.

5 Ах Україно, люд свивольний маєш,

Юж ляментуєш, трупи оглядаєш⁴⁾!

Глупство козаков, же ся збунтовали,

На своїх панов руки подіймали.

„Ну те ж, молодці, будем Ляхов бити,

10 І їх за шиї на славу водити!“

До Немирова стали ся збирати⁵⁾

По містах, селах, та панов рубати;

В Немиров місто стали ся вперати⁶⁾,

Ляхи почали одпор їм давати.

15 Ко замку ближче Ляхи уступають,

О зрадї міщан Немировских знають⁷⁾,

Же мислят панов в замку добивати,

Потом добивши заровно рубати.

Ляхи із замку войска виглядають,

20 До Бога серцем жалостне волають,

Аби помощи в замку їм⁸⁾ давано;

На радость огня (?) в труби заіграно.

В середу рано Ляхи о мир просят,

Високо к⁹⁾ небу очи свої вносят;

¹⁾ Г. свивольный. ²⁾ Г. зобрался. ³⁾ Г. дод. и. ⁴⁾ Г. на трупы поглядаетъ. ⁵⁾ Г. зберати. ⁶⁾ Г. вперати. ⁷⁾ Г. не знаютъ. ⁸⁾ Г. вас. ⁹⁾ Г. ку.

- 25 Всі юж заровно козакам¹⁾ здали ся,
 А они кажут: „Ми то доби́ли ся!“
 Ах, виводячи стали їх рубати,
 Кійми²⁾, ціпами сродзе мордовати.
 Панов великих много погубили,
 30 Кров яко воду потоком пустили.
 Вельми ся тішат, же-смо звозвали,
 Польского войська [в] очи не видали.

- Всі ся козаки письмом обсилают,
 А под Бердичов на под'їзд всїдают.
 35 Юж ся там Ляхи збирати³⁾ почали,
 Козаки в зрадї хутенько припали.
 Стали ся Ляхи там в ними⁴⁾ стирати,
 А на піхоту міцне натирати.
 І там багато Ляхов погубили,
 40 Тільки же в зрадї козаки ся били;
 А виводячи стали їх рубати, —
 Мусїли Ляхи иншії втікати.

- Тільки староста на полю Хмельницький
 Показал ся там до них по жолнірски;
 45 Там же пан Рушиц із ними ся стирал,
 Гди на тру́п Ляхов жалосне позирал⁵⁾.
 Тільки посполєство на полю стояло,
 Ратунку Ляхом щире не давало.

- Утішил єсь ся, козаче гультайський,
 50 Жесь⁶⁾ звозвал люд увесь христїянський,
 Же стали через заслуги нанами,
 Коли-сте⁷⁾ ся под Межибож зобрали⁸⁾.
 Под Межибожом щастє не панує,
 За ваші бунти смерть ся вам готує.
 55 Із Межибожа за неправду бито,
 А неедного под Синявою взято;
 А за Зіньковом щастє сте згубили,
 Бостє піхоту всю свою повбили.

¹⁾ Г. козакомъ. ²⁾ Г. Кіями. ³⁾ Г. зберати. ⁴⁾ Г. тамъ Ляхи
 ізъ ними. ⁵⁾ Г. поглядалъ. ⁶⁾ Г. Же. ⁷⁾ Г. есте. ⁸⁾ Г. со-
 брали.

- Не тїш ся, козаче, ксьонже наступає,
 60 До Консгантинова Вишновецький віжджає¹⁾.
 Козаки ближче взяли ся з Острухи²⁾,
 Под Консгантиновом згнули як мухи,
 Хотїли-єсте зрадою добути,
 Від ксьонженга вам прийшло погинути.
 65 В понедїлок рапо козаки герцуют,
 Ляхи із замков до них ся готуют.
 Кажут козаки: „Ляхов небагато“³⁾.
 Стерши ся з ними, всіх под меч побрато.
 Показал ся там ксьонже Вишновецький⁴⁾,
 70 Ізбил⁵⁾ ся з ними, ах, по молодецки.
 Принципалове назад утікают,
 На невинних смерть пічого не дбают.

- Марс в сімсот втором козаки почали,
 А в сімсот третом Ляшеньки скончали⁶⁾.
 75 Гетману⁷⁾ слава Сєнявському завше,
 Же їдет смїле жолієров добравши⁸⁾;
 Іх Мосцьом паном Любомірским славно,
 Юнаком польским і рицарству давно⁹⁾.
 Нехай же будет Богу од нас хвала,
 80 А паном нашим за¹⁰⁾ то¹¹⁾ вічна слава!

Не все в тій вірші ясне; неясні особливо рядки 22, 40, 51, та се неясности переважно стилістичні, які може вияснити давнійша і докладнійша копія, як би така знайшла ся. Що до історичного змісту вірші, то за її автором треба признати дуже малий епічний талант: він не вмів докладно оповісти ані одного факту, не дає в своїм представленю ані спеціальних причин, ані розвою подій, а величаючи польських войовників, що так, чи сяк визначили ся в тій невеличкій війні, він не дає ніякого поняття про те, хто були ті бунтівники, які були їх проводирі, яке число та який характер їх воєнної сили. Назва „козаки“ в тих часах містила в собі дуже різнородний военний люд, а дійсні козаки, чи то запорозькі чи реєстрові, як

1) Г. вижджає. 2) Г. зъ отстрахи. 3) Так Ільк., Г. богато. 4) Г. Вишновецький, Ільк. Wysznoweckiy. 5) В обох текстах: Збил ся. 6) Ільк. skończyły, Г. скончали. 7) Ільк. Hetmana, Г. Гетману. 8) Ільк. dobrałszy. 9) Ільк. i rycerstwo дано, Г. рыцарство дано. 10) Ільк. вас. 11) Г. і Ільк. вас.

побачимо далі, в тих подіях з кінця 1702 р. не брали майже ніякого уділу.

Бажаючи освітити історичні події, що лежать в основі сей вірші, не зайвим буде заглянути поперед усього до найновішої праці, яка монографічно представляє історію гайдамацьких рухів XVIII в., а власне до двотомової книжки: „Fr. Rawita-Gawroński, Historia ruchów hajdamackich, We Lwowie 1901“, якої перший том присвячений гайдамацьким рухам до р. 1770, а другий спеціально т. зв. Коліївщині, або докладніше уманській різні 1768 р. На жаль сей польський автор, хоч пише з великими претенсіями на правдомовність та вичерпане історичних жерел, у своїх історичних працях, що майже всі доторкають ся історії України, визначаєт ся з одного боку сліпою та завзятою україножерною тенденцією, а з другого дивоглядною безкритичністю в користуваню історичними жерелами, легковірністю до всяких, хоч би найабсурдніших сплетень та вигадок, а рівночасно якоюсь фатальною сліпотою на такі жерела, що могли б освітити йому історичні події правдиво¹⁾. Оттому не диво, що події з р. 1702, про які згадує наша вірша, якось неначе зовсім уйшли уваги польського історика, хоч пильніше роздивлене в жерелах, які він мав під рукою, могло би дати йому змогу освітити їх значно докладніше. Подаю тут фактичний скелет того, що крім пустого балаканя подає польський історик про ті події.

На його думку історія гайдамаччини починаєт ся з'їздом царя Петра Великого з польським королем Августом II. у Раві Руській д. 22 червня 1698 р., хоча фактично на тім з'їзді не обговорено і не рішено нічого такого, що могло вплинути на

¹⁾ Яркий приклад такої справді фатальної сліпоти вкажу зараз на першій картці першого тому вище цитованої праці. Між рукописними жерелами для історії гайдамаччини, які містять ся в бібліотекі Оссолінських у Львові, і які, можна би думати, він вивискав у своїй праці, він цитує фундаментальний для історії уманської різні рукопис 266 дословно ось як: „W końcu: pieśni ukraińskie współczesne szlacheckiej Muzy“. Автор не згадує про те, що сей рукопис містить спомини Кребсової з недрукованими доси додатками, Ліпомана та безім'яного компілятора, який цитує Кребсову та Ліпомана, а нарешті польську поему бувшого студента уманської школи і очевидця різні, поему, якої свідцтво до самих основ перевертає все те, що написував д. Равита-Гавронський у другім томі своєї монографії. Ся поема з історичним вступом опублікована була мною в „Записках Наук. Тов. ім. Шевченка, р. 1904, т. LXII, ст. 1—40 і окремою відбиткою.

вибухи гайдамацьких рухів. Що правда, польський історик, який гайдамаччину вважає „wynikiem nie tyle krzywd odczu-tych świadomie i żądań jasnych, ile następstwem dowolnych instynktów na pól dzikiego społeczeństwa“ (I, 55), рівночасно бачить головне жерело вибухів у тім, що московське військо вийшло в границі Польщі і давало гайдамакам „pole bezkarnej swawoli“. В розділі 2, присвяченім початковим гайдамацьким рухам на Волині, автор мішає ті рухи з акцією Семена Палія в Київщині, і не силкує ся представити їх окремо, хоч у вступ-нім розділі досить виразно зазначив, що акція Палія мала ха-рактер більше козацький, як гайдамацький. Про розрухи в во-линським воеводстві згадуєть ся принагідно на ст. 58 словами: „Szastali się oni (свавільні полковники, recte ватажки), gdzie mogli po W—stwie Wołyńskiem, rabując i wsie paląc“. На ст. 59 знов згадано, що „Rebelia kozacka dotyczyła niejedno-krotnie pogranicza W-stwa Wołyńskiego, zagrażając „krajom i fortunom“ szlachty“. На соймику волинського воеводства, що відбув ся невідомо де й коли в р. 1701, ухвалено організувати оборону проти бунтарів-селян та козаків із самої шляхти, не довіряючи Волохам, „którzy się pokazali fidefragi“. Ся ухвала мабуть не була виконана, коли на соймику тогож воеводства з 20 падолиста 1702 р. її повторено знов, а шляхта Лятичів-ського повіту постановила боронити ся власними силами, не че-каючи на ціле воеводство (ст. 60). Наслідком ухвали волин-ської шляхти коронний підкоморій Юрій Домінік Любомірський покликав шляхту до зброї для здушення „хлопського бунту“, і велів їй збирати ся до Полонного (ст. 60). Далі автор знов мішає київську Паліївщину з волинською гайдамаччиною і за-значає факт, що польний гетьман коронний Сенявський стягав шляхетське ополчене до Бережан — в якій цілі, невідомо. І далі знов загальні фрази: „Wszędzie wrzało. Na Wołyniu, koło Międzyboża i Satanowa włościło się około 3000 hałastry, która wsie i miasteczka plondrowała, pasieki na zimę pocho-wane wybijała i szkody czyniła dokoła. Gdzie napotkano szlachcica albo Żyda, ścinano“ (ст. 61). Нарешті зібрало ся посполите рушене шляхти з хоругвами кварцяного війська з міцною постановою бороти ся „z rebelią kozacką“. Вони ста-нули табором біля Бердичова, але тут стало ся щось подібне, як під Берестечком. Купка козаків злучивши ся з хлопами ріж-них сіл і місточок напала на польський табор і погромила його так фатально, що навіть сліду по нім не лишило ся. Все пішло

в руки черні та козаків, а не один ледво в жупані уйшов із тої нещасливої окавії" (ст. 61). Ось і все, що подає сей історик про події в Волинськiм воеводстві з кінця 1702 р.

Одиноке жерело, на яке він покликає ся при тiм, се відомий другий том третьої часті „Архива Юго-западної Россіи“, присвячений козаччині на Правобережній Україні 1679—1716 рр., виданий під редакцією і з передмовою В. Антоновича. Заглянемо до сего жерела, може воно дозволить нам кинути більше історичного світла на ті події, як се вчинив польський історик. Передмова Антоновича до сего тому обіймає 197 сторін друку і являєть ся основною монографією про події тих часів і тої частини нашого краю, до якої відносять ся публичні та приватні акти, опубліковані в тiм томі. Розумієть ся само собою, що автор передмови, визискуючи в ній актовий матеріял для представлення даної епохи, з одного боку не міг обмежити ся самим тільки тим матеріялом, але мусів користувати ся також посторонніми, головню друкованими свідощтвами для того часу, а з другого боку, зосереджуючи свою увагу на визначнійших особах та подіях, що надавали тому часови його властиву характеристику, не міг вичерпувати всі подробиці, яких достарчає дуже багатий актовий матеріял, а навіть не потребував вичерпувати всіх подробиць посторонніх друкованих жерел, що відносять ся до того часу. Тому не подивує ніхто, що я в отій розвідці, займаючи ся спеціально віршею, в якій дуже недокладними натыками змальовано події несповна двох років (1702—3), держачи ся в основі оповідання про них Антоновича, з покличками на його жерела, допевняю його подекуди ширшими цитатами з актів та посторонніх жерел, відомих або невідомих нашому славному історикови.

З оповідання, яке буде подане далі, бачимо, що головними героями подій, представлених у нашій вірші, були козацькі полковники Самусь, Іскра й Абазин. Відомости про них, які стрічаємо в тогочасних жерелах, сягають не далі, як 1683 рік, в якому вони, а надто також Палій, брали участь у поході козацької компанії під Відень, та вирушивши пізнійше від армії короля Собеского, заізнили ся до битви під Віднем, а за те взяли участь у битві під Парканами¹⁾. Тоді вже король Собеский звернув на них увагу за їх хоробрість, і деякі з них не-

¹⁾ В. Антоновичъ, О козакахъ, передмова до названого висше-тому „Архива Югозападної Россіи“, виданого в Київі в р. 1868, ст. 34.

забаром по повороті з походу одержали від короля т. зв. „приповідні листи“, в яких іменовано їх полковниками і дано їм повновасть вербувати охочих людей у козаки і вдержувати сформовані в них полки в певних означених місцевостях. Самусь (се було очевидно його хрестне імя Самуїл, по батькові він звав ся Іванович, а прозвище його лишило ся нам невідоме) зробив ся таким способом полковником богуславським і зі своїм полком кілька разів відбивав напади Татар. Про се під р. 1691 ось що оповідає Рітельман¹⁾: „Сего 1691 р. після гетманів Могили та Драгинича король польський Собеский поставив якогось Самуся із козаків, і дав йому гетьманські клейноди, а війську плату, при чім потвердив також козацькі привілеї. А резиденцію мав сей гетьман Самусь у Винниці над Дністром, і в наддністрянських (у друку мб. через помилку „Подніпровських“) містах збирав до себе охочих козаків, також Запорожців і інших гулящих людей, а також і містових козаків, і творячи многі ватаги, самовільно без королівського наказу ставив над ними полковників задля оборони від бусурманських нападів на христіян і для захисту границь. Бо по обох боках ріки Бога степами Татари нападали на Польщу та Росію, брали в неволю польський та руський народ, і туди ж зі здобичею вертали назад. Отсих Татар розбивав Самусь, відбиваючи у них коні, зброю та всяку здобичу для себе, а полонених христіян відпускав у їх вітчину, за те многих Татар часто брав у неволю і відсилав або в Москву або в Польщу, і за се одержував від дворів похвалу та нагороди“.

Далеко вчаснійше і подекуди докладнійше те, що оповідає про „Самусево гетьманство на Задніпру“ Грабянка, хоч і він, живучи на лівім березі Дніпра, багато дечого подає недокладно про події та відносини правобережної України. Подаю тут із його оповідання тільки те, що говорить ся про початок гетьманованя Самуся. „По Могилі — читаємо у Грабянки, — за Дніпром гетьмані король Собецкий поставив гетьманом Задніпрським Самуся і дав йому привілеї на гетьманство і вольности та клейноди військові — бунчук і булаву, і плату війську з папського скарбу; бо папа намовивши христіянських монархів на Турка затагав військо своїм скарбом. І Самусь орудуючи своїм гетьманством резидував у місті Винниці на Подні-

¹⁾ Александръ Ригельманъ, Лѣтописное повѣствованіе о Малой Россіи, Москва 1847, часть III, ст. 13.

строю"¹⁾. Ся відомість про удержуване Самусевої оружної сили коштом папського фонду, коли би справдила ся з інших же-рел, була би дуже важним причинком для історії того часу і вияснила би в значній мірі ту незвичайну обставину, що король Собеский сам на власну руку іменував на Україні полковників і навіть наказного гетьмана.

Коло р. 1693 польський король іменував Самуся наказним гетьманом; у р. 1694 він стоїть іще під дозором польського ретіментаря Вільги, але в р. 1696 він уже являєть ся самостійним козацьким начальником, якому коронний гетьман безпосередно присилає свої накази для козацьких полків. І так під датою 20 лютого 1696 р. читаємо гетьманський наказ: „Jan na Jabłonowie Jabłonowski, kasztelan krakowski, hetman wielki koronny, daje ten mój ordynans do imci pana Samusia, hetmana nakaznego i wszystkich pólkowników i setników wojska jego król. mości i rzeczy pospolitej zaporowskiego“ і т. д., наказ про відкликане козацького постою з маєтности луцького єпископа²⁾, Обік Самуся в опустошеній Брацлавщині появляєть ся коло р. 1690 подільський полковник Абазин, про якого воєнну діяльність знаємо дуже мало понад такі загальні звістки, що він зі своїм полком також відбивав татарські напади і подавав гетьманови Мазепі відомости про рухи Турків та кримської орди (В. Антонович, *op. cit.* ст. 60—61).

Серед ненастанних заколотів розпочали ся в серпні 1702 р. грізніші козацькі рухи. Антонович представляє діло ось як: „В серпні 1702 р. до Богуслава, Корсуня та інших міст, зайнятих полками Іскри та Самуся, понаходили польські властители, старости та їх завідателі з озброєними командами, і зажадали від козаків очистити міста та села або йти в підданство властителів і старост. У відповіді на се домагане Самусь, Іскра та пасерб Падія Семашко, що жив тоді в Богуславі, подали знак повстання. Польські хоругви, шляхтичів та Жидів-арендарів, що наїхали з ними, побито в Богуславі, Корсуні, Лисянці³⁾ та довколечних містечках і селах. Наказний гетьман Самусь

¹⁾ Григорій Грабянка, Дѣйствія превѣзной... брани Богдана Хмельницкого... съ разныхъ лѣтописцевъ въ градѣ Гадячу собранная року 1710. Издана Временною Коммиссією для разбора древнихъ актовъ. Кіевъ 1854, ст. 241.

²⁾ Архивъ Ю. З. Россіи, ч. III, т. II. Ч. СII, ст. 329—330.

³⁾ Про Лисянку, що лежить у Київській губернії, недалеко Дніпра, в жерелах, що дотикають бунтів у подільській губ., нема ніякої згадки.

присяг на вірність „царю московському“, і об'явив себе підкомендним Мазепи. Селянам оголошено вічну свободу та увільнене від панів“ (ор. сіт. ст. 120—1). Се оповідане не зовсім відповідає тому, що можна вичитати з цитованих до нього актів та сучасних посторонніх свідочств. В інструкції київської шляхти послам, висланим до короля 20 серпня 1702 р., читаємо між иншим: „У теперішніх замішанях Річи Посполитої повинна заважити також жорстокість Палія, що зриває ся до бунту і не тільки не хоче слухати наказу короля та сойму, виданого минулого року, аби уступив із Хвастова і розпустив своє війсьсько, але навпаки, день у день затягає козаків, що грозить ненастанною небезпекою нашому всеводству. З його намови збунтували ся також Самусь та Іскра і наробили багато руїни в Богуславі, Корсуні та інших містах“ (Архивъ, ор. сіт. ст. 442). В другій інструкції, виданій 31 серпня, читаємо: „Ось і тепер козацьке, доси пригашене вугле, розжоврюєть ся через Самуся та Іскру в Корсуні та Богуславі і день у день вибухає полум'ям“. Послам поручаєть ся просити покійно гетьмана коронного, аби належним йому военним правом при помочи своїх ординансів випер Палія з Хвастова і запобіг бунтам Самуся та Іскри, які пограничним містам нанесли не малу руїну“. (Тамже, ст. 445).

Вісти про козацький бунт дійшли в тих самих днях до великого гетьмана коронного, який 28 серпня писав до Андрія Залуского: „З України долягають мені ненастанно листами та домаганнями здусити повстанє Самуся, колишнього гетьмана запорожського, який уже захопив міста Богуслав та Корсунь і вигубив у них католиків та Жидів, а лишив при житю самих Русинів“¹⁾.

Як бачимо, в тих звістках нема мови про якийсь наглий наїзд польських властителів та старостів на названі міста; се само собою зовсім неправдоподібне, бож властителі, їх завідателі та королівські старости сиділи в своїх містах та маєтностях, а наглий напад був зроблений очевидно з боку козаків. Так само не згадуєть ся тут нічого про такий важний факт, як присяга Самуся, що ще недавно був наказним гетьманом із надання польського короля, на вірність московському цареві, та

¹⁾ Andreae Chrysostomi Zaluski, primo Kijoviensis, postea Plocensis et nunc Varmiensis episeopi... Epistolarum historico-familiarium tomus tertius (1701—10). Brunsbergae d. 3. MDCCXI, т. III, ст. 248.

перехід його під зверхність лівобережного гетьмана Мазени, що також був підданим московського царя. Се був би факт державної зради, який певно були би зазначили сучасні свідки з польського боку. Оповідане Антоновича про сей факт опираєся мабуть на листі Самуся із 7 вересня 1702 р. до козацьких ватажків Паллядія, Балазона та Рингаша, в якім читаємо ось що: „Милостивий пане Паллядію, ротмістре гетьманський! Милостивий пане Балазоне, бувший судіє Кумянський! Милостивий пане Стефане Рингашу Ямпільський! Милостиві панове, ласкаві приятелі та добродії! При найнижшій моїй поклоні через умисних Рашківців доводить ся мені писати вам і обізнати ся, що з ласки всемогучого Бога я всею душею присяг наймогутнішому пану і царю московському та ясновельможному панови гетьманови Мазені не покидати до смерті і служити вірно на службі монаршій та реґіментарській за весь правовірний народ український. Оттак і стою при божій помочи зі всім військом українським під містом Білою Церквою, а чей би нам Бог поміг замок дістати і на дальший час, на відпір проти наших ворогів Поляків з військом запорожським одностайно ставати за козацькі свободи, як і перед тим бувало, аби від сего часу Ляшки з наших українських вітчин уступали і більше вже на Вкраїні не розпростирали ся. Прошу вас, мої панове, доложіть усякого старання і охотно зібравши давнього товариства з кільका сот, або й тисячу звербувавши, коло Дністра, по всіх містах, збирайте ся і тягніть до нас як найскорше. Маю в Бові надію, що для війська будемо мати здобич і найбільшу ласку реґіментарську, про що прошу (Бога). Скорож нам Бог дасть здобути Білоцерківський замок, то не будемо барити ся, але зараз підемо в гору до польських панів, противних нам, аби одностайно ставити їм опір. Коли хочете поступити по братерськи, то прошу, поки спровадите військо, давайте знати про себе кінно ким будь у день або в ночі, щоб я не мав на вас ошуки. Се предложивши бажаю вам від Бога доброго здоровля, як сам собі, і остаю ся вашим щирозичливим приятелем і слугою. Його пресвітлого Величества війська запорожського Самусь Іванович, гетьман український. Дано в таборі під Білою Церквою д. 7 вересня 1702 р.“ (Архивъ, ор. сіт. ст. 449—450).

Сей лист у руській оригіналі дістав ся якимось способом у руки Йосифа Шумлянського, тоді вже уніятського єпископа львівського, який у польській перекладі переслав його великому гетьманови коронному польському.

На його автентичність дуже підозрене світло кидає ось-який лист Палія до одного з тих самих ватажків, Паллядія, який виглядає немов скорочена копія листу Самуся, хоч має ту саму дату, що й попередній: „Мій пане ротмістре Паллядію, мій дуже зичливий приятелю! Пересилаю вашій милости добре-здоровле від пана Бога, а при тім своє братерське порученє з просьбою, тому що ваша наддністрянська волость суплікувала до нас, аби ми були їм патроном, тож прошу вашу милость побратерськи, аби ви з нашим Лукіяном, що тепер находиться ся в Рашкові, прибували до нас. Відомости, коли які будуть у вас, швидко давайте мені знати. Про що й повторно просячи вашу милость остаю зичливим приятелем і тепер — вашої милости-всего доброго зичливий приятель Семен Палій, полковник його-царського Величества війська запорожського“ (Архивъ, loc. cit. ст. 450—451).

Неавтентичність сего листу на мою думку виявляє кінцева титулятура, бо-ж Палій був полковником не з наданя московського царя, а тільки на основі декрету польського короля. Підозріне що до автентичности обох сих документів збільшає ще та обставина, що вони не заховали ся ні в яким урядовім архіві, але одержані були київською комісією від приватного чоловіка, д. Перльштайна. Що московський цар іще в грудні 1702 р. нічого не знав про те, що польські піддані Палій та Самусь присягли йому на вірність, довідуюмо ся з листу Андрія Залуского до каштеляна краківського (В. гетьмана коронного) з д. 27 грудня, в яким читаємо: „Присягає посол московський тут присутній, чоловік зрештою понад вдачу того народу чесний, член старинної родини Долгоруких, що цар московський нічогоісінько не знає про причину розрухів на Україні. Навпаки, від чоловіка, який недавно був у посольстві у царя, він чув, що коли цар московський довідав ся про ті розрухи, і почув оповіданє про успіхи Самуся, сказав до своїх присутних чиновників: „Яка-ж нещасна та Польща, коли її нападуть, хто хоче! Адже ж про сего Самуся доси ніхто не чув нічого, а він тепер ось що доказує“ (Zaluski, op. cit. III, ст. 338).

Далі оповідає Антонович про події в кінця серпня 1702 р.: „Самусь вирушив облягати Білу Церков, не бажаючи лишати по заду свого війська і в близькім сусідстві козацьких осель сильної ворожої твердині. Білоцерківський „посад“ (мб. неукріплену часть міста) спалено, і Самусь обляг твердиню..

У початку вересня він розіслав листи до окремих козацьких відділів, розсипаних на просторі від Буга до Дністра, закликаючи їх прибувати до свого табору. Під Білою Церквою назначено також збірну точку для селян, покликаних до зброї“ (ор. cit. ст. 121). Це оповідане о стільки сумнівне, що про наміри Самуся та причини, які спонукали його облягти Білу Церков, не знаємо нічого певного, а листів до козацьких відділів невідомо більше крім одного, тай той по всякій правдоподібності треба вважати фальсифікатом. Із ходу дальших подій знаємо, що під Білу Церков надтяг незабаром Палій, який фактично здобувши її замок осів у ньому на довший час, бажаючи мабуть зробити з неї собі столицю замість Хвастова. Скоро надійшов Палій під Білу Церков, Самусь та Іскра відступили від облоги і подали ся на захід, до Немирова.

Продовжаю далі оповідане Антоновича: „Тривога між селянами була справді дуже сильна; при першій объявленню вічної свободи величезні юрби хлопів покидали міста та села й свої доми, збирали ся з жінками, дітьми, своїм добром та худобою, іноді палили свої оселі, та незліченими таборами стягали ся до козацького обозу. Тут начальники вибирали людей здібних до зброї та творили з них полки“ (ор. cit. 121). Слова в знаках наведення у тім цитаті взято зі споминів Отвіновського, але наведені не зовсім докладно. У Отвіновського (ор. cit. ст. 47), оповідане про розрухи в серпні 1702 р. починаєть ся ось як: „Тим часом у тих труднощах та тяжких перепалках (мова про політичне безладде в Польщі), Палій, той вірний слуга Річи Посполитої в часі турецької війни, розпочав бунт на Україні, вийшов із Хвастова, обляг Білу Церкву і здобув її, а потім опанував Корсунь і многі інші міста, повирубував польські валози, хоч вони там і лихі були, і почав на Україні робити багато злого. Зараз кинули ся до Палія величезні громади хлопства“ — і далі йдуть наведені Антоновичем слова, яких кінцеве речення знов говорить про самого Палія, що буцім то „вибракувавши здібних до бою людей піших і кінних, поділив їх на три дівізії, вставивши в кожду по 30.000“. Як бачимо, Отвіновський нічого не знає про те, що бунт і облогу Білої Церкви розпочав Самусь. На potwierdжене свого оповідання в сьому уступі Антонович покликає ся ще на два документи, поміщені в тімже томі „Архива“ під чч. СХСІ (ст. 529), і CLVI (ст. 458). Але в першій із тих документів із дати 31 січня 1703 р. записаний Тиміш, підданий села Лопавші зі-

знав, що „після давніх квітів у селі Лопавшах було більше димів (хат), як тепер, але почавши від р. 1700, а особливо минулої весни (1702) тамошні селяни одні пішли на Поділе в часі спокою, чи то з недостатку, чи з власної волі, а інші погоріли“. Другий документ, се інструкція шляхти подільського воєводства послам, висланим до коронного гетьмана з д. 20 вересня 1702 р., в якій шляхта жалуєть ся, що мавши 29 літ спокою (від часу увільнення з під турецького панованя), тепер „чує себе in manifesto periculo, бо зухвале хлопство почавши від Богуслава забирає чим раз більше міст і сіл, заходить уже під сам Межибож, зміцнює свої ряди людьми чи то добровільно, чи силою взятими з під послуку дідичам, і похваляєть ся, що скоро тільки набере сили, зверне ся на Каженець. І в околиці самого Каменця починають ся вже також бунти“. З того видно, що розрухи літом 1702 р. почали ся від Богуслава, отже їх ініціатором був не хто инший, тільки Самусь.

Ось дальше оповідане Антоновича: „До табору Самуся перемігали козаки з лівого берега Дніпра та Молдаване зза Дністра. Під Білу Церкву також Палій прислав Самусеві 1500 козаків на підмогу. Доси він запевняв і Поляків і Мазепу, що повстанє Самуся почало ся без його відома. Сим запевненем він старав ся мабуть виграти час і приспати увагу шляхти сусідніх воєводств, що в тім часі поголовно збирала ся в похід проти Шведів. І справді при першій відомості про повстанє Самуся та Іскри шляхта гляділа на нього досить байдужно. Київський соймик, що зібрав ся 20 серпня, постановив покликати до зброї шляхетське посполите рушенє і заявив, що воно готово виступити в похід проти Шведів на розказ короля. Шляхта звертала тільки увагу короля та гетьманів на konieczність усмирити Самуся та Іскру, але не вважала сего діла настільки важним, щоб воно могло удержати її від походу. Палія за участь у повстаню не підозрівали, тільки жалували ся, що він доси ще не опустил Хвастова і зневажив послів, висланих до нього від київського воєводства“ (ор. cit. ст. 122).

На потвердженє сего оповіданя автор наводить поперед усього документ CXLVI (Архивъ, ст. 436—440), ухвалу шляхотського сеймика київського воєводства, що д. 20 серпня 1702 р. зібрав ся біля містечка Іскорости на урочищу Степанівці і ухвалив скликати посполите рушенє шляхти, якого провід мав обняти Яков Леміш, скарбник київський, а надто вислати послів до короля та до коронного гетьмана, Казимира Стецкого, Йосифа

Корчівського, Михайла Виговського та Александра Немирича, що мали бути речниками шляхетських потреб та зажалень київського воеводства. Шляхта заявляє, що готова одностайно стати в обороні королівства проти Шведів, „хоча що день доходять до нас відомости про розрухи та бунти козацькі“. Між зажаленнями головне було на пана Шумлянського, чесника подільського, „буцїм то він на ново еднає ся з козацтвом, лигає ся з Палїєм на шкоду нашому воеводству, і відкриває їм усі наші тайни та наради“. Про Самуся та Іскру ані згадки. Дивним дивом у тій самій кременецькій городській книзі ч. 1611, того самого року і того самого дня записана на дальшій картці після висше згаданої інструкції друга інструкція того самого сеймика і з тою самою датою, в якій згадано вже не тільки про упір Палія в Хвастові, але також про бунти Самуся й Іскри, розпочаті буцїм то „ex fomento“ Палія. В тій самій книзі на картці перед першою інструкцією, але в друку під ч. CXLVIII (ст. 444—446) міститься третій варіант тої самої інструкції, даної тим самим послам, де говорить ся про бунти козацькі в Корсуні та Богуславі, розпалені Самусем та Іскрою, і жадаєть ся, аби „dla zaszczytu (оборони) krajów naszych“ і для поскромлення хлопських бунтів посли просили гетьмана коронного, аби часть шляхетського війська, особливо з воеводств Білоцерківського, Корсунського, Богуславського та інших пограничних не йшла на війну зі Шведами, але лишила ся на місці (ст. 446). Значить, коли вірити словам сеї інструкції, шляхта київського воеводства вже тоді не легковажила собі козацького повстання. На potwierdжене сего самого оповідання Антонович наводить іще в нотці нецитований у тексті уступ із Залуского, т. III, ст. 279, але сей уступ походить із значно пізнішого часу (18 жовтня) і буде наведений у мене далі. З нього тільки взяв Антонович відомість, що Палій удавав, буцїм то не сприяє козацькому повстанню, а потаємно допомагав йому.

Хід дальших подій Антонович описує ось як: „Тим часом сили козаків під Білою Церквою швидко росли через те, що до них збігали ся селяни. Коли вірити відомостям, правдоподібно значно прибільшеним, які доходили до Поляків, вони в початку жовтня дійшли до цифри 10.000. Мазепа потаємно допоміг Самусеві порохом і оловом, „аби його зовсім не відігнати від свого рейменту“ (ст. 122). Цитований до сего місця уступ Залуского (т. III, ст. 279) не говорить про се нічого, а відомість про Мазепу взята з Соловйєва (Історія Росії, т.

XV, ст. 16), якого оповідане буде розіbrane далі. Зазначу тут, що з польських жерел, доступних мені і цитованих також Антоновичем, тільки один Отвіновський подає цифру козаків, вібраних під Білою Церквою, і то далеко більшу від тої, яку подає Антонович. Після Отвіновського Палій із селян та козаків, що збігали ся до нього, утворив три дівізії, кожду по 30.000; над одною обняв провід сам, над другою дав провід своєму пасербови Семашкови, а в третій ватажком був Абазин (Otinowski, op. cit. ст. 47).

„Та про те — читаємо далі в оповіданю Антоновича, — білоцерківська твердиня не піддавала ся, а припущений Самусем штурм відперто. Треба було розпочати правильну облогу, а се вело за собою страту часу та охолодження війська, свіжо зложеного з селян. При тім треба було покористувати ся з разу розрухом селян та безжурністю шляхти; не треба було пропускати догідного часу, аби захопити неготовими до оборони сусідні воеводства і скористати з першого замішання шляхти. Наслідком такого міркування козацькі провідники змінили плян свого діланя: Палій сам обняв провід над частиною війська і лишив ся облягати Білу Церков, а Самусь із головним відділом рушив до границь Волині та Поділя; нарешті третій відділ під проводом Семашка рушив у Брацлавщину та Побережжя (над Дністром), відки мешканці прислали до Палія послів з просьбою прийняти їх під свою охорону та прислати козаків“ (ст. 123). Ся остатня відомість основана на наведеним вище листі Палія до наддністрянського ротмістра Паллядія, і її можна признати неправдивою. Із Залуского, на якого в тім місці покликаєть ся Антонович, можна бачити тільки ось який стан річий. В листі з дати 30 падолиста, писанім до брата Мартина Залуского, єпископа Ростенського та суффрагана Плоцького, читаємо ось що: „З України доходять пусті і день за днем неоднакові поголоски; що одного дня тверджено, те другого перечить ся; та що тим часом бунт змагаєть ся, то з того ніякого сподівати ся добра. Палій розширив своє панованє над звиш 20 містами над Богом, окрім сїд; селяни входячи в його наміри та повбивавши Жидів дають йому добровільно десятини (в ориї. *illum dominum fecerunt decimarum*). Позавчора одержав я письмо, що Мазєна, ґетьман задніпрянський, поставив на брамах сторожу, яка пропускає козаків, що з обох сторін Бога переходять на сторону бунтівників. Тепер пишуть, що один полк уже перейшов ріку, а інші підуть за ним для облоги Бі-

лої Церкви. Сему одначе мені не хочеть ся вірити (в опіт. мі-
nime ausim affirmare). Наші, нерівні числом і силами, не ва-
жуть ся ні на який рішучий крок“ (Zaluski, op. cit. ст. 333).

Тут місце подати оповідане Соловйова, який на основі ру-
кописної книги архіва Міністерства Юстиції „Малоросійського
приказа“ з 1702 р. подає оповідане про весь сей епізод в однім
уступі: „До великого непорядку в обох народах (польським
і шведським) прилучило ся козацьке повстанє на Україні. Ко-
ронний гетьман Яблоновський поставив над козаками польської
України наказним гетьманом Самуся, що жив у Винниці. По-
тім, коли заключено мир із Турками, польський уряд заборонив
Самусеві називати ся не тільки гетьманом, але навіть полков-
ником, велів йому розпустити всіх козаків, яким призначено
ріжні місця побуту, а самому Самусю велено жити в Богуславі,
де його зроблено осадником з правом начальства над усіми
людьми, яких він прикличе на поселенє і осадить. Та коли Са-
мусь осадив значне число людей у Богуславі, то коронний
обозний Яблоновський, син покійного гетьмана, прислав від себе
туди на староство Поляка і Жидів для збираня митових та ин-
ших данин, а від Самуся велів відібрати військові клейноти —
булаву, бунчук, печать і пять гармат. Самусь повбивав присла-
них старосту Поляка і Жидів, потім зі своїми людьми пішов
до Корсуня, вбив тамошнього губернатора, вирізав усіх поль-
ських драгонів і Жидів, і зробив те саме також у Лисянці.
Повзявши намір рушити під Білу Церков він дня 24 липня
написав ось яке письмо до наказного полковника Переяслав-
ського: „Дякувати всемілостивому Богу, що наші вороги не
втїшили ся. Вони не тільки знапастували мене старого, але за-
судили під меч увесь народ христіянський і нахваляли ся на-
пасти також на все Задніпровє. Знаю, що розсердить ся на
мене пан гетьман, що я без його відома зробив се все, але я
був змушений за свою зневагу розбратати ся з Ляхами і про-
гнав їх не лише з Корсуня, але також і з усіх українських
міст. Самі міщани повбивали невірних Жидів, визнавши від них
обтяжень, і склоняють ся під високовладну державу царського
величєства, готові навіть умерти за віру христіянську“. Спові-
щаючи Головіна про сї події Мазєпа писав: „Здаєть ся мені,
що ся війна нам не дуже противна, бо панове Поляки можуть
переконати ся із поступків Самуся, що наш малоруський народ
не може жити під їх ярмом, і перестануть упоминати ся за
Київ та Україну. Міркую також і те: Самусь мабуть не посміє

би сам узяти ся за таке діло, бо він чоловік простий і неписьменний. Чи не підпустив його король повстати проти Яблоновських як ворогів королівських? Коли Самусь оберне ся до мене за підмогою, то що мені робити?“

„Мазепа — оповідає далі Соловйов, — крім короля шукав іще того чоловіка, що підбурив Самуся. Він вислав до Палія післанця з запитом: „Скажи правду на християнське сумління, чи за твоєю порадою і з твого відома Самусь на тім боці Дніпра зачав бунти проти Поляків?“ Палій відповів під присягою, що Самусь розпочав се діло не з його поради, але за його відома, бо перед тим нераз писав йому зажалення на утиски Поляків та Жидів. Мазепа дав знати в Москву, що на його думку Палій тут дорадник, а його пасинок був у Корсуні, коли там почали бити Жидів. Також його сват Іскра, полковник Богуславський, був помічником Самуся у всьому“. Огонь, запалений Самусем, розгарав ся що раз сильнійше. По вислову Мазепи „в цілім краю від долишнього Буга та Дніпра, по берегах Случі, по містах і селах побито старостів і Жидів, а інші зі страху тікають у глуб Польщі кричачи, що наступила на них друга Хмельниччина. Палій виправив під Білу Церков на поміч Самусеві півтори тисячі свого війська“. Мазепа не помагав явно, не брав Самуся під свою владу, але посилав йому порох і кулі, щоб його до разу не відсувати від себе¹⁾. Ся остатня відомість про таємну підмогу Мазепи Самусю очевидно або взята з якогось иншого жерела, а не з донесень гетьманської канцелярії, або була політичною комбінацією тих самих, що переписували ті донесення в книгу, і для того можна сумнівати ся про її правдивість. Тай загалом ціла реляція Соловйова, передана тут у повнім тексті, являєть ся мішаниною дійсних фактів і видумок, можливих у людей, необізнаних добре з місцевими обставинами правсбережної України. До таких видумок треба зачислити відомість про те, що коронний гетьман польський іменував Самуся наказним гетьманом; се міг зробити тільки король, тай то по троха надуживаючи своєї власти. Помилкою в реляції Соловйова видаєть ся мені також дуже недокладне оповідане про причину бунту Самуся. З польських жерел бачимо, що не Самусь, але Палій ухвалою союзу з р. 1699,

¹⁾ Сергій Михайлович Соловьевъ, Исторія Россіи съ древѣйшихъ временъ. С. Петербургъ. Книга третья. Томъ XI—XV, ст. 1283—4.

а потім королівськими наказами з р. 1700 і 1701 був позбавлений полковництва і одержав наказ розпустити свій полк і уступити з Хвастова. Розуміється само собою, при польських державних порядках, що літом 1702 р. міг син коронного гетьмана Яблоновського на власну руку зробити з Самусем те саме, що 1647 р. син коронного гетьмана Конецпольського зробив із Богданом Хмельницьким, т. є відсудити його від полковництва, ограбити, ув'язнити або і вбити. Природно також, що й сим разом такий „жарт непотребний“ викликав такі самі наслідки, хоч у меншій розмірі.

(Кінець буде).



До історії Генеральної Військової Канцелярії.

Написав *Іван Джиджора.*

З усіх питань про устрій гетьманщини найменше дотепер оброблена справа адміністрації. Що йно останніми часами увага дослідників звернула ся в сю сторону, завдяки чому маємо вже деякі проби розглянути ся в адміністраційнім устрою, як напр. недавно видана більша праця про український полк¹⁾. Та досі не маємо скільки небудь суцільної роботи про центральні інституції гетьманської адміністрації, з яких без сумніву найважнішою була Генеральна військова канцелярія. Тимчасом власне тут сходили ся усі нитки управи обширного краю, тут остаточно розв'язували ся усякі питання, яких розв'язки домагали ся з долу, а з другого боку Генеральна канцелярія була тим маховим колесом, яке пускало в рух всю діяльність визвану з гори, і то не тільки по питанням в строгім значінню адміністраційної натури, але також і судовим.

В моїх руках находить ся кілька документів з 1720 і 1730-х рр., які дають змогу в значній мірі освітлити питання, що саме таке була Генеральна канцелярія як інституція і як вело ся в ній діловодство.

Як уладжена була згадана канцелярія в самих початках гетьманщини — про се в браку даних не беремо ся говорити. Одначе напевно можемо сказати, що вже за перших гетьманів починаючи від Хмельницького, се була найліпше зорганізована інституція, бо в ній, як в гетьманській канцеля-

Прийнято на засіданню історичної секції 27 лютого 1912 р.

¹⁾ М. Слабченко, Малорусскій полкъ въ административномъ отношеніи, Одесса, 1909.

рії, концентрувала ся уся управа, і вона мусіла відповідати всім вимогам, які до неї ставило формування нового устрою гетьманщини. В усякім разі поминувши, так сказати, чисто технічну канцелярську сторону, ся інституція остала ся в своїм заснованню і принципі незміненою до XVIII ст., а власне кажучи до 1734 р., себто до смерти гетьмана Апостола в малою перервою в часах першої малоросійської колегії (1722—1727 рр.).

Найранійше і менш більш суцільну характеристику Генеральної канцелярії і її персоналу дав відомий знавець української старовини В. Ломиковський в своїм т. зв. „Словарі малорусской старины“. По його словам Генеральна канцелярія була на Україні верховною і головною управою, залежною безпосередно від велі і впливу гетьмана. Вона подібно, як в інших місцях „верховні сенати“, заправляла цілим краєм і творила рід ради гетьмана і перед ніким, крім його, не була відповідальна. В часі неприсутности гетьмана, напр. в часі походу сього останнього або з яких інших причин, вона правила цілою землею гетьманською властю. Тільки в судових справах — цивільних спорах вона по більшій часті полишала дефінітивне рішення генеральному судді. Одначе і в сій випадку карні і політичні справи брала до себе на ревізію. В ній засідала звичайно вся генеральна старшина (крім генеральних суддів), а від гетьмана залежало, кого призначати для присутности, одначе тільки з поміж генеральної старшини. Найчастійше засідали тут обовний і осаули. Невідмінним членом, що зрештою само собою зрозуміле, був генеральний писар¹⁾. Крім того Ломиковський знає ще й иншу канцелярію, а се „канцелярію военну і військову“ установлену указом Петра 17 листопада 1720 р. з причини нїби то хвороби і неприсутности гетьмана Скоропадського. В ній був предсідателем генеральний писар і вона приймала скарги від усіх і на всі суди. З відсіля йшла апеляція до гетьмана, а на сього останнього до самого царя. По словам автора словаря, ся канцелярія перестала істнувати з смертю Скоропадського, коли знова виступила Генеральна канцелярія²⁾.

Стільки Ломиковський. Другий дослідник, генеральний судія Сулима, говорить в своїй „записці“ вже не про генеральну канцелярію як таку, а про малоросійську колегію, яка повстала на

¹⁾ В. Ломиковскій, Словарь малорусской старины, Київ, 1894, с. 12—13.

²⁾ *ibid.* с. 13.

місце Генеральної канцелярії, що в своїм питомім характері існувала тільки в часах гетьманів.

Головною недостатчею поданої Ломиковським характеристики те, що вона написана при кінці XVIII ст. і то очевидно не на підставі документів, а усної традиції, що правда дуже ще живої, та все таки тоді, коли український автономічний устрій, а з ним очевидно і адміністративні інституції були вже скасовані. Таким чином вийшов опис схематичний, в яким говорило ся про Генеральну канцелярію як однакову для всього часу її існування, тимчасом коли в XVIII ст. вона перебула не одну зміну, так що до свого значіння, як складу і компетенції. І так з одного боку виходить з того опису, що Генеральна канцелярія була органом гетьмана, з другого-ж боку на підставі сказаного про неї, як раду при гетьмані і постійну присутність в ній генеральної старшини, можна собі її уявляти, як інституцію кодифікаційну. Значить, вона повинна була мати певний обсяг ділання і компетенції попри, а навіть і мимо гетьмана. Тимчасом перед тим і очевидно в тій порі, про яку саме говоримо — винявши час першої малоросійської колегії (1722—1727 рр.), канцелярія була дійсно органом самого гетьмана чи того, хто сидів на його місці. Колегією-ж ставала в самій річі тільки в часі неприсутности гетьмана, коли сей управу передавав генеральній старшині. Се видно найкраще по тім, як вело ся діловодство і як рішали ся справи в Генеральній канцелярії.

І так на підставі реферату генерального писаря Турковського, предложеного кн. Шаховському зараз по смерті гетьмана Данила Апостола (1734 р.) Генеральна військова канцелярія як інституція і діловодство в ній представляли так. Канцелярія приймала і рішала або доручала рішати всякі „прикляючаючі ся... дѣла государственніе, войсковіе и челобитчиковіе“. Наперед всякі такі впливи (на скільки не були віддані сажому гетьманови) попадали в руки генерального писаря, який зараз же приносив їх гетьманови. Тут гетьман або сам знайомив ся зі змістом тих письм, або казав писареві собі їх читати. Се була так сказати гетьманська контроля над впливами, бо в сій стадії, маючи діло з сировим матеріалом, гетьман нічого не рішав, тільки звертав усе назад генеральному писареві, який на верху кожного письма давав поміту такого роду: напр. „1734 году января 4 д. записавъ въ книгу, доложить“, а на рапортах записав „отдати в повѣте“, себто до дотичного, сказатиб по теперішньому, департаменту, до якого належав дотичний

полк, з відки прийшов рапорт. А вся та поміта означала, що письмо належало записати в подавчий протокол (приходна протоколная книга) а потім віддати до відповідного департаменту чи там „повытъ“. Тут на підставі трохи не ясної фрази документу („По записки же в приходной протоколной книги взявъ онъ, писар войсковий генеральный всѣ письма к докладу надлѣжащѣе), треба думати, наступало сортування впливів менше важних і пильних від важнійших і пильніших і підготовлювання їх до реферовання. Після чого писар з сими останніми йшов знова до гетьмана, який сим разом давав на кожде з них „резолюцію“, себ то вказував, яким способом належить дотичну справу полагодити чи якій їй дати напрям. Тепер же вертав генеральний писар з тими резолюціями назад до канцелярії в так звану „столову“ і тут передав письма старшому канцеляристови, а сей знова, або коли його не було, то таки сам генеральний військовий писар — розділював справи „повѣтчикамъ, что до кого надлежит... для произвожденія по тѣмъ письмамъ по надлѣжащому дѣла“, себто для виладження відповідних рефератів і на їх підставі проектів відповіді гетьмана (універсалу, указу, листа і и.) на кожду з тих справ. По перегляді і справленню таких „чорних отпусковъ“ писарем або старшим канцеляристом, ті чорновики переписувалися „на бѣло“ і генеральний писар відносив їх до гетьмана „для подпису руки гетманской“. Такі підписані вже гетьманом письма вандрували „в отпускную протоколную книгу для записки и положенія на оних нумеровъ“, почім в присутности генерального писаря їх печатано і відсилено, куди належало. Щож до судових чолобитень, котрі присилано до Генеральної канцелярії, а які повинні були бути подані в відповідній судовій інстанції, значить в генеральнім, полковім або сотеннім суді, то з наказу гетьмана генеральний писар давав за своїм підписом „поміту“, в якій вказував, куди дану чолобитню чи супілку належить відіслати „для надлежащаго по ней разсмотрѣнія и рѣшенія по указамъ е. і. в. и малороссійскимъ правамъ“¹⁾.

І так ми на підставі згаданого документу прослідили весь хід діловодства в щоденнім занятю Генеральної канцелярії, прослідили хід залагоджуваних тут справ від хвилі впливу їх до Генеральної канцелярії до того моменту, коли рішення і постанови що до них висилано до місць чи до осіб;

¹⁾ Х. И. А. Д. М. К. № 17347.

котрих ті постанови дотикали. Тут ми бачимо поза чисто канцелярським персоналом властиво дві активні особи, коли не числити сюди старшого канцеляриста: а то гетьмана і генерального військового писаря. Одиноким жерелом сили і влади Генеральної канцелярії являється гетьман, який особисто і ні від кого незалежно рішає всі справи своїми резолюціями, а писар при помочи канцеляристів тільки виконує гетьманські розв'язування. За те тут ані сліду якої небудь інтервенції чи то колегії, чи поодиноких генеральних урядників, очевидно інтервенції офіційної, бо розуміється, що на такий чи інший спосіб поладження даної справи могли впливати і на певно впливали посторонні чинники, напр. старшини — однак все таки не офіційно. Значить, що компетенція Генеральної канцелярії вповні покривала її з компетенцією гетьмана, тоб то мала свою власть і силу в гетьмані, не стаючи однак тим самим приватною гетьманською канцелярією, а навпаки задержуючи свій характер „військової“ інституції.

Що правда, в часі, про котрий говоримо, власть Генеральної військової канцелярії вже значно стратила, коли, скажімо, не на інтензивності, то на круї ділання, з якого вийнято по Скоропадським такі першорядної ваги і значіння справи, як управа фінансами і суд. Причиною такого обмеження Генеральної канцелярії був власне її характер інституції вповні залежної від волі гетьмана — гетьманського орґану. А власть гетьмана по 1708 р. була сілю в оці російського уряду. Тимчасом поки канцелярія, куди сходилися усі нитки управи гетьманщиною, була в руках гетьмана, для російського уряду було дуже трудно або майже неможливо контролювати гетьмана, на що постійно скаржили додані російським урядом спеціально для контролі над гетьманом російські резиденти. Такий напр. стольник Протасев, резидент при Скоропадським кілька разів скаржив, що гетьман роздає, кому хоче, маєтності, в тім числі навіть людям з погляду російського уряду підозрілим, а він, Протасев, не має ніякої змоги тому перешкодити, дізнаючи ся звичайно про все вже по доконанім факті¹⁾. Через те Петро під претекстом „непорядків“, які панують в генеральній канцелярії указом з 17 листопада 1720 р. повторенім потім в 1721 р. хотів зреформувати генеральну канцелярію, ставлячи її попри гетьмана, даючи

¹⁾ М. А. М. Ю. Дѣла правит. сен. по малоросс. эксп. кн. № 79/1806.

їй окремого шефа в особі генерального писаря, що мав бути відповідальним за рішення в канцелярії. За те гетьман, що перед тим сам рішав в канцелярії, мав бути інстанцією апеляційною для постанов, що запали в генеральній канцелярії¹⁾. Ся реформа, проти котрої українська управа робила рід пасивної резистенції за Скоропадського, мабуть і не ввійшла в жите. Одначе згаданий указ послужив підставою Ломиковському, а за ним і видавцєви його праці А. Лазарєвському до твердження про утворенне і існування через якийсь час окремої інституції названої Ломиковським „канцелярією воєнною і військовою“²⁾.

По приверненню гетьманства в 1727 р. російське правительство не зважаючи на ласкавий тон, який воно взяло супроти України, в принципі не вирекло ся напряду російської політики заініційованої Петром І. Тут знова на першім місци стояла справа власти гетьмана з його Генеральною канцелярією, на котру зразу-ж почав слати неприхильні донесення новий резидент при гетьмані Апостолі Наумов. Наумову особливо не подобало ся вмишування, а навіть рішення генеральною канцелярією судових справ з поминеннем нераз не тільки низших судових інстанцій але навіть генерального суду³⁾. Тимчасом з погляду дотеперішньої української практики се не було жадною новиною чи надужитєм, але самозрозумілою річєю, бо хоч т. зв. генеральний суд на Україні існував здавна, одначе не як інституція зовсім окрема від Генеральної канцелярії, але вповні вміщував ся в понятю Генеральної канцелярії, як центральної управи всеї України, маючи з того погляду так сказати круг ділання *per delegationem*. Мало того: Генеральна канцелярія могла доручити суд колєїї зложеній навіть не з генеральних урядників, як се напр. стало ся в 1722 р., коли то Полуботок з старшиною віддав „всякіє дѣла, до суду приклячаючіє ся, рѣшити панамъ Піроцкому, Тарасевичу, Уманцю и Чуйкевичовѣ“⁴⁾.

Розумієть ся, що для російського правительства міродайним були не „права і привілеї“ гетьманщини, а його власний політичний напрям. Через те в рішительних пунктах даних но-

1) Бантышъ-Каменскій, Источники малоросс. истор. т. II, с. 297.

2) Ломиковскій, *op. cit.* с. 13.

3) М. А. М. Ю. Дѣла прав. сен. по малоросс. эксп. кн. № 53/1780, л. 281.

4) Журналъ, си есть, насушная записка дѣлъ, въ войсковой егеральной канцеляріи приклячающихся... Чтенія въ Истор. Обществѣ Нестора Лѣтописца, кн. XII, Кієвъ, 1898, отд. III, с. 95.

вому гетьману 1728 р. 22 серпня, не тільки застережено, щоби гетьман управляв через Генеральну канцелярію „изъ совѣта генеральной старшины“ — ну і резидента, але при тій нагоді утворено окремий, цілком незалежний від Генеральної канцелярії генеральний суд зложений з шести осіб по половині з Великоросів і Українців, а якого гетьман був лише президентом. В тих же пунктах утворено окрему адміністрацію для управи фінансів гетьманщини зложену з двох підскарбіїв Великороса і Українця, з окремою канцелярією, званою „канцелярією зборів“. Ті дві колегіальні інституції, майже зовсім незалежні від гетьмана були сильним ударом для гетьманської влади і Генеральної канцелярії. Особливо треба се сказати про фактично зорганізовану в 1729 р. канцелярію зборів, яка зараз же вступила в боротьбу з Генеральною канцелярією, себто з гетьманом, головню за право видавати низшій адміністрації — полковим і сотеним канцеляріям обовязуючі для них укази безпосередно, а не за посередництвом Генеральної канцелярії, що ся остання обстоювала. Боротьба ся велась до самої смерті Апостола¹⁾.

Одначе в тім обмеженім кругу ділання гетьман і Генеральна канцелярія удержали ся в давнім значінню. А значінне се все таки було дуже велике. Лишала ся управа військом, адміністрація, право затверджування, а то і просто іменування низшої старшини, з виїмком полковників. А чого вже варто було право затверджування наданих і надавання нових мастностей, право т. зв. протекції, себто еманципації поодиноких осіб а навіть цілих корпорацій (напр. цехів) з під влади місцевої адміністрації і місцевого суду і увільнюванне від деяких податків, що все мало признаки атрибуцій найвищої влади.

Переходимо тепер до самої канцелярії в тіснім розумінню сього слова, себто до занятого в ній персоналу. Про першу особу Генеральної канцелярії генерального військового писаря вже перед тим говорено, як про референта усіх справ перед гетьманом. Щож до решти його діяльності то він, по словам Турковського, „чинит опредѣленіе по усмотренію и по дѣйствию и исправности канцелярист (!), кому якіе повѣтя и дѣла содержать и писати книги прихожих е. і. в. грамотъ и отпускных к е. і. в. доношеній, також во всяких дѣлахъ унѣ-

¹⁾ Про діяльність канц. зборів і боротьбу з гетьманом багато інтересного в протоколах згаданої канц. Х. И. А. Д. М. К. № 591 і „Діаріюшъ“ і „Журналъ“ генер. канц. *ibid.* № 2622 і 591.

версаловъ и протоколних книгъ записку“ — одно слово розпоряжасть ся всею канцелярийною машинерією. Нарешті він представляв гетьманови до авансу канцеляристів, кого з поміж уважав заслугуючим на такий аванс на старшого канцеляриста, яких звичайно бувало двох. Се були безпосередні начальники решти канцелярийного персоналу, званого військовими канцеляристами.

В тім рефераті генерального писаря Турковського в рядах канцелярийного персоналу не бачимо найважнійшої властиво особи, того *spiritus movens* канцелярії — ресента Генеральної канцелярії. Сі власне ресенти, перші знавці права, відносин в гетьманщині і секретів адміністрації, фактично вели ціле діловодство надаючи такий чи инший оборот поодиноким справам, які генеральна канцелярія рішала. Таким ресентом напр. за Самойловича був відомий Василь Кочубей, пізнійший генеральний судія, за Скоропадського Дмитро Володковський, потім знатний товариш військовий, уживаний Полуботком як посол до Москви з прошенням від цілого війська, щоби цар дозволив вибрати гетьмана і зніс нові податки наложені малоросійською колегією¹⁾. По Скоропадським в часах малоросійської колегії і в початках гетьмановання Апостола займав місце ресента Петро Валькевич, відомий майстер свого діла, кандидат на генерального старшину при організації нової управи в часі повернення гетьманства Петром II.²⁾ Але власне Валькевич був останнім ресентом, бо як раз в початках гетьмановання Апостола російське правительство скасувало сей уряд. Про причини скасування уряду ресента загалом ніяких безпосередних вказівок нема. Що до самої особи Валькевича, то йому напевно пошкодила представлена Верховному Тайному Совѣтови опінія, яку про його дав кн. Дмитро Михайлович Голіцин. Перед виготовленням рішительних пунктів і іменованням генеральної старшини, між кандидатами якої був і Валькевич, Голіцин запитаний про думку в різних українських справах і про кандидатів, зачислив Валькевича до осіб, яких „ни в какиєб чини генеральные недопускають, ібо не мочно ім вѣрять“³⁾. Одначе ресент міг бути загалом ненаручний

¹⁾ Див. напр. Журналъ... Чтенія въ И. Общ. Нестора лѣтоп. кн. XII, отд. III, с. 100 і др.

²⁾ Про него див. А. Лазаревскій, Описаніе Старой Малороссіи, т. I. Стародубскій полкъ, Кієвъ 1888 ст. 103 і дальше.

³⁾ Моск. Архивъ Министерства Юстиціи. Дѣла правит. сен. по малоросс. експед. Кн. 79/1806, л. 188.

для російського правительства, як чоловік відданий вповні гетьманови, вповні від його залежний, бо гетьман міг його в кожній хвилині перемінити на когось иншого, чого вже в тих часах не міг зробити з генеральним писарем, високим урядником іменованим самим російським правительством.

Канцелярист військовий — перший ступінь служби на Україні для значнійшого козацтва, по словам Ломиковського, який і подає дефініцію служби канцеляриста — *candidatus omnium dignitatum*. З генеральної канцелярії такий *candidatus* дуже часто попадав на значні полкові уряди, як напр. за Апостола старший канцелярист Григорій Юркевич став відразу стародубським полковим писарем¹⁾, а особливо в XVIII в. повів ся звичай настановляти канцеляристів сотниками.

За теж трудно було попасти в канцеляристи Генеральної канцелярії, де крім знатности роду було вимагане ще й виховання. З тих причин, як говорить автор „Словаря“, вони в надії на карієру служили безплатно. Одначе се останнє твердження не вірне, принаймні для часу, про який говоримо. На підставі „віденія“ гетьмана Апостола російському канцлерови в 1728 р. докладно можна означити скількість персоналу в генеральній канцелярії, як і платню тим персоналом побирану з військового скарбу. По словам того „вїдєнія“ склад Генеральної канцелярії і платня були такі: 1 реєнт, який діставав місячної платні по 5 руб., що на рік виходило 60 руб., а крім того річно додаток 60 р. — разом 120 руб. 2 старших канцеляристів, місячної платні кожному по 2 р., річно 48, річний додаток по 40 — разом 128 руб. 18 молодших канцеляристів, кожному на місяць по 1½ руб., річно 324 р., а крім того річно на всіх 540 руб. 4 сторожі, кожному річно 10 руб., разом 40, а крім того муки московської пів чверти місячно і на мундур по 3 руб. кожному, що становило 12 руб. річно. Значить усього персоналу разом з сторожами було 25 осіб, а річна їх платня 1164 руб.²⁾.

Щож дотичить діяльності самої Генеральної канцелярії, то не від річи буде подати скількість письм, виладжених і висланих Генеральною канцелярією протягом року. І так напр. в 1732 р. за час 1. IV—31. XII (за перші три місяці висла-

¹⁾ Х. И. А. Д. М. К. 17347.

²⁾ М. А. М. Ю. Дѣла правит. сен. по малоросс. экзп. Кн. 53/780, л. 224.

них письм не нумеровано) видала канцелярія 2950 листів, указів, універсалів ітд., за час 1. І—28. XII 1733 р. (останніх карток бракує) — 3737. Кілько в тім часі могло вплинути письм до Генеральної канцелярії, задля браку „прихожих протоколів“ на жаль невідомо.

Нарешті кілька слів про протоколи, ведені в Генеральній канцелярії. Формальні протоколи з рішення справ в Генеральній канцелярії очевидно були тоді, коли нею управляв не сам гетьман, а старшинська колегія. Так наказував робити Апостол, коли в 1733 р. з причини своєї слабости хотів було передати управу старшині¹⁾. О скільки управляв сам гетьман, то для перегляду діяльності Генеральної канцелярії служать „прихожіє и отпускніє протоколныя книги“, себто книжки, куда записувано з поданем доволі докладного змісту так впливи до Генеральної канцелярії, як і всі письма, що з відтіля виходили²⁾. Крім того в часах Скоропадського і в першій половині гетьмановання Апостола — про другу половину не знаємо — ведено ще окремі „Діаріюші“, з характером записок, в які записувано все, що діяло ся на гетьманськім дворі, а так само вписувано туди і зміст важнійшої кореспонденції Генеральної канцелярії. Характеристично, що коли за Скоропадського і в початках гетьмановання Апостола знаємо про „діаріюші“, а не знаємо „протоколних книг“, так за другу половину гетьмановання Апостола навпаки: відомі „протоколні книги“ а нічого не знати про „діаріюші“. Можливо, що з часом один рід протоколу був заступлений другим — більш бюрократичними протоколними книгами.

На таку заміну вказувалаб і ся обставина, що і першу, яку знаємо, протоколну книгу за 1732 р. спершу названо теж діаріюшем, а по трох місяцях переіменовано назву на: „журналъ, или краткая записка отправляющих ся... листовъ... указовъ и всяких унѣверсаловъ, такожъ и пашпортовъ за рукою его ясневелможности отправляющих ся“³⁾. Очевидно спостережено, що назва діаріюша не відповідає теперішньому характерови і змістови книжки, хоч фільольотично беручи діаріюш і журнал — те саме.

¹⁾ Х. И. А. Д. М. К. 12246.

²⁾ З таких книг нам відомі два журнали — „отхожі протоколи“ за 1732 і 1733 р. Х. И. А. Д. М. К. № 2622 і 591, під останнім числом є і протоколи канцелярії зборів за 1732 р.

³⁾ Х. И. А. Д. М. К. № 2622, л. 72.

Так єї книги як і діяріюші, на скільки вони доховали ся, становлять першорядного значіння матеріал для внутрішньої історії гетьманщини і можуть в значній мірі заступити оригінальні документи. Діяріюші були по словам Лазаревського повні днівники адміністраційної діяльності управи гетьманщини¹⁾. Значінне їх ще тим більше, що се без сумніву документи офіційальні, ведені звичайно старшими канцеляристами з доручення гетьмана чи того, хто в даній хвилі займав його місце. Про їх офіційальне походження свідчить хочби сам титул. Напр. титул виданого Бодянським в 1858 р. діяріюша за першу половину 1722 р. такий: „Діяріушъ или журналъ, то есть повседневная записка случающихся при дворѣ Ясневельможного, его милости пана Іоанна Скоропадского, войскъ всепресвѣтлѣйшого его императорского величества запорожскихъ обоихъ сторонъ Днѣпра гетьмана, окказій и церемоній, такожъ и въ канцеляріи войсковой отпрауемыхъ дѣлъ, наченшійся 1722 году и оконченный въ томъ же году, ...войсковой канцеляріи старшимъ канцеляристомъ Николаемъ Ханенкомъ“²⁾. Дальше про офіційальність діяріюшів свідчить також і сам зміст діяріюшів, де маємо звістки, про які канцелярист сам ніяк не міг знати а тим самим записати в своїм приватнім днівнику, на колиб ті звістки не були йому подиктовані гетьманом чи ким иншим з поміж старшини. Сюди напр. належать відомости про візити і переговори гетьмана або котрогось генерального урядника з ким небудь з поміж російських достойників або навіть з самим царем, при чім розумієть ся канцелярист не міг бути присутній. Тільки крайно рідко бували такі випадки, коли гетьман не вважав потрібним якісь відомости подавати до занотовання в діяріюші, як напр. Скоропадський своїй таємної розмови з царським секретарем Макаровим в Москві 4 мая 1722 р.³⁾ а в 1723 р. Подуботок змісту листа, висланого 3 лютого до своїх післанців в Москві⁴⁾. Та таке секретничанне не покажеть ся особливо дивним, коли представимо собі, що в першій випадку Скоропадському напевно розходило ся про те, щоби через улюбленого царського секретаря повалити постанову Петра завести ма-

¹⁾ Чтенія въ истор. Общ. Нестора лѣтописца, кн. XII, отд. 3, с. 90.

²⁾ Чтенія въ Имп. Общ. Истории и древностей, 1858, кн. 1, V, с. 1—74.

³⁾ Чтенія въ Имп. Общ. И. и д. 1858, 1, V, с. 58.

⁴⁾ Чтенія въ Общ. Нест. лѣт. XII, 3, с. 116.

лоросійську колегію, а в другім Полуботок давав тайні інструкції своїм післанцям, яких заходів вони повинні були уживати против тої-ж малоросійської колегії. Нарешті про те, що діаріюш був не тільки офіційальним документом, але міг мати навіть і правне значіння, свідчить ще і ся обставина, що тут часами записувано навіть вимагані процесовою процедурою протестації¹⁾. Що в діаріюшах, а так само пізнійше в „протокольних книгах“ нотовано побіч публичних справ і кореспонденцій приватні гетьманські „окказіи“ і кореспонденції, то се вповні відповідало, як ми бачили, характерови Генеральної канцелярії, з котрої діаріюш був дневником²⁾.

Нарешті коли сі два роди дневників порівняти що до їх вартости як історичного матеріалу, то без сумніву першєнство прийдець ся признати діаріюшам, які мають далеко більше значіння від протокольних книг. Що правда, протокольні книги дуже повно і основно нотували діяльність Генеральної канцелярії, але лише діяльність чисто бюрократичну, письменну, і страту такої книги на відворот моглиб поповнити переховані оригінальні документи, що вийшли з Генеральної канцелярії. Зате діаріюш подавав звістки, хоч може не так повно, не тільки про бюрократичну роботу Генеральної канцелярії, але живо і нераз дуже інтересно малював нам діяльність живих осіб, тодішньої української правлячої верстви, що знова дозволяє нам заглянути в закулісну сторону тодішньої політики, а про се звичайно тільки з одного діаріюша можемо дізнати ся і якого страти ніякі інші документи не заступлять. Тимчасом,

¹⁾ Напр. в діаріюші з 1722 р. під 11. XI записано таке: „Сего числа Осипъ Яцковъ, житель борщевскій, говоритъ въ столовой на п. Василя Гамалѣю, что вы хотите такъ мене сколоти, якъ войта Чеховскаго сколоти; о чомъ заразъ тогдажъ предъ всѣми будучими въ столовой п. Василь Гамалѣя протестовалъ ся голосно, жебы тоє было записано въ енеральной войсковой канцеляріи, и потому оную протестацію въ діаріушъ записано“, *ibid.* с. 104.

²⁾ На скільки нам відомо, то дотепер крім цитованих висше діаріюшів: за першу половину 1722 виданого Бодяньським в московських Чтеніях і за другу половину 1722 і за 1723 р. виданого в уривках Лаваревським в київських Чтеніях, знаний ще діаріюш чи журнал за час побуту гетьмана Апостола в Москві від 9. I—6. IX 1728 р. виданий О. Судієнком в „Матеріалахъ для отечественной исторіи“, т. I, с. 1—124, Київ, 1853 і не видані за 1727—1731, 1750 рр., що находитъ ся в бібліотекі київського університету під № 19. Див. С. И. Масловъ, Обзоръ рукописей Имп. университета св. Владимира, Київ, 1910, с. 4.

як сказано, в протокольних книгах поза змістом висланих писем і що правда рідких сентенцій, або вірш змученого канцеляриста в роді написаної по скінченню місяця: *Laus tibi Domine, qui nos ad consumationem hujus mensis salvos perduxisti*“, або „*Adsis inceptis, Virgo benigna, meis*“ нічого більше не знайдемо. Хіба такий виїмковий випадок, як параліж гетьмана, а що важнійше перехід його влади над Генеральною канцелярією до російського резидента, зробив на канцеляриста таке вражіння, що він раз під 28. IV 1733 між поодинокими позиціями занотував: „Гетманъ... Апостолъ заболѣзновалъ паралѣжемъ, которая болѣзнь его ясн-и лѣвую руку и ногу отняла“¹⁾; а під датою 23 червня тогож року з тяжким серцем дав таку нотатку: „Ниже слѣдующіе отпуски от сего іюня 23 числа по високоповелителнѣйшой с. і. в. от государственной коллегіи иностранных дѣлъ грамотѣ ясневелможнимъ господиномъ гетманомъ... полученной начали отправляться за докладомъ и по резолюціи его превосходительства г-на генерала и кавалера Семена Григоріевича Нарішкина“²⁾.

На закінчення не можемо не висказати бажання, щоби так досі не видані діяріюші як і протокольні книги як найскорше були друком опубліковані.

¹⁾ Х. И. А. Д. М. К. № 591, Журналъ... л. 142.

²⁾ *ibid.* л. 205.

Баталіон руських гірських стрільців.

1849—1850.

Написав Іван Кривецький.

I.

Формоване баталіону.

Відозва „Головної Руської Ради“ в справі полку охотників з дня 1 січня 1849 р. — Поучене для філій „Ради“ й руських священників. — Непорозуміння. — Цісарський дозвіл на баталіон руських стрільців з дня 10 марта 1849 р. — Письмо ген. Гаммерштайна. — Вербоване охотників. — Формоване компаній.

„ДО РУСЬКОГО НАРОДУ.

„Братя!

„Мир вам — від серця його бажаємо, мир як вам так і нам милий і пожеланий. Бо мир — природне бажання душі руської й приповідка народу руського каже: святий спокою, гаразд з тобою. Але кажуть також: хто хоче спокою, нехай бере зброю. Так і нам треба — хоч спокій потрібний для нас нині більше, як коли нинде. Та коли за стіною сусідня хата горить, годі у своїй спати.

„Братя! ви певно чули, а хто не знає, той довідається з отсього письма, що за стіною, по тамтій стороні гір, на Уграх — умерта, завзята, погубна війна. Її причина така:

„Бутні Мадяри, розбираючи собі чим раз більше у своїм самолюбстві й зарозумілості, забажали нараз піднести ся коштом пониження злучених з ними славянських народів. Тому не на руку й не в лад їм стало, коли добротливий Монарх постановив і сказав, щоби всі народи його держави користували ся однаковими правами і свободами, й один не підносив ся коштом другого. Всупереч сій справедливій постанові Ма-

дари з властивою собі заїлістю завзяли ся своїх самолюбних намірів дінняти хоч би й на руїнах австрійської монархії; підняли бунт проти свого Монарха, Царя нашого, й змусили його виступити збройною силою, щоби оборонити слабших, праву й своєму царському слову надати належну повагу й таким способом утримати й забезпечити цілість і славу Австрійської Держави. З такої то причини розгоріла ся за нашою стіною ся страшна війна. А пожар той для нас тим небезпечніший, що і на нашім обійстю тліє. Бо й у нас, як знаєте, є такі, що задумують подібний неспокій. Для них нічо більше не могло бути на руку, як отся нещаслива війна на Уграх і коли тут їм не повело ся, багато з них пішло за гори — помагати Мадярам.

„Чого нам з того бояти ся — не тяжко вгадати. Чи-ж гадаєте, що вони пішли, аби там лишити ся? Вони мають намір, чим голосно й хвалили ся, на випадок, коли-б — що неправдоподібно — перемогли, небавом вернути сюди назад і привести зі собою поміч. А щож тоді буде з нашим спокоєм?

„Але хоч їх, зовсім певне, війська цісарські розібють, то все таки не буде їм куди втікати, хиба в наші гори. Бо там у лісах знайдуть захист, там мають своїх прихильників, які готові прийняти їх з отвертими раменами. Зрештою иншого прибіжища не мають ніякого, бо всі границі сусідні народи сильно пообсаджували, тільки наші гори всюди приступні.

„Але в горах і лісах вони сидіти й каміне гризти не будуть. Чого їм буде треба, схочуть собі шукати, а при тім за свою недолу, спричинену їх власним нерозумом, на вас мстити ся. Що-ж тоді буде з вашими хатами, з вашими дорібками, що з родиною й вами самими? Чи матимете тоді так дуже бажаний вами спокій?

„Братя! треба нам савчасу подумати, як би від такої напасти охоронити ся. А коли в краю маємо так мало війська, треба нам конче, так як се зробили всі инші народи, які граничать з Уграми, поставити Полк охотників зі самих руських людей, щоби обсадити наші гори, не чекаючи, аж страшний огонь, який розгорів ся в наших сусідів, обійме й наші хати; бо тоді буде запізно. Ще й про се не можемо не згадати, що було-би з нашого боку нелюдськи, коли-б ви тих синів і братів наших, які пішли на війну з Мадярами, полишили непевній судбі війни серед лютих ворогів, коли, будучи так близько них, можемо поставити такий полк і забезпечити їм місце, о яке в прикрім положенню могли би оперти ся.

„Зі всего того виходить невідклична потреба такого полку. Та ми не маємо на стільки засобів, щоби таких охотників, так як инші народи, утримувати власними силами, а наші вельможі мають зовсім инші думки. Тому порозуміли ся ми з тутешньою високою ц. к. Командою, щоби сі

охотники (які зрештою мають засланими наші гірські гравиці тільки так довго, поки війна ся на Уграх не покінчить ся й тим самим не відвернеть ся небезпека) були узброєні, одягнені й удержувані коштом державного скарбу. Кождий охотник дістане рушницю з багнетом; одіжею буде гарно зроблений короткий гірський сірачок з русько-народними, синьо-жовтими вилогами, червоні або сині штани, ходачки і крисаня; до того ташка й ремінь з ладівницею. На удержане буде визначена кождому щоденна платня, а зараз на вступі одержить кождий на руку кілька зол. рин. ср. ж.

„Який же гарний буде сей полк зі самих синів руської матери! А коли в послузі для краю позискає яку небудь славу, вся його буде й ніхто вже її собі не присвоїть. Хто дослужить ся висшого офіцерського степеня, по розв'язаню полку, коли схоче, буде приміщений в тім самим степені при иншій полку; а кравий урядник, коли-б хотів часово вступити до сього полку, поверне знов на свою давнішу посаду.

„Але Братя! Тут іде о щось більше, чим о особисті користи. Сього вимагає від нас добро цілої австрійської монархії, а в її цілости наше спасенє; сього жадає безпеченство хат і родин наших, честь руського імени. А на все те правдивий Русин, поминаючи власну користь, не може не звернути уваги.

„В таких переконаню вживаємо Вас! Виявіть конституційне житє, яке лежить у тім, що народ думає сам про себе, стереже і боронить своїх свобод. Не бороніть синам вашим приступити до сього полку. Ви сказали, що коли Монарх буде потребувати оборони, всі ви готові виступити й житє своє за нього положити. Отже-ж нині пора слово се доказати ділом й об'явити світови, що в сім не була тільки пуста хвальба, але правдива, переконана вірність і прихильність до Монарха.

„Не жадаємо від Вас так багато, як Ви обіцяли. Не треба виступати всім. Коли два-три хлопці підуть зі села, край буде мати достаточну охорону, Ви будете могли спокійно в дома господарювати.

„Ну-те міщани, ну-те селяни, гірняки, подолани! Справа се всіх нас однака. Бо вихор перенесе часом огонь через хаду сусідну, й кине на далеку.

„Ви гарні й відважні молодці! Покажіть Вашу охоту, покажіть, що де потрібно виступити в загальній справі, знайдете ся там без слов'я. Покажіть, що не лякаєте ся труду, де треба ділати; не відтягайте ся від того, чого від вас вимагає слава народу. Ну-те хлопці на охоту! Та-ж вам гори не чужі. Ви так любите буяти по них свобідно. Чеснійше там послужити краєви й Монархови, як поневірати ся на двірських услугах.

„І ти давна, хоч так, як усе руське, понижена шляхто руська, що густо й численно розсіла ся по під гори! Від давна твоє призначенє — боронити границь від ворожих нападів. Почуй ся до сього обов'язку, покажи світови, що в жилах твоїх пливе кров тих, які заслужили собі те довіре, що їх визначній хоробрости була повірена оборона границь вітчизни.

„Нехай світ видить, що дух, який оживляв предків, не погас і у внуках. А як батьки Ваші, виступаючи хоробро в народній справі, ушляхотнили й прославили свій рід, так і Ви нині, виступаючи в справі вітчизни, прославить цілу Русь, прославить перед усіми народами руське ім'я.

„Вкінці тобі чесна руська молодіже трапляєть ся нині нагода відзначити ся. Покажи, що не брак у тебе охоти до труду, ані незділність не є причиною твоєї безділности. Покажи, що й ти з охотою спішиш там, де кличе тебе віра й вітчизна.

З такою відозвою звернула ся дня 1 січня 1849 р. „Головна Руська Рада“ до руського народу в Галичині. Відозва ся, зредатована у двох паралельних текстах — руським і німецьким, була видрукована на окремім аркуші паперу й розіслана за попередною згодою ц. к. Генеральної Команди разом з поученем до усіх філій „Г. Р. Ради“ в краю й до гр. к. духовенства на провінції. Філії сі й гр. к. духовенство мали подбати про се, щоби відозву сю одержала кожда громада й аби в кожній громаді оголошено її прилюдно — де можна, в присутности офіцера. Кожда громада по отриманю сеї відозви мала зараз зібрати ся на раду й візвати здатних до збруї, щоби вступали до проєктованого відділу охотників. Тих, що відкликнули-б ся на се завізване, мала громада списати по імені й списи сі передати священникам чи кому иншому, щоби як найскорше відіслати їх через філіяльні чи окружні Ради „Головній Руській Раді“ у Львові. Списи сі Гол. Р. Рада мала предложити ц. к. Генеральній Команді, яка знов мала визначити час і місце, коли й де охотники сі мають ставити ся, взагалі заняти ся дальшим їх з'організованем.

„Дуже, чесні братя, просимо Вас — говорить ся у згаданім поученю — доложіть усього з'усилля, щоби намір сей закінчив ся успіхом. Поучуйте народ, що то важна загальна справа, й як нема більшої чести, як прийти в поміч своєму Монархови й вітчизні, так, навпаки, було би встидом для кожного мі-

ста й села, які не змогли-б виставити бодай кількох таких охотників¹⁾).

Та зараз у самих початках вийшло непорозумінє. Провінціальні „Руські Ради“ й поодинокі священники, які заняли ся вербованєм охотників до проєктованого відділу, не порозуміли, як слід, „Поученя“ Гол. Р. Ради в сій справі й замість списів стали написати до ц. к. Генеральної Команди у Львові й військових команд по окружних містах самих людей. Сєспричинило згаданим військовим властям трохи клопоту й вони за посередництва т. з. „Комісії для утвореня полку охотників“ й „Зорі Галицької“ звернули ся дня 29 січня т. р. до згаданих організаторів на провінції з новим поученєм в сій справі, згл. приглагою того, що було в поученю з дня 4 січня²⁾).

Рівночасно з сим, як на провінції відбувало ся вже вербованє, сам проєкт „Гол. Р. Ради“ переходив ще військові інстанції. Львівська Генеральна Команда предложила його Міністерству війни у Відні, Міністерство війни — цісарській канцелярії. Що йно дня 10 марта т. р. проєктований відділ руських охотників одержав найвише затвердженє, про що „Г. Р. Раду“ повідомлено офіційально дня 22 марта. Дослівний текст згаданого цісарського акту такий:

„Даю дозвіл виставити баталйон руських стрільців, зовсім у такий самий спосіб, як минулого року організували ся баталйони охотників у доійшній Австрії й Сирії, — одначе з застереженєм обовязку військової служби. Даю дозвіл також на предложенний народний стрій.

„Організованєм має кермувати Мое Міністерство війни. Також має воно „Головний Руський Раді“ у Львові за той новий доказ Її патріотичної діяльности виявити Мое признанє й повне одволенє.

„Оломунець дня 10 марта 1849.

Франц Йосиф³⁾.

¹⁾ Поученіє для радъ филѣальных и честныхъ рускихъ священниковъ, якъ себѣ при оголошеню одозви до руского народа въ цѣли формованя полку охотниковъ мають поступати. — Зъ головной Руской Рады. Въ Львови дня 4 Сичня 1849. Кузьмєскій р. в. (Ив. Е. Левидцкій, Гал. р. бібліографія Т. I, ст. 49 № 576; „Поученя“ сього в два виданя — одно з підписом Кузьмєского, друге без підпису):

²⁾ Зоря Галицка, 1849 ч. 9, ст. 52.

³⁾ Зоря Галицка, 1849 ч. 29, ст. 169.

„Вважаю собі особлившою честю — писав до „Г. Р. Ради“ дня 20 марта т. р., пересилаючи їй наведений висше цісарський дозвіл, командант Галичини ген. Гаммерштайн — згідно з дорученням мені наказом Високого ц. к. Міністерства війни з дня 13 с. м. ч. $\frac{1500}{\text{м. к.}}$ г. повідомити Славну Головну Раду про згадане Найвисше призначення Його Величності, тим більше, що при сій лучається мені бажана нагода висказати Славній Головній Раді за стільки разів доказане лояльне, щиро патріотичне думане й за її доброуспішне ділане в інтересі правительства а особливо для добра й спасення нашого краю мою глибоковідчуту, ревну подяку. — З огляду на се, що по наказу Високого Міністерства війни виставлене баталіону руських гірських стрільців повинно починати ся безпроволочно, маю честь просити рівночасно Славну Головну Раду, щоби зволила найласкавійше подати мені як найскорше окружні списи зголошених охотників¹⁾.

Саме вербоване охотників йшло досить гладко. Дня 16 лютого повідомлено Гол. Р. Раду, що „руська молодіж охочо приступає до руського нашого полку охотників (фрайкурів) й що зголосило ся її вже коло 1600“²⁾. До дня 6 цвітня число се більш чим подвоїло ся й виносило загально 3460 людей³⁾.

Формованем баталіону заняла ся ц. к. Генеральна Команда. Вже наперед визначила вона для нього офіцирів, з яких більша половина належала до руської народности, й вислала їх для сформовання шести компаній, з яких баталіон сей мав складати ся, до отсих окружних міст: Бережан, Коломиї, Станиславова, Стрия, Самбора; крім сього одну компанію формовано у Львові. Вписані мали дня 12 цвітня ставити ся: з округів Бережанського і Тернопільського до Бережан, з округа Коломийського до Коломиї, з округа Станиславівського до Станиславова, з округа Стрийського до Стрия, з округів Самбірського, Сяніцького, Перемиського і Ряшівського до Самбора, з округів Львівського, Жовківського і Золочівського до Львова. Там мали переняти їх вислані офіцири.

Кожному охотникови місцевий священник мав дати на нестемпльованім папері його метрикальний випис — імя, назвиско, літа, місце уродження, округ і держава, стан, віра, професія. Кого офіцири признали здатним до військової служби, той дістав

¹⁾ ibid. ²⁾ ibid. 1849 ч. 15, ст. 88.

³⁾ ibid. 1849 ч. 29, ст. 170.

зараз 3 ср. рин. т. зв. вступного, 6 кр. ср. денної платні, а крім того хліб і одіж.

Формоване компаній мали офіцери переводити в порозумінню з ц. к. окружними урядами й старати ся справити ся з ним можливо найскорше¹⁾. Помагати в сїм мали їм окружні „Руські Ради“, до чого вїзвали їх „Гол. Р. Рада“ спеціальним письмом із дня 6 цвітня т. р.

„Справа ся — писала „Г. Р. Рада“ у згаданім письмі — тепер уже дуже нагла, бо як нас доходять вісти, угорські ворохобники вже кілька разів впадали до нашої землі й кількох наших селян забрали у неволю²⁾. Ціла річ залежить на чиннім співділанню окружних Рад, до чого усильно Вас звиваємо³⁾.

З початком мая 1849 р. баталіон був уже у Львові.

II.

Баталіон у Львові.

Склад баталіону: старшина; число лхдй. — Греміяльне представлене офіцерів „Головній Руській Радї: — промова председателя „Ради“ Куземського; — предложене офіцерів в справі хоругви й музики для баталіону; — відповідь председателя. — Военні вправи охотників. — Справа хоругви й музики на засіданнях „Г. Р. Ради“. — Розписане публичної складки. — Архикнягиня Софія — Fahnenmutter баталіону. — Письмо Ю. Вислобоцького. — Лента до хоругви. — Панегірик в честь архикнягині. — Чи була горугов? — 500 ар. ср. на музичні інструменти. — Чи була музика? — Справа священника для баталіону. — Мундур руських гірських стрільців. — Жертви львівських Жидів на наших стрільців. — Контакт між „Г. Р. Радою“ й баталіоном. — Участь стрільців в руських національних обходах у Львові. — 7-ма компанія.

Склад баталіону у хвилі його формованя був такий:

Командант майор Ватерфліт; ад'ютант підпоручник Лянінер.

1. Компанія (львівська): капітан-поручник Бордольо; надпоручник Гвідий; 1. поручник — від полку стрільців; 2. поручник Штерер.

2. Компанія (бережанська): капітан Барусевич; надпоручник — від полку стрільців; 1. поручник Матникович; 2. поручник Клестьїль.

¹⁾ Зоря Галицька, 1849 ч. 29 ст. 170 – 171.

²⁾ Мова про малярські напади на пограничні села: дня 6 лютого т. р. на Жупанє і Климець, дня 21 марта на Новоселицю й Торунь (див. Зоря Галицька, 1849 чч. 18 і 26).

³⁾ ibid. ч. 29, ст. 171.

3. Компанія (самбірська): капітан Дормус; надпоручник Кривоносюк; 1. поручник — від полку стрільців; 2. поручник Столярчук.

4. Компанія (коломийська): капітан Бауер¹⁾; надпоручник — від полку стрільців; 1. поручник Ярмулевич; 2. поручник Білинський.

5. Компанія (станиславівська): капітан Крайтнер; надпоручник — від полку стрільців; 1. поручник Обергаузер; 2. поручник Родакевич.

6. Компанія (стрийська): капітан-поручник Бондяк; надпоручник Фельзенберґ; 1. поручник — від полку стрільців; 2. поручник Крон²⁾.

¹⁾ Пізнійший австрійський міністер війни.

²⁾ Зоря Галицька, 1849 ч. 29 ст. 170.

Старшина баталіону в 1850 р.

Майор і командант баталіону (vacat).

Капітани 1. класи.

Бауер Фердинанд.
Дормус Антін.

Крайтнер ф. Татенбург Рудольф.

Капітани 2. класи.

Бондяк (Bondziak) Михайло.
Бордольо Едвард.

Мельцер ф. Тапфергайм Ігнат.

Поручники.
(Oberlieutenants).

Кривоносюк Ілля.	Лянгнер Юлій.	Лозинський ф. Ярмулевич
Гвідий Ігнат.	Емперле Іван.	Порфїрій.
Фельзенберґ Олександр.	Матикевич Дмитро.	Обергаузер Вільгельм.

Підпоручники 1. класи.
(Unterlieutenants 1. Classe).

Крон (Kröhn) Іван.	Білинський ф. Сто-	Сікорський Вячеслав.
Родакевич Ілля.	тито Олександр.	Мецґер Антін.
Штерер (Stöhrer) Лев.	Клестіль Антін.	

Підпоручники 2. класи.
(Unterlieutenants 2. Classe).

Деллер (Döller) Антін.	Габлін Франц.	Голованський (Glowacki)
Гладишевський Юлій.	Дзбанський Фридрих.	Іван.
Гайнбах Мартин.	Домбровський Кон.	

При штабі.

Батал. ад'ютант. Лянгнер Юлій, поручник.

Старший шеф лікар. (Ober-u. Chefarzt). Визінський Рудольф, рипар ф., Др. медицини і хірургії, магістер положництва й окул.

Рахунковий діловодчик (Rechnungsf.) (Vacat).

(Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes. 1850. Ст. 357).

Кожда компанія числила 235 людей — цілий баталіон 1410 людей¹⁾. Із зголошених отже 3460 охотників прийнято тільки дещо більше, чим третину.

Дня 8 червня т. р. всі офіцери баталіону руських стрільців з майором Ватерфлітом на чолі представили ся іреміально „Головній Руській Раді“. Предсідатель „Ради“ Куземський повітав їх такою промовою²⁾:

„Всім знані нещасні випадки минулого року. Ворохобники тонуть у своїй сліпоті чим раз глибоше; стягнули вкінці на престольний город руський бомбардоване, якого сліди видно до нині. Втікаючи перед пімстою справедливости на Угри, де одностуді їх а почасті й одноплеменники підняли також ворохобне оруже — стали відгрозувати ся нам Русинам за те, що ми з ними не вязали ся й спільно против Його Величності милостивішого нашого Монарха не підняли оружа. Розпустили чутку, що на Уграх не лишать ся, але в кождім разі, чи побідять, чи будуть побіджені, вернуть до Галичини. Коли на Уграх побідять, прийдуть з Уграми, щоби в Галичині привернути назад свою державу і над Русинами, як перше, знов панувати. Коли-ж будуть побіджені й змушені до відступу — втікаючи перед військовою погонєю, будуть з пімсти нищити руське населене у Галичині огнем і мечем.

„Сї обставини склонили нас просити Його Величність нашого милостивішого Монарха, щоби позволив нам поставити полк руських жовнірів. Потрійний у сім мали ми намір: 1) щоби оборонити й охоронити руський край від нападних угорських ворохобників і получених з ними польських емігрантів; 2) щоби Його Величності дати доказ, що нарід руський вірність свою опирає не тільки на пустих словах, але готов доказати її кождої хвилі й чинами; 3) щоби забезпечити руське імя від зневаги, якої в минулім році у власнім своїм краю й престольнім своїм городі зазнавало.

„Як охочо поспішила руська молодіж на наш зазив затягнути ся під прапори вільних стрільців — вказує се, що в короткім часі зголосило ся її далеко більше число, чим було потрібне.

„Ви, поважані панове, покликані проводити сим полком руських охотників. Руський нарід надіється, що полк сей під

¹⁾ Зоря Галицка, 1849 ч. 47, ст. 282.

²⁾ *ibid.* ч. 47, ст. 277—278.

Вашим проводом відповість належно ожиданиям, які на нього покладає Його Величність, наш милостивійший Монарх, руський нарід і мила наша вітчизна.

„При тім заявляю Вам, поважані Панове, що Головна Рада нинішню Вашу присутність тут приймає дуже мило як знак поважання для цілого руського народу.

По сій привітанню офіцери баталіону устами свого майора зробили Руській Раді пропозицію, щоби Рада внесла просьбу о хоругов а також причинила ся до їх складки на музику для баталіону. У відповідь на се предсідатель Ради заявив, що дозвіл на хоругов для баталіону руських стрільців уже прийшов, про що на найближшій засіданню будуть повідомлені Рада і команда баталіону і що внесенне офіцерів в справі музики Рада візьме під розвагу. По вислуханню многолітня цїсареві Франц-Йосифови I і руським стрільцям офіцери відійшли.

Про сам баталіон руських стрільців читаємо в ч. 47 „Зорі Галицької“ з дня 13 червня 1848 р. отсю замітку: „Зі Львова. Полк наших руських стрільців уже цілий стягнув ся до Львова. Военні вправи того полку відбувають ся що дня з всякою належністю; правила военного устрою, дякуючи полковій старшині, яка так гарно зрозуміла своє завдане, викладають ся в руській мові, завдяки чому наші Русини, які й так усяку науку легко цїймають, в науцї военній поступили так далеко, що кождий з них вивчив чисто усе, що звичайному жовнірови треба знати. Й не дивно. Бо заки другий жовнір розбере німецьку мову, наш стрілець, затамивши німецьку команду, яка тут і так буде самим тільки звуком стрілецької трубки, відразу переняв саму науку¹⁾. Пов. начальник полку, залюбившись у своїм ділі, своєю ревністю зробив уже все можливе. Крім верхньої одїжи, яка полк сей буде так гарно вбирати, що, здасть ся, не буде красшого полку в цїлій армії, все инше: оруже, біде, постіль — готове. Найдалше до кінця сього місяця стане полк готовий до служби. Обіцяно нам, що тоді цілий полк в повнім строю відбуде на честь Головної Ради великі парадні вправи, яких радо чекаємо. Жалуєть ся старшина, що не прибули ще тут усі приділені офіцери й инша старшина з правильних стрілецьких полків, що

¹⁾ Гол. Р. Рада просила також о руську команду, одначе одержала відповідь, що просьбі сій вволити не можна тому, що стрільці належать до цілости австрійської армії, в якій команда одна, німецька. Поясненя при муштрі одначе можуть подавати ся в руській мові (Зоря Галицька, 1849 ч. 47, ст. 279).

мають навчити ще полевій стрілецькій муштри“. Згадавши відтак коротко про описану висше візиту офіцерів „Руській Раді“ й про їх бажане мати полкову хоругву і полкову музику, автор-замітки говорить дальше таке: „Рада в надії оглядати в сїм полку славу руського народу, дуже охотно підіпре просьбою і за допомогою сей намір і причинить ся складкою, особливо, що тішити ся обіцянкою п. начальника, що в полку заведена буде руська школа й наука руського співу, так щоби крім музики були також полкові співаки“.

І обома сими справами, справою полкової хоругви й полкової музики, заняла ся Гол. Р. Рада. Зараз на тїм самім засіданю, на яким офіцери баталіону виявили своє бажане мати хоругву і музику, по їх відході перевела вона в справах сих оживлену дискусію.

Вже з відповіді Куземського на виявлене бажане офіцерів знаємо, що Гол. Р. Рада просила цїсаря о дозвіл на хоругву для баталіону руських стрільців. Знаємо також, що дозвіл такий одержала. Ходило тепер о се, як його зреалізувати. Були ріжні проєкти. Одні промовляли за тим, щоби на справлене хоругви й музичних інструментів ужити грошей, зібраних з нагоди $\frac{3}{15}$ мая [знесенє панщини], инші, щоби візвати загаль-русський до складки на сю ціль, ще инші [Трещаківський], щоби для хоругви вибрати т. зв. *Fahnenmutter*, яка повинна-б мати собі за честь згадану хоругву дати від себе. Вкінці стало на тїм, що Гол. Руська Рада рішила на сї цілі розписати публичну складку, а поки що затягнути позичку із т. зв. фонду $\frac{3}{15}$ мая. Калькуляція Трещаківського із т. зв. *Fahnenmutter* відпала, коли один із членів Виділу Г. Р. Ради звернув увагу, що евентуальна *Fahnenmutter* дає тільки ленту до хоругви, а не саму хоругву.

Розумієть ся, сама думка вибрати для хоругви баталіону руських стрільців т. зв. *Fahnenmutter* через те не впадала. Справою сею заняв ся горячо один із віденських Русинів, міністерський офіціал, пізнійший редактор офіціального „Вістника“, Ю. Вислобоцький, який і піддав думку просити на матір для згаданої хоругви матір цїсаря Франц-Йосифа I — архикнягиню Софію. Просьбу сю прийняли в найвисших кругах прихильно і на 107-ім засіданю Гол. Руської Ради дня 10 грудня 1849 р. член Виділу Малиновський міг уже повідомити „Раду“, що архикнягиня Софія згодила ся бути матірню хоругви і прислала для неї величаву ленту, Ленту сю переслав з Відня Гол.

Р. Раді згаданий Вислобоцький, долучаючи від себе слідуєче письмо:

„Всечесні, Високоповажані заступники любого нашого Галицько-руського народу!

„Одну з найпамятнійших хвиль життя мого, дорогоцінну, милу і солодку пережив я нині, побачивши підняту мною думку приведену в життя для вікопомної слави вірного народу нашого!

„Нині мав я щастє відібрати дорогу ленту до хоругви славного баталіону галицько-руських стрільців, пожертвовану Її Цісарською Високістю Архикнягинєю Софією, Високодостоїною Матір'ю Її Величності цісаря нашого Франца Йосифа з долученем многократних бажань — й спішу переслати Вам той так дорогий знак пам'яті і ласки високих наших покровителів! — Дар сей повинні ми о стільки більше прийняти за знак високої, визначної почеси для цілого народу, що, як загально відомо, ні один з охотних баталіонів не величаєть ся власною, а до того з так високої руки одержаною хоругвою.

„Нехай же наш любий Цісар — Її високодостоїнати а разом матір нашої хоругви, нехай же честь і слава наших стрільців, а благодать Божа нехай спливає на Вас, Всечесні Отці народу, на многі літа!

Ваш

Юлій Вислобоцький.

„Відень 5 грудня 1849¹⁾).

По прочитаню сього письма члени Ради оглядали прислану ленту. Краска її родинна архикнягині, синьо-біла. Сама лента — шовкова, темно-синя; обрамоване срібне. На однім кінці на золотім полі виhaftований родинний герб архикнягині, на другім кінці, також на золотім полі, числа 1849. Лента — перев'язана, а до того перев'язання служить шовковий синьо-срібний шнурок з гарними срібними кутасами. На одній половині ленти срібними буквами виhaftовано: Sophie Erzherzogin von Oesterreich, на другій: Treue führt zum Sieg. Ленту сю постановила Рада в разі розв'язання баталіону заховати в „Народнім Домі“ на пам'ятку²⁾. З нагоди прийняття архикнягинєю Софією материнства хоругви й прислане для неї ленти віденський руський папрох С. Литвинович написав в німецькій мові одушевлений па-

¹⁾ Зоря Галицька. 1850 ч. 1, ст. 1.

²⁾ Зоря Галицька, 1850 ч. 1, ст. 2; див. також табл. I. Лента ся переходуєть ся нині в музею „Народного Дому“ у Львові.

панегірик. На внесенє Жуківського Рада поручила предсідателеви своєму Куземському постарати ся до німецького тексту долучити ще руський переклад, як найскорше видрукувати його й предложити архикнягині¹⁾. Вкінці Рада відспівала архикнягині Софії „многотіте“.

Самої хоругви одначе, для якої була призначена прислана лента, стрільці наші не одержали. Причина сьому та, що згадану ленту вислано з Відня що йно дня 5 грудня 1849 р., а до Львова прийшла вона коло 10 грудня т. р., тоді, коли баталіон вирушив зі Львова на Угорщину ще дня 6 вересня т. р. і від кількох місяців був уже на воєннім терені. Незабаром дня 3 січня 1850 р. був уже в повороті з воєнних операцій у Перемішлі й того дня наступило його формальне розв'язанє.

Що тикаєть музики для баталіону руських стрільців то, як згадали ми вже висше, Рада ухвалила в засаді причинити ся до сеї ціли певною грошевою підмогою й розписати в сій справі публичну екдадку. Дехто з членів Ради пропонував запросити до складки також архикнязів, особливо архикнязя Івана, який у Галичині мав добра, а також инших архикнязів, які досвідчили вірности руського війська за пануючою династією. Поки одначе збереть ся потрібна сума, позичити з фонду $\frac{3}{15}$ мая. Рівночасно ухвалено звернути ся до команди баталіону по ближші

¹⁾ Заголовок панегірка такий:

Ги Цѣсарскому Высочеству
Всесвѣтлѣйшой Госпожи Архі-
княгини

С О Ф І И

матери прапору батайллона стрѣл-
цѣвъ Благодареніе отъ Русиновъ.

An Ihre kaiserliche Hoheit
die durchlauchtigste Frau Erz-
herzogin

S O P H I E

Fahnenmutter des ruthenischen
Bergschützen-Bataillons der Ru-
thenen Dank.

Перша строфка:

Мати вѣнецъ свѣй съ небѣсъ по-
лучає,

Въ сѣрдци же смѣртникъ стрѣ-
итъ для ней двѣрь;

Подвойна, сладость Тебѣ про-
ницяє

Австріи рѣдостя и Цѣсаря
взѣрь.

Der Mutter gibt der Himmel
ihre Krone,

Die Menschheit ihr im Herzen
ihren Thron;

Dir, Mutter: gibt nun doppelt
diese Wonne

Das Kaisers Blick und Oest'-
reichs Jubelton.

Панегірик видано у Відні 1850 р. у двох виданях, люксовіім і звичайнім. Люксове виданє в шовковій оправі, накладанє богато золотом і сріблом.



Табл. I.

Лента до хоругви руських гірських стрільців.
(Дар архикн. Софії).

інформації в сій справі, чи ходить тільки о музичні інструменти, чи й удержане музикантів, яких, на думку декого з членів, можна би підібрати з поміж самих охотників. На 95-тім засіданню Ради з дня 29 червня т. р. була вже в сій справі відповідь від майора. Музика баталіону повинна мати 12 людей і для стільки-ж голосів потрібно музичних інструментів. Інструменти сі будуть коштувати 500 ср. р. Суму сю Гол. Р. Рада зложила на руки команданта баталіону майора Ватерфліта¹⁾, а на 100-тім засіданню Ради председатель відчитав лист Ватерфліта з потвердженням і подякою за одержані гроші²⁾.

Та, подібно як хоругви, стрільці не діждали ся і власної музики. Принайменш на 108-ім засіданню Ради дня 8 лютого 1850 р. (отже в місяць по розвязанню баталіону) председатель її закомунікував таке: „Команда баталіону руських стрільців звертає нам 250 срб. р. з даних їй Радою 500 срб. р. на музичні інструменти; решта — 250 ср. р. видано на сю ціль, як свідчать рахунки, предложені згаданою командою“. Рада ухвалила сі гроші влучити до складки на „Народний Дім“³⁾.

Не одержав баталіон також і свого власного руського священника, принайменш на час, коли був поза Галичиною. Вправді Г. Р. Рада ухвалила поробити в сій справі заходи в консисторії і Ген. Команді, одначе ухвала така запала що йнодня 14 вересня 1849 р., отже як раз у тиждень, як баталіон відійшов зі Львова на Угорщину. В результаті старання сі з огляду

¹⁾ Зоря Галицка, 1850 ч. 1, ст. 8: Справозданє з приходів і видатків на фестин 3 мая 1849 р.

²⁾ № 299. До чесної Головної Руської Ради.

„Підписана команда баталіону спішить висловити Чесній Головій Раді за прислану баталіонові на музичні інструменти суму 500 зр. р. свою глибоко відчуту подяку, а також запевненє, що не буде зволікати виказати ся вкінці рахунком про з'ужитє сього чесного дару. Команда користує в сеї нагоди, щоби виявити свою честь і подив для пожертвування і статочних з'усиль Чесної Головної Ради для справи достойного руського народу і з радістю запевнює, що не знайдець ні один чоловік у баталіоні, якого-б серце не било з жаром за своїми руськими братами, й який не був би готовий для добра народу руського, яке свою найсильнішу підставу знаходить у добрі цілої державі, кожної хвилі пожертвувати житє. На дорозі чести, в бою за монархію, за вітчину, пам'ять на сей дар збільшить нашу відвагу, наше одушевленє.

Львів дня 17 серпня 1849.

Ватерфліт, майор.

[Зоря Галицка, 1849 ч. 69, ст. 409].

³⁾ Зоря Галицка, 1850 ч. 15, ст. 85.

на здавлене мадярського повстання й недалекий поворот баталіону до Галичини не увінчалися успіхом¹⁾.

Як мав виглядати мундур руських гірських стрільців, про се читали ми вже у відозві „Гол. Р. Ради“ з дня 1 січня 1849 р. В дійсности однак виглядав він дещо инакше. І так крім сірої гуцульської крисані, прикрашеної по лівій стороні стрілецькими перами, одержали вони також сині складані шапки з великими дашками над чолом і з жовтим обрамованем по краям. Кабат мали червоний (офіцери — бронзовий) зі стоячим ковніром, зі синім обрамованем і зі синіми т. зв. роґальками на раменах (подібний до нинішнього піхотного т. зв. Waffенrock-a); запинався він одним рядом золотих ґузиків. Штани — сині, з шнурковими жовтими лямпасами. До підперізування по верха служив широкий ремінь (нинішня „купля“), а ремені, що переходили через рамена і на плечах перехрещувалися, були, на взір наших селянських ременів, вибивані мосьжаними бляшками. Плащ заступав короткий, зроблений зі сірої матерії сірак, зі синім обрамованем, синіми плетеними ґузиками і такими-ж петлями до запинання. Обувся — звичайні черевики.

Узброєні були карабіном і довгим батнетом; офіцери мали довгу білу шаблю²⁾.

При самім обмундуровуванню замітну жертволюбність у користь наших стрільців виявили деякі члени львівської жидівської громади. „За старанем пана ц. к. губерніального радника й начальника тутешнього магістрату кавалера de Hoepflingen'a — читаємо офіційльний комунікат в урядовій „Gazet-i Lwowsk-ий“³⁾ — причинилися до обмундуровання нововиставленого баталіону руських гірських стрільців члени львівської жидівської громади таким способом: прикрашування шапок і штанів жидівські кравці виконали по найбільшій часті безплатно. Зробили безплатно також — братя Мойсей і Марко Еренпрайс 100 пар штанів, торговець сукна Мерер 100 пар штанів. Жидівський купець Герш Хамайдес в імені Жида Сокалера, який виявив готовість до патріотичного ділання, кавав 600 штук відданих йому скроєних уже кабатів зробити безплатно. Декілька жидівських кравецьких майстрів покращало й зробило 600 штук ка-

¹⁾ Зоря Галицька, 1849, чч. 75 і 85.

²⁾ Див. табл. II (репродукція ручного малюнку з пол. ж. ст., який нині знаходиться в музею Народного Дому у Львові).

³⁾ Gazeta Lwowska, 1849 № 141.

батів за ціну по 30 кр. кон. м. від штуки, а Жид Сокалер заплатив згаданим кравецьким майстрам за роботу 400 штук кабатів по умовленій ціні 200 зр. к. м. з власної кишені¹. За се й подякував командант Галичини ген. Гаммерштайн окремим письмом, висланим дня 8 серпня 1849 р. до виділу міста Львова й відчитанім на VIII. засіданю того-ж виділу дня 20 серпня т. р.¹).

Як бачили ми вище, баталіон руських гірських стрільців з'організовано виключно завдяки старанням Гол. Руської Ради. Гол. Руська Рада не випускала баталіону сего з під своєї уваги й даліше, за весь час його істнованя. В тій ціли установила вона зі свого рамени навіть спеціальну комісію, яка мала займатися тільки справами згаданого баталіону²). З другого боку командант баталіону інформував Раду постійно про стан свого відділу, про всякі зміни, які доконувалися в його складі (пр. на 93-ім засіданю Ради дня 15 червня 1849 р. відчитано рапорт майора Ватерфліта про стан баталіону, про прийняте Гладшовського, сина руського священника на поручника й ин.³), а навіть про воєнні операції, які баталіон переводив на Угорщині⁴). Баталіон сей підчас побуту свого у Львові брав також участь у національних руських обходах, організованих Гол. Руською Радою, пр. в обході 3(15) мая 1849 р., коли він виступив з музикою й співом і виставив на своїй касарні, яка находила ся в околиці поезуїтського городу, відповідний транспарент⁵).

Побут його одначе у Львові не був довгий. По переведеню найконечніших приготовань, не чекаючи навіть на власну хоругву і власну музику, баталіон став збирати ся до походу. Вже перед самим походом, в другій половині серпня 1849 р. додано баталіонові ще одну компанію, з ряду сему, що приняла до відома „Гол. Руська Рада“ на своїм 100-тім засіданю дня 23 серпня т. р.⁶).

Два тижні пізнійше, дня 6 вересня 1849 р., цілий баталіон рушив на Угорщину.

¹) Gazeta Lwowska, 1849 № 172: Protokół VIII posiedzenia wydziału miasta Lwowa z dnia 20 sierpnia 1849.

²) Зоря Галицка, 1849 ч. 61.

³) ibid. 1849 ч. 49.

⁴) ibid. 1849 чч. 80, 81, 93, 99.

⁵) Зоря Галицка, 1849 ч. 56. ст. 335.

⁶) ibid. 1849 ч. 69, ст. 409.

III.

Похід на Угорщину.

Вимарш зі Львова. — Пращальна мова о. Лозинського. — Перехід через Черемись. — Перший рапорт „Головній Р. Раді“ з Угорщини. — Попис стрільців перед російським генералом кавалерії гр. Рідієром у Кошицах. — Новий лист команданта баталіону з Кошиць. — Чи брав участь баталіон у воєнних операціях? — Побут на Угорщині.

„Нині (6 вересня) рушив баталіон наших руських стрільців зі Львова в похід — піше того самого дня кореспондент „Зорі Галицької“¹⁾). Дорога їм далека. Аж до Кошиць на Угорщину кличе їх служба вітчизні й слава імені руського народу, якої бажаючи досягнути, легко приходило їм притлумити слезу в очі за родиною, а навіть радо попрощати ся з братами. Перед відходом зібрали ся стрільці у вистроєнім порядку на площі великої касарні на жовківськім передмістї, де їм вікарій успенської церкви о. Лозинський, відправивши молебєн, покропивши св. водою й поблагословивши, сказав на прощанє останнє слово, яке кожного з них розпалило благородною жадобою пожертвувати себе на службі вітчизні, здобути славу руському імені. Тут згадував їм сей красномовний священник про прославлену хоробрість й удалість нашої австрійської армії, про славу наших руських полків, яку здобували на полях Італії й Угорщини, про великі заслуги, які положили вони для високого цісарського престолу, для людськості й свободи, пригніченої повстанєм і взагалі для держави, про славного воєнного вождя, улюбленого маршалка нашої армії — Радецького й про інших вождів, які удачно проводили нашим військам на славу, а на побіду ворогів. Свою замітну мову закінчив сердечним окликом: „Слава нашому великодержавному цісареві і цареві“! І загреміло в рядах і серцях руських: „Цареві слава“! „Слава преславному маршалу Радецькому“! — „Слава“! відкликнули в полку. „Слава нашому командуючому баронові Гаммерштайнові“! — „Слава“! загомоніло між нашими жовнірами. І поки не повернуть зі славою, буде нам звеніти, гомоніти се трикратне, сердечне „слава“. — І так попрощали ся ми з красою наших дітей, виправили ми в світ перше насінє нашої народньої слави. Нехай принесе воно великоліпні, багаті овочі!

¹⁾ Зоря Галицька, 1849 ч. 71, ст. 425—426.

В переході через Перемишль повитав стрільців єпископ Григорій Яхимович і поблагословив у дальшу дорогу.

Перший рапорт „Головній Руській Раді“ прислав командант баталіону дня 28 вересня з Кошиць на Угорщині. Похід зі Львова до Кошиць відбув ся щасливо. Вправді в дорозі захорувачо було 38 людей на холеру й трьох навіть померло, одначе тепер усі здорові. Підчас походу і тепер на місци стрільці вели себе чесно й ніхто на них не жалував ся. За се почуваеть ся Команда баталіону до особлившої вдячности єп. Яхимовичеві, який підчас переходу стрільців через Перемишль промовив їм до серця. По промові сій стрільці одноголосно крикнули „Гурра!“ за цїсаря і вітчину. Тепер кождий стрілець бере денно 14 кр. сrb., має отже за що пожити ся. В Кошицях пописували ся наші стрільці перед російським генералом кавалерії гр. Рідігером, який їх похвалив. Здаєть ся, кінчить рапорт, що баталіон перенесеть ся з Кошиць до гірських міст Шемніцу і Кремніцу¹⁾.

На 104-тім засіданю „Гол. Р. Ради“ дня 16 падолиста 1849 р. відчитано новий лист команданта баталіону з Кошиць. Командант доносить, що окружна військова команда в Кошицях похвалила стрільців за їх ревність у військовій службі і за їх строгу обичайність. Вістку про се приняла Рада окликом „славно!“, ухвалила опублікувати її в „Зорі“, а командантови відписати, що вістка ся дуже її врадувала²⁾.

Що тикаєть ся воєнних виступів баталіону на Угорщині, то про виступи такі не маємо ніяких вісток. Причина сього стане нам ясною, коли пригадаємо собі з одного боку призначенє баталіону („аби гори наші обсадити“, як сказано у відозві Г. Р. Ради з дня 1. І. 1849 р.), а з другого — час, коли баталіон сей вибрав ся на Угорщину (баталіон вирушив зі Львова 6 вересня 1849 р., а вже два тижні пізнійше, 18 вересня т. р., помічні російські війська переходять через Львів у повороті з Угорщини³⁾) — значить, у хвилі, коли наші стрільці вибирали ся зі Львова побіджати Мадярів, мадярське повстанє було вже здавлене і в наших горах був уже спокій).

Не зважаючи одначе на се, баталіон пробув на Угорщині аж до грудня. Бо хоч правильна мадярська армія була вже розбита і generalissimus мадярського повстаня Гертей ще дня 13

¹⁾ Зоря Галицка, 1849 ч. 81.

²⁾ *ibid.* 1849 ч. 93.

³⁾ *Gazeta Lwowska*, 1849 № 170 (з дня 25 вересня).

серпня 1849 р. скапітулював коло Віляюш, то повний порядок у краю не був іще привернений і поодинокі мадярські міста вимагали сильної військової залоги. До повної пацифікації приведено Угорщину що йно з кінцем 1849 р. — і тільки тоді баталіон наших стрільців міг вертати домів.

IV.

Розв'язане.

Поворот стрільців до Галичини. — Заходи „Г. Р. Ради“ в цілі дальшого їх задержання. — Неузгляднене заходів і розв'язане баталіону в січні 1850 р. — Нагінка на б. стрільців в осени т. р.

„Дня 3 січня 1850 р. — читаємо в „Зорі Галицькій“ кореспонденцію з Перемишля¹⁾ — прийшли стрільці руські цілим баталіоном до Перемишля, щоби тут розв'язати ся. Хоч як велике зимно було того дня, одначе кожда компанія тримала ся кріпко і справді Русини могли бути гордими на своїх стрільців. Преосвященний єпископ Яхимович і капітула руська в день празника Різдва Христового поставили для цілого баталіону 22 бочки пива.

Вправді „Г. Р. Рада“ вже заздалегідь підняла була в міністерстві війни заходи, щоби баталіону руських гірських стрільців по повороті його з Угорщини не розв'язувано, але, вимінявши старших і жонатих його членів молодшими, полишено його і на дальше під оружем²⁾. Та розв'язання се від нього не відвернуло. Заходи „Г. Р. Ради“ не були узгляднені — і в січні 1850 р. баталіон перестав істнувати.

В ч. 8 „Зорі Галицької“ з дня 26 січня 1850 р. читаємо такий короткий його некрольої:

„Баталіон руських гірських стрільців уже розпущений; кождий муж одержав одномісячну платню і мундур“.

Одначе кілька місяців пізнійше пригадали ся б. стрільці ще раз.

З невідомої причини почала ся проти них в осени 1850 р. загальна нагінка, неначе в кару за те, що в 1849 р. стали добровільно в рядах оборонців держави. Б. руських стрільців стали насильно забирати у військо, не зважаючи на се, що бо-

¹⁾ Зоря Галицка 1850 ч. 5.

²⁾ Зоря Галицка 1849 ч. 93.

гато з них було уже жонатими й по закону від військової служби вільними. При сїм поступали з ними безоглядно.

Про се читаємо в „Зорі Галицькій“ ось яку кореспонденцію зі Станиславівщини¹⁾:

„Безоглядне і мало що не загальне у нас забране сими днями добровольців (руських стрільців) до рядового війська дало підставу противникам Австрії й вірного їй народу руського, на наругу й поталу патріотичного діла, розсївати ріжні неправдиві вісти, при чім не без злобного наміру, щоби між народом викликати непорозумінє і невдоволенє до в. правительства і своїх священників. Одні говорять і плетуть, наче би правительство і руські священники нарід піддурили, звиваючи і записуючи в тяжких часах підчас угорської війни начеб то на охотників для оборони Австрії, а в дійсности — на все до війська, їх, що по своїм літам і станови були від сего вільні, і ними вступити інших, що були обовязані до сего. Інші розпускають клевету, наче би руські священники піддурили їх були до Поляків, а тепер як гонведів і польських івардистів цісар велів забрати їх за кару до війська. Ся неправдива вістка тим більш приймаєть ся серед темного народу, що тепер місцеві уряди, мандатори і війти, без огляду на жінки, дрібні діти і сільське господарство (ходять чутки, що мають такий наказ), немилосерно їх перших відставають і вле з ними обходять ся“.

Кореспондент звиває вкінці „Г. Р. Раду“, аби звернула на се свою увагу і вставила ся за б. стрільцями до міністерства, щоби не нищити довіря селян до правительства і духовенства і покласти край клеветі, обманству і невдячности.

V.

Справа другого баталіону.

Просьба „Г. Р. Рада“ до цісаря в справі сформованя другого баталіону руських стрільців. — Неприхильна оцінія гр. А. Голуховского. — Відмова просьбі.

Дня 6 цвітня 1849 р. внесла Головна Рада Руська просьбу до цісаря, щоби цісар позволив сформувати другий такий баталіон з руською командою і руською хоругвою. Власником його (Proprietär) мав бути командант Галичини ген. Гаммерштайн. У просьбі сій знаходить ся між ин. такий уступ: „В замішанях

¹⁾ Зоря Галицка 1851 ч. 2.

1848 р., коли польська революційна партія здобула перевагу й загрожувала поваленням правних уряджень, а краєві власті при доконаній зміні краєвого шефа не тамували надужити сеї партії, Русини в своїх національних змаганнях виставлені були на самоволлю польських дематоїв. При кожній нагоді одначе дізнавали зі сторони ц. к. війська спеціальної опіки, а давав її все командант Галичини бр. Гаммерштайн“.

Згадка про краєвого шефа, який попирав 1848 р. польську революційну партію, відносила ся в однаковій мірі і до В. Залеского, який обняв був управу краю в жовтні 1848 р. й тримав її у своїх руках до січня 1849 р. — і до ір. А. Голуховського, який стояв на чолі губернії від виїзду зі Львова ір. Стадіона (червень 1848) аж до приїзду нового губернатора Залеского (жовтень 1848). Предкладаючи отже просьбу Ради міністрови вн. справ, ір. Голуховський, який по резигнації Залеского (січень 1849) обняв був знов керму краю, відплатив ся Раді за її опінію про нього такою своєю опінією про Русинів:

„Не можу поминути уваги — писав він дня 28 квітня 1849 р., — що формоване дальших руських баталіонів належить признати з гори недопустимим, бо я довідав ся, що Русини носять ся з невинуватим іще до тепер отверто наміром виседнати ступнево цісарський дозвіл на помноження корпусу до 10.000 людей. Не заперечуючи лояльності Русинів, уважаю се кроком надто смілим а навіть небезпечним для держави, щоби позволяти без потреби помножувати корпус, оживлений національними, в остаточній консеквенції сепаратистичними змаганнями, корпус, який був би неначе оружною репрезентацією народу“.

Просьбі Ради, розумієть ся, відмовлено — без подання навіть властивої причини¹⁾.

¹⁾ Dr. B. Łoziński, Agenor hr. Gołuchowski. We Lwowie, 1901. Ст. 153—154.



Табл. II.

Руські гірські стрільці.
(1849 р.).

З-за редакційних куліс віденського Вістника та Зорі Галицької.

Подав Михайло Возняк.

Мимо великої скількості опублікованих матеріалів до життя старої Руси в галицькій Україні для вияснення неодного, не-раз дуже важного факту треба шукати за новими даними по бібліотеках, архівах і приватних кореспонденціях. Цікаво, що з часів такого важного перелому, яким були 1850 і 1851 роки, маємо дуже мало вияснюючого матеріалу. Се факт, що перелом до пізнійшої розпаношеної закостенілості та гнили довершував ся в другій половині 1850 та найдалше в першій половині 1851 р. Але розвій сього перелому доси в багатьох напрямках неясний.

Під наведеним у горі заголовком подаю змуток фактів з історії нашої тодішньої преси, який є заравом вияснючим у дечім матеріалом важкого в наслідки для галицької України перелому самого кінця 40 рр. Сей матеріал добув я з редакційних паперів віденського „Вістника“, які зберігають ся в архіві тов. Просвіта у Львові. Їх використовую у вступі і друкую під чч. 2—5. Всі інші документи добуті з паперів Лозинського, які переховують ся у проф. К. Студинського, що ласкаво уділив мені їх до перегляду й використання.

Редакційні папери „Вістника“ вводять в деякі редакційні тайни й дають змогу доповнити, хоч скупю, тодішню бібліографію за роки 1850—1851. Зачну від останньої.

И. Б. = Бірецький Іван: О общемъ заведеніи народныхъ училищъ въ русской Галичинѣ. Йогож дописи з 1850 р. „Отъ Дубецка“ д. 25/V і „Отъ Дынова“ 7/XII.

Емілія Гориневич є авторкою дописи „Зубрець“ (1851).
 Комарь = Василь Берлані, питомець мункачівської єпархії
 (Прощу подь ныже записаний Отпустъ Имстичовскый, мое имя
 не подь писати, но токмо Комарь).

К.....скій = Коростенський Іван, священник і гімна-
 зияльний учитель зі Самбора. Йогож криптонім: ...скій.

Левицький Осип — дописи з Перемишля 24/III і 26/VIII.
 Бібліографічна звістка про друге видання граматики. Тут і при-
 писка: „Прощь ортографію подлѣнника строго заховати — про-
 тивъ Геніа Галицко Рѣского языка. ничого неспрадімо = томъ
 чѣшаа вымова одъ насъ неприймеса!!!“ Мимо того його дописи
 мають змінену мову. На іншому листі написав Левицький: „За-
 сѣдѣланы ниже на листѣ примѣчанія нежалійтєсь, стрѣмѣмъ къ
 чистотѣ языка правдиво Галицко Рѣского“. Тут і дописано ін-
 шою рукою: „во истину Іосифъ Лѣвицкій писалъ и замѣчалъ“.

М. К. (з Вишніча) = Михайло Качковський.

Магур = Іван Багринович, священник у Кречовичах.

Молотів, допись з 18/30 червня 1850 р. = Микола Ва-
 сильківський. Йогож: Весна.

Мостинці, допись (1850) = Михайло з Розвадова.

II. = Михайло Полянський. Допись з 15/IV—2/V 1850 р.

III. = Гаврило Шолтись. Допись: Съ подь Янковца дня
 13/25 фебр. (купно желаніємъ моимъ естъ имена моего токмо
 началну лѣтеру на концу выложити).

Редакцію і експедицію „Вѣстника“ вело чотирох людей:
 Іван Головацький як відвічальний редактор, а крім нього Юліян
 Вислобоцький, Константинович і др. Антін Бек. Всі три останні
 мали право контролю над Головацьким. Коли прим. Головацький
 не подав в „Вѣстнику“ вістки про атентат на пруського ко-
 роля, яку принесли віденські газети о 8 год. рано, Бек диву-
 вався в листі до Головацького, чому він не використовує
 ранніх часописей, а коли так, чому не вийшов „Вѣстникъ“ по-
 переднього дня вечером. Не то нема користі, але й поносить
 ся шкоду через те, що газета часто спізнюється і не йде на
 пошту того самого дня. Коли „Вѣстникъ“ стане подавати такі
 вістки, як про атентат, два-три дні по інших часописах, втра-
 тить скоро своїх предплатників. Тому Бек зажадав, аби Голо-
 вацький не переочував важних новинок.

Мимо вічних прошень і жалів не міг Бек довести до того,
 щоби „Вѣстникъ“ доставлявано йому правильно в полудне.
 26 марта жалувався друкар, що не міг доставити на час:

„Вістника“, бо Головацький прийшов пізно робити коректу. Тому й Бек нарікав, що пізно дістав примірники газети й не міг полагодити експедиції і жадав, аби на третю годину мав що найменше 300 примірників. Друкаря Франца Грасбертера просив зайти до нього на тижні, щоби поговорити про деякі справи часописи. В листі з 16 цвітня Бек не в силі був зрозуміти причини, чому Головацький помимо поновної його просьби не помістив у „Вістнику“ малого пояснення з причини неповної висилки примірників. Попереднього дня не могла знову відбутися експедиція задля спізнання, яке завинив, як сказав друкар, Головацький. „Wenn bei Herausgabe einer Zeitung, kінчив свій лист до Головацького Бек, die Stunden nicht genau eingehalten werden, so muss das Unternehmen bald zu Grunde gehen. Ich lehne die Verantwortung dafür von mir ab, mögen sie diejenigen übernehmen, welche die Schuld trifft“.

Висилка не була точна; здається, головню через неточне втягання пренумераційних грошей. На невисилання заплаченої часописи жалувалися в 1850 р.: Андрій Шушкевич і Павликів у Бережанах, Юстин Желехівський і його брат у Перемишлі, Лаврецький, Брилінський з Старого Села, Микола Заревич у Завалю, Іван Ціханський у Мхаві, „ширий русинь“ Антін Шашкевич із Пешту, Яків Геровський, Іван Коростенський, Новаковський, Городиський і Лубаевич (?), священики з Самбірщини, ученик Яворський, Михайло Козанович із Вільшаниці тай угорські Українці. Інші діставали по два й більше примірників одного числа. В деякій рекламації заблукала ся якась подробиця з тодішнього нашого життя. І так писав Брилінський з Старого Села 24 цвітня: „Но дуже ми непрямно, что небогате число Священниковъ въ тутейшомъ Деканатѣ, а и зъ тыхъ есть два нечестныхъ: Іерей Іоаннъ Ванковичъ, Парохъ въ Цѣвковѣ — Купріанъ Грушківичъ, Парохъ въ Дахновѣ, другій горшій, якъ первій, бо есть въ станѣ, а для народовости жалует шелуга й о себе не дбае, дабы поучився потребныхъ вѣдомости ново оустановляющихся правилъ“. Сумнівав ся, щоби від перших чисел удержали предплатники газету: З рекламації Михайла Козановича пробивається й іскра гумору: „Сумно, писав він — и дивно намъ! чому, пятый тиждень уже минае, а любезный „Вістникъ“ до насъ не вытаетъ? — Сумно — босьмо навыкли до него порядочнымъ его учащаніемъ, яко до друга, а теперъ такъ долго незримо милого лица его! — Дивно

— босьмо и гроши послали, щобы нашъ другъ — з Видня до Галичини пѣхотою нетрудилъ ся. — Отъ бачте, чому тоска наша такъ велика за нимъ! — Надаремно що денно надѣємся, надаремно виглядаємъ и довѣдуємъ ся въ урядѣ почтовомъ въ Тисьменици. — Нѣтъ тай нѣтъ! — Простѣтъ же намъ, если нетерпеливостію принужденни письмо за нимъ посилаємъ и просимо, щобы насъ нашъ другъ помянулъ и за текуцій кварталъ, хотя не всѣми, то бодай послѣдующими числами нашивити (? наживити) изволилъ!“ — Осип Левицький виписав у формі рекламації цілу лекцію правописи, яку й друкую під ч. 3.

До великого неладу й неточности в експедиції віденського „Вѣстника“ причинили ся непорозуміння в записуванню предплати й експедиції львівського „Галичо-руского Вѣстника“. З тої причини й оправдував ся Микола Устиянович перед Іваном Коростенським зі Самбора в листі з 10 марта 1850 р.: „Прикро ми и дуже прикро, що въ послѣднихъ часахъ существованія Вѣстника въ Львовѣ такъ много невдогодъ дѣзнавали предплатители его; а тоє тымъ бѣльше чувствую я, бо жертвуючи съ великимъ ущербомъ для моего состоянія самъ себе для нашей sprawy, посвящаю иамъ всѣ мои силы для письма, котороє мало отповѣсти всѣмъ желаніямъ всечестного моего читательства. Тымъ часомъ не возможно ми было навіть и тѣлько учинити, абы хоть отсылка поєдинокихъ оттискѣвъ ишла порядочно, приналежно. Однакожъ могу сказати, же принаймѣ въ тѣмъ не моя вина“.

Як з одного боку вів Головацький редакцію недбало й нецікаво, так з другого старав ся усіми силами висмикнути ся зпід контролі і перечитування поодиноких чисел Вислобоцьким і Константиновичем. Не диво, що Бек написав йому 5 цвітня упіменнє. „Verehrter Herr u. Freund! стояло в сѣм немилиі для Головацького письмі. Aus den gewichtigsten Ursachen muß ich Sie wiederholt und inständigst ersuchen, keine Nummer des Wiestnik in die Presse zu geben, bevor die einzelnen Numern nicht von H. Wyslobocki oder Konstantinowicz gelesen worden sind. Unsere Stellung ist eine viel zu delikate, als daß Ein Mann allein die Verantwortlichkeit übernehmen könnte. Sollten Sie dies nicht durchführen können, so würde ich es für meine Pflicht halten, mich von der Theilnahme an dem Wiestnik zurückzuziehen“.

Головацький викликував непорозуміння в редакції навіть

з так маловажних причин, як зміст розписання предплати. З упливом чвертьроку уложив Вислобоцький запросини до предплати, а Головацький зі свого боку й напер ся також друкувати свій концепт, який дав до перечитання Вислобоцькому. Коли знетерпеливив ся в ожиданню звороту своїх запросин, післав Вислобоцькому 1 мая отсей лист: „Понеже власне на дняхъ припадають великодні свята, где звичайно больше сообщеніе и охота бывае межи нашими читателями и на початку квартала коніруи больше грошей у нихъ находится, для того не возможно менѣ съ оглошеніемъ предплаты долше отягаться. Для того упрашаю покорно, если въ взглядѣ содержанія жадна не заходитъ перепона, возвратити менѣ рукопись „оглашенія предплаты“ — въ противномъ же разѣ буду принужденъ написать другое оглашеніе. Желаніямъ Вашимъ удоволити буде моимъ обовязкомъ“. На то дістав Головацький відповідь: „Оцѣненіе Вашего сочиненія — о передплатѣ позбоставилъ емъ Г. Бекъ и Константиновичи — они не соглашаютъ ся съ Вашимъ и велѣли перероблене мое печатати — що Г. Конст. съ Вами оуложити мавъ. Я отверто додаю, же Ваше сочиненіе могло бы съ перемѣнами за артикулъ оуйти — однакожь жадною мѣрою яко оголошенье передплаты. Въ прочихъ то есть моя мысль — Вы можете коротенькими словы вспомнути въ Вѣстнику и покликати ся на особенне оголошенье“.

По такій заяві Вислобоцького написав Головацький іще до Константиновича, що він говорив саме з Бекъ, який годить ся на се, щоби оголошенне Вислобоцького друкувало ся на осібнім аркуші, а Головацького з деякими змінами як розмова в наступаючім числі. Отже просив о поробленне змін і відісланне йому рукописи. Константинович відповів листом, характеристичним для взаїмних відносин у редакції „Вѣстника“: „Почтеннійшій Господине Редакторъ! Вашей рукописи не маю и Высте менѣ ей не дали. Мое мнѣніе есть, абы не печатати два оголошенія, только одно, Г. Вислобоцкимъ сочинене, на що и Бекъ и я вчера согласились и бѣтъ чого неотетушаемъ. Що ся касаеъ розговора або артикулу, о котрѣмъ Г. Вислоб. споминае въ своѣмъ листѣ, въ Вашего оголошенія зробитися маючого — то мене не обходитъ, конципуйте, що хочете, но дайте попередъ до пересмотру. Г. Бекъ былъ у мене и сказалъ о Васъ: Wenn ihm mehr die persönl. Spannung als das Nationalinteresse im Herzen liegt, so kann freilich die Sache nicht gedeihen u. ich will mich v. allem zurück-

ziehen". Справа й покінчила ся тим, що оголошенне Вислобоцького вийшло осібно на пів аркуші як оголошенне предплати, підписане „Редакція Вѣстника“, а з таким самим підписом без зазначення, що се оголошенне предплати, помістив Головацький своє оголошенне на титуловій стороні 31 числа.

Русофільські тенденції Головацького в редагуванні „Вѣстника“ явні. Та Вислобоцький звернув йому тільки увагу, що не розрізняє г і t, і повторив закид Голуховського, що „Всячина“ не друкуєть ся кирилицею, а гражданкою, як не в змісті і консеквентнім пропагуванню русофільських думок під усякими видами, а в мертвих буквах була би небезпека русофільства. „Всечестный Редакторы (sic)! писав Вислобоцький 3 мая 1850 р. до Головацького. Прошу конечно г, г' за нѣмецкій и латиньскій звукъ (g) оупотребляти казати. Въ новыхъ черенкахъ есть тая буква и причинить ся много до латвѣйшой вымовы чужихъ слѣвъ. — Графъ Голуховскій закедалъ мени вчора вновъ гражданку въ всячинѣ, питаючи ся, чи ще не готове наше дробнѣйше письмо. Я Васъ оуважнымъ роблю на долучену пробу письма (petit) ѳтъ Мехитаристѣвъ, прошу го оупотребляти, а всѣмъ догодимо и сами не сопротивимо ся нашей со Зороюточеной полемици“.

Систематична русофільська пропаганда Головацького в „Вѣстнику“ не могла вкінці уйти уваги уряду. В справу видавання „Вѣстника“ вмішало ся міністерство, що з його поручення відбула ся нарада в сій справі, а поодинокі постанови передане Головацькому на письмі. Сі ухвали в справі „Вѣстника“ мають дату 26 червня 1850 р.; підпис під ними нечиткий, здаєть ся, Coumbacher. Списані вони на трьох сторінках аркуша звичайного формату. Ось їх зміст:

Da sich bei der Redaktion des Wiestnik mehrere Übelstände gezeigt haben, deren Beseitigung dringend nothwendig ist, wenn das Blatt gedeihen und seinem Zwecke entsprechen soll, so bin ich von dem Herrn Minister des Inneren beauftragt, Ihnen mit Beziehung auf die über die künftige Geschäftsordnung in meinem Bureau abgehaltene Berathung nachfolgende Normen zur genauen Beachtung bekannt zu geben:

1. Das Blatt steht unter der unmittelbaren Leitung des Herrn Ministerialkonzipisten von Wyslobocki. Er wird die Leitartikel für das Blatt schreiben und es darf durchaus nichts in das Blatt ohne seine Revision aufgenommen werden.

2. Sämmtliche für das Blatt bestimmte Korrespondenzen sind an

mein Bureau abzugeben, werden daselbst in Bezug auf Sprachreinheit und Tendenz geprüft, das dem Plane des Blattes nicht Angemessene ausgeschieden und das zur Aufnahme Geeignete Ihnen zugesendet.

3. Sie werden Namens der Redaktion den Briefwechsel mit den Korrespondenzen des Blattes besorgen. Da jedoch die Redaktion des Blattes nach Außen als ein geschlossenes Ganze zu erscheinen hat, so werden Sie auch in Bezug auf diesen Briefwechsel das Einvernehmen pflegen und über die inneren Verhältnisse und Einrichtungen der Redaktion die vollständigste Verschwiegenheit beobachten.

4. Das nöthige Manuscript wird Ihnen immer am Abende vorher, ehe es zum Satz bestimmt ist, zugesendet werden. Über die Stunden zur Übernahme und Übergabe von Manuscript wollen Sie sich mit Herrn von Wislobocki ins Einvernehmen setzen.

5. Sie haben sich vorzugsweise mit der Zusammenstellung des Blattes, mit der Auswahl und Übersetzung der Zeitungsnachrichten und den sonst erforderlichen Redaktionsarbeiten zu beschäftigen.

6. Das Blatt muß immer am Abend vorher, ehe es zum Druck bestimmt ist, zusammengestellt und korrigirt sein. Es ist nur ein Raum zur Aufnahme der neuesten Nachrichten aus den Morgenblättern freizu lassen. Bei genauer Einhaltung dieser Anordnung kann es sich nicht ereignen, daß das Blatt zur festgesetzten Zeit nicht fertig sei. Es muß Ihre wesentliche Sorge sein, daß das Blatt regelmäßig und pünktlich erscheine.

Über die am 18-ten abermals vorgenommene Verspätung wird mit Berücksichtigung Ihrer Äußerung vom 20. d. M. für dieses Mal mit dem Bemerken hinausgegangen, daß in künftigen Fällen für eine Verspätung eines nur jeden zweiten Tag erscheinenden Blattes mäßiger Ausdehnung keine Entschuldigung mehr angenommen werden könnte.

7. In dem ganzen Satze sowohl geschichtlicher Theile, als Feuilleton ist sich durchaus nur der cirillischen Lettern zu bedienen und es hat die russische Schrift gänzlich wegzubleiben. In den Titel-Zierschriften ist keine Änderung vorzunehmen.

У своїх листах до брата Якова називав Іван Головацький Вислобоцького своїм страшним ворогом. Тимчасом Вислобоцький був противний тільки пропаганді стремління Головацького в „Вістник“, хоч і супротив хитрості Головацького був безсильний, але поза тим піклувався його долею, де тільки міг що зробити. Коли, як здасться, задля дальшого неладу в редакції, неможности заінтереєувати читачів змістом часописи й малого числа предплатників, а передусім без жєнади пропагованого ру-

софілства Головацьким постановлено системізувати нових редакторів, Вислобоцький радив Головацькому застановити ся, чи має вносити подання. В такім разі буде попірати його справу. „Гіфвъ нашъ, писав до нього, за надто подрядный, не може ставати ся перепоною щастя и будущности Руссина. — Запб-знанымъ быти не есть ниць мени нового и не може мене встримовати подати помощную руку и тымъ, котри мене запбзнають. — Предлогъ о сістемизованье новыхъ редакторбвъ оуже Его Величеству предложенъ, ляда день позволеннымъ буде. Я ще никому слова не писалъ смъ, дотрымуючи пбдъ инными обстоятельствами даного Вамъ слова, и завозываю Васъ роздумати соббъ, чи маєте намбреніе подавати ся, где готовъ Васъ вспирати „по Вашому мибнію ворогъ“, по мому другъ Вашъ. — Плата буде 600 р. 200 на мешканье — чинъ конциписты — авансъ до 1400 р. 200 (на мешканье). Въ правдб конкурсъ росписаный буде — но я бымъ Вамъ оудблivity, якъ запоббтати, щобы до цблї доступити“. Як тільки прийшло цїсарське рішення, Вислобоцький післав Головацькому записку такого змісту: „Передъ двома годинами получилисьмо всевысочайше рбшеніе взглядомъ помноженія редакторбвъ. — Вы мусити (!) прошеніе Ваше въ сей часъ подавати, для того належалобы Вамъ порадити ся со мною, що ще до того потреба. — Свбдоцтво, яко мы васъ до помощи уживалисьмо, было бы дуже важне, прошу — сли тільки возможно — прысбсти фалды и перетолкувати, що Вамъ ту посылаю, потбмъ ще який кавалокъ, а я Вбстникъ буду пбдкрпляль“. Що Іван Головацький мимо непридатности до порученої йому праці оставав так довго при редакції „Вбстника“, се без сумніву в великій мірі заслуга „страшного ворога“ Вислобоцького.

А яким редактором був Головацький? До опублікованого матеріалу докину ще деякі факти. Передня статя 12 ч. Зорі Галицької з 1850 р. принесла рецензійну замітку на Перемишлянина на 1850 р. По зазначенню деяких неувaг у календарській часті та поданню змісту накинув ся рецензент за поміщення статі „Торжество“ з історії Хмельниччини, „бо такіи цблї, якіи той самъ въ соббъ стоячий на розповсюдненье намбрений артикулъ мати здаеся, стояло там, суть намъ цблкомъ чужіи“. Не треба друкувати таких річий, бо вони викликають ворожнечу з боку тих, якіх історія помішала поміж нас. Видавці Перемишлянина зладили живу відповідь, де й зазначили протівенство межи цїлями Перемишлянина в поміщуванню

статий з нашої історії і Зорі, „що бть нїякого часу має на цїли спокій, але спокій, котрый спокоеви смертельному рѣвнаєся“. Перемишляни побоювали ся „дуже, щоби зъ Зорѣ, котрая Русиnamъ въ ярое сонце розсвѣтитися мала, не зробилаєся ракета, котра, выстрѣливши перше въ гору, потому темнымъ бридкимъ волочєся дымомъ“. Відповідь вислав директор перемиської друкарні Яків Досковський до редакції віденського „Вѣстника“ з просьбою о поміщення, але безуспішно. Обі часописі пропагували однаковий спокій і побоювання що до будучности Зорі можна було приложити й до її віденського товариша.

Пізнійше, коли на стовпцях „Вѣстника“ розвинула ся дискусія за народньою мовою і проти неї, Головацький відкидав дописи прихильників народньої мови та фонетики. В кінцевих числах „Вѣстника“ за 1851 р. помістив Теофан Глинський гарну статтю „Гадки о образованіи и розвиваніи писменного русского языка“; редакція і перервала сю статтю і не помістила „Гадок“ Лозинського до статі Глинського (і відповідь видавців „Перемишлянина“ тай, як здаєть ся, тільки початок статі Лозинського друкую під чч. 5 і 6). В „листоноші“ 4 ч. з 1852 р. відповіли Лозинському, що „прекрасно написано“, одначе його статі редакція не помістить, але буде щасливою, як Лозинський стане для неї „пречудеснымъ словомъ иніи предметы обрабати“. Зачіплений Лозинський в рецензії на Лірвака знад Сяна виготовив відповідь, якої знову не помістила редакція, не хотючи ніби зачинати нового року спорами „о букви і слова“ (ч. 98).¹⁾ Статя Лозинського так і загирилась в редакції, а лист Лозинського на заяву „Вѣстника“ друкую під ч. 7.

Інші матеріали, посередно й лист Брилінського (ч. 2) до Головної Ради руської, звязані з Зорею. Нескінчена промова Лозинського о потребі народніх рад написана гарно й живо, а не в друкована, як при ній хибно зазначено, в 31 ч. Зорі Галицької за 1848 р. Має тільки спільні думки з відозвою Головної руської Ради „Миръ Вамъ Братя Русины“, надрукованою у 30 і 31 числах тоїж часописи.

Не безінтересними будуть також, думаю, думки Лозинського про те, якою має бути часопись „Матиці“, в справі якої роз-

¹⁾ Під нотаткою стоять ініціали В. Зб. (Василь Зборовський — Юл. Вислобоцький). Одначе в 10 ч. з 1853 р. він уже обіцяє відписати на „дорогоцінніє слова“ Лозинського, „сѣ котрыми бть давна“ згоджував ся.

писала Матиця анкету в 1853 р. та йогож думки про „Слово кь нашимъ почт. читателямъ“ в 37 ч. Зорі за 1853 р. і тому друкую їх під чч. 9 і 10. Але що такі думки були для „Потодинської кольонії“ і її головного коша св. Юра невині, що провідники її не перебирали в способах у боротьбі з народнім напрямом, способах, які часто не мали нічого спільного з честністю і характерністю, доказом того доля відповідей Лозинського на початок ніби дописи А. Івановича з Коломийщини (укладав їх сам редактор і винаходець одної мови з двома вимовами Богдан Дідицький) в чч. 38 і 39 з 1853 р., в яких накинув ся на честь Лозинського, називаючи біле чорним і на відворот. Сих дописей не помістив Дідицький, бо не хотів ніби продовжати полеміки, як заявляв у 3 ч. 1853 р. Не помогла й просьба Лозинського до дирекції поліції, аби приневодила редакцію Зорі помістити його оборону. Друкую сі відповіді під ч. 11 і його просьбу під ч. 12, як також протест Лозинського проти мови Зубрицького з нагоди розписання предплати на історію, призначений для якоїсь заграничної німецької газети (не знаю, чи для „Slavische Central-Blätter“ чи для якої иншої) не тільки як інтересні причинки до історії нашої тодішньої преси, але передусім як причинки до житєписи такого ідейного борця за народню мову в тих часах, як Лозинський, коли й члени Маркіянового кружка пішли на службу чужим богам і ті, що присягали колись, що иншої ціли свого життя, як праці для народу не узнають навіть, побільшили число „Потодінської кольонії“, серед якої на характери була так велика посуха.

1. *Бесѣда о потребѣхъ рад народныхъ, читана в Перемышлѣ в Майку 1848, печатана (sic?) в 31 Числѣ Зорѣ галицкой.*

Честнымъ Панове!

По найвострѣйшихъ морозахъ минувшою зими присли в Марцю грубыи леди на водахъ и вода освободжена с шумомъ понесла вязи свои на постибель до моря; разомъ с товъ перешѣновъ впало жармо неволѣи зо всѣхъ народивъ австрійскою державы, а совѣще вольности¹⁾ невѣрѣмовъ ясностевъ блисло на небокружѣ нашого Царства; жарна ластовка вилетѣла и принесла со собою Конституційну Уставу в 25-о Березня — былъ то даръ

¹⁾ З технічних причин задля недостатчі знаку, і накиненого на о, щоби зазначити перехід о в і, уживаю оксії над о, так само над е, а замість в накиненого на л — в при л (л^н). В текстах справляю тільки інтерпункцію.

неоцѣненный, а тим мильшій, же хоть пожаданий, еднако прійшов* до нас в частѣ еще ненадѣяним. Що то е конституція, викладати Вам не-треба; Конституція кличе нарѣд-вольный до нарады над добром краю, — нарѣд бере участь в справах рядованя и связавшися милостев со своим Корольом, оукладае посолу с Ним права, покоит потреби краю, становит все, чого беспечность и порядок сполечности вимагае, а ви-конованье того всего поручае своему Королю и поставленим чрез Него Урядникам. Так видите, мои Панове, же Лист (Устава, karta) конституційный не е рилею, в которой бысьмо спокѣйно, без прикладаня сил власних, овоцов добра — покою и помысленности уживати могли; вона вимагае содѣланя народу, вона ено чрез сильное и ревнительное при-кладанься народу може той ступѣнь досконалости осягнути, в которого-бы истинное щастье народу вплинути могло. Кобы ми кто найживанѣй-шой землѣ такой обшар даровал, який ено оком своим засягнути могу, а кобым руки заоживши за пояс, ждал готового хлѣба, тобым певнѣ на хлѣбодайной земли в голоду погибнути мусѣл. Така сама рѣч заходит и с Конституційов. Житье конституційное вимагае, абы нарѣд сам радил о своих потребах и способах тим запобѣгати, бо если сами о собѣ ра-дити не будемо, то ся найдут такіи, щося займут долев наших (нами), але певнѣ ани по нашѣй мысли, ани для добра нашего — такіи обради вась иным не могут статися способом, ено через згромадження на-родниии, якими сут тепер повсталыи Ради. Не думаймо, же через наших Депутатив в Вѣднн всеося, що потреба, стане, а нам досить ждати кѣнца их трудив — бо більша часть наших Депутатив складаеся в рѣблякии, без вѣдомости языка нѣмецкого и без потрібной здатно-сти, без умственного образования, которих прото с поруганьом глухо-нѣмыми названо — бо наши Депутати сут без инструкцій и яко пое-динчїи люди не советѣм еще обознанныи с загальными и повсюдными по-требами краю, — бо до того каждый день новыи родит потреби, о ко-торих вони, далеко вѣд дому будучи, знати не могут. — И можемож-мы с заложеними за пояс руками бездѣльно ждати на готовое дѣло? Нарѣд потребуе в неустающей вѣставати корреспонденции со своими Дему-татами, абы их увѣдомлял о своих потребах, досилал им потрібнии вѣ-домости, грамоти и докази и вѣдберал взаимно вѣдомѣсть о дѣланю Со-бору. А якимже тое можеся стати способом, если нарѣд, розсѣяний мѣ-стами и сѣдами по свѣтѣ широким, не згромадится в едно мѣсце чрез своих заступникив на обради? Видите, мои Панове, же естество житя конституційного на громажденюся в товариѣства спочивае. Але такіи народниии Ради еще много инних и дуже важных користей наро-дови приносят. Не можемо того закрити, же вибори на Депутатив Со-бору вѣденського для нашего народу не по мысли нашей выпали —

Инакши былобы все ся стало, кобы позакладаны густо Ради народны на околичный народ были вилывали, кобы их были пѣд тим взглядом освѣчали, дораджали, упоминали — тим часом руских Рад, ви-
павши килька, еще не было, лукавыи люди люд наш побурѣли и по-
бунтовали, люд, в своей простотѣ обманены, стратил задуфанье до своих
священников, вѣдступил вѣд Виборив — так поѣшли вибори за теми,
котори во слабости наших людей користати вмѣли. Але на тим единым
Соборѣ вѣденским не конец, бо буде их бильши, бо будут и Соборѣ
провѣщипнии, чиж маемо знову допустити, абы справа наша без за-
ступников востала? Мы повинисьмо на прѣдучость уникати того, чи-
месьмося раз вже попарѣли? Нам треба Ради тримати, бо инакши сами
завинимо, если знову Вибори не по нашой пойдут мисли, не по нашому
желаню. Врештѣ гдеж и колиж е лѣша для народу способность по-
знати тих свѣтлих и грудьми своими права рускии заступати готових
Русинив, як не в таких сгромадженнях? Часом недалеко мешкае чоло-
вѣк, щобы мог крѣпостей для рускои справи быти, а найближшии со-
сѣди ничого о Нем не знают, а Ради народныи улацняют такую зна-
иомость, бо зближают Русинив до себе и дают зблизка познати их
голову и сердце. Страченное завѣренье люду простого назад вѣдзи-
скати мусимо и тое ено за помочев Рад народних статися може. Як
то красно для ока, а мило для сердца мого было видѣти, як на каж-
дое посѣдження Рады нашої горнулися Селяни, с яков вони цѣкаво-
стей бесѣд наших слухали, якся о всео допитовали и в справах своих
рады засягали — гей, гей, мои Панове! гдебыто мы были вже зай-
шли, як глыбоко былибисьмо в завѣреню народу вкоренили, с яким бо-
гатим слѣдством былибисьмо на освѣченье наших простих людей вилы-
нули, кобы Рада наша в своей початковой ревности была не уставала
и посѣдження в порядку вѣдправляла? Ходѣмже дальши — Чимже был
наш народ чрез уплынувших 500 лѣт? Невольником, склявом, як воль-
ныи Греки и Римляне называли завоіовании чрез себе народы — была
то мумѣя, в котору допѣро тепер дух вольности житье дунул. Але теж
тепер Австрія стала ся Монархіов демократичнов. Люд почул свои
права, а слово рѣвно́сть хоче в житье допровадити. А яким способом
тота рѣвно́сть правдою статися може, если не через народныи Ради?
Ту посполу при собѣ сѣдит Пан и рѣльник, що его был пѣдданим; ту
при единым столѣ мают мѣсце священники и свѣтови, вчении и простаки,
Урядники и пѣдручнии, богатии и убогii, все посполу радят, обязании
докола вѣнцем народу, наставляе уха цѣкавости на каждое их слово. —
Тое сгринадження присувае близко себе тих, що давнѣйши далеко вѣд
себе стояли — ту щезае гордѣсть непристу(п)ной для люду аристо-
кратиі разом с тов упадяючов чоловіка покоров, с тим шапкованьом

з далека, а лизаньом ноги паньскої зб(л)изка — тот передѣл межн. вижними и нижними рѣвнаєся и загладжає через Ради народниї. Ту всѣ, хоть рожными одѣньом, але еднакїм серцем братаются поправдѣ — ту всѣ стани топлятєся и сплывають якбы в одну массу, бо одну всѣ мають справу перед собою: Добро народу цѣлого!

Тим способом стаються такі ради найсильнѣйшим сприяньєм цѣлого народа, — люд збѣгає и концентруєся в своих радах, всѣ поединчі Ради сплываються до одной головної Ради во Львовѣ, так рѣки до моря, а так подаючи (м) взаємно руки, стає на ноги народ єдин, великій, сильний єднов мислев и єднов волев!

А на остатку, Панове, дѣставши готову Уставу Конституційну, чиж думаєте, же як ю в виконаньє впроваджати будем, не натрафимо на жадниї перешкоди? Панове, мы не застаємо чистого и приготовлено(го) поля, бо на нашим ґрунтѣ сосѣди (гостѣ) госпсдаровали, а мы о каждый кусик нашої власности боротися мусимо: мы о каждое навѣть естественное право упоминатися, напротив кривд боронитися и протестовати, мы насильству опертєся мусимо! И колиж більша може быти потреба сгромаджатися в одну силу, так не тепер? Гляньте, Панове, навѣть тое бѣдноє и погордженоє имя Русина и тое хотѣли нам видерти, а — кто, братья наши! Мусѣлисьмо боротися о тое, чого нам еще жадна Гісторія аж досїй заперечити не смѣла? Еще Gazeta narodowa з 9 Серпня с. р. (ч. 87) знову нас за Полякив тримає и якуж можемо мати надѣю, же намєся справедливѣсть стане, так наш язык в школи и уряди вступати буде? Той ложний о нашом имени Суд вѣдпер засадно єден з писателѣв наших — запусчатися знову о той письменну борбу быლობы жарнов стратов часу дорогого, мы им дѣлом покажемо, жєсьмо Русинами все были тай все зѣстанемо. Чого 500 лѣт утиску не затерло, того ани 5000 фоліантив Газеты народовой (польской) зтерти не здолає.

О! нас чекають перешкоди тисячнїи, а колиж и так их поконаємо, так не скупленьом сил наших в Радах народних? Мы маємо и Русинив, що через якоесь облуканьє напротив власной воюють справы, але тимєся не зражаймо, бо межн. пшеницев и кукиль быти мусит, бо належит и згиршиням быти (Мат. 18. 7), казал Збавитель свѣта, бо чрез оппозицію ґрунтуєся и утверждаєся лѣпши справа наша так, так реформація Лютра справу католѣкив твердни укрѣпила. Для того намєся на бачности мати треба, мы потребуємо тепер очїй Аргусових, абысьмо ся на всѣ стороны оглядати и права наши вѣд всякой напасти боронити могли. А дастєся яка велика та загальна справа поединчим особам доконати? Видите, Панове, же нам Ради народныи коньчи утримовати належит. Що до перешкод, тихєся не страхаймоєся, справедли-

вѣсть справы нашої поконае всѣ брехнѣ и напасти противники наших, — пята вѣками загартована и жадными утисками не зломана терпимость наша видолае каждый бѣдѣ; а твердость наша, твердость Русина, щоя пригадкою стала, дотримае пляцу каждому ворогови. Мы мусямо наперед, бо соньце вже високо, а им більшіи перешкоди, тим славнѣйша чекае нас побѣда, тим солодшій буде вѣнец надгорода. Хотѣли бысьмо и не дождали сами овощей нашої працы, то солодка нашоу сердцу буде тота свѣдомость, жесьмо сумѣнно доповнили повинности нашої, а завик потомства, коштуючи овощей працы нашої, нам вже заможным робѣтникам с вѣчноств благословити буде!

По тим всѣм, Панове, осудѣт, чи можемося обійти без Рад народних и чи дастся помислити житѣ конституційное без товариств народних? Ябым сказал, же допѣро чрез такіи товариства приходит народ до свѣдомости себе самого, до чувства своей волности и годности! А тепер Перемышль, едно з найдавнійших мѣст руских, столица и сердце давного Княжества нашого, шістьвѣкова столица Владыцтва руского — Перемышль со своим (згріблѣм) замком на високой горѣ, которого башти своими грозными очима колись сторожу над мѣстом тримали, а тепер зрѣнищ повбавлении, як жалобов приодѣта вдова, над чадами своими думают и плачут. Перемышль с тов вежов С. Ивана, що крестом в небо стремится и до всѣх так колись славных и для Русина дорогих домов того мѣсяца¹⁾ сама една як сирота на вѣчный Помяник Славы руской востала — Перемышль со своим голосним Иваном, которій гремѣчим, перетяглим и цѣлый воздух втрясающим звуком вѣрных Русинив до церкви скликуе о килька миль на Хвалу Богу — Перемышль над Сяном, тов дитинов з лона Карпатив виникшов (породженов), що килька округив землѣ руской обмывае и оживляе, а на своим хребтѣ достатки нашої вѣчизны в далеку чужину провадит, — Перемышль, где так много найдавнійших и сердцу Русина найсолодших Помянникив и вѣчно-трвалих свѣдкив Славы руской ся находит, — той Перемышль не повинен же мати такой народной Рады, которабы Его давнійшой и теперѣшной Славы достойно вѣдповѣла? До блеску давной Славы прикладатися е повинностей наших и тутка повинна быти Рада руска недостаюча, щобы взором для цѣлой Епархіи быти могла. Панове! нашов витрвалостей и ревностей о добро нашого народу будьмо вѣрою нашої молодѣжи, тому красному цвѣтову руского народа, той любѣй надѣи нашої прийдучости — Бо никоторыи з неи далися вже вести силами

¹⁾ Коло той вежи была давнійши церков катедральна с обыством для крилошанив и с цинтаром, такжой палац Владыки, вѣдкій цѣла тота вулиця Владычимся zove.

кам нежичливих людей і збочили з дороги правои, напровадьмож их нашим прикладом завчасу на домашню ниву, абы вигодовании грудьми землѣ рускои не кидали своих оwoцiv с нашов шкодов на чужій гордец. О Панове Молодцѣ! не заведетеж Вы надѣи нашої? Дѣти землѣ рускои, будьте вѣрними вашой матери! Не опускайте народу, которій раз вѣд своих Боярив опущеный мало не 500 лѣт в тяжкой стогнал недоли — инакши за тую зраду вѣдповѣсте тяжко и соромом перед (в)раженным народом и строгим судом гісторіи свѣта! *Szczo w naszych syłach bude, toho my za pomoczew Boha dokazaty musymo* — решта на вас спадає, розумѣєся, працы, бо той вам кусок найсмачнѣйшій буде, которій заробите власними руками. Кто правий Русин, той си не даст вѣрлаз гнѣзда на головѣ вѣти, вѣн льву подаст руку, бо тот вѣр е стрижи (!) при святины народности руской — Я не ворог тому птахови, але як честним wine знаком на Поляка груди, так на шапцѣ Русиия ено облуду або що гиршое и зраду народности своей (власной) означати може. Презирайте листи гісторіи нашої, а пересвѣдчитесь, же вѣдтам для нас не вийде спасѣньє, где наших вѣтцѣв чрез бильши як 4-ста лѣт утиском и погорджиньом частовано. Еднакож в поступа-вуню (! поступованю) Вашим осторожными будьте... (На тім уриваєть ся текст сього іntересного відчиту-мови).

2. Лист Михайла Вільнського до Головної Руської Ради.

Ч. 37. До Всечестнѣйшой головной Руской Ради!

Въ слѣдствіє ѓдовзи Всечестнѣйшой головной Ради зъ 8/20 Вресня с. р. Ч. 464. вспѣмнувъ подписаный въ Недѣлю 1-о Октоврія н. ст. въ Церквѣ, що хочеть въ слѣдующій Четверть мовити о заведенію Руской гвардіи, але вѣстѣ о томъ намѣренію обурила противниковъ Руской справи, протестуютъ уже противъ заведенію русской коменди — Парафиане тутейши, доси оухиляющіи ся ѓтъ Гвардіи, хотѣли скоро до ней приступити въ надѣи, що будетъ руска коменда, но зъ стороны заведенной оуже перше Гвардіи съ польскою комендою повстали на тое и собраннѣи до впису ѓзнаймили, що въ Тернополи не можетъ бути коменда руска, даби не було роздвоеніє, и же статутъ вимагає, аби въ мѣстѣ ѓдна Гвардія була. Ниже писаній зъ онаго (!) поводу до комісії, въ томъ предметѣ собранной, вѣзваній обявивъ содержаніє реченной ѓдовзи и обстававъ при томъ, би руска коменда була заведена, особливо, колися окаже, що бѣлшое число будетъ Русиновъ, якъ Поляковъ, до гвардіи належачихъ, но Комісія не уважала на таковое представленіє и при томъ обстаєть, же для едности въ комендѣ коменда оуже запроваджена маєть повѣстати, врештѣ, же В. Гу-

берніумъ той пунктъ спору маєть рѣшити; підписаній тежъ и своимъ Парафіаномъ (!) ознаймивъ, що до вписуванія до Гвардіи по зданію комісії треба приступати, а щося тичить коменди, въ якомъ языкѣ маєтьсѣ одбувати, то оставити подобаєть разсужденію и разрѣшенію В. Губерніумъ. Видитея однаковожъ, що руска коменда въ Тернополи ледви дас'ється запровадити, бо ту до Гвардіи належать Поляки, Нѣмцѣ, Русини и Жиди, хотяй Русинѣвъ будетъ наибѣльше, бобися може тѣи рускою комендою осквернили. Противники Руской справи даются въ тѣмъ чути, що то не можетъ бути, даби рускій языкъ въ Оурядахъ бивъ оупотребленній, отже таки намъ Русиномъ ничо нехтять дозволити, тѣи то брата въ словѣ звивають насъ до едности, до згоди, абис'мосѣ одъ нихъ неѣтлчали. При коммѣсії реченной оучинивъ подписаній оувагу, яко Русини оухилилися перше ѡд Гвардіи, бо видѣли, що некоторіи носили знамя пол'ского Орла, але на тоє показали ми орла зъ мален'кимъ лвомъ по серединѣ орла тѣгожъ, випадалоби то такъ толкувати, що орелъ пожерлъ льва, но чижъ го зможесть стравити.

Що до Гвардіи, вспомнувъ еще підписаніи при коммѣсії помянутой, що по Селахъ на певно надѣятися треба коменди Руской для Гвардіи, но и того не признають доси. Про тоє видитея конечно потребнимъ, дабы Всечѣ(с)тѣиша головна Рада била ласкава вставлятися у В. Губерніумъ, дабы въ томъ предметѣ видано Инструкцію до коммѣсій, до того дѣла призначитися мающихъ, бо всюди являється сопротивленія руской справѣ; а такови сопротивленія буваютьъ силни, бо рѣзніи служатъ ко тому средства, а въ каждомъ случаю повстають противъ Священникомъ якобы противъ наиболшимъ врагомъ. — Прилучается при томъ еще одинъ списъ приступающихъ ко прошенію о подѣлѣ Галиціи, но такъ обѣзненній ледви зможесть бити оупотребленнимъ.

Въ Тернополи 4-о Октоврія 1848.

Михаилъ Бѣлѣнскій

Предсѣдатель Ради Тернопѣльской.

Дописка Куземського: подниси выняти до подан'я особного. Куземскій.

2 стор. аркуша паперу звичайного формату.

3. Реклямація Ос. Левицького.

Пане Редакторе!

Тѣмъ сѣ Вами — но мѣшъ Васъ остеречи — що декуды польовісете — Вы хочете сѣ держати твердо старої Грамматикѣ церковної — то трѣдно — дѣже ошибаете сѣ, коли пишете: множ. Число именитель. пад. именъ прилагательныхъ черезъ -и- загаломъ: добре есть мѣгкѣ формѣ такъ писати — на пр. сѣхѣи, великіи, нашѣи, синѣи, вче-

грашніи — не писати свѣтїи, котріи и т. д. то фалшъ, того небыде — бо — і — не може рѣвне быти — ы — двойственный падежъ — ѣ — не пасе до множественного числа — тимъ собѣ противити (!) сѧ — множ. число — есть — и — ы — але то не по русски — лѣпше — но, ино, добре пишете — русскій — отъ русъ — томъ — русскій — отъ Русъ пишѣ сѧ — Substantiva — на ѧ — женск. рода — мають въ 2. пад. ѣ, а 3. и — то есть характеръ нашего языка — а вы колотите и такъ и сѧкъ пишете — стр. 16. въ исторіи народѣвъ — для чого робити аномалію? Предлож. падежъ має — ѣ — томъ правильно — — въ Исторіѣ, такъ и Іѧковъ Головацкій оудерже — Подъ часть — prolonismus. — Въ часѣ — принесъ по нашоѣ: принѣсъ — съ всеѣ а на сторонѣ 16. маєте — со всеѣмъ, 25. передъ всеѣмъ, и то дже добре — томъ вышше неезде — по немъ, лѣпше по нѣмъ — абы не по русски — щобы нѣжно писати.

Єще пытанье. Въ Числахъ 69+70+71. Галичо-Русского Вѣстника 1849 рокъ былъ Артикулъ печатаный — Оуваги надъ образованьемъ языка Галицко-Русского отъ часъ конституции. — Но продолженіе, хотѧ было во числѣ 71. заповѣджене, однакожъ зъ причинъ смѣны Вѣстника Редакції — было перерване — що дальшіи оуваги противъ Галичо Русского Вѣстника вытѣренныи, рускописъ менѣ вотьдослана — бо ѧ скаржилъ Вѣстника, що ѧкъ знаете — неправда — Томъ ели позволите таковыи прислати и выдрѣквати во Вѣстникъ — то ѧ дещо еще допишѣ и пришлю — Кобы — то ѧ малъ веремѧ, то бы ѧ и бѣльше дописовалъ — лишь ходитъ о Почтѣ — чи не было бы добре, ѧкъ що пошлѣсь, написати Zeitungs Reclamation. — Моє поле есть филологіѧ, но кто знає, чи схочете Вѣстника Вашого филологією наполнѧти. Іѧ Вамъ тамъ послалъ — Коменішъ. — Чомъ невозвѣстилисте, що вже скѣнченный? О книгахъ нѣтъ оу Васъ извѣстїй.

Zeitungs Reclamation № 49. An die löbliche Redaction der russinischen Zeitung Wiestnik in Wien.

4. Лист Якова Геровського до Івана Головацького.

Всечестный Господине! Іакъ вѣдомо, що ѧ преподавалъ-емъ въ перешлѣмъ роцѣ и того року нашимъ Пытонцямъ Еременитику и Ефегетику въ нашоѣ языкѣ. — Отъ 21 с. м. уже зигнали насъ всеѣхъ на Рагушъ, о що найбѣльше старалися Тичинскій и Криницкій, абы ено рускій языкъ зъ Богословія выгнати, и при тѣмъ случаю дѣсталъ и ѧ отъ В. Міністерства Просвѣщенія указъ, що публичный Професоръ не смѣе сам оволь но отступати отъ приписаного до преподаванія языка — Противъ тому указови подаль-емъ ѧ просто до В. Міністерства мое представленіе,

въ котрѣмъ докажаю (sic), щомъ не самовольно отступилъ отъ приписаного языка, але на возваніе бывшего Губернатора Залеского. При томъ ужалюся такоже на Тичиньского и Криницького, описую ще, якій они подступни роблять, абы ено рускую справу звыхнути. — Прощу Васъ занятися тамъ тимъ, щобысте ся могли довѣдати, якую Сензацію тоє мое предложеніе въ Министерствѣ зробить и якій ужитокъ зъ него зроблять. — Предложеніе тоє послалъ-емъ дня 24. с. м. подъ адрессою Г. Графа Туна. — Такоже прощу Васъ довѣдатися, длячого намъ не присилають до Львова Сшитѣвъ законѣвъ державныхъ и правительства въ нашѣмъ языкѣ, але лише въ польскѣмъ?

Простите, що Васъ затрудняю. — Поздоровте отъ мене сердечно нашихъ всѣхъ руссиновъ: Всечестивѣйшого Г. Шашкевича, Литвиневича, Константиновича, Висловцого (!) и. (відірваний куєник листового паперу) нижайшій Слуга

Львагородъ $\frac{1830}{1}$ 1850.

Іаковъ Ёзеровскій.

5. Лист Як. Досковського до редакції „Вѣстника“.

Перемышль, дня 26 Лютого 1850.

Многопочтенна Редакцію! На критику Зорѣ о Перемышлянинѣ нашѣмъ, несправедливу и не найлучше написану, обдумалисмо доконче отповѣсти, щобы и Зоря на другій разъ лучше критиковала або, еликого нерозумѣе, мовчала. — Для того прощу Многопочтенну Редакцію ласкаво приложенну $\frac{1}{2}$ нами отповѣдь на тую критику Зорѣ, въ Ч. 12 умѣщену, съ подписомъ „Книгопечатня Перемыска“ въ Вѣстнику рускомъ напечатати — о чѣмъ тѣмъ менше сомнѣваемся, що мы въ томъ совершеніе видимо, если на критику отповѣдаемо або кого критикуемо.

Со всякимъ почтеніемъ и преданностію остаюся Іак. Doskowski, Настоятель книгопечатнѣ въ Перемышли.

Отповѣдь на уваги Зорѣ Галицкой, въ Ч. 12 умѣщенныи.

Що нашъ невинный „Молоденькій Перемышлянинъ“ не сподобася Зори Галицкой, напередъ надѣялисмо того, знаючи, що мало котрый плодъ словесности руской або може и жадного щирымъ не повитала сердцемъ. „Що другимъ, то и намъ“, гадковалисмо си, пускаючи въ свѣтъ нашего Перемышлянина. Однакоже, щобы „Зоря“ зъ того становиска и зъ той стороны бѣдного уважала Перемышлянина, якъ тоє въ Числѣ 12 учинила, о томъ не думалисмо николи. Лукава! А щобыся не видѣло, яко уваги ѣи за справедливыи узнаемо и до того, що намъ за-

мѣтує, молчаніємъ признаємоя, замислилисмо на быстро — остро — (2) и глибокоумныи (!) уваги ѣи где нѣщо сказати.

1) Що слово „Септемврій“ въ своемъ мѣстци опущено, а ажъ по Декемврію положено, сама „Зоря“ тоє неувазѣ складчика приписує, непотребно было затомъ того и вспоминати; але що въ Зорѣ самѣй едно и тоє само слово на еднѣй и тѣй самѣй сторонѣ два, три або и бѣльше разы иначе писано находится, чи и тоє на шотѣ складчика дастся положить? Певно нѣтъ, бо виною тому подобно сама „Зоря“, котрая на всѣ стороны за правописію шукає, але не маючи ѣи въ головѣ, найти не може. Видить „Зоря“ въ чужѣмъ оцѣ трѣсочку, а въ своемъ полѣна видѣти нехоче... Лукава!

2) Хотѣби „Зоря“ собѣ того и не жичила, однакоже запевнити ѣѣ смѣло можемо, що Перемышлянинѣ каждого року, а уважаючи по засобахъ, якѣи насѣ зъ всѣхъ сторонѣ уже теперѣ доходятъ, съ лѣпшимъ успѣхомъ и пожиткомъ подобно, нежѣ „Зоря“, буде мѣгъ виходити, и сѣмо при тѣмъ певныи, що му „(о) чесное негодованіє“ Зорѣ Галицкой не пошкодить, але зростови его еше допоможе.

3) Кажѣ „Зоря“, якобы лѣпше было, щобы выписка (! выписки) зъ иныхъ дѣлѣ не въ оригиналѣ, ино въ переводѣ русскѣмъ умѣщати. Мы знову зъ нашої стороны радимо, щобы „Зоря“ лучше далеко собѣ поступила, еслибы выписки зъ чужихъ газетъ въ оригиналѣ — умѣщала, бо каждый зрозумѣлѣе легче, а въ переводѣ нема ни початку ни кѣнця и „Лукава“ немалабы тѣлько ганьбы, якъ недавно тому за переводѣ зъ Льюйда ѡтѣ Вѣстника утерѣти мусѣла. Нашѣ Перемышлянинѣ естѣ назначенный для вышней кляссы Русинѣвъ, нежѣ Зоря, котрыи не тѣлько по русски, але и по нѣмецки и по польски (3) умѣють. Не естѣ протѣе для Перемышлянина жаднымъ безчестіємъ, що въ собѣ артикулы въ трѣхъ языкахъ замыкає, ино власне естѣ то его и русскою честію, бо доказує тымъ, що всѣ Русины просвѣщенныи всѣ три языки повимають. Можноже то самое сказати о Нѣмцахъ або Полякахъ?

Чибы Г. Домбчанскій переводѣ русскій зъ Ротека хотѣлъ або чибы го умѣлъ читати и зрозумѣти? Або немѣгъбы сказати, що оригиналѣ въ переводѣ естѣ скаженный? А такъ маючи слова автора, на котрѣмъ въ брошурцѣ своей такъ много покладає, передѣ очима, мусить признати, що некопче правду написалѣ, мовячи, яко селянинови нигде лѣпше не было, якъ пѣдѣ рядомъ польскимъ. На конецъ хибѣ и два пѣнія церкви нашої, переведенныи на нѣмецкое пасторѣмъ протестантскимъ, треба было по желанію Зорѣ назадѣ перевести на руское? *Risum teneatis, amici!* То ино Поляки зъ перевода роблять переводы: слово „Русинѣ, рускій перевели въ латиньскомъ „*Rutheni, ruthenicus*“, а теперѣ зъ того перевода латиньского чинятъ знову переводѣ польскій,

мовячи: Ruteny, ruten'ski. Великои доказали штуки! Русины не хочуть за ихъ ити прикладомъ, бо мусѣлибы сказати: Польоны, польоньскій. А що бы на тоє Поляки повѣли? (То ино *intra parentheses*).

4) Найбблше повстає „Зоря“ на артикулъ: „Торжество“, выписанный зъ Костомарова, але для чого и защо, мы не розумѣмо. Говорить, що она цѣли (! цѣль), въ якої тотъ (4) артикулъ выписанный, есть чужа; а мы додаємо смѣло, що ѣи такой цѣлкомъ не знає. Для того хочемо ѣи цѣль тую выяснити: Каждый немалъ вѣкъ въ исторіи має свою цѣху, котрою ѳъ иныхъ вѣкѳъ розличаєся, якъ розличаєся человекъ ѳъ человека. Цѣху каждого вѣка исторіи своей отечественной пѳзнати и знати есть обовязкомъ каждого просвѣщенного человека, бо ино тогды сказати може, що исторію свою умѣе. Цѣль Перемышлянина есть ознакомити Русинѳвъ съ исторією ихъ краю и церкви, а въ томъ роцѣ (1850) съ исторією вѣка Хмѣльницкого, къ чому не тольо „торжество“, але и другіи артикулы служатъ. И що же виненъ Перемышлянинъ тому, що напалъ на вѣкъ, котрого цѣхою есть вражда межи Русиномъ и Полякомъ, посунена до найвисшого степеня, на вѣкъ, кажемо, котрому, не знаємо, зъ якої причины „Зоря“ не спріяє?... Чи можи(!) „Зоря“, поступаючи, якъ ся сама величає, семомильовыми шагами на передъ, думаетъ затерети все минувшее, запропастити исторію? Але питаємося, що значить всякій поступъ, если не дѣєся на основѣ исторіи? Найлѣпшій прикладъ такого поступу має „Зоря“ сама на своей зарозумѣлости, що пустопає (!), а она стоитъ на шѣстци; ба, кобы то стояла, коли подобно „назадгусъ“ иде. Кто ино съ легкою увагою читаль (5) Зорю отъ самого початку до теперъ, признати мусить, що правду повѣдаємо. А якъ она Перемышлянинови замѣтує, якобыи малъ на цѣли вражду розширяти, такбы ѣи закинути можно, що ѳъ нѣякого часу має на цѣли спокѳй, але спокѳй, котрый спокоеви смертельному рѳвнаєся, и боимося дуже, щобы зъ Зорѣ, котрая Русинамъ въ ярое солище розсвѣтитися мала, не зробилася ракета, котра выстрѣливши перше въ гору, потому темнымъ брідкимъ волочєся дымомъ.

Зъ того всего vyplыває:

а) Щобы „Зоря“, хотячи другихъ поправляти, сама себе поправила, а называючи кого „лукавымъ“, сама до жадного лукавства не почувалася“.

б) Що Перемышлянинъ выходити буде, всякіи справедливыи уваги съ подякою прийме, а на ошечливыи ѳгновѣсти потрафить.

в) Выписки зъ иныхъ дѣлъ, касающихся исторіи краю и церкви, въ оригиналѣ умѣщати буде, а

г) Цѣли той, яку си заложилъ: Русинѳвъ съ ихъ исторією ознакомити, не ѳгступитъ, а (6) инои цѣли не знає и знати не хоче.

Белибы „Зоря“ еще съ якими увагами выступила, запевняемо урочисто, що не маючи часу въ долшіи и далшіи вдаватися спору, отповѣдєвъ нашовъ буде... молчаніє.

6 стор. 4^о.

Печатня Перемыска.

6. *Додаткова статейка Лозинського до статі Теоф. Глинського: Гадки о образованіи и розвиваніи писменного руского языка.*

Додаток до Гадок Госп. О. Г.¹⁾

Писати можна в церковниц²⁾, російським, польським и в иних нарѣчїях и в языках, такєя кому подобає; но кому о просвѣщеніє народа руского ходитъ, той лише в руско-народним языцѣ писати повинен, бо лише той язык єст народови зрозумѣлый и лише той тако живый образоватися може. Таже лиш живый рускій язык здобный єст ко розвиваню, вбогачованю, очищеню и нагннаню, але не мертвый старословенскій. Поки Римляне латинським говорѣли языком, потися вѣи образовав, але скоро не стало народа, ним говорячого, уже уклѣчилося и єго дальшее образование и, хоть латина школи и уряди по цѣлѣй Европѣ валила и через килька вѣкѣв во своей влѣсти держала, однако язык в совершенствѣ ани на крок не поступив и словесности класичной глядаемо в дѣлах з тамтих еще часов, коли латина живим была языком.

Але если в руско-народним языцѣ писати хочемо, то довжнисьмо характер єго, которимєя вѣд инних словенських нарѣчїй вѣдличає, так (в) бесѣдѣ, так и в писмѣ удержати — инакши не буде правдивим руско-народним языком. Характер єго того винагає, абысьмо лише тих слѣв и форм уживали, которїи му сѣт своїськими; з того еднакѣ не впливає, абымуся не годило в потребѣ заповичити в церковницѣ або инних нарѣчїях и языках, але дух языка винагає, абы и на тих поживчених по возможности пѣтно свого характеру витиснул и форму свойску им надав, инакши такіи слова в народѣся не прїймут. Мы прото не повстаємо на церковчину, але лише назлыи з ней ужиток т. є. если кто без потребности впроваджає до руского языка єи слова и форми або теж тіи слова живцем бере.³⁾ Так на примѣр уживаются слова

¹⁾ Статїи такіи так довго будут потрібными, як довго правда с педантизмом боротися буде мусѣла — и сѣт для любителя писменности далеко цѣкавшїи и корѣстїйшіи, як статїя о физической обсерваторїи въ Петроградѣ або много инних, по Часописях ушѣцаних.

²⁾ Іакъ н. п. Мѣсяцословъ Львѣвскій на г. 1852.

³⁾ И каждый ужиток с розвагою дѣлати належит, так н. п. як славолюбіє значит любов славы, а на вѣдворот любославїє

и форми: аще, сице, ибо, иже, кое, быхом, какій, рожденный, между, главный, подобает (належит), наблюдает, единокій (хибабы значило с одним оком, але не поединчий), розпоряженіе (хоть вѣд розпорядити, але не розпоразити походит) и тысячу инних — чиж нарѣд не мае своих власних? чиж тамти слова и форми сут лѣпшии або краснѣйшии отъ народных? Но в чѣмже залежит тая красота або доброта? Јака корѣсть з того ужитку? На то тра положительно вѣдповѣсти, абысьмо знали, для чого нарѣд свое власное покинути, а чужое и неврозумѣлое пріяти мае. Або чи то щось лѣпшого, если корѣнну букву опушу и скажу: суженый вмѣсто судженый (суджу, судиш)? або если ж перед д поставлю, а не по нѣм, и скажу сужденый! О якже нам жаль того численного народа, которій, не маючи так нѣжного вкуса, все по своему суджу и судженый говорѣт и своего всеобщого выговору ведля якихсь там грамматик змѣнити не мислит!

Никоторіи грамматики хотят насиліем именам свойств (adjectivis) в числѣ множественном для женьского и нѣякого рода розличныи кѣнчики додавати и кажут писати: красныя повѣсти, высокія дерева! А прецѣ язык латиньскій, хоть быв троха образованшій вѣд нашего, невзбився до того степене совершенства, абы всѣ свои adjectiva cum una et duab(us) terminationibus попереабляв на троякіи закінчення. И не пануж у нас педантизмус?

Мы не повстаємо на всякій ужиток церковного нарѣчія, але лише на злыи, бо мы хочемо, абы не уживати его слѣв и форм, коли маємо свои, а то певнѣ не ест нападом на той релігійним обрядком и исторією-усвящевый язык. Мы лиш хочемо, абы через мѣшанину, якои тепер никоторіи уживают, не впроваджати макаровѣзмив нового роду, абы не творѣти якогось нового не бывавшого и не будущого языка т. е. языка перекинѣ чика; мы хочемо, абы язык наш писменный не був воздушним, мав пѣдставу в народѣ, був для него ни ено зрозумѣлим, але его власнам, з уст его взятим, що и російскіи писателѣ нам найбільши завидуют и вихваляют. Протое инакшого правила для правописи мати не можемо над тое: Пиши так, якся всеобще (allgemein) або як больша часть народа говорѣт. Одже не як поединчіи люде, села або мѣстцевости, але як весь нарѣд або бѣльшѣсть его говорѣт.¹⁾ Такого выговору не можна называти ани гру-

значилобы славу любви, так и вираз любомудріе, як гося живцем уживае, значит мудрѣсть любви, але не любов мудрости (мудролюбіе), що виразити хочемо. На маргінесі: гластолюбіе, грошолубіе, чадолубіе, боголюбіе.

¹⁾ До того ест великою потѣхою для нас, же жаден язык так мало и так незначних розличій в собѣ не мѣстит, як наш, а протое-всеобщій выговор (або большости) не трудно винайти.

бим ани простим так, як жадного з розличних виговорив (языков): вѣд, од, аб, von & грубим назвати не можна, бо то его (каждого) звук натуральный, Божеством наданий!

А если кто той виговор грубим и простим називає, то и церковный не ест инакий, бо заледво букви уложено, зараз и книги з греческого на язык словенський толковано, а понеже тогды еще не было ани грамматики для него ани лѣтератури ани жадного инного образованого нарѣчія словенско(го), з которогобы образование черпати можна было, протое писателѣ простого и грубого виговору держатися мусѣли.

Але чулисьмо еще и тѣи слова: Еслися виговору держати, то пощож грамматики? Якто язык ест для грамматики, а не грамматика для языка? То грамматика може цѣлому народови накинуги через своего Сочинителя видуманы, хотѣбы и неузасаднены, правила? (Тут уриваєть ся рукопись).

7. Відповідь Лозинського на заяву в листовиші віденського Вісника з 1852 р. ч. 98.

На Вашу допис(ь) в Ч. 98 умѣщену довженем вѣдповѣсти. Неѣде ту борба о букви и слова, як Вамся видит, але о principia — бо если Критік ставит за общее правило, що ним не ест, то ошукати хоче читателѣв и до Часописи належит викрити лжу и перестеречи читателѣв. Впрочем я не зачинаю борбы, але бывши зачищеним, хочу вѣдповѣсти. — Если Доп. написав, же Лѣрвак хоче церковщину совсѣм витиснути, а то ест ложію, чиж не повиненем ся боронити —, а ни ено справедливѣсть в сумѣню, але и право вимагало, абысьте мое прошеніе умѣстили. А если хотѣлисьте уникнути борбы, то не трабыло и зачищного Артикулу пріймати — но скоросьте го умѣстите(!), а мой вѣдкидуге, дѣлаєте односторонно, несправедливо и неправиѣ. Я не пишу, абым противникив переконав, але абыся перед публѣкум вияснило, як тое правило разумѣти треба и абы в блуд не впало, абы правда на верх вийшла. — Борбы не повинесьтеся бояти, бо без борбы не вияснится правда так, як без тѣней не буде свѣтла в образѣ, як сама уцтивѣсть залежит на борбѣ, а як и хрістіянисм не укрѣпився аж через борбу с герезіями. Не спускаймося на тое, бо о чим не будемо говорѣли и писали, того час не вияснит и не укрѣпит. Протое борбы, где иде о добро словесности нашої, не повинньтесь бояти и они былибы моим мѣтнієм далеко корѣстѣйшим и занемательнѣйшим, як казка о старим вовку.

Борбы тѣи не належат также до Граматик, бо на збиванье едного ошибочного або ложного правила никто цѣлои Граматики писати не буде — то ест власнѣ рѣч Часописма.

Того лиш належит перестерегати, абы борба (! борбы) в принадлежащих границах, без уближенія особам и читающему публікум проваджени были, — но уникаючи их, позбавляете свое часописмо одного з найважнѣйших и найпотребнѣйших предметов. Не берѣт ми моеї отвертости за злое и будьте пересвѣдчени, же лише в потребѣ для общего добра беру за перу (!) — и же мое широе почтеніе для Вас не уменьшилося, хоть-естьте пару моих статей вѣдкнули. Ваш пр. слуга.

26/I 1853.

8. Протест Лозинського проти мови Ден. Зубрицького.

Ost-Galizien.

Das Stauropigianische Institut zu Lemberg hat in der Zeitschrift Zorja halucka N. 9 v. J. 1852 die Herausgabe der von Dionis Zubrycki verfaßten Geschichte des galizisch-ruthenischen Fürstenthums angekündigt und zur Praenumeration eingeladen, dabey ausdrücklich gesagt, daß diese Geschichte in ruthenischer (ruskim) Sprache erscheinen werde und daß das Institut die ungeheueren Auslagen lediglich zu dem Zwecke übernommen habe, um den Liebhabern der Wissenschaft und der Nationalität einen Dienst erweisen zu können; unterdessen erschien das Werk in großrussischer Sprache, deren der größte Theil der galiz. Leser unkundig ist. Wir können nicht glauben, daß das ehrwürdige Institut das Publikum täuschen wollte, aber eine um desto größere Verantwor(t)lichkeit liegt auf dem Verfasser, daß Er diesen Ir(r)thum zu berichtigen unterließ, wenn er das Vorhaben hatte sein Werk in großrussischer Sprache zu drucken. Es steht zwar jedem Verfasser frey, für sein Werk jede beliebige Sprache zu wählen, auch könnten großrussische Titel u. Belohnungen ein hinlänglicher Grund für den Verfaßer gewesen seyn, großrussisch zu schreiben, aber eine Geschichte für die galizischen Leser (wie der Verfasser es im I Bande S. 76, 81, 97, 113, 123, 141, 193 II B. 10, 47, 58, 132, 133 sehr oft selbst sagt) in einer Sprache zu schreiben, die in Galizien weder im Gebrauche ist, noch in Schulen gelehrt wird, somit dem größten Theile der Leser fremd ist, in eine Ungereimtheit (absurd), ja sogar ein gemeiner Betrug. Der mit groben Sarkasmen aber überfüllte Hohn, mit welchem der Verfasser über die von der H. Regierung anerkannte, in Schulen und Gerichten eingeführte ruthenische Nationalsprache (божовня, областное нарѣчіе галицкой черни), ihre gegenwärtige Literatur und ihre Anhänger öffentlich (I B. S. 141 II B. S. 47 Anmerkung) spottet, ist ein unzweifelhafter Beweis seines eingebildeten Hochmuths, seiner Leidenschaftlich-

keit und Mangels an wahrer Bildung. Während es die Pflicht eines jeden Menschen ist in der Geistesbildung fortzuschreiten, während sich die H. Regierung mit väterlicher Sorge um die Volksaufklärung kümmert, tritt ein aufgeblasener Gelehrter auf und fertigt die Nation mit einem Gebethbuche, einem Katechismus und dem Psalter ab. O unglückliche Nation! über diese drey Bücher darfst du nicht weiter gehen, du mußt in Finsternissen taumeln, denn die Sonne scheint nur den großrussischen Gelehrten. Aber doch Glück für dich, daß du auch von deiner Vaterlandsgeschichte nichts wissen darfst, denn sonst müßtest du nach der neuesten Methode einen ganzen Band anderer Geschichten als Einleitung durchstudieren.

Nach der Ansicht des Verfassers ist nur derjenige in Galizien gebildet, welcher großrussisch kennt, kennt er aber diese Sprache nicht, so helfen ihm alle Kenntnisse nicht, er muß ungebildet bleiben. Diese Bildung muß der Verfasser wahrscheinlich erst nicht vor gar langer Zeit erreicht haben, weil seine früheren Werke polnisch geschrieben waren. Der Verfasser treibt seine Entnationalisierung bis zu der Lächerlichkeit, daß er sich auf der genealogischen Karte der russischen Fürsten nach großrussischer Art (Dionys Iwanowicz Zubryckij) unterschrieb — dieß kann ihm schon verzeihen werden, aber die Unverschämtheit über seine Nationalsprache u. ihre Pfleger zu spotten, erregt allgemeine(n) (Unwillen) Mißbilligung und verdient eine strenge Rüge.

9. Вруѣюн програми часописи для Матицѣ.

Маючи честь быти возваным до здѣланя Програму для часового писма, а не бывши ближши ознакомленим с намірѣнями Всеч. Выдѣлу Галицко-рускои матицы, предлагаю Вашой Пресвѣтлости лишнее мнѣніе, еслися на що придати може.

Уваги, на которіи при выдаваню часового писма бачити бы належало.

Рускіи часописи держат (с малим винятком) лише са[ми] Свяш[енники] — состояніе маетковѣ не дозволяє Клірови ани бѣльше над двѣ часописи, ани по [до]ро[жшій] цѣнѣ, як до нынѣ было, держати. Протое Вѣстник и Зоря (если пѣд тим именем знову виходити буде) повинни нам заступити всѣ инныя газети и ознакомити нас со всѣми потрібными и занимательными вѣдомостями наших часив. Межи тими держат 1-ое мѣсце вѣдомости политичныи — ест то: Исторія наших часив и матеріал для будучности — без тих вѣдомостей. в жадным вижшим товариствѣ до бесѣды вѣшати, ани теж розсѣваних.

в нижших товариствах ложних вѣстей спростовати не можемо. Полѣтика ест в наших часах мѣрилом просвѣщенія. На нещастя обѣ часописи наши так скупо нам тих вѣстей удѣляли, же едно число нѣмецком газеты, котора щодень два разы выходит, бильше замикае занимательних вѣстей в собѣ, як 4 числа обох наших писм в цѣлого тыжня!... По політицѣ, котора всегда переважное мѣсце в наших часописах занемати повинна, наступати довжни вѣдомости во всѣх гилей (отраслей) умственностей и искусства, п. п. в Богословія, Мудролюбія, Исторіи, Фізики, Словесности, рѣзбы, маларства и пр. Но тутка належит вибрати тое, що(е) есть пожиточное и занемательним — бо о чим всѣ знают або що непожитечне, нема що писати, але тое, що ест новим, або в забвенія добытим, або хоть забавляющим. Тутка певних границь становити не можна. Такое содержаніе вимагае, абы писмо на тыждень найменьши два рази и то по цѣлим аркушу выходило! Тилько що до содержанія.

Другою важною рѣчею есть язык — на Соборѣ Учених (1848) цѣлое стромаджинье (винявши килькох) освѣдчилося за языком руским просто-народним. Но нынѣ Зоря сотворѣла собѣ по части язык новый, мѣшанец, по части писала церковним, а по части російским языком — тое протигилося желаніям и потребам народа — Зоря пострадала совѣтѣмъ симпатію у народа — а кто еще пренумеровав, дѣлав лише жертву на рѣч чужду, бо не на свой язык, але на той рѣк былобы много, як ми вѣдомо, перестало платити, бо на щож грѣшны, которых и мало маемо (и) сами потребуемо, жертвовати на чуждѣй язык? Зоря так про свое содержаніе, як еще бильше про не-народный язык, мусѣла была стратити своих предплатителей и упасти. Покидованье народного або, як го звут, просто-народного языка грозит винародовленьем! Давнѣйша шляхта наша не так через покиненье (вѣдступленье) словенського обряда, як через покиненье народного языка, зляшила ся. Сочинитель исторіи галиц. княжества пише языком російским, пѣдписуеся також російским способом, узнае той язык за свой — и не ест же то перекинчик російскій. Говорено ми, же в Самборѣ такійсь учитель Мерунович ругаеся над классичним дѣлом нашої словесности (Скит Манявскій) и запроваджае такійсь новѣй язык и такаж чекае нас будучность при так дивних обстоятельствах? З того досвѣдченя най Матица корѣстае.

Не меньши залежит на Редакціи — абы была безсторонно и на всю бачна. Вѣдомо ми, же давнѣйшіи Редакціи про сторонничѣсть вѣдмѣтовали Артикули найлѣпших Дописователѣв — а утративши тих, зубожили. Редакція дожна всю пріймати, що ест пожиточное, хоть-

быся с ей мѣнієм не сгаджало — блуды виясняют правду, а борба мѣний и (с)крѣпляе правду. До того Редакція и з присланих Артикуливи повинна (порозумѣвшись с Дописователем) щось опустити або звѣнити, бо часто и рѣч ва(жну), але так розвлекчно написану мусѣлисьмо читати, жеся знудило (накучило), и реклисьмо aqua, aqua et nulli pisces — чиж не повинна Редакція порозумѣтися с Сочинителем (и) рѣч коротенько збрати? На остатку Редакція повинна заступати и боронити справы народныи. Зоря обвѣстила, же Исторія галицкого княжества выйде в руским языцѣ, а она выйшла в языцѣ російским, хоть ю Сочинитель для галицких Читателѣв назначив. Сочинитель ни ено ошукав публику, але ганьбит руско (просто) — народный язык и его плекателѣв, а прозвѣщеніе народа ограничив на 3 книжочки (молитвослов, ѡсалтир, катехизм)... чиж не належало до Редакціи ошуканство викрити або ошибку оправдати, а Соч. скритиковати и зкартати?

На остатку думаю, же если Преч. Выдѣл найде челоуѣка на Редактора, которійбы тому дѣлу подолав, то не траму и Программу. Вѣн си го сам виробит.

Бог най сохранит наш нарѣд вѣд всякого збоченя на дорожѣ просвѣщенія! А Вы Преч. и Пресв. мужу, будьте покровителем так народа, як и его языка и средств просвѣщенія — при которых желаніях пріймѣт найглибшее почтеніе и [вираз] найширшой приклонности своего най(ни)жшого слуги.

10. Гадки Лозинського про програму Зорі.

I.

Всеч. Редакція говорѣтъ, же цѣль ей временописи ест наукова (через науки розумѣет умственности), а в Програмѣ стоить: же Зоря галицка як морально-литературный и забавный листъ выдаватися буде. Въ тимже програмѣ приречено, же статіи, в Зорѣ умѣщаеми, въ родимомъ чистом слозѣ до образования ума и мовы нашої причинятися буде (sic, будут), а наконец, же по уплывѣ одного года можемо мати сборникъ всѣх недѣльных гошій. Чи Всеч. Редакція слова додержала, най публикум судит.

Бог мя най судит, если в злим намѣренію мои артикули пишу — або чию честь нарушити хочу, а моим горячим желаніем естъ, абы Зоря мала тую саму повагу и участь у народа, яку мала (за щасливои и всехвалнои Редакціи Г. Павенцкого — тогды и о політицѣ и инних високих предметах писано, а громады, учителѣ шкѣлок, даки так добрѣ, як и образованыи люде, за тим писомомъ дерли (уганяли) — чому? бо го розумѣли) — а нинѣ, вѣрте ми, и больша часть Священников тими языками, в яких розличныи статіи виходят, дуже незадо-

воленні, — и моим мнѣніем Зоря про свій языкъ предплатителѣвъ не має! Чи ж чужіи слова або форми сут лучшіи от народных? и в чим? чи принималися до образованія языка? изволѣт подумати! Чи ж гоміліи для простого люда не повинни уникати слів и форм чужихъ? Впрочім еще нѣкаторіи спостереженія.

Но мимо того, же наши мнѣнія не сгаджаяются, будьте пересвѣдченны так о моихъ доброжеланіяхъ до писма Вашого, як и о истинимъ почитанію, с которымъ для Всеч. Редакціи перебуває най(нижній) слуга І. Лоз.

II.

Я не взивалъ Всеч. Редакціи „Зорѣ“ „къ публичному обявленію ей мнѣнія касательно употребляемого нею языка“, бо тоє мнѣніє вѣдоме было менѣ и каждому, ктѣ лише Зорю читає, алемъ взивалъ в загалѣ, абы тыи, що сутъ противного мнѣнія, обвѣстили публично основы и доказы (argumenta) своего мнѣнія, но Всеч. Редакція вмѣсто доказѣвъ розвинула лише свое мнѣніє черезъ літературное исповѣданіє.

Мыбѣся не много противили, еслибы Всеч. Редакція по своимъ исповѣданію лише недостаючіи слова и глубокооснованую словеньську правопись брала во священного языка, хоть в прочімъ тая николи не была одностайна, а буквы о и ѿ, ы и и, и и і, ѡ и ѡ, з и з, ѣ и оу, аа (писаахъ) уживалися безъ различія мѣстця, допѣро позвнѣйшіи граматики поровсаджали ихъ по различныхъ мѣстцяхъ, але безъ всякой пѣдставы. Але мы видимо, же Всеч. Редакція сама не держится того правила и уживає слѣвъ и формъ чужихъ нарѣчій и тогды, когда (хоть) нарѣдъ свои має, одже не лише недостаючіи, такъ и. п. в тимъ однимъ 37 числѣ Зорѣ находятся межѣ инними слѣдуючіи слова и формы чужіи: долой, тѣ, дѣвой, — почти, болѣе вмѣсто больше, болѣе boleje, входя, самыя сношенія, какъ, вмѣшиваясь, весьма, бракъ, древній, бѣдственное, глази, сосѣдніє короли, чуждый, доказываетъ, развились, какинъ, новыя книжки, работает, касательно, посуждаетъ, развивает, раз, работати.¹⁾ Чи ж нашъ нарѣдъ не має своихъ слѣвъ и формъ вмѣсто нынѣ приведенныхъ? Всеч. Редакція каже, же „соотвѣтно тому правилу (но с повижшихъ примѣровъ оказалось, же несоотвѣтно, бо го не заховуютъ) развивается нашъ языкъ по единомысленному желанію всѣхъ (?) образованныхъ русиновъ и при пособіи и содѣйствіи в. Правительства“ — тутка при словѣ всѣхъ? волимо, будучи троха инного мнѣнія, позѣстати в числѣ необразованныхъ,

¹⁾ Не розличаемо статій, в которыхъ тіи слова виняти, бо В. Р. сама каже, же то єденъ языкъ, а различіє лише в правописи.

як ублизити чести хотьбы одного з тих всѣх, но думаю, же тутка на своим мѣстци буде слѣдуючий правдивый случай. Певный писатель перечитал с бачностей всѣ грамматики всѣх словенских нарѣчій, видал насамперед розправу о языцѣ польским и его Грамматиках (сторонѣ всѣх 234!) а на послѣдок саму Грамматику языка польского, грубушу над всѣ досеговременныи грамматики — и ктожбы му не признал образования? Но понеже стремлением тоиж Граматики было (цофнути) вернути язык до слѣв и форм 16-о столѣтія, погребано ю, ледво свѣт урѣла, пѣд каменем вѣчнои непамяти — и лише я еден нынѣ еще о ней споминаю! Errare humanum est! А що до пособія и содѣйствія в. Правительства, то лише скажемо, же В. Мѣнѣстеріюм приказало, абы всѣ урядовыи и школьныи книги держалися и языка и правописи Вѣстника, в чим еднако инныи Временописи не вгаджаются. Жебы розличіе межи „Вѣстником, Ладом, Зорою“ и инными писмами не въ языцѣ, но въ весьма малозначительной отмѣнѣ их правописей и в частшим или рѣдшим употребленіи слов из областних руских нарѣчій или нѣкоторих слов чисто-польских ся заключало — в тим не соглашаемся. Если едни пишут: волкъ, тін, яко, былъ, конь, отъ, творить, выли, на томъ, рускій — а другіи — вовкъ, тыи, ако, бывъ, кѣнь, ѡдъ, творит (без ь), вили, на тымъ и д. то розличіе заходить лише в правописи. Но если едныи уживають слѣвъ: глас, храбрій, страна, раз, разум, работа, как, разрушать, созидать, хозяин, семья, древній, глази, подобаетъ, або формы: новыи книжки, собой, котораго, самого, ходя, посуждает — а другіи: голос, хоробрій, сторона, розъ, розумъ, робота, якъ, розваляти, будовати, господар, родина, давный, очи, належит, — что сут чисто-польскіи слова або провѣнціоналѣзны рускіи? (а що до формы) новыи книжки, собою, котораго, самого, ходячи, посуждае (без ь и дж, а не жд), то не ест розличіе еще весьма малозначительное в правописи, але в словах и формах грамматицих, а тим лише розличаются словенскіи нарѣчія и на тим спочивае их характер — якася тін цѣхи затрут, уже нема розличія. И еслибы кто был в силѣ доказать основно, же языкъ стати: Обзоръ важнѣйшихъ политическихъ и церк. произшествій в галицкомъ княжествѣ & — ест малоруским, тобысьмо му мусѣли увѣрити, же всѣ нарѣчія словенскіи не розличаются межи собою, але же всѣ сут unum idemque!

На послѣдок, если Зоря по своихъ читателяхъ жадае познанія в народнимъ и старорускимъ или церковнымъ языцѣ — то чистос(т)ь (purity) руского языка, котора естъ необходимою вынѣкою образования его, подае во велике подовѣрія. Не можемося дуже хвалити

таким народным языком, которій абы розумѣти, тра еще перед инного діалекту учти!

О напечатанье тихъ увагъ (спостережень) в Зорѣ упрашае Всеч. Редакціи найнижш. слуга.

11. Лист Лозинського до редакції Зорі і дві статі у відповідь.

Всч. Редакцію!

О напечатанье приложенныхъ тутка двоухъ статей ¹⁾ вь ближайшихъ числахъ Зорѣ галицкои упрашаю нинѣйшымъ усиленно и надѣюся по безсторонности и справедливости Всеч. Редакціи, же не отмовить в своемъ письмѣ мѣстця моей оборонѣ, коли пріяла статіи, повини лжи и поруганя моей особы. Я шаную честь чужду по можности и не пишу во злобливости, але для правды и добра словесности нашої, а протое в имени тоиж словесности, абыся правда на верх виколола, повтаряю просьбу повижшу и позбѣгаю Всеч. Редакціи униженнымъ слугою.

Зъ **И**ворова.

Допись.¹⁾

Discite sapientiam, quae mater est justitiae.

А. Ивановичъ К.

Мудрѣсть есть даромъ Духа св.; не каждому данымъ, але справедливѣсть жадаеся отъ каждого. Если ми не дано дару мудрости, томъ и не виновать, але за несправедливѣсть каждый отповѣсти мусить; дивно ми лишъ, же г. Ивановичъ, привлащаючи собѣ мудрѣсть (matrem), не выдалъ справедливости (filiam), але до давнѣйшой несправедливости выступилъ съ новою. Мимо того, „же любитъ святыи спокѣй“... „же пережилъ ребяческіи лѣта и не слушаетъ больше мгновенныхъ внушеній сердца, но радбы надъ всякимъ важнѣйшимъ дѣломъ застановитись съ хладнокровнымъ розумомъ“, розсердился надъ мѣру, чого доказомъ цѣла допись его, въ Ч. 38 З. Г. утѣщена, (ту есть противорѣчіе!), и хотъ за „недостойно почиталъ съ такъ безсильнымъ литературнымъ противникомъ сражаться“, запустился въ борбу со мною (знову противорѣчіе!), но здаеся, не „хладнокровно“, але въ такѣй горячцѣ, же читалъ слова и мнѣнія, которихъ въ моихъ статіяхъ нѣгде нема и не было. Плыгкодумцами осудилъемъ тихъ, которіи не мають для своего мнѣнія достаточной и постоянной основы, але не тихъ, „которіи только не соглашаются съ моимъ мнѣніемъ“ — такъ каже г. Ивановичъ, бо тое есть що инного. Многого маемо спорѣвъ бо-

¹⁾ Естго отповѣдь на Допись въ Коломыйского, въ 38 Ч. З. Г. въ р. 1853 утѣщену.

гословныхъ, съ которыхъ каждая сторона, хоть собѣ суть противныи, крѣпкіи доказы для себе має и прощо тѣмъ спори по нынѣ не суть розсужденіи! Але головнымъ грѣхомъ моимъ мають быти „противорѣчія собѣ самому“, а „главнѣйшіи погрѣшенія и противорѣчія“ суть слѣдующіи:

Что уживаючи самъ неумѣренню слѣвъ старорускихъ, „безусловно отвергаю всеѣ русинами пріятное правило дополнити недостатки нашего языка старорусиною“... Жебымъ ихъ неумѣренню уживаль, до тогося не почуваю и не увѣрю, поки ми тая неумѣренность въ ихъ уживаню не буде доказана. Яа если кому що закидую, то не загально говорю, але окремѣйшими дѣла выказую. Ажебымъ коли безусловно откидываль повѣще правило, то не есть правда и того ми никто въ моихъ писмѣхъ недокаже — а такъ упадае тое першее противорѣчіе! — Жебымъ „признаваль потребу книжного языка, розличного отъ простой бесѣды“, такъей не есть правдою; сказальемъ лишъ, въ якій способъ розличіе можеся утворити, „если розличіе по мнѣнію некоторыхъ конче до книжного языка“ потрібне, но о потребѣ такого розличія не писальемъ, анимъ ей не признаваль. А такъ и тутка нема жадного противорѣчія! — Не сердилъемся такъей на дописователя изъ Будина за то, „что тѣмъ упрекаетъ Вѣстникъ за кованье новыхъ слѣвъ, которого кованя потребу узнаю, але за тое, що Вѣстнику закидую кованье новыхъ слѣвъ, а не выказую му ихъ и мы такихъ слѣвъ новыхъ въ нѣмъ не находимо, — и чижъ ту есть противорѣчіе? — „Стишки“ Горация яко мужа классичного могли підперти мое мнѣніе о кованю слѣвъ новыхъ, але если кто выступае со стихами Рикерта, называющего бѣльшость глупцами, абы ними другихъ обругати, то тутка ани „такій самъ“ ани подѣбный случай не заходить. — Г. Ивановичъ помѣшалъ самъ не подѣбный случай, а менѣ противорѣчіе задае! — Жебымъ „радовалъ тому“, что нашему языку прибываютъ формы новыи, н. п. боюсь, то не есть правда — сказальемъ лише поединчо, „же прибываютъ языкови новыи формы“, а прикладъ: боюсь оказуе, жемъ розумѣль такіи формы, которіи ся хоть у одной части народа уже пріяли и права обывательства набыли; але не о такихъ формахъ, якіи ученыи насильно впровадити сгараютъ, н. п. говоря, вижду, новыи книжки. И гдежу есть радѣсть або противорѣчіе? — Еслимъ въ потребѣ посполу со всеѣми иншими найобразованѣйшими языками ужилъ слѣвъ: манѣя, мелодія, такъ и пр., якъ и самъ г. Ивановичъ слѣвъ: стихы, классы, статія, теорія, практической, форма, исторія, епока, скарбъ, властиво — которого недостатка по своимъ правилѣмъ зо староруского нарѣчія не доновнили — то мѣгъемъ упрекати Ладу за уживанье чужихъ слѣвъ, бо она

ихъ безъ потреби уживала; и не допустилъся тутка жадного противорѣчія! Черезъ чистоту языка не разумѣю того, абы языкъ жадного слова въ чуждого языка не посѣдалъ, бо то есть рѣчь въ практицѣ не возможна и протое самъ въ потребѣ чуждін слова уживаю, але тое, абы языкъ не уживалъ чуждихъ слѣвъ и формъ безъ потреби, т. е. поки має свои власныи. Въ такомъ значиню берутъ тое слово вообще языкослови и въ такомъ значиню и я го уживаю. — Г. Ивановичъ каже, „же я узнаю потребу слѣвъ украиньского нарѣчія, а на прикладъ нѣбы противорѣчія мого приводить формы: ходитъ, собой, смѣється, боюсь и пр., чижъ слово и форма вѣсь одно? — Давныи письменныи памятники держалися и слѣвъ и формъ церковного нарѣчія и певна рѣчь, же такимъ языкомъ ани князѣ рускїи ани королѣ польскїи не говорѣли такъ, якъ и г. Ивановичъ не говорѣтъ тымъ языкомъ, котрымъ пише, але говорѣли языкомъ народнымъ, которїй — по своихъ предкахъ въ дорожѣ устнѣй переяли, — чи той языкъ былъ „точносьенько подобный нашому народному“ або нѣ, то есть рѣчь меньша, досить, же былъ то языкъ народный и я въ томъ взглядѣ не противорѣчилъ собѣ! — Але ту кѣнчатся тїи главнѣйшіи погрѣшенія и противорѣчія мои, засаджаючиися на томъ, же г. Ивановичъ читалъ въ моихъ статїяхъ слова и мисли, котрыхъ тамъ нема и не было. — Але дальше вѣйшовъ мѣй противникъ на инное поле, на правописъ, о которѣй я въ моихъ двохъ статїяхъ ничего не споминалъ, и закидуе ми:

- 1) же тамъ пишу и, где всѣ ы пишутъ;
- 2) же уживаю в вмѣсто л: довженъ, виповнилъ;
- 3) жемъ разъ написалъ: лучше, писателей, чуждую, а другїй разъ: вижши, писателѣвъ, отчуждилъ, такжѣй говорѣтъ вмѣсто говорить;
- 4) А на остатку, жемъ „пополнилъ велику грамматическую ошибку“, написавши: въ каждомъ російскимъ словарѣ!!!

Основы моей правописи обвѣщелыи были въ моей Грамматицѣ, въ „Пчолѣ“, а почасті во „Вѣстнику и Лѣрваку“, но абымъ и тутка не былъ довжникомъ г. Ивановича и абы мя никто о безосновѣстѣ моей правописи не посуджовалъ, скажу коротко мое о правописи мнѣніе. По-неже писмо есть образомъ бесѣды (такъ якъ бесѣда образомъ мислей), протое въ письмѣ хочемо тое очима видѣти, що въ бесѣдѣ ухами слышимо, а зъ того впливає правило писати такъ, якъ ся вобще говорѣтъ, а еслибы тымъ способомъ писмо тратило на ясности и зрозумѣлости, тогды ужити етимологїйной правописи. На пѣдставѣ сего правила:

- 1) не пишу тамъ ы, где устна бесѣда его не дае чути, а въ такомъ случаю лучша мися выдае поединча буква и, якъ вложена въ

двохъ ы. Въ прочімъ на тоє еще жадна грамматыка достаточно-основаныхъ правилъ не подає.

2) Якъ самъ г. Ивановичъ пише: велѣвши, исправивши, а не велѣвши, исправивши, такъ не виджу жадной потребности писати: долженъ, выполнити, бо по повисшомъ правилѣ яснѣсть писма тутка не жадає етимологійной правописи.

3) Формы: писателей и писателѣвъ; вижши и лучше тутъ такъ добрин, якъ формы старорускїи: въ дарѣхъ и дарахъ, тѣхъ и тыхъ, въ мѣстѣ значнѣ и значнѣмъ, якъ и самъ г. Ивановичъ ужилъ формы: словы вмѣсто словами. Слово говорѣтъ для той самой причины пишу ѣ, для которой г. Ивановичъ пише: говорю, говорятъ, а не: говору, говорятъ. Разъ ужитое слово: отчуждилъ есть ошибкою або печатнѣ або рукописи.

4) Понеже слогъ имъ такъ въ 6-омъ, якъ и въ 7-омъ падежи, единако звучитъ (и. п. великимъ возомъ и на великимъ возѣ), протое не виджу жадной причины писати го въ 7-омъ падежи черезъ ѡмъ, що есть лише педантерією грамматичною. Говорять вправдѣ нѣкаторїи, же тоє для розличїя отъ 6-о падежа дѣтають, но той розничаєся ѡтъ 7-ого уже предлогомъ, безъ которого николи не стоить. Але такую ошибку (по мнѣнію г. Иванова) нахожду и въ старорускомъ нарѣчію, где читаю: „Въ чистѣмъ свидѣтельствѣ, въ мѣстѣ значнѣ, прохладнѣ“. — И шоже скаже на то г. Ивановичъ?... Лише до временописей если що подаю, то примѣрю письмо мое до ихъ правописи. Жемъ выступилъ съ моимъ мнѣніемъ, протое не есмь „учителемъ всея руси австрійской“ такъ, якъ и г. Ивановичъ нѣмъ (!) не естъ, хотъ выступилъ съ противнымъ мнѣніемъ. — Правда, же греческій языкъ былъ найобразованѣйшїй, бо яко люде неученны не черпали ничего въ Гомера и иныхъ классикѣвъ и не могли ужити „высшого слога и научныхъ словъ“, бо до народѣвъ говорѣли и для народѣвъ писали. — Хотъ я всегда ясно обвѣщала, чого желаю; а напротивъ чого повстаю, то прещъ г. Ивановичъ выдбывати тоє хоче, якбы що укритого, а на остатку единако не отгадає. Я же-лаю, абы всѣ (чито о научныхъ або иныхъ предметахъ) писали тымъ языкомъ т. е. тыми словами и въ тыхъ формахъ, которыхъ нашъ народъ вообще уживає, а если где окажется недостатокъ, тамъ можна и новыи слова ковати и въ иныхъ нарѣчїй (або языкохъ) черпати, но въ той способъ, абы тїи слова своимъ корѣннымъ складомъ, формою, значиньемъ якъ наилучше отновѣдали формамъ и духови пашого языка.¹⁾ Такимъ способомъ новыи або чужїи слова лише дуже рѣдко ужива-тиса будуть, а и тїи або про свѣй корень лацно будуть зрозумѣлими

¹⁾ Отже не отвергаю безусловно удаваньєся до иныхъ нарѣчїй.

або полученье бесѣды (contextus) изъяснить ихъ значеніе, языкъ не стратитъ на врозумѣлости, удержитъ свой характеръ и свое чисто народное тло. А повстаю на тое, если кто безъ потребности (т. е. поки нашъ народъ мае свои) уживае словъ або формъ чужихъ нарѣчій, прощо повстае сомѣшка, не маюча подставы въ практицѣ, и чимъ грѣшитъя напротивъ чистоты языка, котора есть вымѣною его образования. Такимто способомъ затераеся характеръ и гине врозумѣлость языка и ту есть причина, для которой въ матернѣй словесности не берутъ участія женщины и нижшіи версты народа. Такъ гине такжея одностайность языка, бо каждый писатель, не будучи ничимъ обмеженимъ, позволяе собѣ бѣльше або меньше черпати въ чужихъ нарѣчій. — Г. Ивановичъ каже, „же дополняе недостатки“ во старорущини, но тое не совѣтъ правда, бо уживае словъ и формъ нарѣчія церковного и при достатку, н. п. пособіе, древняго, обыкновенный, нѣкій, кую, ребяческій, явственно, созидати, розрушати, совѣтуеть, ползаетъся, наблюдати, подобаеть, оказываеть, замѣтили, оскудѣвшего, даже, откуда, почти, едва, розсуждавшихъ, думая, говоря и пр. Чиъжъ народъ вмѣсто тыхъ не мае своихъ власныхъ словъ и формъ? И не естжего противорѣчїе тымъ большое, же дѣланое „съ свѣдѣніемъ, съ намѣреніемъ?“... Именованье церковного нарѣчія старорускимъ не поможе справѣ той ничего, все оно было и погѣстане розличнымъ отъ нашего народного. Г. Ивановичъ, „влюбившися въ церковнѣмъ нарѣчїю“, уживае словъ и формъ его такожъ безъ потребности, какъ вижши оказано; если други, влюбившися въ російскѣмъ языкѣ, тожъ самое здѣлають, то при такимъ „дополнюваню“ и „исправляваню“ формъ“ въ писмахъ ихъ загине ни (! не) ено характеръ, але и тло народного языка. Мы не думаемо такжея, абы общїи формы нашего языка были „изпорченныи“ и „потребовали исправленія“ — впрочимъ не оказано намъ еще тыхъ формъ изпорченыхъ, то не можемъся надъ тымъ застаналяти. Жебы „единство літератури нашої съ церковною было самымъ Богомъ предназначено“, въ тое годѣй вѣрити, бо Богомъ здѣланое розрожденъеся одного первоначального языка на бѣльше языковъ, а каждого языка на розличныи діалекты доказуе, же не было Вожиимъ намѣреніемъ и назначеніемъ, абыся тіи діалекты або языки „въ одно цѣлое единство“ зливали.¹⁾ — Г. Ивановичъ каже, „же всѣ наши писателѣ уживають того самого языка съ малознач-

¹⁾ Es ist im Rathe der Vorsehung beschlossen, daß die Slaven nicht der einstämmigen Palme, sondern der vielästigen weithinschattenden Eiche gleich, in die größte Mannigfaltigkeit der Verzweigungen aufgelöst, vielgestaltig emporblühen und Früchte verschiedener Art tragen. Geschichte der slav. Sprache u. Literatur v. P. J. Schaffarik. S. 69.

ними отмінами въ правописи или нѣкоторихъ граммати-
ських формѣхъ“, але тимъ розличаються нарѣчя; скоро не буде роз-
личія въ формахъ, загине окремішний характеръ нарѣчій. — На остатку,
еслибымъ такимже оружїемъ хотѣлъ сражатися, якого г. Ивановичъ на-
противъ моеї особи уживає, уподилибымъ честь мою и честныхъ чи-
тателївъ, протое на поруганя моеї особи скажу лише тое: На публич-
ныи поруганя народногo языка и его писателївъ повстаємъ — пору-
ганя моеї особи зтерплю и прощаю ихъ. І. Ло(зньскій).

Зъ Іворова.

Отповѣдь на Дописъ, въ 39 числѣ Зорѣ гал. зъ р. 1853
умѣщену.

Г. Ивановичъ минаєся съ правдою и закидає ми, жемъ писа-
теля галицкои исторіи назваѣть перекинѣчикомъ. ІІ сказавши, же
стремленія ко Московщинѣ грозятъ вынародовленьомъ, и дока-
завши того примѣромъ тыхъ, що покинувши языкъ народный, сталися
перекинѣчиками польскими, додаємъ, же ныѣ „будемо мали еще
перекинѣчиковъ инныхъ“ — чижъ зъ тыхъ слѣвъ, оказующихъ на
будучнѣсть, можна вносити на теперѣшнѣсть? або чи можна ми
въ тыхъ слѣвъ доказати, жемъ тутка писателя галицкои исторіи
назваѣть перекинѣчикомъ? Примѣренье тыхъ слѣвъ до его особи єсть
лише дѣломъ и заслугою г. Ивановича. — Невдячными и вы-
родными сынами руси назваємъ въ загалѣ тыхъ, що по-
кидуютъ матерный языкъ, нимся ругаютъ и чуджогося чипають,
а г. Ивановичъ, доходячи и выкриваючи особи, которыхъ ти въ за-
галѣ впреченыи слова обходитибы могли, собѣ лише заслугу такого
примѣрєня приписати має. Такимъ способомъ жадевъ проповѣдникъ
ани въ загалѣ не може картати тыхъ, що піяньству, злодѣйству
и иннымъ грѣхамъ улѣгають, бо слышатель по нитцѣ могли бы дѣйти
до клубка и выврити тыхъ всѣхъ, которыхъ ти слова обходити мо-
гутъ. Але Христѣсъ карталъ также: Горе вамъ, книжники и фа-
рісеи, лицемѣри, слѣпныи вожды, подобныи повапленнымъ
гробомъ!... Подѣлъ русинѣвъ „на Болгаръ и не-Болгаръ, Моска-
лей и не-Москалей и пр.“ єсть также не мнимъ, але г. Ивановича дѣ-
ломъ. — Г. Ивановичъ словами, жеся „поткнулъ“, же „сказалъ нѣсколько
горкихъ словъ противъ языку нашего народа“, же ужилъ „нелѣпныхъ
выраженій“, же „сама Лада прирекла нѣкотори грѣхи изправити“ при-
знає вину, но нагана здає муся быти за остра и „поучає всѣхъ ру-
скихъ критиковъ“ о двоякомъ родѣ критики, котори суть eine zerstö-
rende und eine produktive Kritik, абы знали, чоґося держати! Жебы
мѣй судъ былъ за острій, до тогося не почуваю. Бо если я боро-

ня чі́й мззык народный и его писателей отъ публичного поруганя въ очахъ г. Ивановича виновать, то далеко вини́йшій той, що черезъ публичныи поруганя былъ поводомъ до того. Если на человекъ молодшій, незаслуженный, „плытко думающій и невѣдячій, что творю, безси́льный противникъ, учитель недостойный уваженія“¹⁾, мимо тыхъ вину лагодячихъ обстоятельствъ въ очахъ г. Ивановича тяжко провинилъ, то больша буде вина, если черезъ поруганя далъ побудку до того „мужъ многозаслуженный, глыбокосвѣдущій историкъ, вѣковый человекъ“. Если на за мнимое обруганье поединчи́хъ осѣбъ черезъ загально выреченыи слова заслужилъ на ругательныи во стороны г. Ивановича впрость до моей особы вышѣренныи призви́ска, а на тѣ́и́хъ заслужилъ той, що честь не поединчи́хъ осѣб, але честь народного мззыка, всѣ́хъ его писателѣвъ, а тѣ́хъ самы́хъ честь цѣлого народа обругалъ? Но едвако той вини́йшій судомъ г. Ивановича заслужилъ лишь на слова, „же долгу и велику тѣ́нь по за себе кинулъ“, а на заслужилъ на публичное поруганье. Этерплю и тоє, але ми ся видить, же такі́й судія не тѣ́нь, но темну, ба чорну нѣчь ва свою славу кинулъ. — Г. Иванович пише, же повставши на мене и боронячи честь некотори́хъ осѣбъ, „боронить такожь народну справу“, а чомже ей не боронилъ и не обсталъ за нею тогда, когда поруганный былъ мззык народный и всѣ́ его писателѣ, а тымсамымъ цѣлы́й наро́дъ? Гдежь тогда былъ такъ великі́й ревнитель народнои справы?

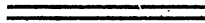
12. Лозинський вдаєть ся до дирекції поліції з прошеннем, аби приневолила Зорю надрукувати його статі у відповідь їй.

Die ruth. Zeitschrift Z. h. enthielt in den N-rn 38 u. 39 v. J. 1853 unter dem Titel S Kołomyjskoho Dopyś zwey Artikel voll von Lügen u. Schmähungen gegen die Person des Gefertigten. Im N-ro 38 werden Gefertigtem Widersprüche vorgeworfen, von denen nicht ein einziger in der Wahrheit gegründet ist, und zwar in der Absicht, um denselben eines oberflächlichen Denkens (plytkoho dumanja dokazatelstwo) beschuldigen zu können und sein Ansehen zu untergraben. Dabey wird Gefertigter auch mit Spottnamen geschmähet und zwar ironisch wird er „ein Lehrer des ganzen österreichischen

¹⁾ [При тыхъ не] загально, але впрость до моей особы [примѣренны́хъ слова]хъ ний мися годять запыгати [г. Ивановича яко учителя всѣ́хъ руски́хъ крі́ти]ковъ, котора]хъ пови́жи речелы́хъ родовъ [критики держался?]: Что [же] видиши сучецъ, иже въ оцѣ́ брата твоего, бервна [же], еже есть въ оцѣ́ твоємъ, не чуєши? (Має. 7. 3.)

Rußlands, ein der Achtung unwürdiger Lehrer und ein kraftloser literarischer Widersacher“ (predprynjał uczyty wsu awstrijskuju Ruś — kto udostoit tak protyworiczaszczoho sebi uczytela uważenyjem i kto za dostojno poczyt s tak bezsylnym lyteraturnym protywnykom zrazatysja) genannt. Im N-ro 39 werden seiner im Allgemeinen vorgebrachte Wörter auf einzelne Personen angewendet in der Absicht, um auf Grund dessen den Gefertigten der Verläumdung (kleweta) beschuldigen zu können, endlich wird vom Gefertigten spottweise ausgesagt, daß er nicht wußte und er that (on ne widał, czto tworil). Die Berichtigung dieser Lügen und der öffentlichen direkt gegen seine Person gerichteten Schmähungen, wie auch der grundlosen Beschuldigung der Verläumdung, hat Gefertigter in zwey mit Anstand geschriebenen Artikeln der Redaktion der Z. h. am 31-ten 10-ber 1853 sammt Praenumerationsgeldern in einem Brief laut beyliegender $\cdot/\cdot$ PostRezepisse $\cdot/\cdot$ zugesandt und um die Einschaltung derselben in den nächstfolgenden N-rn dieser Zeitschrift ersucht. Da aber schon zwey 1. u. 2. Numern der Z. h. versandt u. in keiner derselben seine Antworten enthalten sind, so sieht sich Gefertigter genöthigt, in den Schutz Euer Hochl. k. k. Polizeydirektion hiemit anzusprechen u. unterthänigst zu ersuchen, damit die Redaction zur Aufnahme seiner berichtigenden Artikel durch gesetzliche Maßregeln verhalten werde.

14/I 1854.



Miscellanea.

Причинок до історії галицько-руського письменства XVIII в.

Остатні часи галицької Русі під панованем Польщі, особливо в другій половині XVIII в. уважають ся доси звичайно часом найбільшого занепаду руського елементу та руського національного почуття. Без сумніву є в тім багато правди, коли зважимо, що вся висша єрархія руська, до якої треба зачислити пануючий тоді в руській церкві закон Василіян, послугувала ся в щоденному житю, в урядованю та в письменстві польською, а деколи латинською мовою, що для просвіти низшого сільського духовенства польський уряд не робив зовсім нічого, а руська єрархія навіть у тій мінімальній роботі, яку иноді розпочинала або задумувала, знаходила з боку різних ворожих сил великі перешкоди. Міщанство, хоч у значній мірі майже скрізь по містах та місточках держало ся ще руського обряду, все таки під впливом пануючої польщини польщило ся, а декуди латинщило ся, не знаходячи в руській народности нічого такого, що могло би чи то економічно чи духово притягати його до русини. Селянство держало ся тої русини елементарною силою своєї традиції та свого суспільного становища, але при загально пануючій анархії в державі не могло з посеред себе продукувати таких і стілько інтелігентних сил, які-б могли допомогти йому до поліпшення його суспільного становища та до здобуття висшої освіти. Скрізь по селах та місточках були ніким не признані, не підпирані і не контрольовані т. зв. дяківські школи; майже в кождім селі було декілька родин, що при своїм

хліборобським стані мали за собою попівську або дяківську традицію, а між собою членів, що вміли читати й писати. Сього було досить, аби народ не попав у крайню темноту, яка не раз прививається новішим історикам нашого національного розвитку; але все таки був се стан досить невідрадний, доки стояло польське панованє.

Не можна сказати, щоб серед тодішнього руського духовенства не трапляли ся одиниці з більшою університетською освітою, з більшими талантами та з більшим життєвим досвідом, який виробляв у них також яснійше розумінє свого положеня і давав їм можливість брати ся до незвичайних у тих часах трудів і доконувати їх, розумієть ся, не без помочи окружуючої їх суспільности. Одним із таких людей був також Николай Шадурський, руський священник, якому поталанило в молодих літах пройти університетську науку на правничім виділі краківської Академії, і який пізнійше здобув собі своїми здібностями та своєю працею почесне становище апостольського протонотарія при львівськїм єпископстві греко-католицького обряду, а маючи собі з боку єпископа поручену функцію візитатора дієцезії, доконав незвичайного як на ті часи діла — опису значної частини сільських та міських руських парафіяльних церков з їх інвентаріями, парафіяльних забудовань та ґрунтів. Сї візитації Шадурського, роблені звичайно на місці і дуже старанно, очевидно-тямучим чоловіком і при помочи місцевих священників та парафіян, містять у собі велику масу свідочств про цінні пам'ятки нашої церковної старовини та нашого письменства, та ще більшу масу топографічних відомостей про поодинокі місцевости нашого краю. Мавши нагоду в ріжних селах та місточках львівської дієцезії стрічати ті акти візитації Шадурського, я при нагоді опублікую з них ті, які чи то в копіях чи в оригіналах дійшли до моїх рук, а тепер зверну увагу ще на одну пам'ятку, яку лишив по собі Шадурський, пам'ятку, що має деяке літературне значінє і при тім подає цінні відомости про його жите. Ся пам'ятка, се передмова до книжечки „Ієника ієрополїтіка“, виданої у Львові в році 1761, написана церковно-славянською мовою в формі панетїрика львівському єпископови Льву Шептицькому, з нагоди видання книжечки, незвичайного та навчаючого змісту, що була передрукована з київського видання 1712 р. за благословенством єпископа. Пишучи похвалу своєму єпископу Шадурський пішов за слідом тодішньої польської моди, яка в наших письменстві не відбила ся так сильно і не сплodiла таких лі-

тературних чудовищ, як у польскій, але все таки не пройшла без сліду. Ось та передмова Шадурського, яку подаю тут у докладній копії з наголосами, змінюючи хіба інтерпункцію друкованого тексту.

Йснє Бєл'мѡжнѡмъ ѿ Найпрєвєлєєн'кѣйшѡмъ Кѹр'ъ Лєѡнѡмъ Шєп-
тѣицкѡмъ Бжѣю ѿ с'ѣгѡѡ Ѣѡтолскагѡ Прєстѡла Бл҃годѣтїю Авѡв-
скѡмъ, Гѣлицкѡмъ, ѿ Кѣмєнца Подѡлскагѡ Єѡпѡсѡ, Архїмѣандрит'ѣ
М'кѣлєцкѡмъ, Пѣстырєв'ѣ ѿ ѿзрадн'кѣйшємъ зашїтнїкѡмъ свѡємъ.
Прїснѡ помышлѣющѡмъ мѡ ѡ ѡсєрднѡмъ возблагѡдарєніи нєн-
шїтнѡмъ цєдрѡв'т'ѣ Твѡѡхъ, Йснє Бєлмѡжнѡмъ Пѣстырю, бл҃гошєстнѡ
кључєсѣ трѣдѣ сєй, ѡцє ѿ чѣждѡмъ, ѡногдѣ вѣ ѡнострѣств'ѣ кѣ
пѡлз'ѣ юнѡхъ, нѡм'ѣ жє в' ѡтчєств'ѣ нѡшѡмъ пѣкѡмъ в' мїр'ѣ прї-
нїкнѡвшїй Ієрѣршєскѡмъ Бѡшєгѡ Прєѡсвѣщєнствѣ лицѣ, бл҃годѣтє-
лєѡмъ мѡємъ мнѡлѡств'ѣйшѡмъ вѡспїсѣтї, послѣдовѣтєлѡ жє пѡнє
с'ѣкѡмъ н'ѣкѡю дѡстѡдѡжнѡгѡ вѡздѡмнїѣ ѡв'ѣк ѡзѡбразїтї. Нє
шєрѣт'ѡ по ѡстїн'ѣ с'ѣнѡгѡ, сѣвѡдѡмєнѣ с'їѡ, дарѡвѡнїѣ, тѣмѣ
ѿ непѡгбѣлєннѡмъ косєнѣ сѣ дрѡхѡмѡ, пѡслѣблѣѣ сєбѣ, ѡкѡ в' чїнѡ
прѣкѣднѡгѡ дѡвлєтѡврєнїѣ нє кѡкѡ, нїжє ѡ кѡгѡ чѣдѡ в' зѡмѣ
взѣтѡ, нѡ єжє прїнѡсѣтсѣ, вѣдєтѣ рѣзємѡтрѣмѡ. Бєщїю вѡ
дѣлѡ сѡмѡє (дѣ нѣрѡдн'ѣ рєкѣ), бл҃гѡнєсѣсѡ єст, всѣчєскѡ жє вѣ
ѡспрѣвлєнїє нрѡвѡвъ лѹдєскѡмъ пѡтрєбнѡ, тѣмѣ ѿ пѣчє злѣтѣ сѡ-
крѡвнїцѣ дрѡжѣйшѡє. Нѡпѣчє єгдѣ ѡ рѡкѣ Блѡдїчнѡхъ Бѡшїѣ
Б'тїѡнї рѣднѡ мнѡгѡмѡщнѡгѡ зѡщїцєнїѣ ѿ пѡкрѡвїтєлствѣ цѣкѡмъ
вѡспрїѡмєтѣ ѿ прїєзѡщїствѡ. Пѡнѣдї сѣ вѡтрїцїю тѡпѡгрѣфскїмъ
ѡбнєѡвлєнїємъ зрѣтї сѣкѣтѣ, ѿ ѡзрѣтї, вѣ свѣтѣ Тѡѡємъ, ѡжє ѡвѡ
прїрѡднѡмѡ пѣчє сѡлєчнѡмъ лѡчѣ свѡѡствѣ ѡзѡрѣмѣ, ѡкѡ вєзчї-
слєннѡмъ сѡврѣшєнствѣ ѡкрѡшєнїємъ нєзѡхѡдїмѡ блїстѣѣ сѣ, нѣ
прєкїсѡчѣйшємъ свѣщїннїцѣ Сѡвѣтїтєлскѡй Чѣстї всѣмъ ѡбщє
свѣтїтѣ ѿ нѣ сѣ взїрѣтї мїлѡствєнѡ бл҃гѡшєзѡлнтѣ.

Ѣ чѣдѡ рѣцїѡ ѡ прєскѣтлѡмъ дѡмѡ ѿ Ймєнї Тѡємъ, пѡд'
Нѡхъ жє пѡкрѡвѣ кнїжнцѣ сѣѡ ѿ прїнѡсѣщїѣ ю всєсмїрєнн'ѣ вѡмѣтѣєт
сѣ? ѡ кѡлѣ мнѡжєствєннѡмъ ѿ бл҃гѡзрѣчѣнѡмъ, ѡ Шєптїцкїхъ прѡ-
їзшѣдшѡмъ, нѣ тѡєрдѣ Гѡрмѣтскѡмъ Йснє Бєл'мѡжнѡмъ дѡстѡпн-
ствѣ вѡзсѣѣшѣ свѣтїлѣ, ѡжє дєрзѡщїємъ рѡдєслѡвїємъ зѡкљѡ-
чїтї сїє бѡлѡ вѡ, єжє свѣзды нѣсѡмѣ в' чїслѡ прївєстї. ѡстѣѡлѡ
крѣткѡстї рѣднѡ прѡчїѡхъ; єдїнѡгѡ Прєѡщєннѡгѡ Кѹр'ѣ Ѣдѡнѣсїѣ,
нѡстѡщїѣмъ врємєнѣ Кїєвскагѡ, Гѣлицкагѡ ѿ всєѣ Рѡссїѡ Мѡнтрѡ-
пѡлїтѣ, мѡжѣ сїѡнѣ дѣїствїємъ, вѣрѣцѣ цѣркѡвнѡгѡ прѡвлєнїѣ Рѡс-
скагѡ нѣрѡдѣ, слѣѡвѣ, прїчтѣ дѡхѡвнѡгѡ нѣрѡчїтѣѡгѡ Хрѡнїтєлѣ
нѣкѣстѣ мѡмѡщнѡ нє вѡспѡмѡнѣтї. Зѡнѣ чѣдѡ лї єсѡмъ, ѡ нємъ

всѣмъ; ѿ нѣмъ исполни сѧ было въ вѣгнѣхъ желаніе наше, видѣхъ свѣтъ истинный. Но ѿле союзнаго щастію нашимъ вѣдствіа! Воскорѣ, паче же и предъспѣшнѣ къ немерцающему свѣтѣ ѿиде то свѣтило, егѡже лишити сѧ оу не непредѣхомъ всѧ, просвѣщающаго погаснѣти слѡнцѣ, и егѡ смѣртію намъ не жити. Но еще и в' сицево^х матежѣ, истиннѣ. рещи, въ оужасно^х сѣтованіахъ мрацѣхъ призрѣ на ны съ высоты всемѡлсердїи Гдѣ, самъ сїи Иисе Неоможнаго имени и прѣстола Еписпїи Азовской непрестѣнно трѣтїаго в' мѣсто Карлаама и Иранасїа, Ваше Преосвѣщенство точнаго ны воздвиженствѣ наслѣдника. И такъ скончавшій сѧ скорби приспѣ радость, мимошедшей ноци пакн посѣти^х ны востокъ с' вышше. Нынѣ, нынѣ егѡгѡдно-желѣмое предварившї^х Та двоихъ Етителей наворачѣет сѧ ѿ насъ предпрїятїе: по всѧкъ дѣнь вѡдреннаго Вашего Етїини тѣнїа и подвижной рѣвности посѡбѣемъ иде^х ѿ силн в' силѣ по мѣрѣ восхожденїи, еже в' сѣрдцѣ своемъ положи.

Подлинно свѣдѣшѣ твоѧ, вселюбезнѣшїи Пастырю, ѿ насъ промышлѣнїа, изгѡла^х вимъ аѣе всѧ подроѣнѣ, аще не вѣмъ врсчѣннаа оу двѡрѣ Твоѣго тѣнствѣ печѣть прострѣннаго велерѣчїа возверанїа. Засвѣдѣтельствѣтъ дѡвѣе сїѣнный Бѣликаго Васїлаа чїнѣ, емѣ же ижевѣлавно превѣшше всѣхъ похвалѣхъ возрастшымъ Твоимъ добродѣтелемъ, премѡдрости и рѣзвма дѡбенной красѡтѣ, дарованїахъ всегда похвалнаа, а множае полѣзнаа содѣловати тѣнїимъ сѧ, ѿ млады^х лѣтъ даде сѧ присмотрѣти, какъ ѿ высокорѡднаго повелїтѣлства в' законное послѣшанїе, ѿ послѣшанїа не в' дѡлзѣ на архїмандрїю и высѡкое правлѣнїе Кїновїи Мѣлѣцкой, таже на стѣпень архїерейскаго дѡстоинства илн в' началѡ Пастыремъ со послѣдѡщими Ти многопѡтными тѣдѣами возшѣлъ еси. Исповѣсть тѡйственнѡ сопрѣстола Азовскаа, Гѣлицкаа и Каменѣцкаа епѣрхїа, іакъ вѣгочїннѡ стадо вѣа оуправлѣа и ѿ не^х вїнѣ печѣ сѧ всецѣдрѡе помноженїе прївѣгающїхъ къ Твоѣй Етїини по вчѣскѣхъ подаванїи. Не замолчїтъ всѧкъ предсѣдѣаа Твоѣй властїи подрѣчїи, іакъ составѣаа илн ѿ извѣта похѡдѣшю прїю в' сѣдахъ Твоихъ истинны^х разсѣждаа не тѡкмѣ правдѣ храниши, но и вѣгосердїе дѡхомъ кротѡсти вѣ присовѡкѣпашн: сї же не тѡчїю вїны ѡпѣщающее, но и тѣрѣвѣющы^х милѡсть іавлѣющее.

Ѿ средї каменїи дадѣтъ гласъ храми стїа и палаты еписпїа на многи^х мѣстѣхъ многими иждивѣннми созыдѣемъ; цѣрковѣхъ напѣче кадѣдри Гѣлицкой Крїлоскаа, ѿ дѡветшанїа чрезъ разорѣнїе самїмъ временемъ наносїмаго в пакн бытїе воздвї-

жінна, вѣстрныѣ и вѣшныѣ бѣголюбїемъ красѣющая са, знаменїтое Вѣшего Превѣщенства добродѣланїе вѣ роды родѣвъ воспаматствѣетъ дїена вѣ правдѣ. Слышанъ сотворїтъ гласъ хвалы вѣгѣ рѣкополобный, всегда молитвенный и присажнопослабный честный Клар, непрестанно гласъ рѣчъ пзыковѣ Оучїтелеа: „Такобый намъ подобаше Яруїерей!“

Прочіи прѣчала возвѣстятъ и въ Шкравеніе произнесутъ, азы же точию при гласочайшомъ молчаніи та не обинѣла са изъавѣити ѿмамъ, ѿже самъ на себѣ бл҃гостинно ѿсквсѣхъ, прамовѣща-телна и винѣвна къ возбѣгодаренію. Ибо в' начѣтцѣ ещѣ всерѣ-достнѣгѣвѣмъ Бѣшеѣмъ Стѣни на прѣстѣбѣлѣ возшѣствѣла изволи са мнѣ, стѣителскимъ Стѣмъ бл҃гословеніемъ оукрѣплѣннѣмъ, доблестивнымъ же прѣдстѣтелствомъ защищѣннѣмъ ѿ оубѣилица Авѣвскагѣвѣмъ, идѣже бѣо-словѣи тогдѣ прилѣжахъ ѿ дѣла то помѣщию вѣжѣю совершихъ, в' Краковскѣю Акадѣмѣю обѣчѣнѣмъ рѣди въ правосѣдѣи преселѣти са, в' санъ мѣрскагѣвѣмъ сѣенствѣмъ извѣдѣннѣмъ бѣти, в' немъ же бѣдѣ-коѣмъ ѿвѣрашетъ са дѣхѣвное строѣніе, ѿмже бы по правѣднѣмъ раз-дѣленіи коемъждѣ не довлѣ, ѿ хѣдѣстѣ мою оубѣдѣстѣи еси: бѣдиною, сѣе естѣ ѿшѣна. лѣта, егѣже прѣѣхъ чинъ ѿрѣйствѣ, в' пи-сѣра Консѣсторѣи ѿ Прѣквѣратѣра бѣнерѣлагѣвѣмъ дѣецѣзѣи Тѣбѣи Камѣ-нѣцкѣи, кѣпнѣмъ ѿ в' Прѣтопрѣсѣвѣтера тѣмѣждѣ при кѣдрѣкѣмъ начѣл-нагѣвѣмъ, а по семъ шѣстѣлѣтно ѿ Екалскагѣвѣмъ, послѣди в' мѣмѣ-шѣдшѣмъ гѣдѣ в' сѣдѣю задѣвѣрнагѣвѣмъ, нынѣ же в' Рѣзѣитѣтѣра вѣсѣцѣлоѣмъ епѣрѣхѣи Авѣвскѣи, ѿли посѣтѣтѣла на мѣстѣкѣмъ свѣмъ-полномѣщѣнагѣвѣмъ мѣлѣстивнѣмъ воздѣвиже. Кѣторѣе оубравлѣніе, понѣже по оубѣтѣмъ ѿ Собѣра Зѣмѣйскагѣвѣмъ в' засѣданіи гѣ. тѣтѣлѣмъ ѿ. ѿ. епѣпѣхъ „Мѣжа добродѣтелныѣ, рѣзѣмомъ, оубѣнѣемъ ѿ наказаніѣмъ цѣркѣвѣнагѣвѣмъ дѣйствѣителнымъ свѣдѣнѣемъ ѿзѣкѣлѣбѣица“ вѣзѣскѣетъ; ѿще ѿ не ѿвѣрѣтѣетъ (ѿстиннѣмъ гѣю) то въ мнѣ, мнѣзы бѣбѣче-вѣзѣнѣщѣютъ мѣ в' сѣнѣвомъ прѣвосѣхѣженіи, вѣгдѣтѣю тѣбѣю цѣфѣ-тѣща вѣщию всѣмъ та совершѣнно смѣслѣща, чѣстѣно пожѣвшѣ, ѿ ѿсѣдѣ по прилѣчѣствѣмъ бѣжѣнѣмъ.

Извѣстѣетъ оубо за сѣ, да срѣцемъ ѿ оустъ Твѣхъ, Пастыремъ похвало, долголѣтнаго ѿ мирнаго с' полезныя благополучіемъ гдѣствованія, падши колѣнами и главою до земли оубо ногъ владныхъ всенрадниѣшаго моего Добродѣла возжелаяю, ѿкъ

Вашего Превѣщенства, оца, Пана и Пастыра нижайшій рабъ
и всегдашній Бгомольцъ

**Ніколай Шадёрскій,
Протенотарій Апостолскій.**

З тої передмови довідуємо ся, що Шадурський в р. 1751 був рукоположений на світського священника, скінчивши перед тим богословські студії у Львові, і пробувши по тім ще два роки на правничім виділі краківської Академії. Принявши священниче рукоположення, очевидно в безженнім стані, він був іменований писарем, т. є секретарем консисторії і генеральним прокуратором Кам'янецької дієцезії та протопресвітером катедральної церкви в Каменці Подільській. На тім становищі він пробув шість літ, у році 1760 був іменований надворним судією при львівським єпископі, а в році 1761 візитатором львівської дієцезії. Це найважливіші біографічні дані, які дає нам отся літературна пам'ятка Николая Шадурського. Хоч як не високо ставили-б ми її літературну вартість, то все таки вона гідна уваги потомних, як пам'ятка незвичайного в своїм часі чоловіка, що своїм талантом працею і характером зумів у тих тяжких часах привілеї та клясові виключности здобути собі визначне та впливове становище серед руської й польської суспільности.

Подав *Іван Франко*.

Шкільні занятя Петра Білянського.

В бібліотеці Народного Дому у рукописи № 241 Catalogus Synlacticorum 1743—4 тернопільської школи маємо свідцтво Петра Білянського.¹⁾ В 6-ці Національного Музея (давнйше Церковного Музея) у Львові находимо три виші причинки до шкільних занять Білянського в pp. 1745—1747. А се: *Sexternio occupationum A. D. MDCCXLV—VI* рп. лат. 48. Q; *Thesauri Polono-latino-graecis Gregorii Cnapii è S.J. Tomus primus seu Synonyma Magna adscripta anno qVo LVX jVstIClae In MeDio stetIt saLVs aXIs Per Calamum Petri Bielański i Ordo recitandarum precum in singulos Hebdomadis dies distributa anno, quo Flos Nazaren' in Horto conclusus 1747. Ex libris Petri Bielański*, рп. лат. 3. S. Познакомитесь з тим всім интересно, як з огляду на особу, так і з огляду на елементи загальної освіти передрозборової галицької Руси.

Перейдемо змист *Sexternionis Occupationum a. 1745 Ipsis Non. 7 br. ie Solis: Amplificatio hujus dicti: Haec dum incipias, gravia sunt, ubi cognoveris, facillima. Terentius*. Слідує польське оброблене:

¹⁾ гл. И. Свѣнцицкій — Описание... карпаторусскихъ рукописей 6-ки Народ. Дома, Льв. 1905 ст. 20.

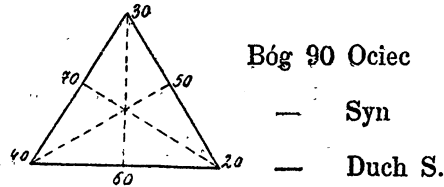
Rzadko się początki nauk bez okropnego maluią cienia, któremu gdy się przypatrzysz prędko cię ogarnie lustr fortunny. (Пряміри з міфології — Атлас, Великани і Зевс, Ясон). Dlaczego jeżeli kogo początki straszą niech odważnie łód pierwszy złamie, a tak łatwo przebrnie trudności wszystkie y potwierdzi Terenciusza zdanie, że nie ma przykrych początków, żeby ich szczęśliwy koniec kanarem nie słodził. Hoc ipsum latiné...

2) Labor omnia vincit. Virgilius. Prózno nie przebytemi straszysz Annibala Alpes, ktokolwiek za poety piszesz się zdaniem, że praca zwycięża wszystko... dość grube przed orlęcym okiem słońce zasłaniaią chmury, przecież się póty ku Niebu wzbila, póki ciekawey zrzenicy pieszczonym nie ukontentuje promieniem. Bogdayże y Polskie orlęta nie przerwaną w codziennym locie szybkością tak niezfatygowane były, żeby uztawicznym usiłowaniem wznosiły się w górę chwały, to sobie za cel założywszy, że chcącemu nic nie jest trudno. (H. i. latina.)

3) Nemo unquam ignavia immortalis factus est... Zatym komu miła niesmiertelna sława, niech się z tego letargu porwie, a wstydząc się gnusności swojej, niech się iak mól zakopie w księgach. 4) Fortuna non omnibus una... iednym szydła gołą, drugim brzytwi nie chcą. 5) Dilatatio hujus sensus per similia: Ardua sunt magnarum rerum principia. (тільки по латині), 6) Amplificatio Ciceroniana, 7) Dilatatio hujus sensus: Donec eris felix multos numerabis amicos. Ovidius.. 8) Descriptio Historica Caroli V, qui moriens Filio flagellum sanguine cruentum pro pignore donavit. 9) D io hist. Marii Antonii, hic defendens Aquilegium, sagum ejus sfossum telis pro Patria et sanguine cruentum Judicibus praesentavit ut hos ad clementiam permovisset, 10) Epistola, qua amicus amico nuntiat dirupta esse comitiola, 11) Epla Responsoria, 12) (A-io) Ludimus et ludimur mortales, 12) (D-io) Literae sunt fortissima Regnorum praesidia... Perenni Elogio et memoria dignus noster sceptri gemma, orbis decus, splendor Sigismundus III. Poloniarum Rex, plus longe Minervae, quam Bellonae addictus, hic dicere solebat, posse se mille heroes una hora facere, non posse vero etiam unum sapientem quamvis mille horis. Eja literis te immola, quicunque felicem te Patriae profiteris et perquaevis ardua illum umbonem acquirere, quo dilectam defendas Patriam... 19) 8-vo Calen. 9-br. ie solis A-io per similia hujus dicti: Sero medicina paratur cum mala perlongas invaluere moras... 20) 7-mo Cal. 9-br. ie lunae. Eadem sententia proprio idiomate. Już to nierychło lekarstwo dawać, kiedy choroba górę wzięła... 21) 6-to Cal. 9-br. ie Martiis. A io per enumerationem partium hujus dicti: Nulla voluptas svavior est libertate... 22) 4 to Cal. 9-bris ie Jovis. Eadem tententia proprio idiomate. Żadna

З 1747-ого р. заховав ся ще невеликий зошит Modelusz Arytmetyki, 10 л. невеликої 4-ки дуже дбалого письма. З нього виходить, що заняття арифметикою в риториці були дуже елементарні.

Отже: Pierwsza liczba nazywa się Denumeracya, która się od samego końca rachować zaczyna, druga liczba nazywa się Addycya... Subtrakcyя, Multyplikacyя, Dywizyя; рівнораменний трикутник з арифметичною забавкою:



Liczba pospolita у Rzymska czyli Koscielna; Rewolucyя roczna: od stworzenia swiata według sławnych Chronologów 5800, Narodził się XPan... 4053... Zyl lat 33... miesięcy... tygodni...

Як теми завдань, так і їх зміст дають нам досить яреку картину основ тодішнього шкільного виховання. Відвага, горделивий державний польський патріотизм, схоластична розсудочність (міркування на тему: якби — тоби; і се добре — і те не лихе: оба потрібні) і виправка в хитроплетенію, себ-то многословію при бідності змісту — от зміст і крайня мета схоластичного польського навчання в половині XVIII в. Коли-ж зважити, що славянорущина була потрібна тільки в церкві і її вчилися тільки кандидати духовного стану у старших і випрацьованих на ній дяків і попів, без почуття може, що се проста і церковна мова як раз і єсть його учня proprium idioma, sermo patrius, то нічого дивного, що мовою діловодства єпархіального і церковного у галицько-каменецькій єпархії і інших стала вже з початку XVIII в. мова польська. Інтереси держави, властиво-ж пануючої верстви (не нації) стали загальними інтересами освічених і нехлоських верств інших націй. Замітно се навіть в питаннях віри.

Між рукописами Національного Музею у Львові переховується невеличка по форматови енижечка: Ordo recitandarum precum in singulos Hebdomadis dies distributa Anno, quo Flos Nazaren' in Horto conclusus 1747. Ex libris Petri Bielański. Сих 37 дл. молятов оправлені враз з друкованим польсько-латинським молитвословом Pallestra pietatis 1740, в яким находимо ще кілька доповнень рукою власителя. Отже: між ст. 141—3 вставлено штих Responsorium S. Andreae Avellini 2 л., між 187—8 вставлені 2 л. рпк. Litaniae Divinissimorum Selectorum et Menstruorum Patronorum sorte electorum, а на кінці 7 л. рпк. молятов do sw. Xawerego Ind. Apost., 4 л. Vademecum medicum Animae ad usum quotidianum P. Bielański confectum a. 1745 і 2 л. Nauky o skrusze. Се систематичне польщенє учнів навіть в питаннях віри, бо-ж у греко-католиків сього часу

було вже чимало своїх молитвословів в дуже вигідних форматах малих і мініатюрних, були й богословські видання — але очевидно не для учнів греко-католицької віри в польській римо-католицькій школі.

Подав І. Савицький.

Канонічний огляд парохії Ріпник в короснянському деканаті в Галичині в 1780 р.

В 1908 р. найшов я поміж старими деканальними і парохіальними паперами в Команчи сяніцького пов. зошит з 12 карток списаний з нагоди канонічного огляду парохії Ріпник.¹⁾ Заголовок його такий: „*Visitatio ecclesiae parochialis in Rzepnik in decanatu Duclensi sitae vigore delegationis specialis ab Illmo et Rndissimo Domino Maximiliano Rylo, Dei et sedis apostolicae gratia episcopo chelmensi et belzensi, administratore apostolico episcopatus premisliensis, abbate commendario dermanensi, dubnensi et s-ae crucis ordinis s. Stanislai equite, in personam mei infrascripti factae anno Domini 1780 die 2-da mensis novembris Vs expedita.* Сей огляд перерів о. Іван Хризостом Бернакевич, апостольський і генеральний перемиського консистора нотар. З початку іде опис церкви і церковних приборів, судин, та богослужбових книг; сама церква ex materialibus ligneis ab immemorabilis tempore erecta, quae, ut est vetusta, jam in claustris et parietibus debilita, nova ex erigenda esset. Одначе в епар. шематизмі з 1910 р. подано, що церква побудована 1702, а відновлена 1887 р. Від 1702 до 1780 р. минуло тільки 78 літ, а в такому часі не повинна була церква так дуже постаріти ся. Можливе зрештою, що дата в шематизмі невірна і ся церква мабуть далеко скорше побудована.

По описі церкви вписана основна грамота для парохії в Ріпнику з 24 січня 1581 р., надана трема братами Кажинецькими о. Дамяню Паньковському, якого мабуть наслідники ще на початку XVIII віку, як се видно з поданого протоколу, були духовниками в Ріпнику. Д. Іван Верхратський в своїй розвідці п. з.: „Говор Замішанців“, пише таке²⁾:

¹⁾ Ріпник тепер в короснянському деканаті перемиської епархії з прилученими Петроша Воля, Братківська Вілька, Стодолина, Ленка і др., число гр. кат. 1687, див. Епар. Шематизм з 1911 р. стор. 185.

²⁾ Записки Наук. Т. ім. III. т. III, с. 153.

Після переказу мають то бути потомки пійманців з часів воєн козацьких, котрих тут яко осадників поселено. І дійсно стрічаємо тут між мущинами обличчя козацькі, чорняві, довгоусі, та в говорі самім тепер ледве слабії сліди наріччя українського (так н. п. кажуть „Маруся“, тимчасом в Галичині форма загально уживана „Марися“). До замішанців причислив д. Верхратський також мешканців Ріпника і Петрошії Волі, які і тепер творять одну парохію. Велика шкода, що шан. автор розвідки не записав того переказу і не подав до загальної відомости. Основна грамота для парохії видана 1581 р., а там вже було село, жили люди на вироблених ланах. В тім часі козаки не воювали ще з польською державою, то і пійманців не могло бути. Самі чорняві обличчя і довгі вуси нічого не доказують, так само імя „Маруся“. Імя „Маруша“ і здрібніде „Маруся“ мабуть було загально уживане на цілій українській території і тепер ще уціліло на тій західній окраїні, наколи догадка д. Верх. правдива, що його деінде в Галичині не знають. Від тих імен походять загально знані в Галичині назви: „Марущак“ і „Марусак“ побіч „Марисяк“.

Надане діячів, трех братів Каменецьких, для парохії в Ріпнику подаю в латинським оригіналі:

Pro sustentatione parochi secundum erectionem habetur unus laneus et 4-ta pars 2-di lanei, ejus erectionis tenor est hujus modi:

Nos magnifici Albertus, Joannes, Stanislaus Kamienieccy, haeredes et domini in Olesco et cae. universis et singulis, quibus interest, notum facimus litteris nostris una manu propria fraternitatis nostrae conjunctis, praesertim ad quos scripta nostra praesentia pervenerint. Quia volentes nos omnes videre, atque semper conspicerе ad ordinem emendatiorem in synagoga ruthenica, in villa nostra Rzepnik sic praefata in districtu sendemiriensi, nobis omnibus placitum est in hac synagoga ruthenica praefata constituere nobilem Damianum Bańkowski popatum ruthenicum ex bona benevolentia nostra, virtuose nobis commendatum, cui concedimus ac conferimus integrum laneum ad usus ipsius popatus circa fratrem suum Paulum, scultetum nostrum. Ipse vero scultetus frater vendidit prout fratri suo praefatum laneum tam late longe, prout solus tenuerat, non compulsus, sed ex bona sua voluntate, ac ejus successoribus, videlicet praefati Damiani Bańkowski et

ejus legitimis successoribus pro florenis triginta monetae et numeri polonialis, triginta grossos computando. Nos quoque prout fratres germani praefato Damiano Bańkowski et filio ejus proprio Thomae et successoribus ejus et vendidimus pro certa summa, nec non donavimus eam partem agri alias cwieró, quae ducit ad Wy-soka propter sterilitatem agri et brevitatem. In alia vero parte integrè laneum, incipiendo ab aedificio domus ejusdem usque ad fines Łączki minores et sylvam ad Łączki, quam eidem Damiano libere perfodere ad usum proprium, aut eam reservare propter usum suum et successoribus suis. Insuper confirmanus ac concedimus praefato Damiano Bankowski, popato ruthenico, libere uti fruere omnia proventa, ad synagogam ruthenicam quaecunque pertinent, sine quovis impedimento, hoc est ex agro superius annotato ad synagogam praefatam. Item quilibet subditus noster tenetur dare et persolvere praefato Damiano et filio ejus, nec non successoribus ipsius aeviterne ex medio laneo agri pro quolibet anno per aeviterna tempora siliginem pulcherrimam, ubi sibi assignaverit, manipulos sexaginta et de integro laneo duas cassulas siliginis pulcherrimae tam scultetus prout advocatus. Hi vero praefati subditi nostri tenentur adducere, alias przywieść, ad horreum praefati Damiani Bankowski quilibet ex suo agro sub gratia nostra pro servitio ejus spirituali et alia omnia proventa pertinentia ad synagogam nunc novo firmatam. Praefati subditi die dominica tenentur quilibet eorum visitare locum orationis ad vesperas, matutinas, ad missas, qui vero non audiverit, praefati ex tunc tenentur dare curam ad ecclesiam talentum unum et circa synagogam esse patientem. Item eidem vendidimus agrum medium laneum inferius agri, in quo debet esse synagoga, donavimus firmiter ac perpetualiter, tandem cum oportet appretiare Wanczy pro servitio ipsius, ex quo agro tenetur nihil dare, nec servitia exhibere, neque successoribus nostris. Insuper hac in villa quilibet inquilinus tenetur diem unam secare et diem unum metere et inquilina diem unum metere et diem alias grabać pro servitio ejus spirituali. Insuper eidem libere sub potestate sua habere inquilinos et hortulanos servare et filio ejus et successoribus ejus in agro praefato propter fructus usum suum propter summam ipsius datum et commissum. Item damus et concedimus sylvam liberam, alias wolne ad aedificandum domus ipsius et propter calores domus et successoribus ejus et pasqua libera jumentis et pasqua, alias żyr wieprzom na buczynie, et hortulanis ipsius. Item libere potest perfodere sylvam a finibus usque ad fines, prout ei pla-

citum erit. Et si quis violenter voluerit exsecare ligna in sylva ipsius sine licentia praefati, ex tunc succeditur Damiano haereditario: marcas tres. Item eundem Damianum et filium et successores: omnes liberum facimus ab omnibus datis, censibus, proventibus, aeviterne nec non cum communitate praestare nulla servitia, alias: szarwarki, neque ulla data, alias podatki, ab his eos facimus liberos aeviterne in pace frui. Item ejusdem annotatis hanc inscriptionem nostram damus, concedimus, adscribimus praefato Damiano Bańkowski et filio ejus et omnibus successoribus tenere, uti frui, vendere, donare et pro meliori et ampliori summa vendere, concedimus et promittimus fidem nostram et verbis nostris firmiter tenere et observare praefato Damiano et filio ejus Thomae et successoribus eorum. Item, si quis audaciter voluerit violentia verba proferre contra praefatam inscriptionem horum magnificorum contra Damianum Bańkowski et Thomam nec non successores ejus, ex tunc concedimus praefato Damiano adcitare ad castrum, pro poena pro tricentis marcis tenetur parere, respondere. Haec omnia firmiter nominata ac roborata et inscripta promittimus tenere in tempora aeviterna et filio et possessoribus ejus. Datt. in (!) Leopoli 24 mensis januarii anno domini millesimo quingentesimo octagesimo primo. Et propter melius testimonium sigilla nostra subexpensa curavimus. Woyciech Kamieniecki, Jan Kamieniecki. Stanislaus Kamieniecki ręką własną. Locus sigilli.

Hoc documentum est per oblatum porrectum ad acta castrensia becensia feria 6-ta, postridie festi S-ae Annae die 29-na julij anno domini 1640. Ex praefato documento videntur adstrui tres lanei agri absque tantum una quarta parte lanei, vulgo bez ćwierci iedney, sed in actuali possessione moderni admodum reverendi rectoris duo tantum lanei sunt absque una quarta parte, vulgo bez ćwierci. Hi agri habent unum suum situm, quo ad longitudinem enim incipiunt a granicie villae Wysoka, alias a certa sorte ejusdem villae Stodolina dicta, ab oriente tendunt autem versus occidentem ad sylvam dictam Łączki. Exstant inter metas, quo ad latitudinem ex una cwiérć Iwana Kaszyka, ex altera vero parte Jana Mentusa, in cursu horum agrorum ecclesiae erectionalium per planiciem campestrum nullum quidem detrimentum admodum reverendus rector patitur, ast ubi idem agri per torrentes excurrunt, vicini coloni, sive cmetones, in praefatum agrum ecclesiasticum sensim se inararunt. Hinc ex una parte videlicet laboriosus Iwan Kaszyk in loco torrentis ad mediam partem cwiérći suo agri appropriavit. Jam vero ex altera parte Iwan Mentus in

eodem loco torrentis ad passus decem occupavit. Quorum avulsorum intuitu querelam instituit coram domino loci dictus adm. reverendus rector et quidem illustris magnificus olim Pelka, castellanus, haeres villarum Łączki et Rzepnik iudici et juratis communitalis praecomiserat, ut agros ecclesiae et vicinorum cmethonum reviderent. Qui mandatis domini sui parentes in eosdem agros cum fune exiverant et tam agrum ecclesiae, quam dictorum vicinorum cmethonum mensurabant. Ex qua demensuratione apparuerunt avulsa in saepedicto ecclesiastico agro, sed cum hanc rem retulissent curiae sive dominio, idem dominium in favorem cmethonum processit, alias ut agros suos ita colerent, quemadmodum collebant nihil detruncando de illorum agris, quanquam dicti iudex et jurati signa granicierum, sive metarum jam possuissent.

Ad integritatem praefatorum agrorum ecclesiasticorum spectat ager Poremba dictus inter granicies villarum Wulka Bratkowska et Rzepnik et inter agros cwiertki dictos subditorum rzepnicensium situatus. Ex parte granicie Wilka Wysoka, ubi supra fata sors Stodolina dicta ejusdem villae habetur in agro ecclesiastico fuit sylva, quam modernus jam ecclesiae rector in omnino necessariam extructionem aedificiorum sui plebanalium excidi fecit. Cumque excisa lingua deveheret et jam prope ecclesiam sui cum iisdem esset, magnificus Grabkowski, dictae sortis Stodolina possessor, associatis famulis ac subditis suis, armata manu violenter adm. reverendum rectorem deducentem lingua agressus tumultum excitavit et ultioem deductionem lignorum praepedivit. Cujus violentiae intuitu praefatus adm. reverendus rector processum coram excelso gubernio leopoliensi in assistentia fisci regni instituit, unde commissionem futuram sperat. Quae antequam effectuetur, saepedictus adm. reverendus curatus loci praesens enixe expetiit, ut in circumstantiis tam hujus modi violentiae, quam aliarum injuriarum sibi et ecclesiae loci praesentem indagacionem ex testibus perficerem et quidem juxta articulos tenoris sequentis.

Слідують зізнання свідків Петра Жмінки, Прокопа Васика, Фецька Пашковського і інших присутніх. Присвідчують вони, що шляхтич Грабковський, посесор части дідицтва в сусідній Стодолині, насильно відобрав кусник ліса, що ріс між ораним полем, приналежним до ерекції вже за о. Василя Париловського, ріпницького пароха і дуклянського декана, за якого переведено висше поданий огляд. Грабковський вибіг з набитим оружжям, пароха побив, до слуг велів стріляти, три вози забрав силомище до себе, а слуги з худобою поутікали. Свідки селяни Семан

Макух і Лешко Каплун зізнали, що пан Грабковський з Ви-сокої розповідав людям з Ріпника так: „Шкода, що я не зняв з попа одежі і не дав йому сто батогів так, як будучи на Русі давав попам по сто батогів“ і показував, як вони по ударах з болю вили ся. Дальші свідки зізнали, що пан Грабковський не вдоволив ся тим, що привласнював собі парохіяльний ліс положений при границі села, але велів забрати сокири, коли парох післав рубати дерево в корчах, положених близько попівства. Парох переказав йому через людий, що він таки за далеко вганяєть ся в парохіяльне церковне добро; на се він відповів, що все то церков забере. Се посвідчили Сашань Васик, Фецько Каплун і Максим Кобялка, війт. В дальшім уступі зазначено, що парохіяльне поле іде аж до границі села Лончки і до ліса. В тім лісі мали право парохи рубати дерево на свою потребу. Одначе наслідники Пелки не хотіли видавати дерева навіть за асигнаціями, відсилаючи пароха до лонцького ліса, де не було придатного дерева на будівлю, ані не можна було його звідтам звести. Тимчасом треба було як найскорше ставити нове попівство, бо в старім годі вже було сидіти. Сей спір рішила львівська губернія в хосен пароха, як се видно з осьього уступу:

Respectu libertatis quoad incisionem sylvae ab excelso gubernio emanavit anno praesente sequens decretum, cujus tenor est hujus modi: Caesario regius in causis summi principis et commissorum delegatus concessus causam fisci regii parcho ecclesiae rzeplnicensis reverendo Basilio Paryłowski assistentis contra successores olim illustris magnifici Adami (!) Pelka ratione liberae incisionis sylvarum promotam, ordinarie juris cursu perductam et in rotu latam in disjudicationem assumptam decedit: Quoniam pars actorea liberam incisionem erga assignationes dominicales praetendit, huicque praetensioni pars citata se non oponit, imo eodem praetenso modo offert, idcirco caesario regius hicce concessus stante hac partium utrarumque ligantium convenientia parcho rzeplnicensi agenti liberam incisionem obviando devastationi, tamen erga assignationes dominicales pro illius commodo et ecclesiae reparatione non vero extra fundum erectione in sylvis rzeplnicensibus eidem competentem adjudicat levatis ab utrinque et compesatis in litem errogatis expensis praesentis decreti vigore. Latum Leopoli die 13-tia aprilis 1780 anno. Josephus comes Brigido. Locus sigili. Ex consilio caesarei regii concessus. Joannes Spielman, secretarius publicationum die 27 aprilis 1780.

Виписано також зізнання свідків, де і кілька церковного поля забрали найближші сусіди. На просьбу пароха двір вислав війта і присяжних на місце до вимірення відорваного поля. Міряли шнуром церковне поле і сусідів, та знайшли, що вони попереорювали в кількох місцях. Зізнання свідків списані по польськи, все инше писане по латинськи.

Для минувшини парохії в Ріпнику цікава отся записка:

Ante actis temporibus intuitu praetactorum agrorum ecclesiasticorum inter presbyteros et eorum filios variae subsecutae fuere contentiones, abusus et alienationes, hinc varia decreta non solum in curia episcopali premisliensi, verum etiam in jurisdictione dominicali prolata sunt. Inter alia, quod pro integritate agrorum ecclesiae rzepnicensis permaxime militat, est tenoris sequentis: Działo się w łączkim dworze, dnia szesnastego kwietnia roku tysiąc siedmsetnego pierwszego w sprawie między wielebnym oycem Janem Bankowskim, presbiterem rzepnickim, iako aktorem niegdy wielebnego oycy Mateusza Bankowskiego, antecessora y predecessora popowstwa całego rzepnickiego synem, a pozwanemi Hrycem i Janem Bankowskimi, nieboszczyka oycy Stefana Bankowskiego dziedzicami, a synami (mae były: synowcami) oycy Jana Bankowskiego, teraznieyszego prezbytera rzepnickiego, o niżej poczynione excessa przez tychże popowiczow pozwanemi y według dekretu episkopskiego przed sąd terazniejszy odesłanemi po dwa kroć odemnie przypozwanemi. Ponieważ przerzeczeni Hryc i Iwan Bankowscy, synowcy aktora, na żaden pozew stanąć nie chcieli przed sąd terazniejszy y tylko matka ich Maruszka, żona Stefana Bankowskiego stawą, która już tę trzecią część tego popowstwa po mężu swoim, a oycu popowiczów Hrycowi i Iwanowi, synom swoim, ustąpiła, synowie zaś między sobą pogodzili się y starszy Hryc młodszemu Iwanowi tę część sprzedał nieoglądając się; ciż obydwaj bracia między sobą Bankowscy na excessa przed tym w tej wsi Rzepniku popełnione, którzy dworu, ani cerkwi nieuspokoili, ale w sprzedaż y kupna między sobą powchodzili oyczyzny, jako to młodszy Iwan z Tanką Kapłunką, mężatką niecnoty płodził, o co stanął dekret w prawie rugowym rzepnickim roku 1694 dnia 10 grudnia, którym pańskiey winy grzywien dziesięć, cerkiewney winy grzywien pięćdziesiąt nakazano. Starszy także brat Iwanów Hryc w tychże dobrach w Rzepniku z Tańką Pasternaczką takowyż grzech popełnił y ieszcze dziecię teyże białogłowie stracić kazał, za co dziesięć grzywien dworskiey winy, a pięćdziesiąt cerkiewney

dać mu kazano przeszłym dekretem wyżey specyfikowanym. Tenże Hryc Bankowski odmówiwszy żonę Romanowi Daszykowi w Węgrach, a potem w domu swoim z nią mieszkał czas niemały w oczach matki i brzemienną ją uczynił, tedy tenże kryminał przerzeczone prawo sądziwszy wyżey opisanym dekretem nakazało, aby pomieniony Hryc popowicz panskiey winy za ten exces dał grzywien piędziesiąt, cerkiewnych grzywien sto, które excessa nietylko z inquizycyi na gruncie pokazały się, ale y przed Episkopem, iako dekret Imci X-a Episcopa świadczy niżey do aktu położony. Nie czyniąc mowie zadosyć temuż dekreтови, nie tylko lekce sobie wazżyli, prawem y panem y sądem postponowali, ale co raz większe swawole, hałasy po wsi czynili, jako to Iwan Bankowski woytowi Michałowi Konieczkowi klacz umyslnie szablą przebił, na której szkody złt. dwadziescia, Hryc jego brat woła karmnego przerzeczonemu stryjowi swoiemu kołem zabił rachuiąc sobie szkody złt. sto, potem pozwawszy się między sobą z wielebnym oycem Janem Bankowskim, prezbyterem rzepnickim Iwan Bankowski, synowiec jego, pretenduiącego duchowieństwa y święcenia na tę trzecią część popowstwa po oycu cerkwi rzepnickiey dla wielkich excessów iest odsądzony dekretem, że oycu bijał, krwawił, że z stryianką cielesne grzechy pełnił y inne excessa, co lepiej opiewa inquizycyi dekret episkopski de actu jego w Przemyślu we srode trzeciey niedzieli postu, to iest dziewietnastego dnia marca roku 1701 ferowany. Sąd terazniejszy illacyą wielebnego oycy Jana Bankowskiego konkluzyą proponowaną maiąc w reflexyi takowy daie y feruię dekret. Ponieważ niekontentuiąc się przeszłemi excessami przerzeczeni popowicze ieszcze y teraz przegrażaią się na stryia, zabić go obiecuią, tedy iako matkę Maruszkę, Stefana żonę, wszystkiego tego dzieciom pozwalaiącą, tak y synów przerzeczonych Bankowskich Hryca y Iwana od oyczyzny ich odsądza, która na wypłacenie dworskich y cerkiewnych win, iako dawnych, tak, któreby teraz za nowe excessa potkać ich miały, należycie nie wystarczy, tę trzecią część popowstwa z rąk gwałtowników y Matki ich nie karzącey dzieci władza dziedziczna pańska im bierze wiecznemi czasy y że to mało za ich takie nieznośne zbytki y kryminały na osobach ich dochodzić, łapać ich y do grodu na exekucyia, to iest głów ucięcia, sąd terazniejszy oddawać każe, iako Boga, prawa niesłuchaiących. Tę zaś odietą część po nieboszczyku oycu Hryca i Iwana Bankowskich łaskawość pana dziedzicznego w grzywnach dworskich cerkwi rzepnickiey przysądza wielebnemu oycu Bankowskiemu, terazniejszemu prezbyterowi rzepnickiemu

z tą jednak kondycją, aby na potym on y iego suksessorowie y ktokolwiek na toż popowstwo prezentowan dziedzicem Rzepnika. będzie, nigdy dwóch osob nie podawał do święcenia, ani się ich nigdy dwóch na to popowstwo święcić nie ważyło pod wolnym odebraniem dworowi tey trzeciey części popowstwa, gdyż z tego wielka kłutnia między popowiczami bywała i bywa. Także aby dzieci swoich żaden dzielić gruntami temi nie ważył się pop pod nieważnością tego wszystkiego dzielenia, aby zawsze iedna była. owczarnia y ieden pasterz, co y same dekreta synodalskie naka- zuia między inszemi dekret wielmożnego Imci oycy Jana Mała- chowskiego, episkopa unita przemyskiego y samborskiego w Prze- myslu dnia 31 10-bris anno 1677 ferowany, w którym punkt ta- kowy: Na ostatek z tym się deklaruiemy, iz dwóch, daleko bar- dziey trzech do iedney cerkwi duchownych poświęcać, ani insti- tuować nie będziemy etc. etc. Ktory to dekret przy niżej podpi- sanych ich mosci panach assessorach powagą y władzą dziedziczną moia przy pieczęci y podpisie moim utwierdzam y ratifikuie y dla wieczney pamiątki do ksiąg wpisać rzepnickich prawnych kazałem. Klemens z Unichowa na Ustrzykach Ustrzycki, stolnik zakroczyński. Xiądz Mateusz Jan Gołębski, kommandarz łęcki manu propria. Sta- niśław Jurkowski manu propria. Locus sigilli prelibati Ustrzycki.

До сеї парохії належали такі села: Ріпник, Воеводжа і Петрівка, одного дідича, а Братківська Вілька другого. В Ріп- нику, Воеводжій і Петрівці було руських родин 134, а в Брат- ківській Вільці лиш девять. Ріпницькі парохіяне давали своєму парохови десятину, кождий кметь давав копу снопів пше- ниці, ті що давали мешне лат. парохови в Лончці, давали ру- ському по 40 снопів з кождої кметівської рілі. Всього побирав парох 51 копу. Крім сього кожда родина (unus quisque pater- familiae) робила по два дні в році, так само робили два дні люди з Братківської Вільки. Ріпницькі вірні давали по три і по- два хліби своєму парохови; хто давав копу снопів пшениці, при- носив три хліби, хто 40, давав два хліби. В 1780 р. присту- пило до сповіди 615 осіб, а кожда з них зложила 1 польський гріш, або пів крайцара на вино до церкви. Відповідно до числа сповідавших ся повинно було бути всіх вірних в парохії до 1100 душ. Тепер має бути в сій парохії 1687 душ, тож в протязі 131 літ був би приріст 587 душ, а повинен би бути більший, більший. Можливе, що якась часть вірних перейшла на латин- ський обряд.

Парохом в Ріпнику був в 1780 р. о. Василь Париловський, тоді і декан дуклянський. В 1755 р. став парохом в Яблониці а 1775 р. прибув до Ріпника. Його попередник о. Стебницький не провадив господарки через весь час свого побуту в Ріпнику, винаймаючи поле за будь що, через що будинки понищили ся. Новий парох зате мав клопіт з дідичами, які нерадо дивили ся на його заходи поставити нові будинки, заперечували йому право до ліса не лиш дідицького, а навіть і до того, що ріс на парохіяльнім поли. По довгих заходах виграв процес з дідичами в губернії у Львові, одначе й потім пани йому докучали, не видаючи асигнацій до ліса.

Школи не було при церкві в тім часі, був лишень учитель, якому громада не давала удержання, тільки парох з доброї волі давав йому кусник поля до ужитку. Метрикальні книги заховали ся в трех томах; перший почали писати 1693 р. і довели до 1735, в другім від 1736 записувано охрещених до 1743 р., однак там не записовано всіх, деякі діти поминено. В третій книзі записувано від 1760 р. аж до 1780 р. охрещених, звінчаних і померших і по старій і новій формі.

По скінченню огляду о. візитатор списав і підписав протокол і лишив його при церкві в Ріпнику, де він і повинен був переховувати ся. А однак якимсь чудом се справозданє зайшло досить далеко, бо аж під Бескид коло Лупкова, до села Кюманчі, де спокійно собі лежало між старими паперами. Мабуть якийсь священик переходячи на иншу парохію забрав її з собою.

Подав *М. Зубрицький*.

Наукова хроніка.

Причинки до студій над нашою еміграцією.

III.¹⁾

Dr. Karl Ritter von Englisch — *Zu unserer Auswanderungsfrage. Bemerkungen* (Statistische Monatschrift. Hrg. von der k. k. Statistischen Zentralkommission. N. F. XVI. Jahrgang (XXXVIII), Hft. II—III, 1911, стор. 89—120).

— *Die überseeische österreichische Wanderung in den Jahren 1908 und 1909 sowie die Einwanderungs- und sonstigen Verhältnisse in den wichtigsten Einwanderungsstaaten* (Ibidem, N. F. XV (XXXVII), 1910, стор. 721—733).

— *Die Lehren der amerikanischen Einwanderungsstatistik* (Ibidem XXXVIII, N. F. XVI, 1911, Hft. VI, стор. 345—389+2 мабл.).

Dr. Ernst Schultze — *Die Analphabeten in den Vereinigten Staaten* (Zeitschrift für das gesamte Staatswissenschaft hrg. von Bücher. Tübingen 1907, том LXIII, стор. 28—53).

H. Fehlinger — *Die Österreicher in den Vereinigten Staaten von Amerika* (Statistische Monatsschrift 1907, N. F. XII, стор. 172—175).

L. Loydold — *Die Ein- und Auswanderung durch den Hafen von New York im ersten Semester 1908* (Ibidem 1908, N. F. XIII, стор. 637—644).

Dr. Friedrich Schomerus — *Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten und ihre Folgen* (Jahrbücher für Nationalökonomie XXXI, III. F. Ена 1906, стор. 76—90).

Binn Max — *Geographische Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Nordamerika. Jahresbericht des Staatsgymnasiums im VI Bezirke von Wien für das Schuljahr 1906/1907. 1907, стор. 3—26.*

Прийнято на засіданню історичної секції 24 лютого 1912.

¹⁾ Гл. Записки Н. Т. ім. Шевченка том 101 і 105.

Dr. Ernst Schultze — Die Bevölkerungsbewegung im westlichen Kanada (Zeitschrift für Sozialwissenschaft 1910, стор. 515—524).

Eugen von Philippovich — Im Westen Kanadas (Österreichische Rundschau, том II, Відень 1905, стор. 485—501).

Dr. Karl Ritter von Englisch — Die Einwanderung nach Südamerika (Statistische Monatsschrift 1910, XXXVII, N. F. XV, стор. 771—784).¹⁾

В попередній статі ми обговорили докладніше працю дра Каро і статі Пфлігеля, Шульце, Гея і Сарторіуса, що її в деякі доповнюють, щоби дати загальний огляд стану і потреб австро-угорської, а зокрема української еміграції. Тепер перейдемо до другої групи праць, більше статистичної натури, а передовсім до розвідок і віставлень К. Енгліша, що в останніх часах взяв на себе оброблюване конвулярних справоздань і представлене заморської еміграції.

Обговорюючи числа за 1908 і 1909 рік прийшов і Енгліш до того заключення, що і Каро, — що доти неможливо мати докладні дані про еміграцію і зачинати охоронну акцію, доки не буде переведена докладна статистика емігрантів. Через те в статі *Zu unserer Auswanderungsfrage* подає він проект статистики тих емігрантів, що виселяються через австрійські пристани і обговорює її техніку. Щоби докзати потребу таких заходів, присвячує він кілька критичних уваг причинам і наслідкам сучасної еміграції. Спинимося над ними коротко і піднесемо ті моменти, які поминув або не підчеркнув належно др. Каро.

Давнійше були переселенські рухи викликувані причинами релігійними або політичними: нині грають майже виключну роль економічні причини. Перелюднене, яке приймає теж Каро — існує ще не всюди, але люди вивандровують, бо мають за мало землі. Се признав і Р. Шрофт на загальних зборах австро-угорських експортних товариств в січні 1909 року, приписуючи значну вину в еміграції великим латифундіям і бракови промислу. Еміграційний наклін, викликаний аграрними причинами змагає ся відтак через порівнянє із станом аграрних і зарібкових

¹⁾ Не маючи змоги обговорити усіх видань, що дотикають усяких питань заморської і континентальної еміграції, приновую тут найважнішу літературу з новіших часів (особливо від 1905 р.), о скільки вона може придати ся для студій над нашою еміграцією. Старші публікації наведені в цитованій вище праці дра Каро, *Auswanderung und Auswanderungspolitik* і в статі Філіпповича, *Auswanderung* в другім виданю збірки, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*.

Aldinger, *Im Auswandererschiff* (до Бразилії). Штутгарт 1909. — Alsina, Juan A., *La inmigracion europea en la republica argentina*. Buenos Ayres 1910. Стор. 352. — *Idem*, *Población, tierra*

відносин в інших краях. Наш селянин переселяючись дивить ся тільки

sy producción. B. A. 1903. Ст. 208. — Idem, Informe de la Inmigración en el prime semestre de 1906. B. A. 1906. Ст. 22. — Altman, S., Kanada. Land, Leute und wirtschaftliche Verhältnisse. (Kommerzielle Berichte herausgegeben vom österreichischen Handelsmuseum, 1). Відень, Манн, 1907. Ст. IX+121, 8°. — Idem, Wirtschaftsverhältnisse Kanadas im J. 1907. Ein kommerzieller Bericht. (Ibid., 11). Відень, 1908. Ст. 34, 8° (1 M 70). — André, Siegfried, The race question in Canada. London, Eveleigh Nash, 1907. Ст. VIII+343, 8°. — Arduino, Marcello, Emigrazione ed immigrazione. Milano, U. Hoepli, 1910. Ст. XI+248. — Arent, A., Argentinien, ein Land der Zukunft. Jubiläumsschrift. Липськ, Schönfelder, 1910. Ст. VII+275 (3 M). — Auswanderer, Der Deutsche. (Нім. еміграц. часопис). — Auswanderung, Ungarische, und Rückwanderung. (Ungar. Statist. Jahrb. 1909, N. F. XV, стр. 65—78). — Auswanderungsproblem. II. Der Anteil der katholischen Völker Europas an der überseeischen Auswanderung. Freiburg i Br., Caritas-Verlag, 1911. Ст. 34. — Balch, Emily Greene, Sources of Slav Emigration. (Charities and the commons. New York & Chicago, 1906, III—VI: є й про укр. еміграцію). — Eadem, Österreichische Fragen in amerikanischer Beleuchtung (Der Weg 1906, марець). — Barrett, R. J., Canada's Century. Progress and resources of the great dominion. London, Financier & Bullionist, 1907. Ст. 552, 8°. — Barszczewski, S., Polacy w Ameryce. Варшава, 1902. — Basiuk, A., Die Lage der ruthenischen Auswanderer jenseits des Ozeans. (Caritas, 1910, XV, стр. 245—248). — Boas, Franz, Race problems in America. Science, 1909, N. S. vol. XXIX, Nr. 752, ст. 839—849. — Bodenstein, Dr. B., Die Beschäftigung ausländischer Arbeiter in der Industrie. Essen, 1908. — Bodió, Notes sur la législation et la statistique comparées de l'émigration et de l'immigration. Roma 1905. — Boekh, Richard, The determination of racial stock among american immigrants. Boston 1906. — Bollettino dell' emigrazione 1901 i d. (італійська емігр. часопис). — Bosco, Auguste, Le correnti migratorie agricole. Roma, 1905. — Idem, L'emigrazione dal mezzogiorno. Roma, 1906. — Bradley, A. G., The making of Canada. London, A. Constable, 1908. Ст. 404. — Idem, Le Canada. Empire des bois et des blés. 2-e éd. Paris, Roger, 1910. Ст. 282. — Le Brésil. Les richesses naturelles, ses industries. I. Paris, Aillaud et Cie, 1909. Ст. 404. — Bujak, Galicya. I—II. Львів, 1908—1910. — Burnichon, J., Le Brésil d'aujourd'hui. Paris, Perrin, 1910. Ст. 340, 16°. — Burpee, Canada and the Joint High Commission (North American Review 1905, X, 555—557). — Cabrini Angiolo, Manualletto per l' emigrante in Europa. (Bibl. del popolo, ч. 472). Milano, 1910. Ст. 61, 32°. — Canonico, Giovanni, Il Brasile, sue risorse agricole, industriali e commerciali: conferenza. Torino, 1908. Ст. 51 (L. 1). — Century, A., Of population growth from the first census of the United States to the twelfth 1790—1900 (Department of Commerce and Labor. Bureau of the Census). Washington, 1909.

на ціну землі і висоту платні і на стріглолов втікає за море, коли до-

Ст. X+303, 4°. — Commons, J. R., *Races and immigrants in America*. London, Macmillan & Co, 1907. — *Contro l'immigrazione nel Brasile*. Mantova, tip. dell. Univ. pop., 1907. Ст. 51. — Delgado de Carvalho, C. M., *Le Brésil méridional. Santa-Catharina et Rio-Grande do Sul*. Paris, Desfossés, 1910. Ст. 541, 16°. — Denis, Pierre, *Le Brésil au XX-e siècle*. Paris, Colin, 1909. Ст. 316. — Diettmann, E., *Brasilien Aufschwung in deutscher Beleuchtung*. Берлін, 1908. — Dewavrin, M. L., *Le Canada économique au XX-e siècle*. Paris, M. Rivière, 1909. Ст. 227. — Dowson, P. S., *Emigrants in Canada* (*Charity Organis. Rev.* 1910, I, ст. 61—72). — Dunker, Rud., *Wirtschaftsstudien aus Südamerika, speziell über Chile*. Leipzig, Duncker & Humblot, 1910. Ст. VI+202. — Eichbaum-Lange, W., *Ferne Fahrten. Reisebilder aus Brasilien und Ostasien*. Tübingen, Laupp, 1909. Ст. VIII+168, 8°. — Eidam, Walter, *Die staatsrechtliche Stellung des Auswanderungsunternehmers*. Ansbach 1905. — Eiffe, Carl Cesar, *Früchte deutscher Arbeit. 13 Jahre Farmleben im fernen Westen Nordamerikas*. Leipzig, Dietrich, 1910. Ст. X+225. — Elkington, E. Way, *Canada, the land of lope*. London, Black, 1910. Ст. 248. — *Emigrazione e Colonia* (офіційне видане італійського генерального емігр. комісаріату). Brasile, Roma 1908; Argentina, Roma 1908. — *Export-Revue*, Österreichisch-ungarische (часопис від 1895 р. далі). — Ezcurra, P., *Exigencias nacionales*. Buenos Ayres, Oficina metereologica, 1910. Ст. 162, 189, 8°. — *Facts on Immigration. Reports of Conferences of the National Civic Federation*. New York 1907. — Faraggiano, *L'emigrazione, studie econom. legisl.* Empoli, 1905. — Fehlinger, H., *Das Einwanderungsproblem in den Vereinigten Staaten*. (*Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 1905, ст. 413—423). — Idem, *Über amerikanische und britische Einwanderungsgesetze*. (*Politisch-anthropolog. Revue*, 1905). — Idem, *Die weisse Bevölkerung der Vereinigten Staaten von Amerika und ihre Zukunft* (*Ibid.* 1906, IX/1, ст. 38—45). — Fischer von Rölserstamm, H., *Bedeutung Argentiniens für den österreichischen industriellen Export*. (*Handelsmuseum* 1909, XLVII, ст. 737—8). — Frescura, Bernardino, *Argentina: quida per i contadini e per gli opera*. (*Bibliotheca per l'emigraz. ital.*) Milano, Agnelli, 1910. Ст. 141, 16°. — Frey, Karl v., *Entwurf eines österreichischen Gesetzes betreffend die Auswanderung nach überseeischen Ländern*. Відень, 1908. — Friedmann, Arthur, *Arbeitermangel und Auswanderung*. Відень, 1907. — Gargas, Z., *W sprawie ruchu pieniężnego między Ameryką a Galicyą*, Краків, 1907. — Idem, *Stosunki Polski z Ameryką*. Львів, 1908. — Idem, *Grundprobleme der Auswanderungspolitik* (*Schweizer. Blätter für Wirtschafts- und Sozialpolitik* 1909, 22/3, ст. 717—731). — Garzon, Eugenio, *L'Amérique latine. La République Argentine. Son histoire. Sa vie économique. Ses finances*. 2-e éd. Paris, Conerd, 1911. Ст. X+200 (2 M 80). — Gerhardt, E., *Kanada selbständig?* Berlin, Puttkammer, 1910. 3 M 20. — Gervais, Alberto, *La republica*

відає ся, що в Канаді земля за дармо, а в Сполучених Державах можна

degli stati uniti del Brasile (America latina)... Milano, P. Carrara, 1908. Ст. 211. — Goltz, C. von der, Grossargentinien. Reiseeindrücke (Deutsche Rundschau, 1910, XXXVI, ст. 350—371). — Gonnard, René, L'emigration europeenne au 19-e siècle (Angleterre. Allemagne. Italie. Autriche-Hongrie. Russie). Paris, Colin, 1906, 12°. (3 F 50). — Greger, I., Die argentinische Republik. Tabellarische Übersicht über die Landpreise, Baukosten für Wohnhäuser. München 1905. Ст. 28. — Grey, F. W., Race and Religion in Canada. (Monthly 1910, ст. 153—164). — Griffith, W. L., The dominion of Canada. London, Pitman, 1911. Ст. 460. — Grossi, Vinc., Storia della colonizzazione europea al Brasile. Roma 1905. Ст. 592. — Hall, Prescott F., Immigration and its effects upon the United States. New York 1906. — Hannasch, R., Land und Leute von Rio Grande do Sul. Липськ 1905. — Hanicotte, R. i G., La vérité sur le Brésil. Paris 1909. Ст. 262 (3 F 50). — Harth, A. B., The Southern South. New York, Appleton, 1910. Ст. 445. — Hegedüs, Dr. Roland von, Internationale Regelung der Auswanderung (Vortrag gehalten am 17. V. 1909 auf der in Berlin stattgefundenen Konferenz der mitteleuropäischen Wirtschaftsvereine). — Hey, Friedrich, Österreichische Exportförderung mit besonderer Berücksichtigung des Exportes nach Argentina (Mährisch-schlesische Gewerbezeitung 16. III. 1907). — Idem, Argentinien und die österreichische Auswanderung (Volkswirtschaftliche Wochenschrift, ррудень, 1907). — Hirst, W., Argentina. London, Unwinn, 1910. Ст. 336, 8°. — Hoyer, A., De polske Vandrearbejdere. Det ny Arhundrede. 1909 Juni. 568—77. — Immigration en le Anno 1908 (Argentina) Bol. Dep. Nac. Trabe 1909, 11, ст. 520—527. — Immigration, The, Jew in America. New-York 1908. — Immigration laws and regulations of July 1, 1907. 9. ed. 1910. Washington, Govnt. Print. Off. 1910. — Immigration, The, Situation, in Canada. Presented by Dillingham. Washington, Govt. Printing Office, 1910. Ст. 218. — Ihering, R. v., Landeskunde der Republik Brasilien. Липськ, Sammlung Götschen, 1908. — Jovanović, Radoje, Die neueste Einwanderung in die Vereinigten Staaten von Amerika. Diss. Gröningen 1910. Ст. 118, 16°. — Junge, E., Einwanderung und Rassenproblem in den Vereinigten Staaten. (Am. Wirtschaftspolitik 1909, ст. 12—27). — Idem, Amerikanische Wirtschaftspolitik. Ihre ökonomische Grundlage, ihre soziale Wirkungen und ihre Lehren für die deutsche Volkswirtschaft. Берлін, Шпрингер, 1910. Ст. VII+301. — Kasperek, Teodor, Bośnia a emigracya galicyjska. Львів, 1903. — Keller, Albert Galloway, Colonization: a study of the founding of new societies. Boston, Ginn & Co, (1908). Ст. XII+632. — Kertész, Gy, A kivándorlás szabályozása. [Управління еміграції]. Budapest, Várnay, 1910. Ст. 362, 8°. 8 K. — Kieszkowski, W sprawie opieki kraju nad wychodźcami galicyjskimi w Ameryce. Сянік, 1908. — Klein, Friedrich, Nordamerika und Ostasien. Reiseerinnerungen mit besonderer Berücksichtigung der österreichischen Interessen. 1 Teil. Leipzig, K. Hiersemann, 1907. Ст.

заробити денно аж кілька гюльденів! Про инше йому звичайно байцуже.

285, 8° (8 M). — Kłobukowski, Dr. Stanisław, Wspomnienia z podróży. Львів, гандл.-геогр. товар., 1902. — Idem, Wycieczka do Parany (stanu Rzeczypospolitej Brazylii). Dziennik podróży. Львів, Губринович і сия, 1909. Ст. 213 (4 K 50). — Knoke, Anton, Ausländische Wanderarbeiter in Deutschland. Leipzig, Deichert, 1911. Cr. III+108 (2 M). — Koebel, W. H., L'Argentine moderne. Paris, P. Roger, 1908 (4 Fr.). — Idem, Argentina, past and present. New York, Dodd, 1911. Ст. 455. — Koseritz' deutscher Volkskalender für Brasilien auf das Jahr 1910. 37 Jahrgang. Porto Alegre, Krah. Ст. 536, 8°. — Koseritz-Dörffel-Sellin, Ratschläge für Auswanderer nach Südbrasilien. Берлін, 1897. — Kozłowski, W. W., Jak jest za Oceanem? Варшава, 1902. — Красновъ, А. Н., Аргентинская республика. (Энциклопедич. словарь. Гранатъ, 1910, III, ст. 390—401). — Kruszk, Wacław, Historia polska w Ameryce. Początek, wzrost i rozwój dziejowy osad polskich w Północnej Ameryce (w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie). Wydanie poprawione i illustrowane. Milwaukee, druk Spółki wydawniczej Kurjera. I—XIII. 1905—1908. T. XIII. Ст. 203 (3 K). — Książka dla wychodźców wydana przez Towarzystwo opieki nad wychodźcami „Opatrzność“ w Krakowie. Nr. 1. Marzec, 1909. Краків, накл. Товариства „Опатрність“, 1909. Ст. 47, 8° (20 стр.). — Kumaniecki, K. L., Oświata i emigracya w naszym kraju. (Przegląd powszechny, 1906, VIII). — Idem, O robotnikach sezonowych. (Tygodnik rolniczy, 1907). — Idem, Studya z zakresu statystyki wędrówek. (Czasopismo prawn. i ekonomiczne, 1909). — Idem, Die galizische Saisonwanderung im Lichte ausländischer Arbeitsverträge (Statistische Monatsschrift, 1909, XXXV, ст. 521—567). — Lamprecht, Karl, Amerikana. Freiburg i. Br. 1906. — Langenheim, Antonio Gomez, Colonizacion en la republica argentina. Buenos-Ayres, 1906. Cr. 462. — Lant, C. A., Canada, the empire of the North. London, 1909. — Lauthglin, J. L., Aus dem amerikanischen Wirtschaftsleben. Липськ, 1906. — Leroy-Beaulieu, La colonisation chez les peuples modernes. 6 виданє, 2 томи. Paris, 1908. — Lionnet, J., Chez les Français du Canada. Paris, Plon, 1909. Ст. VI+284. F. 3·50. — Loir, A., Canada et Canadiens. Paris, Guilmots, 1908 (6 Fr.). — Lombroso, Ferrero Gina, Nell' America Meridionale (Brasile, Uruguay, Argentina): note e impressioni. Milano, Treves, 1908. Cr. XII+360. — Low, A. M., The American peoply. A study in national psychology. Boston, Mifflin, 1909. Cr. 8+446. — Luca Paolo Em. de, Dell' emigrazione europea ed in particolare di quella italiana. 4 томи. Torino, Bocca, 1910. — Mc. Master, J. B., A History of the People of the United States from the Revolution. New-York, 1910. — Mailath, L' émigration hongroise (Revue economiq. internat. 1905, ст. 486—511). — Martinez, Albert, Recensement général de la population. Buenos Ayres 1906. Cr. 557. — Idem i Lewandowski, Maur. L' Argentine au XX-e siècle. 3-e éd. Paris, A. Colin, 1909. Ст. 496 (5 Fr.). — Morkeberg, P. A., Om landokonomiske Forhold in Kanada.

Важною причиною еміграції є вкінці заохота з боку своїхів і знайо-

Foredrag. Kobenhavn, Bang, 1910. Ст. 96. — Moore, A. Braniley, Canada and her colonies. London 1911. Ст. 185. — Moroni, P. Anna, Emigranti quattro anni al Canadá. 2-e éd. Milano 1907. Ст. 144. — Morris, H. C., The history of colonization from the earliest times to the present day. 2 томи. New York, Macmillan, 1908. XXIV+459 і XIII+383 (S 4). — Munzinger, Ludwig, Zukunftslander am La Plata. Reise-Erinnerungen. 2 томи. 1: Land und Leute. 2: Reisebericht. Leipzig, W. Engelmann, 1907. Ст. XII+376 і VI+316, 8^o (15 M). — Muro, William Bennett, The seigniorial system in Canada. New-York, Longmans, Green & Co, 1907. Ст. XIII+296 (= Harvard hist. stud. XIII). — Oakenfull, J. C., Brazil in 1910. N. Y., Commission for the Econ. Expansion of Brazil, 1910. Ст. 279 (для безплатної розсилки). — Parisi, G., Storia degli Italiani nell' Argentina. Roma 1908. — Ponce, L. de, The Rise of the Argentine Republic. London, Laurie, 1910. Ст. 446, 8^o. — Population, United States total. Comparative summary for 1910, 1900 and 1890. Independent, vol. 69. 3238, ст. 1297. — Porrieth, Ed., Sixty years of protection in Canada 1846—1907. London 1908. — Precz z mafią emigracyjną. Краків (1909). — Preusse-Sperber, Wegweiser für Argentinien zur Orientierung der Auswanderer und Kapitalisten. 2 видане. Flöha 1905. Ст. 150. — Protokoll, Stenographisches, der Expertise über das Einwanderungswesen. Відень, 1905. — Przegląd, Polski, emigracyjny (часопис). — Przewodnik po Brazylii wraz ze słowniczkiem polsko-portugalskim i mapką Parany i Ameryki południowej. Краків, Польс. товариство еміграційне, 1909. Ст. 64 (80 сор.). — Randon Jean, Le émigration et de l'immigration au point de vue du droit interne. Paris, Joure, 1909. Ст. 132. — Report, Nineteenth Annual, of the Commissioner of Labor: Wages and Hours of Labor. Washington, Government Printing office, 1905. Ст. 976, 8^o. — Ripley, W. Z., European population of the United States. (Journal anthrop. Instit. 1908, XXXVIII, ст. 221—240). — Robinson, Harry Perry, The twentieth century american: being a comparative study of the peoples of the two great Anglo-Saxon nations. New York, Putnam, 1908. Ст. XII+463, 8^o. — Roja, Bol., Jak i gdzie szukać zarobku? Краків, 1908. — Royce Josiah, Race questions, provincialism and other American problems. New York, Macmillan, 1908. Ст. XIII+287. — Runge E., Wie wandere ich nach Süden aus? Ratgeber für Auswanderungslustige. 2 частя. Berlin, Süsserott, 1908. I. Brasilien, II. Argentinien. — Salvy Ch., L'immigration aux Etats-Unis et les Lois fédérales. Paris, Larose, 1909. Ст. 220. — Santa-Coloma, Carlos de, La République Argentine, son présent et son avenir au point de vue économique. Conférence. Bordeaux, G. Gounouilh, 1908. Ст. 44. — Schroff H., Die Argentinische Einwanderung. (Süd- und Mittelamerika, 1909, XIX, 20, 21). — Schultze, E., Landpreise im westlichen Kanada (Zeitschrift für Kolonialpolitik 1910, ст. 65—68). — Idem, Menschen-schmuggel und gelbe Gefahr in den Vereinigten Staaten. (Zeitschrift

них: американська статистика показала, що 40—55% переселенців їде

für die gesamte Staatswissenschaft 1910, LXVI, ст. 135—144). — Idem, Veränderungen in der Einwanderung nach den Vereinigten Staaten. (Polit. antrop. Revue 1910, IX, 141—145). — Schulze F., Die polnische Zuwanderung im Ruhrrevier und ihre Wirkungen. München 1910. Cr. 102, 8°. — Schwegel, H., Einwanderung in die Vereinigten Staaten von Nordamerika. (Zeitschrift für Volkswirtschaft, 1904). — Idem, Streifzüge durch das amerikanische Wirtschaftsleben. Halle, 1910. Cr. 228, 8°. — Shaw, Albert, Political problems of American development. New York, Macmillan, 1907. Cr. VII+268 (м. н. і про расове питання). — Siemiradzki, W sprawie emigracji włościańskiej do Brazylii (Biblioteka warszawska 1910, I). — Siger Carl, Essai sur la colonisation. Paris, 1907. Cr. 190. — Sisson, H. D., La République Argentine. Description. étude sociale et histoire. Paris, Plon-Nourrit, 1910. Cr. 335, 16°. — Smith, Justin Harvey, Our struggle for the fourteenth colony: Canada and the American Revolution. 2 томи. New York, Putnam, 1907. Cr. XXV+638 і 17+635. — Sosnowski Paweł, Brazylia, jej przyroda i mieszkańcy. Wydanie 3 zmienione. Warszawa, Сташниц, 1909. Cr. 64, 8°, 20 коп. — Spencer, Ewart J., The kingdom of Canada. Toronto 1908. — Stefczyk, Dr. Fr., Przesilenie ekonomiczne a sprawa ludowa w Galicyi. Львів, 1907. — Steiner, E. A., On the trail of the immigrant. New-York-Chicago-Toronto, 1906. — Idem, The immigrant tide: its ebb and flow. New York, Revue (1909). Cr. 370. — Stephenson, G. T., Race Distinctions in American Law. New York, Appleton, 1910. Cr. 15+388, 8°. — Stone, Alfred Holt, Studies of the american race problem: with an introduction and three papers by Walter F. Willcox. New York, Doubleday, 1908. Cr. XXII+555. — Südamerika, herausgeg. von I. Gregor. München (часопись). — Studnicki W., Imigracya do Ameryki a ludność Europy. (Ekonomista, Варшава, 1911, I, ст. 127—143). — Sundermann, H., Der landwirtschaftliche Arbeitsnachweis. Берлін, 1904. — Тп-зєнко, П., Эмиграционный вопрос въ Россіи 1820—1910. Либав, 1909. — Torino, Dr. Damian M., Offizieller Bericht des Ackerbauministers — an den Nationalkongress. Buenos Ayres, 1905. Cr. 441 (ст. 3—141 про еміграцію). — Trzeciński, Russisch-polnische und galizische Wanderarbeiter im Grossherzogtum Posen. Stuttgart und Berlin, 1906. — Vallentin, W., Ein unerschlossenes Kulturland. Neuquén und Rio-Negro (Argentinien). 2 вид. Берлін, Paetel, 1907. Cr. VI+229. — Idem, In Brasilien. Берлін, Paetel, 1909. Cr. VIII+255. — Vay von Vaya und zu Luskod, Graf, Nach Amerika in einem Auswanderungsschiffe. Берлін, Paetel, 1908. Cr. 318. 6 M. — Idem, Gross-Britannien jenseits des Ozeans. 1 Teil: Kanada und Indien. Берлін, Paetel, 1910. Cr. VII+252. — Verhältnisse, Wirtschaftliche, in Sao Paulo. (Handelsmuseum 1910, VI, cr. 93—4). — Vignes, J. E., La vérité sur le Canada. Paris, 1909. Cr. 319. — Wagner, Alexander, Schutz den Auswanderern. Берлін, 1909. — Warne, Frank Julian, The Slaw Invasion and the mine

на кошт емігрантів в Америці, 15—25% уживає знов на подорож грошній присланих в Америку.

Еміграція викликає важні наслідки і в краях, що тратять через виселенє, і в тих нових просторах, до яких вона звертає ся.

Через страту людей в віці між 20 а 40 роком зміняє ся на некористь розклад людности що до віку, зменшає ся число вінчань, а збільшає ся процент недужих, калік і непридатних до роботи, вік подружжй стає пізнійший тай плідність менша, бо жінки побирають ся в пізнійшій віці. Через еміграцію фахових робітників підносять ся ціна тим, що полишили ся, одначе тільки в торгівлі і промислі: хлібороби тратять на еміграції, бо не мають робітника і позбувають ся помочи малої селянської посілости. Загалом беручи, більше страт поносить край, з якого емігрують; користь слідна тільки тоді, коли край дійсно перелюднений.

В повім краю зайшли робітники деклясують місцевих, роблять їм конкуренцію і можуть обнижити платню. Се було причиною, чому заборонено в Америці прихід законтрактованим імігрантам-робітникам і робить ся або приготавляє ся инші обмеженя.

Щоби пізнати докладно еміграційні обставини, пропонує автор завести окреме еміграційне бюро, що займало ся б збиранєм статистичних даних і дає ряд порад, якби добути дати і про тих емігрантів, що не емігрують через Триєст і Фіюме. Автор є за занесенєм усіх поліційних обмежень, а радить за те докладно переводити статистику в самих громадах за посередництвом війтів. Вони потрапили би зібрати правдиві дати, що між иншим служили б і для контролі инших обчислень. До статистичних виказів були б далі зобовязані пристанні власти: в обох

workers. Philadelphia, 1904. — Weisl, Die letztjährige Auswanderung aus Österreich-Ungarn nach den Vereinigten Staaten von Nordamerika. Vortrag. 1904. — Idem, Die Auswanderungsfrage. Бєрлїн 1905. — Whelpley, James Davenport, The problem of the immigrant. Лондон, 1905. — Wiener, Charles. Orientation économique de la République argentine. Paris, Office du Commerce extérieur, 1910. Ст. 175. — Wirtschaftsgebiet, Das argentinisch-brasilische, und die österreichische Schifffahrt. Відень, Мамп, 1907. Ст. 45. — Windisch-Graetz, Emigration in Brasilien. — Włoddek, L., Listy z Brazylii, 1908. — Idem, Polskie kolonie rolnicze w Paranie. Odb. z Ekonomista. Варшава, 1910. Ст. 16, 8°. — Wolff, Dr. Helmut, Die inneren Wanderungen (Jahrbücher für Nationalökonomie 1910, том. 1). — Zdanowski, F. B., Przewodnik dla wyjeżdżających do Brazylii. Краків, Гебетнер і Сп., 1907. Ст. 121, 8°, 2 К. — Yearbook, American, 1910. New York, Appleton, 1911. — Yearbook of Canada, 1910. — Yearbook, The Argentina, 1910.

випадках мусіли б бути заведені обширні статистичні формулярі, треба би узгляднити усі навіть менш важні питання. В таких равах богатість дати цілком не шкодить, бо дає докладніший образ. Для контролю повинно правительство постарати ся о умову з тими державами, до яких удають ся наші емігранти, в справі вини дати і ведення одностайної статистики. Особливо було б се важне для Канади, Аргентини і Бразилії, яких статистика недостаточна. Міністерство заграничних справ повинно видати нове розпоряджене до консулатів в справі річних справоздань, що мали би обіймат: 1) статистику пристаней і країв, 2) звістки про нове еміграційне законодавство і 3) загальні замітки про стан, положення і розвій колоній та про економічні обставини в краю (про ціни, зарібки і т. п.). Належало б далі вести статистику повертаючих емігрантів і сезонних робітників.

В статистиці мали б бути узгляднені: назвище, становище в родині, пол, релігія, вік, державна приналежність, остатнє місце побуту, грамотність, матірня мова, занятє і ціль дороги. Для громадських статистиків прибули б ще дані про напрям дороги (через яку граничну місцевість або пристань), мотиви еміграції, висоту забраної готівки і її жерело (з продажі ґрунту), і про поміч чужих держав або свояків.

Др. Енгліш переймив давню працю Пфлігеля і подає зіставлення статистичні про еміграційний рух в Австро-Угорщині¹⁾ в 1908 і 1909 р., використовуючи справоздання європейських пристанних властей і австро-угорських консулатів.

Число емігрантів уживаючих трієстинської і фіюманської пристани зросло в 1909 році і майже дорівняло станову з 1907 року. Через Австро-Амерікану і Лінію Кунард виємігрувало:

в р.	Австрійців	иших	разом
1905	8·750	5·343	14·093
1906	8·265	9·525	17·790
1907	8·893	12·751	21·644
1908	3·085	5·031	8·116
1909	7·773	8·341	16·114

разом 36·766 40·991 77·757, з того 68·674 через Австро-Амерікану, а 8·083 через Лінію Кунард.

¹⁾ Крім праць Пфлігеля австро-угорську еміграцію обговорювали також Бузек (Das Auswanderungsproblem und die Regelung des Auswanderungswesens in Österreich in Zeitschrift für Volkswirtschaft, 1901, X, стор. 441—511 і 553—595) і Шверель (Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten von Amerika. Mit besonderer Rücksicht auf die österreichisch-ungarische Auswanderung. Ibidem, 1904, XIII, стор. 161—207).

Найбільше переселенців дала Галичина, в 1906 р. 59·1%, 1907 32·7%, 1908 48·5% і 1909 50·2%.

Взагалі виїмігрувало в роках:

	1906	1907	1908	1909
в Галичині	4·888	2·902	1·497	3·907
в Буковині	254	361	218	137
в Австрії	8·265	8·893	3·085	7·773
в Австро-Угорщ.	13·007	16·846	4·948	13·114
в Росії	2·036	2·160	2·451	2·526

З загального числа емігрантів було в роках:

	1906	1907	1908	1909
в Австрії	46·5%	42·1%	39·1%	48·2%
в Угорщині	20·4%	21·2%	22·8%	29·3%
в Заграниці	33·1%	36·7%	37·2%	18·5%

Через трієстинські агенції виправлено залізницею до чужих пристаней 4·305 емігрантів в 1908, а 10·333 в 1909 році, найбільше до французької пристани Навре (1908: 2·655, 1909: 7·173), значно менше до німецьких пристаней (1908: 813, 1909: 2·187), і до Генуї (1908: 723 і 1909: 812).

Найбільший процент австро-угорських переселенців забрали німецькі пристани Гамбург і Бремен, вказуючи в 1909 р. число 86·285! Як сильно зросла австрійська еміграція через німецькі пристани, показує отся таблицка:

Пересічно	В и в а н д р у в а л о					
	ч е р е з		Разом	в процентах		
	Гамбург	Бремен				
	в абсолютних числах					
1891/95	10·159	14·122	24·281	5·1	5·6	5·4
1896/1900	11·821	16·994	28·815	6·0	6·8	6·4
1901/1905	27·341	41·599	68·940	13·8	16·6	15·4
1906/1909	147·295	177·195	324·490	75·0	70·9	72·6
1891/1909	196·616	249·910	446·526	100·0	100·0	100·0

Загалом на 390·249 австрійських емігрантів в р. 1902/05 виїмігрувало через німецькі пристани 68·940 або 17·6%, але в 1906/09 на 449·493 вже 237·375 або 52·6%!

Що до віку, то вказують часи кризи віст числа жінок і дітей. Між емігрантами via Hamburg було Австрійців:

в віці	1908 р.			1909 р.		
	мушин	жінок	разом	мушин	жінок	разом
ниже 15 літ	2'057	2'142	4'199	2'503	2'633	5'136
15—40	7'197	4'882	12'079	20'663	10'643	31'306
понад 40	1'321	662	1'983	3'209	846	4'055
разом	10'575	7'686	18'261	26'375	14'122	40'497

В процентах:

ниже 15 літ	49'0	51'0	100'0	48'7	51'3	100'0
15—40	59'6	40'4	100'0	66'1	33'9	100'0
понад 40	66'7	33'3	100'0	79'1	20'9	100'0
разом	57'9	42'1	100'0	65'1	34'9	100'0

В процентах кожної класи віку:

ниже 15 літ	19'5	27'9	23'0	9'3	18'6	12'7
16—40	68'1	63'5	66'1	78'3	75'4	77'3
понад 40	12'4	8'6	10'9	12'4	6'0	10'0
разом	100'0	100'0	100'0	100'0	100'0	100'0

Заняті австрійських емігрантів via Гамбург представляло ся в цифрах як слідує:

1908

Званє	мушин	% у званю	жінок	% у званю	Разом	% муш.	% жінок
I. Різьництво	7'043	66'6	2'511	32'7	9'554	73'7	26'3
II. Ремесло і промисл	1'548	14'6	699	9'1	2'244	68'9	31'0
III. Торговля і комунік.	806	7'6	123	1'6	929	86'8	13'2
IV. Вільні заводи	159	1'5	44	0'5	203	78'3	21'7
V. Без занятя	27	0'3	1'258	16'4	1'285	2'1	97'9
VI. Незначе	992	9'4	3'051	39'7	4'043	24'5	75'5
Разом	10'575	100'0	7'686	100'0	18'261	100'0	

1909

I. Різьництво	20'085	76'2	3'214	22'8	23'299	86'3	13'7
II. Ремесло і промисл	2'789	10'6	1'355	9'6	4'144	67'3	32'7
III. Торговля і комунік.	1'658	6'3	211	1'5	1'869	88'7	11'3
IV. Вільні заводи	168	0'6	45	0'3	213	78'8	21'2
V. Без занятя	39	0'1	4'184	29'6	4'223	0'9	99'0
VI. Незначе	1'636	6'2	5'113	36'2	6'749	24'3	75'7
Разом	26'375	100'0	14'122	100'0	40'497	100'0	

Ціль подорожі після конзулярних справоздань, що різнять ся трохи від німецьких пристаних:

1908

1909

Сполучені держави	13·559	74·25	35·990	88·88
Бразилія	3·461	18·95	1·763	4·36
Канада	781	4·28	2·021	4·99
Аргентина	235	1·29	499	1·23
Британія	100	0·61	150	0·39
Інші	115	0·62	69	0·25
Разом	18·251	100·0	40·497	100·0

Еміграція via Бремен має загально той самий характер і не виказує важних процентових ріжниць в віці і званю. Лиш що до ціли по-дорожі видно перевагу емігрантів до Сполучених Держав (1908: 90·15%, 1909: 96·47%) і Канади (1908: 5·08%, 1909: 1·50%) при значнім зменшеню числа емігрантів до Бразилії.

Завернено до Австро-Угорщини в 1908 р. 455, а в 1909 р. 986 переселенців. Повернуло

	в р. 1908	1909
через Гамбург	68·453	48·873
через Бремен	60·648	38·065

разом 129 101... 86 938, одначе ті цифри в дійсности значно більші, бо після обчислень консулатів через самий Гамбург вернуло в 1908 р. 97·354 емігрантів. Австро-угорські переселенці повернули 112 окремими потягами: між ними в 1908 р. було з білетами до Львова 129, Тарнова 180, Бродів 151, Тернополя 36, Підволочиск 16, Освенціма 1·120, Кракова 2·767, Чернівців 23 і до Одербергу 26·689 емігрантів.

Між австро-угорськими переселенцями via Антверпен було:

В році	з Галичини	%	з Буковини	%	разом з Австрії
1905	15·977	—	235	—	20 336
1906	17·363	87	1·071	—	22·005
1907	31·231	85	2·394	—	36·721
1908	10·039	77·7	1·604	12·4	12·898
1909	19 926	86·6	1·435	6·2	23·012
Разом	94·536		6·739		114·972

Загально беручи зросла австро-угорська еміграція 1909 р. о 2½ рази в порівнянню з роком 1908: при тім більший приріст проявила Угорщина (з 45·037 на 129·641, або 2·8 разів більше) мимо того, що в 1909 році вийшов новий еміграційний закон. Криза в 1907/8 року,

що зменшила число емігрантів в 1908 р. на 102·723, не лишила дов-
ших наслідків, бо 1909 рік виказує знов високе число 258·213, най-
вище по 1906 і 1907 році.

Після пристаней була еміграція в Австро-Угорщини розділена як
слідуює:

1908

	Трієст	Фіюме	Бреген	Гамбург	Антверпен	Роттердам і Амстердам	Франц. пристані	Італійс. пристані	Разом
Австрія . . .	3·085	126	17·469	18 261	12·408	2·584	2·335	1·418	57 686
Угорщина . .	839	13·734	16·246	6·436	4·384	1·874	333	191	45·037
Разом .	4·924	13·860	33·715	24·697	16·792	4·458	2·668	1·609	102·723

1909

Австрія . . .	7·773	311	45·798	40 497	23 012	6·303	3·844	2·103	129·641
Угорщина . .	5·189	33 609	42·442	26·009	11·388	6·516	3·215	204	128 572
Разом .	12·962	33 920	88·240	66·506	34·400	12·819	7·059	2 307	258·213

В процентах сум вертикальних:

1908

Австрія . . .	62·7	0·9	51·8	73·9	73·9	57·9	87·5	88·1	56·1
Угорщина . .	37·3	99·1	48·2	26·1	26·1	42·1	12·5	11·9	43·9
Разом .	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

1909

Австрія . . .	59·9	0·9	51·9	60·9	66·9	49·2	54·5	91·2	50·2
Угорщина . .	40·1	99·1	48·1	39·1	33·1	50·8	45·5	8·8	49·8
Разом .	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

В процентах сум поземних:

1908

Австрія . . .	5·3	0·2	30·3	31·7	21·5	4·5	4·0	2·5	100·0
Угорщина . .	4·0	30·5	36·1	14·3	9·7	4·2	0·8	0·4	100·0
Разом .	4·8	13·5	32·8	24·0	16·3	4·3	2·6	1·7	100·0

1909

Австрія . . .	6·0	0·2	35·3	31·3	17·8	4·9	3·9	1·6	100·0
Угорщина . .	4·0	26·1	33·0	20·2	8·9	5·0	2·6	0·2	100·0
Разом .	5·0	13·1	34·2	25·8	13·3	5·0	2·7	0·9	100·0

Через які пристані і куди вибирали ся австро-угорські емігранти,
видно з отсего зіставлення:

З тої табелі бачимо докладно зміни, що зайшли що до ціли подорожі. Австро-угорські пристани виказують приріст емігрантів до Сполучених Держав і Бразилії, а упадок числа переселенців до Аргентини. Подібна поява що до Сполучених Держав слідна і в німецьких, голландсько-бельгійських і італійських пристанях (93%, 69·5% і 20·9% в 1909 р. проти 82·4%, 60·6% і 4·0% в 1908 р.).

* * *

Досить різнородний біляне європейської еміграції до Сполучених Держав з більшим углядженням Австро-Угорщини, подає Енгліш в обширній статистичній студії: *Die Lehren der amerikanischen Einwanderungsstatistik*, ілюструючи висновки 5 картографами (загальної і національної еміграції, еміграції після рас і розділу австро-угорських переселенців в Сполучених Державах після народности). Постараюся вибрати з неї найцікавіші зіставлення і результати і доповнити їх своїми комбінаціями та матеріалом других авторів (Шульце, Фелінгера, Лондольда і Шомеруса). Статистичні дані зачерпнені з офіційної американської публікації *Annual reports of the Commissioner General of Immigration*. Роки 1905/6 і 1906/7 обговорені докладніше в моїй попередній огляді.

Найбільший спад еміграції показався в кінцем 1907/8 року і тривав через кілька місяців, так що засягнув і фінансовий рік 1908/9. Через те вийшло число емігрантів за 1908/9 р. трохи менше від числа за 1907/8 р. (751·786 проти 782·870) і дає хибне поняття про інтенсивність еміграційного руху. Докладніший образ дадуть нам зіставлення після календарового року, 410·319 за 1908 і 927·739 за 1909 рік. Австро-угорська еміграція збільшилася від 1908—до 1909 року незначно, бо лише з 168·509 на 170·191 (з 21·5% на 22·6% загального числа усіх емігрантів), а в Австрії навіть зменшилася з 82·983 на 80·853. Загалом однак австро-угорська еміграція зростає рік-річно і виносила в 1879/80—1888/9 6·0%, в 1889/90—1898/99 14·0%, 1899/1900—1908/99 24·3%, а в 1904/5 і 1906/7 навіть 26·9% і 26·3% цілої еміграції. В останніх роках вона випередила усі держави, навіть Італію з 22·6% і творить тепер четвіртину усієї еміграції до Сполучених Держав.

Поміж австро-угорськими емігрантами переважають Славяни, що виказують за роки 1907/8 і 1908/9 54·5% і 61·0%. Цифрові і процентові перемини славянської еміграції в Австро-Угорщини видно буде найліпше з отсей таблицки:

Народність	1906/07		1907/08		1908/09		1901/1909
	числами	%	числами	%	числами	%	числами
Німці	40·497	12·0	25·576	16·4	21·096	12·4	227·828
Чехи	13·363	4·0	9·899	5·9	6·609	3·9	84·869
Поляки	59·719	17·6	26·423	15·7	36·483	21·4	337·672
Українці	23·751	7·0	12·298	7·3	15·468	9·1	113·690
Сербі	7·263	4·0	7·444	4·4	3·623	2·1	30·778
Італійці	1·506	0·4	1·121	0·7	1·151	0·7	15·426
Мадяри	59·593	17·6	23·826	14·1	27·941	16·4	287·962
Хорвати	47·125	13·9	19·782	11·7	19·473	11·4	266·504
Румуни	18·429	5·4	8·791	5·2	7·484	4·4	63·092
Словаки	41·815	12·4	15·979	9·5	22·374	13·2	297·479
Жиди	18·885	6·5	15·293	9·1	8·431	5·0	139·669
Інші	6·561	0·1	97	0·0	53	0·0	22·269
Разом	338·507	100·0	168·519	100·0	170·191	100·0	1,887·238

З порівняння тих чисел видно, що підчас кризи найсильніше реагували Мадяри (—35·767), Поляки (—33·296), Хорвати (—27·343) і Словаки (—25·836) не лише цифрово але й релятивно (—3·5%, —1·9%, —2·2%, —2·9%). Вони проявили взагалі більшу вразливість на економічні події і зачали скорше повертати, ніж менше вразливі Німці (—12·921), Українці (—11·453), Румуни (—9·638), Жиди (—3·582), Чехи (—3·469) і Італійці (—385), що релятивно навіть зискали (Німці +4·4%, Жиди +2·6%, Чехи +1·9%, Українці і Італійці +0·3%).

У відношенню до числа людности перевищує в роках 1902—1905 і 1908—1909 усі раси семітський елемент, і лиш між роками 1905—1907 уступає місце славянському, що дійшов в 1907 році до найвишого до тепер стану (у Поляків в Галичини 59·719, у Українців: 23·751).

Загалом стравила Монархія в користь Сполучених Держав в останніх 9 роках 1,883·362 осіб, то є 4·7‰ свого населення. Обертаючи сю страту на гроші після методи Енгля дістанемо великанську суму 3,766,724·000 К, до якої треба-б ще дочислити 363,341·200 К страти на перевозі і вивезену готівку, що виносила у Українців пересічно за 1901—1904 11·63, а за 1905—1908 12·66 доларів від особи. Емігранти привозять з собою переважно що року більші суми і навіть у найбідніших Українців показує ся +1·03 дол. (у Поляків +1·82, Словаків +2·98, Німців +3·81); виїмок становлять лише Італійці, Жиди і Хорвати. Українці вивезли в р. 1901—1904 372·660, в р. 1905—1908 837·826, а в 1909 р. 170·148 доларів.

З національно-політичного боку важні дані про грамотність, здо-

ровле, користоване в публичних фондів і кримінальність: на них звертає найбільшу увагу американське правительство і тому старася о докладні статистичні викази.

Характеристичний для остатніх років зріст неграмотности серед австро-угорських емігрантів (у Українців з 46·7% в 1908 на 55·5% в 1909 р., то є о 8·8%, у Поляків 4·7%, у Німців 1·7%, а у Жидів навіть 18·6% !): се вказує рівночасно на те, що грамотні верстви волять вже лишати ся в краю, та що емігрують радше менше культурні, але ліпше матеріяльно ситуовані одиниці. Зростає також майже у всіх народностей нахил користати з публичних фондів (у Українців з 0·22 на 0·83), і хвба здоровний стан не погіршаєсь з огляду на остру контролю. Відповідно до тих даних групує автор поодинокі австро-угорські народности і приходить до висновку, що найбільше пожаданими емігрантами з огляду на масток, грамотність і здоровле можуть бути Німці, Чехи, Італійці, Маляри і Словаки, а найменше відповідають згаданим вимогам Жиди і Українці (неграмотність 46·7% і 55·5%, недужих 0·90% і 0·16%, підмог з публичних фондів 0·22% і 0·83%): Хорвати і Поляки стоять по середині. Одначе обчисленя автора не усуди відповідають дійсности, а і самі висновки противорічать числам, наведеним у таблицях. Передовсім між австрійськими Українцями і Поляками фітурують також і їх закордонні земляки, що, як звісно, стоять гірше і що до грамотности і що до засібности. Далі порівнують ся тут прояви, які майже ніде (з виїмком лаше Жидів) не дадут ся підтягнути під один знаменник. Автор зачисляє приміром до пожаданих елементів Німців, хоть вони далеко більше уживають публичних фондів (1·56% і 1·21%) і пересічно менше здорові (0·76% і 0·47%) від Українців, а Українців спихає лише тому між менше вартні елементи, що у них більша неграмотність. Крім того між авторовими критеріями неузгляднено одної з дуже важних, кримінальности, що процвітає саме у „бажаних“ елементів, приміром у Італійців, а сходить до мінімум у Українців.

Автор надто велику вагу приписує грамотности і сходить ся тут з поглядами американських нативістів, яких аргументи збили не лише європейські учені (як Шульце і Каро), але і їх власні земляки. Як би грамотність була альфою і омегою цілого поступу в Америці, то не було-б там взагалі неграмотности між автохтонною людністю. А тимчасом з виказів Шульце виходить сумна правда, що черв неграмотности гризе і американську людність і що характеристично: саме в полудневих Штатах, де емігрантів як найменше. В Сполучених Державах є аж 6,303·836 анальфабетів (або 8%) і аж 18 Штатів з майже самими ав-

тохтонами виказує по більше як 100'000 неграмотних¹⁾. На 76 міль. усеї людности не уміло читати і писати 1,293'171 білих, уроджених за границею, але аж 1'916,434 автохтонних Американців білої раси. І ті неграмотні Американці двигали американську культуру і уважають ся мимо того піонірами, коли тимчасом так само неграмотні емігранти з чужих країв мають бути небажаним елементом?

Коли вже мова про неграмотність, то варта навести кілька дат про число неграмотних поміж емігрантами із висше згаданої розвідки АШульце.

Число усіх анальфабетів-емігрантів в Сполучених Державах виросло в 1905 р. 239 091 на 1,026'499 усіх емігрантів, то є 23'3%. Чисельно найбільше неграмотних у Італійців (100'587), Поляків (36'686), Жидів (23'577) і Словаків (11'984). Як неграмотність розпадає ся між поодинокі народности, видно буде в отсєї таблиці:

Народність	Число емігрантів	Анальфабетів			Процент неграмотности в порівнянню до числа емігрантів
		уміли лиш читати	не уміли ані читати ані писати	разом	
Українці	14'473	139	8'513	8'652	59
Поляки	102'437	3'519	33'167	36'686	36
Румуни	7'818	14	2'194	2'208	29
Москалі	3'746	30	996	1'026	27
Словаки	52'368	430	11'554	11'984	23
Жиди	129'910	807	22'770	23'577	18
Мадяри	46'030	78	4'828	4'906	11
Чехи	11'757	8	147	115	1'3
Усі разом	1,026'499	8'209	230'882	239'091	22

Територіяльно групують ся анальфабети-емігранти головню в Нью-Йорку (318'000) і в прибережних Штатах.

Для близшого пізнання причин еміграції дуже важно знати, хто платить емігрантам дорогу і до кого вони удають ся, вибираючи ся далеко за море. З того боку цікаві зіставлення Annual report і я наведу їх тут в цілости:

¹⁾ Процентово найбільше неграмотних в отсих Штатах: Alaska 36'6, Louisiana 27'6, Hawaii 27'5, South Carolina 25'2, New Mexiko 24'0, Arizona 22'2, Georgia 21'6, Missisipi 22'6, North Carolina 20'4, Virginia 16'8, Tennensee 15'1, Florida 15'9, Arkansas 14'4, Indian Territory (лише!) 13'2, Kentucky 12'2, Newada 10'9, Texas 10'3.

Народність емігрантів	Кошти дороги заплатили							Удали ся до						
	в 1908 р.				в 1909 р.			в 1908 р.				в 1909 р.		
	самі емігр.	їх сво-яки	інші	самі емігр.	їх сво-яки	інші		сво-яків	зна-комих	нікого		сво-яків	зна-комих	нікого
Німці . . .	43-565	28-381	1-092	36-290	21-176	1-068	55-318	13-510	4-370	43-827	10-840	3-867		
Чехи . . .	5-519	4-595	50	3-923	2-891	36	8-524	1-438	202	5-586	1-155	109		
Поляки . .	44-033	23-816	256	56-650	20-330	585	58-022	9-073	1-010	66-621	10-216	723		
Українці .	10-105	2-204	52	13-384	2-386	28	8-865	3-107	389	11-562	4-009	237		
Сербі . . .	3-535	199	13	1-696	190	2	1-960	1-435	342	1-444	382	62		
Італійці .	18-716	5-777	207	19-980	5-008	162	18-970	4-399	1-331	18-141	4-633	2-376		
Маляри . .	17-373	6-841	164	21-903	6-740	61	18-351	5-107	920	21-229	7-151	324		
Хорвати . .	16-921	3-432	119	17-160	2-927	94	12-592	6-874	1-006	12-611	7-034	486		
Румуні . .	8-546	1-051	32	7-101	930	10	4-717	4-008	904	4-473	3-420	148		
Словаки . .	10-921	5-192	57	17-867	4-669	50	13-565	2-349	256	17-633	4-824	129		
Жиди . . .	39-542	63-492	353	22-537	34-702	312	96-510	4-934	1-943	53-973	2-829	749		

В процентах:

Народність	1908			1909			1908			1909		
Німці . . .	59.6	38.9	1.5	62.0	36.2	1.8	75.7	18.3	6.0	74.9	18.5	6.6
Чехи . . .	54.3	45.2	0.5	57.3	42.2	0.5	83.9	14.1	2.0	81.5	16.9	1.6
Поляки . .	64.6	35.0	0.4	73.0	26.2	0.8	85.2	13.3	1.5	85.9	13.2	0.9
Українці .	81.8	17.8	0.4	84.7	15.1	0.2	71.7	25.1	3.2	73.1	25.4	1.5
Сербі . . .	93.7	5.4	0.9	89.8	10.1	0.1	52.3	38.3	9.4	76.5	20.2	3.3
Італійці .	75.8	23.4	0.8	79.5	19.9	0.6	76.8	17.8	5.4	72.1	18.4	9.5
Маляри . .	71.3	28.0	0.6	76.3	23.5	0.2	75.3	20.9	3.8	74.0	24.9	1.1
Хорвати . .	82.6	16.8	0.7	85.0	14.5	0.5	61.5	33.6	4.9	62.5	35.1	2.4
Румуні . .	88.8	10.9	0.3	88.3	11.6	0.1	49.9	41.6	9.4	55.6	42.5	1.9
Словаки . .	67.8	32.2	0.0	79.1	20.7	0.2	83.9	14.5	1.6	78.1	21.3	0.6
Жиди . . .	33.2	61.4	0.4	39.2	60.3	0.5	93.3	4.8	1.9	93.8	4.9	1.3

Із тих виставлень виходить ясно, що родина і знайомі причиняють ся в великій частині до вросту еміграції. Вони платять переселенцям до-рогу і дають їм поміч по приході в новім краю. Чим старша і силь-нійша еміграція, тим частійші випадки помочи з боку родини і знако-мих; так само чим більша різниця в звичаях, культурі і мові між емі-грантами а Американцями, тим скорше осідають емігранти побіч себе в окремих національних колоніях або округах. Півн. американське пра-вительство старає ся виправді перешкодити тому і розселювати емігран-тів рівномірно по уїх просторах Сполучених Держав, одначе се не удає ся мимо заложення окремих інформаційних бюр.

Роки 1908 і 1909 не принесли важійших змін в угрупованю емі-грантів що до заводу. Як і передше найбільше інтелігенції дали Німці (1908: 2.4%, 1909: 2.5%), Італійці (1.1% і 0.5%), Жиди (0.7%, 1.1%) і по частині Чехи (0.8%, 0.8%), найбільше вивчених ремісників і робітників Жиди (35.0, 31.4%), Чехи (24.8%, 22.5%), Німці (17.2%,

15·3%) і Італійці (13·8% і 14·7%), найбільше хліборобів Румуни (72·5%, 59·5%), Сербі (63·6%, 82·3%) і Українці (50·9%, 51·4%), а найбільше зарібників Італійці (30·2%, 60·8%) і Хорвати (30·7%, 38·7%). Найбільше слуг доставляли Українці (17·8%, 13·1%) і Поляки (17·8%, 14·1%), а найбільше незанятих жінок і дітей привели з собою Поляки (43·4%, 46·7%), Німці (43·2%, 41·4%), Маляри (32·1%, 29·6%) і Жиди (45·2%, 21·7%). Українці показують менше-більше те саме процентове відношенє що до числа хліборобів і служби, зріст вільних заводів, вивчених робітників і ремісників та жінок без заняття і вкінці зменшенє числа робітників. Розділ на заняття починає проте у Українців чим раз більше диференціювати ся і поліпшувати ся: небажаний зріст осіб без заняття, то є властиво жінок і дітей, виклика-ний більші економічними хвилями причинами і загальний у емігрантів усіх народностей. З того боку Українці стоять ще дуже добре і займають третє місце з ряду по Сербях (3·9%) і Румунах (10·6%) в 1908 р. (13·5%), а четверте в 1909 році (20·5%) по Сербях (7·0%), Італійцях (10·4%) і Хорватах (17·5%). Се краще видно з долученої таблицки:

¹⁾ Деякі ріжницї що до числа робітників і хліборобів в 1908 і 1909 році пояснюють ся тим, що дуже часто несамотійних хліборобів вчисляє ся до робітників. Можемо одначе і тут прийти до однакових результатів, коли стягнемо разом обі позиції (хліборобів і зарібників). Так припадало на 100 емігрантів хліборобів і зарібників між роками 1905—1909:

Народність	1905	1906	1907	1908	1909
Німці	21·5	21·8	24·3	21·2	26·6
Маляри	61·9	58·0	61·2	46·7	61·8
Поляки	60·3	57·0	62·7	50·6	60·3
Чехи	16·3	15·8	19·8	14·3	16·1
Словаки	63·5	58·5	60·6	49·7	64·0
Українці	70·2	71·5	73·8	65·8	65·1
Хорвати й Словінці	76·8	78·8	76·6	65·6	72·8
Сербі	83·4	83·0	89·9	91·4	84·7
Румуни	87·8	88·1	88·9	82·9	75·7
Італійці	60·6	58·4	58·8	45·4	63·3
Жиди	6·7	6·5	6·7	8·5	23·7
Усі емігранти	41·9	42·3	47·8	36·0	53·7

Народність	Вільні заводи		Заводські робітники		Хліборобські робітники		Зарібники		Служба		Інші заводи		Без заводу		Разом	
	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909
Німці . . .	1 725	1 455	12 594	8 943	10 812	11 092	4 700	4 463	8 469	5 904	3 207	2 418	31 531	24 259	73 038	58 534
Чехи . . .	83	55	2 523	1 541	1 109	923	345	183	1 596	875	98	70	4 410	3 203	10 164	6 850
Польаки . . .	186	66	4 529	2 458	21 514	31 436	12 947	15 314	12 102	10 954	159	109	16 628	17 178	68 105	77 565
Українці . . .	25	14	320	179	6 294	8 120	1 838	2 172	2 202	2 067	18	12	1 664	3 244	12 361	15 808
Сербія . . .	28	2	594	150	11 612	1 997	5 056	55	171	26	68	23	1 169	18 246	2 422	2 422
Італійці . . .	276	83	3 411	2 455	3 756	927	7 449	10 123	2 309	4 65	477	880	7 022	1 725	24 700	16 658
Мадяри . . .	172	55	2 351	933	8 568	14 144	2 814	3 585	2 458	1 415	184	73	7 831	8 499	24 378	28 704
Хорвати . . .	31	11	1 052	481	7 146	6 884	6 278	7 810	2 000	1 404	61	58	3 904	3 553	20 472	20 181
Румуни . . .	28	13	258	96	6 982	4 784	999	1 304	306	126	38	14	1 018	1 704	9 629	8 041
Словани . . .	18	4	607	481	6 757	12 779	1 279	1 908	2 721	1 572	26	19	4 762	5 823	16 170	22 586
Жиди . . .	713	66	36 193	1 914	1 977	39	6 824	1 409	7 463	609	3 495	742	46 722	1 326	103 387	6 105
Разом . . .	3 285	1 824	64 432	19 631	86 527	93 175	50 529	48 326	41 797	25 417	7 871	4 418	126 209	70 663	380 650	263 44

В процентах горизонтальних сум:

Німці . . .	24	25	172	153	148	190	64	76	116	101	44	41	432	414	1000	1000
Чехи . . .	08	08	248	225	109	135	34	27	157	128	10	10	434	467	1000	1000
Польаки . . .	03	01	66	32	316	406	190	198	178	141	03	01	244	222	1000	1000
Українці . . .	02	01	26	11	509	514	149	137	178	131	01	01	135	205	1000	1000
Сербія . . .	02	01	33	62	636	823	277	24	09	11	04	09	39	70	1000	1000
Італійці . . .	11	05	138	147	152	55	302	608	94	28	19	53	284	104	1000	1000
Мадяри . . .	07	02	96	33	352	493	115	125	101	49	08	02	321	296	1000	1000
Хорвати . . .	01	00	51	24	349	341	307	387	98	70	03	03	191	175	1000	1000
Румуни . . .	03	02	27	12	725	595	108	162	32	16	04	01	106	212	1000	1000
Словани . . .	01	00	38	21	418	566	799	84	168	70	02	01	294	258	1000	1000
Жиди . . .	07	11	350	314	19	06	66	231	72	100	34	122	452	217	1000	1000
Разом . . .	09	07	169	75	227	346	133	191	110	97	21	16	331	268	1000	1000

Австро-угорська еміграція концентрує ся у східних промислових і богатих в копальні Штатах New-York, Pennsylvanien, Illinois і Ohio. Одначе в остатніх часах зачинають австро-угорські переселенці посувати ся чим раз більше на захід, де висші платні, дешевше житє і спокійніший побут. Українці тримають ся при тім товариства Поляків і Словаків і удають ся найрадше до Michigan, Nord-Dakota і до інших північних Штатів. Се пояснять нам найліпше отсі віставленя¹⁾.

I. До Сполучених Держав вивандрувало Українців:

До Штату	1990/1—1904/5		1907/8		1908/9		1900/1—1908/9	
	в абсол. числах	%	в абсол. числах	%	в абсол. числах	%	в абсол. числах	%
Pennsylvania .	26·508	56·7	5·229	42·3	6·364	40·3	58·123	50·5
New York . .	8·343	17·9	3·318	26·8	4·085	25·8	24·462	21·2
New Jersey . .	4·974	10·6	1·182	9·6	2·136	13·5	12·698	11·0
Ohio	1·778	3·8	396	3·2	435	2·8	3·832	3·3
Connecticut . .	1·157	2·5	218	1·8	433	2·7	2·999	2·6
Massachusetts .	1·014	2·2	342	2·8	516	3·3	2·789	2·4
Illinois	879	1·9	374	3·0	525	3·3	2·786	2·4
Інші Штати .	2·064	4·4	1·302	10·5	1·314	8·3	7·535	6·6
Разом .	47·117	100·0	12·361	100·0	15·808	100·0	115·224	100·0

Українці переселявали ся саме до Штатів, де гуртувала ся австро-угорська, а з окрема славянська, словацька і польська еміграція. Між роками 1900—1909 було приміром в 3 Штатах, що творили 82·7% усеї української людности в Сполучених Державах, себто в Pennsylvania, New York і New Jersey, 61·2% з Австро-Угорщини, 57·4% Поляків, 73·6% Словаків і 77·2% Жидів.

II. В часі між 1900/1 а 1908/9 було:

¹⁾ До тих віставлень додає Енгліш дві кольоровані таблиці: процентове розділене еміграції австрійської по Штатах Сполучених Держав після національностей (на підставі пересічної з р. 1901—1909) і розділ австро-угорської еміграції 1900—1909 після національностей. Таблиці сі говорять яснійше як самі числа, тільки в другій таблиці не вазначено виразно різниці між Українцями і Поляками.

В Штатах	з Австро- Угорщини	%	Німців	Чехів	Польвів	%	Маґярів	Словенів	%	Хорватів і Словенців	%	Боснійців	%	Інших
Pennsylvania	884-480	24.4	15.1	9.1	200-476	26.9	31.8	155-341	51.8	114-305	42.3	92-354	10.4	22.2
New York	1,063-574	30.4	25.3	17.3	162-308	21.8	19.1	37-934	13.7	21-377	7.9	568-386	63.7	11.4
New Jersey	223-187	6.4	6.1	1.8	64-622	8.7	14.9	27-107	9.1	2-884	1.1	23-775	3.2	2.3
Ohio . . .	247-676	7.1	7.9	11.5	25-783	3.5	16.4	25-313	8.4	22-213	10.4	17-626	2.0	2.5
Connecticut	80-270	2.3	1.5	—	34-304	4.6	3.8	7-739	2.6	—	—	13-718	1.5	—
Massachusetts	133-253	3.8	1.4	—	64-531	8.7	—	1-900	0.6	—	—	54-359	6.1	—
Illinois . .	315-863	9.0	9.7	26.9	95-630	12.8	4.2	21-671	7.2	34-590	12.8	42-663	4.8	12.6
Разом .	2,918-303	83.4	67.0	66.6	647-714	87.0	90.2	277-025	92.4	201-369	74.5	818-381	91.7	71.
Загальна сума емігрантів	3,502-672				745-322			300-108		270-205		892-003		

Після статистики¹⁾ в 1900 року було в Сполучених Державах 491·743 австрійських емігрантів на 10,356·644 іммігрантів взагалі (= 4·8%); в тім 156·991 (31·9%) в Чех, 58·503 (11·9%) Поляків, а 276·249 (56·2%) в інших країв. Австро-угорських емігрантів числила американська урядова статистика 657·896; до них належить додати 1,007·838 горожан австро-угорського походження і 300·000 австрійських Поляків. Від 1900 до 1909 р. збільшило ся те число о що найменше 1,500·000 так, що можна-б прийняти число 3,465·734 іммігрантів в Австро-Угорщини. Найбільший процент емігрантів з Австро-Угорщини був в Штатах Pennsylvanien і Nebraska; найбільше що до числа було австро-угорських емігрантів в Штатах New York (144·620), Pennsylvanien (137·515) і Illinois (76·891). По містах гуртували ся австро-угорські емігранти в більшім числі лише в New York (90·477, 7·1%), Chicago (57·676, 9·8%), Cleveland (18·991, 15·2%), Philadelphia (6·394), St. Louis (5·475), Alleghany (4·760, 15·8%), Newark (6·7%), St. Paul (6·1%), Baltimore (5·6%) і Pittsburg (5%).

Більший інтерес представляють для нас звістки про поворот емігрантів. Кінець 1907 (місяці жовтень-грудень) і початок 1908 року зазначили ся в наслідок економічної кризи сильною еміграцією в Спол. Держав. Американські влади слідили пильно переселенський рух в тім критичнім часі і по раз перший постарали ся о докладну статистику по національностям. До її даних вернуло домів:

	В абсолютних числах	На 100 повертаючих було	В абсолютних числах	На 100 повертаючих було	Процентом (на 100 емігрантів припало повертаючих)	
	1908		1909		1908	1909
Німців . . .	7 058	5·4	4 278	8·6	25·6	20·3
Чехів . . .	1 016	0·8	675	1·4	10·3	10·2
Поляків . . .	28 048	21·5	10 292	20·8	106·1	28·2
Українців . .	3 966	3·0	1 762	3·6	32·2	11·4
Сербів . . .	2 484	1·9	1 081	2·2	33·4	29·7
Італійців . .	302	0·2	259	0·5	26·9	22·5
Мадярів . . .	29 118	22·4	11 026	22·3	122·2	39·5
Хорватів . . .	28 364	21·8	8 686	17·6	143·4	44·6
Румунів . . .	4 294	3·3	928	1·9	48·8	12·4
Словаків . . .	23 426	18·0	8 790	17·8	146·6	39·3
Жилів . . .	1 758	1·4	1 398	2·8	11·5	16·6
Інших . . .	363	0·3	238	0·5	374·2	—
Разом . . .	130 197	100·0	49 413	100·0	77·3	29·0

¹⁾ Гляди цитовану статю Fehlinger'a.

В додатку до своєї праці подає Енгліш деякі звістки про ціну землі, висоту зарібків, нещасливі випадки і банки та товариства.

Зарібки емігрантів з огляду на дешевість продуктів і невибагливість досить великі і виносять 30—35 доларів місячно, з чого можна по оплаті видатків заощадити 12—15 доларів (59—74 К). Особливо високі платні дістають служниці і кухарки, бо 50—60 доларів місячно, а далі фахові ремісники і робітники. Так приміром заробляють теслі і будівничі від 2—3 дол., мулярі 3—4 дол., гірники 2·75—4 дол., кітлярі 3·75 дол., робітники при електричних заведеннях 3·50 дол., палячі по фабриках 1·20—2 дол., дневні зарібники 1·10 (в New Mexico) — 2 (в Colorado), пекарі 2·20 дол., мельники 2·40 дол., столярі 2·15 дол., броварники 2·60 дол., ковалі 2—3 дол., а хлібробескі робітники 0·70—0·80 дол. денно. З огляду на великі зарібки в копальнях, австро-угорські емігранти чим раз частійше удають ся до Штатів, багатих в копальні. Після статистики з 1908 р. було в Штаті Зах. Virginia на 60·484 робітників зайнятих при вуглянім промислі 8·065 з Австро-Угорщини (а в дійсности далеко більше — около 17·000), між ними 1·901 Поляків і 851 Українців (214 в північній і 637 в південній частині).

Як вже згадувало ся висше, жите людське виставлене в Сполучених Державах безнастанно на небезпеку. На залізницях і по копальнях гинуть люди як мухи. В Штаті Pennsylvanien¹⁾ припадає денно 3 убитих і 32 ранених на самі випадки при залізницях. Ще висші цифри показують випадки при роботі в копальнях і фабриках. Так після консулярних справоздань за 1908 р.

в Штатах	на число робітників	згинуло	то є на 1000 роб.
Pennsylvanien	268·220	1·367	5·09
Illinois	60·122	158	2·62
Ohio	42·999	153	3·56
West-Virginien . . .	44·147	324	7·34

Рік 1907/08 виказав для Зах. Вірджинії ще сумніші цифри, бо 599 смертельних випадків або 12·24‰.

Великі нещастя спроваджують на емігрантів також банкрутства веліаких банків, в яких вложені тяжко зароблені гроші переселенців¹⁾:

¹⁾ Так приміром в останніх місяцях, як доносить Діло з 9/10-1911 р., оголосило банкрутство кількох американських банкірів на загальну суму около 10 мільонів ворон, між н. Рованок і Сп. (1 міль.), Андреас Зомани (2½ міль. К), Яков Кляйн (звич мільон), Ізілор Кляйн (425·000 К), М. Корлат (300·000 К), Арпад Гечель (230·000 К), Йоган Беда (225·000 К) і М. Гарбула (200·000 К).

Через те прийняли ся в Америці національні товариства обезпечень, що виплачують підпомоги на випадок смерті, каліцтва і т. д. Найбільші такі товариства мають Поляки: їх Polish National Alliance і Society of the sacred heart of Jesus мають звиш 100 000 членів (60 000+45 000) з більш як пів мільоном приналежних членів родини. Найкраще зорганізовані Словаки в National Slavonic Society і First Catholic Slovak Union в Штаті Pennsylvanien: оба товариства числять по 40 000—45 000 членів. Найбільшим українським товариством числить автор Russian-Greek Cath. Union з 22 000 членів.

Ту саму тему, що Каро і Енгліш, оброблює і Шомерус в статі Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten und ihre Folgen, лише більшу увагу звертає на наслідки чужої еміграції в самих Сполучених Державах. Його висновки і аргументи, особливо в обороні робітників, не різнять ся нічим від висновків і аргументів обох авторів і тому можемо їх помпнути.

Доповненням до статистичних дат Енгліша про 1908 рік в Сполучених Державах може також служити невелика статя Льюїпольда про іміграцію і еміграцію через Нью-Йоркську пристань в 1908 р. Автор констатує, що кінець 1907 і початок 1908 року зазначили ся сильною поворотною еміграцією, що була в першій кварталі о 70% більша від еміграції в попередній році. Загалом виносила:

в третім кварталі 1907	іміграція	227 728,	еміграція	66 104
в четвертій " 1907	"	224 779,	"	112 686
в першій " 1908	"	57 007,	"	83 978
в другій " 1908	"	76 446,	"	91 631

разом іміграція 585 970, еміграція 354 399

Головний контингент імігрантів доставили Італійці, Німці і Жида; емігрантів було найбільше між Італійцями й Поляками. Замітно, що в останніх часах чим раз більше сезонних робітників: аж 82.5% припадає на імігрантів, що в протягу 5 літ повернули до рідного краю.

В I і II кварталі 1908 вивандрувало до Нью-Йорку:

		мушан	жінок	разом	в віці			вище 14 л. не уміли		було вже в Спол. Держ. завернено		в першій кварталі 1907		
					ниже 14 літ	14—44	понад 44	писати афі як тані афі як сати			мушан	жінок	разом	
Українців	I	604	259	863	55	790	18	—	378	57	7	3.747	909	4.656
	II	444	328	772	92	648	32	4	330	69	28	5.699	1.778	7.477
Поляків		1 048	587	1.635	147	1.438	50	4	708	126	35	9.446	2.687	12.133
	I	2.185	1.432	3.617	484	3.042	91	67	1.095	134	48	17.011	4.979	21.990
	II	2.342	2.214	4.556	837	3.526	193	97	1.457	229	29	37.844	13.541	51.385
		4.527	3.646	8.173	1.321	6.568	284	164	2.552	363	77	54.855	18.520	73.375

За час від жовтня 1907 до кінця цвітня 1908 виємігрувало з Нью-Йорку;

		мушин	жінок	разом	в віці			було вже в Сполучених Держ.					виємігрувало в 3 квартали в 1907
					нижче 14 літ	14—44	понад 44	перед 5 літами	5—10	10—15	15—20	понад 20	
Українців	I	1.090	70	1.160	6	1.058	96	1.018	131	6	4	1	561
	II	707	62	769	6	703	60	658	98	8	5	—	—
		1.797	132	1.929	12	1.761	156	1.676	229	14	9	1	561
Поляків	I	13.254	1.537	14.791	284	13.370	777	12.959	1.677	86	57	12	8.474
	II	9.926	1.422	11.348	236	10.366	746	10.081	1.150	70	40	7	—
		23.180	2.959	36.139	520	23.736	1.523	33.040	2.827	156	97	19	8.474

Про Канаду знаємо далеко менше чим про Сполучені Держави, хоть се — як загально говорять — край будучини. До Канади емігрує наша хліборобська людність, щоб там на стало осісти; там найкращі вигляди еміграції з матеріального і національного боку. Тому подам тут декілька статистичних дат, що відносять ся до території, заселеної в значній мірі емігрантами з Австро-Угорщини, а з окрема Українцями.

Людність Канади зростає дуже скоро і піднесла ся з 4,324.810 в 1881 р. на ок. 6,440.000 в 1905 році. Особливож побільшила ся людність в північно-західних провінціях Манітоба, Саскачеван і Альберта, бо за 5 літ подвоїла ся. Провінція

Манітоба мала в 1901 р. 255.211, в 1906 р. 365.688

Саскачеван „ „ „ „ 91.279, „ „ „ 257.763

Альберта „ „ „ „ 73.022, „ „ „ 185.412

а разом було в 1901 р. 419.512¹⁾, в 1906 р. 808.863²⁾ мешканців проти 118.706 в 1881 р.

Головною причиною того зросту є добра, плодотворна земля без нежитків і каміня і легка справність, а від часу збудовання велієниці Canadian Pacific Railway в 1881 р. також ліпша комунікація і легкість збуту збіжа.

Що до походження переважає людність англійсько-американська; 81.43% уродило ся в Англії, англійських колоніях або в Сполучених Державах.

Приріст і походження людности після зіставлень з 1901 і 1906 р. видно найліпше з отсеї таблицки:

¹⁾ В тім 2.8.954 мушин і 190.558 жінок.

²⁾ В тім 466.257 мушин і 342.606 жінок.

	Манітоба	Саскачеван	Альберта	Разом в 1906 р.	В 1901 р. було	Приріст 1901-1906
Брит. Півн. Америка	229-031	164 759	111-138	567 928	328-884	239-044
Велика Британія . . .	61-736	35 518	23-809	122-063	50-440	71-623
Інші брит. колонії . .	626	362	511	1-449	689	810
Заграниця	73-173	92-188	73-669	239 030	89-182	149 848
в тім						
в Австро-Угорщини . .	25-640	21-865	11-041	58-546	24-977	33-569
в Росії	11-730	16 551	5-823	34-104	23 439	10-665
в Сполучених Держав	12-023	35-464	43-251	90-738	20-799	69-939

Враз із збільшенням числом людности зростає число фарм і домашніх звірат:

Було в провінціях	ф а р м		
	1901	1906	приріст
Манітобі	31.812	36-141	4-329
Саскачеван	13-380	55-971	42-591
Альберті	9-433	30-286	20-853
Разом	54-625	122-398	67-773
Коний	340-329	682-919	342-590
Молочних коров . . .	244-216	384-006	139-740
Іншої рогатої худоби	698-409	1,560-592	862-183
Овець	182-616	304-531	121-915
Свипей	200-375	439-048	238-048

Як звичайно в краях, де що йно починає ся колонізація, переважають усюди мушини. Від 1901—1906 р. зросло родин о 108%, мушин о 103%, а жінок лише о 80%. В 1901 р. було процентове відношене між обома полами (жінками і мущинами) як 100 : 120, в 1906 ще гірше, бо як 100 : 136. Це показує цифрово отсе зіставлене:

	Манітоба	Саскачев.	Альберта	1906	1901	Приріст
Нежонатих	232-440	162 935	116-359	501-734	266-477	245-257
Жонатих	124-164	88-875	64-655	277-694	141-875	135-819
Повдовілих	9-029	5-867	4-282	19-178	11-079	8-081
Розведених	55	86	116	257	63	194

Характеристично, що розводів у Канаді дуже мало (1 : 3147); в Сполучених Державах розводи на порядку дневнім (процентове відношене як 1 до 500). Що до віку переважають люди в силі віку: 87% людности стояло в віці нижше 45 літ.

Наслідком опіки з боку правительства еміграція до Канади зростає з кожним роком. Так прибуло в р.:

	1903	1904	1905	1906	1907
з Великої Британії	41·792	50·374	65·359	86·796	120·779
з Європи	37·099	34·785	37·255	44·349	56·652
з Сполуч. Держав	49·473	45·181	43·652	57·919	74·607
Разом	128·364	130·330	146·266	189·064	252·038

Найліпший хліборобський матеріал в Канаді представляють Галичани, себто Українці, які там головню осідають. Це констатує автор¹⁾ (на стор. 518) у згоді з іншими письменниками, що мали нагоду приглядати ся канадійській колонізації. Особливо гарне свідоцтво виставляють нашим переселенцям канадійські еміграційні комісари. „The Galicians“ — каже барон Huysman de Deflal з Rosthern — „settled in this district have shown great adaptability to the conditions of the country and have been very succesful. The village of Rosthern points with pride to its business concerns as an evidence of its prosperity“. Не менше похвально висказує ся і C. W. Sutter з Едмонтон: „The Galicians in this district have made remarkable progress and have become a considerable factor in the producing wealth of Northern Alberta“. В справозданю з Саскачевану згадує ся теж про Галичан дуже прихильно: „The Galicians settlers in this district have progressed to a surprising extent and some of them own two or three quarter sections of land besides their homesteads. The crops of the Galicians are excellent and will yield high, and their live stock is very creditable in point of numbers and quality“²⁾.

Найбільшими похвалами обсилав канадійських Українців проф. Філіпповіч в статі Im Westen Kanadas, основуучи ся не лише на урядових і приватних справозданнях і звітках, але й на власнім довіді. Філіпповіч завітав підчас свого побуту в Північній Америці і до Канади, довідавши ся від одного професора в Торонто, що і там є австрійські емігранти³⁾, і розписує ся широко над колонізаційними прикметами Українців. Його замітки варті того, щоб їх навести в найважніших виїмках.

¹⁾ „Namentlich mit galizischen Bauern ist man in West Canada zufrieden, so dass man noch mehr von ihnen ins Land zu ziehen sucht“.

²⁾ Alex. Wagner, Schutz den Auswanderern. Берлін 1909. Гл. Caro, Auswanderung und Auswanderungspolitik, стр. 85.

³⁾ „Ich hatte von solchen vor meiner Reise nach Amerika nichts gewusst, und ich glaube, diese Unkenntnis war und ist eine sehr verbreitete“ (стр. 487).

Українці творять в західних провінціях Канади значний процент людности: їх числять на 80 000 при загальнім числі людности 400 000: „Und was ihre Anwesenheit so besonders wichtig macht, ist ihre Bereitwilligkeit zu jenen Arbeiten, welche in neuem Lande, das für jedermann offen steht, am schwersten zu versorgen sind, die harte Arbeit des Tagelöhners und die der persönlichen Dienstleistung. Die Ruthenenmädchen sind als häusliche Dienstboten im ganzen Westen gerühmt. Seit er keine Ruthenin mehr im Haushalte habe, sagte mir der Generalagent für Kolonisation in Winnipeg, fehlte es ihnen an persönlichem Komfort. Und die Ruthenenmänner bauen die Eisenbahnen und Strassen. Und wenn sie genug erworben haben, um sich auf einer Heimstätte niederlassen zu können, dann bearbeiten sie den schwierigsten Boden mit einem Fleiss und einer Ausdauer, die ihnen die grösste Hochachtung eintragen. Wir zählen sie zu unseren erfolgreichsten Ansiedlern, schrieb mir der stellvertretende Minister des Innern, und ich habe dieses Urteil aus dem Munde der englischen Beamten, wie unparteiischer Beobachter bestätigt erhalten. Unsere armen, verachteten oder doch geringgeschätzten Ruthenen¹⁾ sind dort zu Ehren gekommen. In der harten und entbehrungsreichen Arbeit des Kolonisten sind ihre Anspruchslosigkeit und physische Ausdauer wertvollē Garantien des Erfolges. Ich habe sie mit Chinesen und Japanern auf den Dielen der Warteräume in den Bahnhöfen übernachteten gesehen, habe die berühmten galizischen Erdhütten im Thal des Saskatschewan wiedergefunden, habe von anderen gehört, die mit ihrer Hände Arbeit Ländereien urbar gemacht haben, die von den sicherlich nicht verwöhnten Isländern als unbrauchbar verlassen worden sind. Aber mit dem Erfolg wächst ihre Persönlichkeit. Dieselben Leute werden schliesslich Herren eines nach unseren Vorstellungen grossen Gutes, dass sie mit Maschinen bewirtschaften, auf dem sie Dutzente von Viehhäuptern ihr Eigen nennen. Sie wer-

¹⁾ Що слова проф. Філіпповіча щиро правдиві, на се вистарчить лише порівняти слова ученого польського статистика і національного економіста Бузєка з 1901 р. Тодішній секретар статистичної комісії, оцінюючи страти, які поносить Галичина, дозволив собі представити українську еміграцію до Америки виском для краю, бо робить місце здатнішому польському елементові і зменшує вплив того вельми цінного матеріялу („die Abwanderung der letzteren [Русинів] schafft dagegen dem tüchtigeren polnischen Elemente im Lande mehr Raum und verringert auf diese Weise den Abfluss dieses wertvolleren Bevölkerungsmaterials“). Das Auswanderungsproblem und die Regelung des Auswanderungswesens in Österreich (Zeitschrift f. Volkswirtschaft; X, 1901, стр. 502).

den kluge Kaufleute und lernen, nicht nur wie ein Tier zu arbeiten, sondern auch wie ein überlegender Unternehmer zu wirtschaften¹⁾. Даліше наводить Філіпповіч офіційні голоси еміграц. бюр і агентів, які хвалять Українців за працьовитість, витривалість, моральність і добре поведене. Українські переселенці причинили ся головно до збудовання залізниць і доріг. Вони — як каже один колонізаційний агент — не беруть ся до легкої або бюрової роботи, не противлять ся і не шкодять нікому, а проявляють велику пильність і культурні потреби. Зарібки обертають ся в них на користь краю так, що довкола їх осель процвітає торгівля, а купці вискакують ся з великою пошаною про їх чесність у веденю інтересів. Учуть ся також пильно по англійськи і піддають ся радо місцевим законам і приписам. Українські колоністи — підносять другий справоздавець — дістали дикий і запущений край, а зробили з нього живу землю своєю працею, невибагливістю і старанністю. Вони теж звісні в управи городини і мають найкращі культури. І соціально розвивають ся Українці живо, приймаючи від сусідів звичай і ідеї, та закладаючи усюди школи, де їх діти бистро і проворно учуть ся.

В подібнім тоні оповідали Філіпповичеві і англійські урядники, німецькі колоністи, журналісти і подорожні. Українці дійшли вже в Канаді до значної заможности, коли могли в 1900 р. вислати 5 мільонів корон до Галичини (після слів Геніка). Автор стрічав їх не лише на фάρмах і при роботі, але навіть по містах, в склепах і торговлях. Від одного такого Українця, що умів по англійськи, довідав ся автор про його доходи: стали платню 4500 К. і 6000 К. побічного доходу за заїзд. Українські колонії в найліпшій стані, доми і господарські будинки як рідко де. „За десять літ — говорив залізничний підприємець Mr. Talders — будуть вже гроші розпознувати!“

Вкінці підчеркує автор товариськість українських колоністів, що тримають ся разом у великих оселях і подає докладніші звістки про видатність землі і збут збіжжя.

Цілковиту незнайомість з Америкою, а з окрема з Сполученими Державами і Канадою констатує др. М. Біл у розвідці *Geographische Beziehungen zwischen Österreich Ungarn und Nordamerika*, і приписує се слушно нашим школам, які трактують Америку дуже побіжно. Молодіж не має часу пізнати обставин нового краю і виходить з гімназії з дуже слабим поглядом на сю частину світа, що в неоднім вже перевисшила Європу. Автор подає проте проєкт реформи науки географії і наводить цікаві паралелі між Австро-

¹⁾ Стор. 489—490.

Угорщиною а Півн. Америкою. І у нас придало ся-б звернути більшу увагу на ті краї, що стали ся вітчизною соток тисяч нашої людності і відповідно поінформувати молодіж про географічні і демографічні обставини Спол. Держав, Канади, Бразилії і Аргентини. По наших читанках належало-б використати і український матеріал про Америку, а місто довгих уступів про Казимира Великого, Собєського і т. и., подати хоть один про стан і розміщенє нашої кольонізації.

На конець ще кілька звісток про еміграцію до полудневої Америки на підставі статі Енгліша.

Еміграція до Бразилії зросла в 1908 р. о 40% і виносила 94-695-душ (в тім 43-592 хліборобів): в 1909 р. зменшила ся на 85-410 (в тім 45-568 хліборобів). По народностям було:

	в 1908 р.	в 1909 р.
Австрійців	5-317	4-008
Угрів	55	—
Росіян	5-781	5-663
Італійців	13-273	13-668
Еспанців	14-862	16-219
Португальців	37-628	30-577

Австрійська еміграція займала в 1908 році п'яте, а в 1909 р. шесте місце і звертала ся головню на полудне. Найсильніше заселювано Парану (в першій половині 1908 р. 4959), Rio Grande do Sul (3-353) і Sao Paulo (2-506), далеко слабше провінції Minas Geraes (1-250), St. Catharina (299) і Rio de Janeiro (287). В провінції Rio de Janeiro, що числить з міським округом около 2,300 000 людности, дуже мало австро-угорських емігрантів, а цілком нема Українців і Польаків. Наші кольоністи концентрують ся головню в Парані.

За 1909 р. маємо по раз перший докладніші дані про іміграцію і еміграцію австроугорських переселенців:

В місяци	Імігрувало			Емігрувало		
	Родин	вільн	Разом	Родин	вільн.	Разом
Січень . . .	67	—	369	—	—	—
Лютий . . .	60	2	352	9	1	46
Марець . . .	59	4	330	3	1	15
Квітень . . .	74	—	409	10	1	56
Май . . .	98	—	532	—	—	—
Червень . . .	39	—	229	—	—	—
Липень . . .	18	1	92	—	—	—
Серпень . . .	20	—	111	—	—	—
Вересень . . .	13	—	64	—	—	—
Жовтень . . .	17	—	87	—	—	—
Листопад . . .	1	1	5	1	—	5
Грудень . . .	16	1	83	—	—	—
Разом	482	9	2-663	23	3	122

Між тими 2663 імігрантами було 2550 приналежних до Галичини; 2389 осіб прибуло з інших країв (найбільше з Німеччини 1.152, Росії 674 і Голандії 482). Паранські емігранти були майже самі Галичани, бо на 122 121 належало до Галичини.

Економічні обставини в Парані сприяють лише хліборобам: при пильності і певнім засобі капіталу можна тут дійти до заможности. Наділи в 25 га платять ся по 550—1.000 мілър., плата хліборобським робітникам вносить 15—3 мілър., зарібникам 3—4 мілър. денно. В останніх роках погіршили ся еміграц. обставини: шаранча і морози знищили засіви і пашу так, що люди воліли шукати зарібків при залізниці. Правительство теж завело емігрантів, бо не додержало приписів еміграційних що до 6-місячного підпомагання. Емігранти дістають виправді зворотні запомоги, але мусять 3 дні робити при дорогах і приймати місто гроший квіти до ліверантів кольонізаційної комісії низше номінальної вартости. Серед старих емігрантів є ще багато таких, що не здобули собі до тепер права власности, хоть живуть 15—20 літ в Парані і дістають гроші з старого краю: за 1908 і 1909 рік виніяли в одній лише фірмі 35.000 корон. В найкращій кольонії Ріо Кляро має мати лиш одна четвертина право власности, в Прудентополіс лиш 537 на 1.700 наділів, а і деінде, з виїмком Люцени, не ліпше.

В Sao Paulo (з 2,900.000 людности) було в 1908 р. 40.225, а в 1909 р. 38.238 емігрантів, в тім 1908 р. 367 Австрійців і 5 Угрів, а в 1909 р. 926 Австрійців і 33 Угрів. Переважали Галичани. Поміж австро-угорськими емігрантами 1908 р. було 146 вільних і 34 родини, 125 анальфабетів, 126 хліборобів і 49 ремісників-торговельників. В 1909 р. було 141 родин і 227 без родини, 687 в віці понад 12 рік, 440 письменних, 519 неграмотних, 374 жонатих, 574 вільних і 11 повдовілих, 692 хліборобів, 66 ремісників, 207 інших заводів і 560, що привандрували на державний кошт. Дуже сильна була в обох роках поворотна еміграція і виносила в 1908 р. 30.750 (між тим 165 Австрійців), в 1909 р. 34.512 (в тім 243 Австрійців): справдішна еміграц. надвишка виносила проте лиш 9.475 і 3.762 душ. Поміж емігруючими Австрійцями пішло по 37 до Північної Америки, а 20 зглядно 65 до Аргентини: угорські емігранти в числі 12 (1908) і 17 (1909) вернули крім одного до рідного краю. Обставини в 1908 р. були і тут дуже невідрадні.

Rio Grande do Sul (з 1,400.000 людности) дістає більше число емігрантів що йно від 1908 року. До 1907 року приходило пересічно по 1.175 людей що року, в 1908 р. зросло се число на 4.117. Між емігрантами було 259 з Австро-Угорщини (231 з Австрії і 18 з Угорщини). Статистика австрійських емігрантів виказує далі 121 мушин і 110

жінок, 133 вільних, 90 жонатих і 6 повдовілих, 90 в віці понад 12 рік, 140 неграмотних, 199 хліборобів і лиш 25, що приїхали власним коштом. 212 прийшло впрост з Європи, 8 з Аргентини, 2 з Уругваю і 9 з інших провінцій Бразилії: усі мали бути католиками.

Про інші провінції і краї полудневої Америки не подає автор звісток. Сподіємося, що появлять ся в кінцевих зошитах за 1911 рік. Було б дуже жалко, якби їх не опублікувало ся і треба було задля цифр і дат удавати ся до архівів.

На тім кінчимо наш і так вже досить довгий огляд, але сподіємося ще раз вернути до тої теми, коли назбирає ся знов відповідне число літератури.

Зенон Кузеля.



Бібліографія

(рецензії і справоздання).

Преісторія, антропология, археология, історія штуки.

Dr. Ilie Gherghel — Zur Frage der Urheimat der Rumänen, Відень, 1910, стор. 63.

До цілого ряду праць в справі все ще не цілком проясненого питання про походження і вітчину Румун прибула ще й розвідка д-ра Гергеля. Автор поклав собі за ціль переконтролювати цілий дотеперішній матеріал і відділити зерно від половини а заразом доказати, що справа румунської правітчини не конче мусить полишити ся без розв'язки, коли приглянути ся ліпше жерелам. Автор сповнює совісно свою задачу і уважає ся в праві прийняти північ за вітчину румунського народу. При тій нагоді критикує сильно дотеперішні висновки Ончула і виказує тут і там цілковито переконуючо їх безосновність. Взагалі розбирає автор пильно дотеперішню літературу, елімінуючи особливо ті погляди, що не видержують критики. Автор дає нам через те більше негативного чим позитивного матеріалу, одначе своїм скептицизмом не заслужив собі цілком на несправедливі рецензії, що появили ся в деяких румунських і німецьких часописах. Правда, автори виірвали ся в кількох місцях (між иншим в перекладі одного французького тексту і в граматичній частині) деякі помилки, одначе вони не такі страшні, щоби задля них наукова критика і полеміка мали переходити в лайку. Особливож дивує подвійний виступ проф. Вайґанда в Literarisches Zentralblatt в обороні кількох закидів, які вповні неслухні і полягають що найменше лише на непорозумінню.

Для нас має брошура Гергеля вартість через доволі часте узгляднюване українського і славянського матеріалу (між иншим про топогра-

фічні назви на Буковині, в Молдавії і в Бесарабії, вплив рущини на румунську мову, румунські впливи у Гуцулів, про термінологію чорних та білих племен, міст і територій).

З. Кузеля.

Charles Diehl — Manuel d' art byzantin, Париж, 1910, ст. XI+837.

Одна з тих рідких книжок, що найдеться як у спеціаліста, так і у любителя, бо служить дійсним підручником по історії візантійської штуки до XIV в. включно. Коли додати, що до багатства змісту, ілюстрацій і бібліографічних даних прилучається легкість, прозорість і ядреність викладу у парі з великою любовію предмета, то нічого дивного, що книжка читається без змучення з великою користю для читача.

Праця ся розділена на чотири книжки: 1) Походження і формування візантійської штуки; 2) Перша золота доба розвою в. ш. (ст. 141); 3) Друга золота доба при Македонянах і Комнених (ст. 365); 4) Останній розвій візант. штуки з полов. XIII-ого до пол. XVI в. (ст. 691). Свої висновки зводить автор в кінцевім резюме до отсих головних точок: Візантійська штука родиться в лоні побідоносного християнства на основах грецької класичної штуки у злучі з малоазійськими первістками. Складається отже на зріст нової штуки і Сирія, і Єгипет, в М. Азії і через неї в Константинополі. От чому нова християнська штука Сходу дістала назву візантійської. В VI-ім в. ся штука дає твір недовстижимої красоти і розмаху — св. Софію у Царгороді. В сій пам'ятнику чудової архітектури візант. штука виявила весь свій естетичний смак і свою декораційну умілість. Використовуючи для декораційних цілей всі звісні собі здобутки творчого людського духа, візант. штука перенесла римські мозаїки на стіни і в купол; розвинула мініатюру і різьбу в слонової кости, та позістала вірна природі і житю, що дало їй можливість розвою. Після побіди над іконоборцями візант. штука переживає між IX і XI-тим віками нову золоту добу, в якій зливаються видимо штука антична і світська та декоративність і виставність Сходу. Плодом сеї доби єсть св. Марко в Венеції, в якій бачимо і його прообраз — св. Софію, та нове багатство декорації — ярку золоту мозаїку, чудову красоту мраморів, та дорогоцінну емаль. Не вірвала ся нова золота доба і з життєвим реалізмом, чому найкращі докази чи то мініатюри рукописів, чи то мозаїки св. Марка і Кахріє-джами. Після XI-ого в. починається петріфікація візант. штуки. Вона дає основу новій західній штуці у італійських примітивіах та переходить у іконописний канон східної церкви. Правда, ся каменіюча штука дає ще киевські мозаїки і фрески, вона наділяє ще полуднево- і східнославянські церкви багатством фресок, але вже без сліду розмаху вольного творчого духа, без того бо-

гацтва творчої уяви, яке характеризувало твори VI-ого і IX—XI-ого віків. Замітний таки глибокий вплив каменіючої візантійської штуки на всій штуці Європи — отже староіталійській, та готичкій; але він тривав тільки до певного часу, поки на його основі не витворило ся нове оригінальне жите творчого артизму. Вияснити і розслідити всі ті первістки візантійської штуки у розвитку західно європейської штуки, а не менше — додамо ми — розслідити всю довголітню тривкість і живучість візантійської штуки у візантійсько-славянських іконописях, мініятурах, орнаменті, різбї — от завдання нинішнього і грядучих поколінь. — Говорячи про славянську штуку дуже не багато, автор все таки звертає увагу як на київську св. Софію, так і на Новгород і Нередиці східно-славянської землі, а на Солунь, Раваницю, Манасію, Граджаницю, Скопле, Студеницю, Поганово — південної Славянщини. На жаль ні автор, ні ніхто взагалі не має ще зібраного матеріалу по історії болгарської і сербської церковної штуки, рахуючи вже сюди і праці Покришкіна про архітектуру сербських церковей і Кондакова про Македонію. Між тим іконописне багатство південного славянства таке давнє і велике, що знайомість з ним дасть візантольоґам ще дуже багато по історії візантійської штуки, а само собою буде свідчити про довговічність її дійсної краси, т. є. естетичної правди.

І. Свенцукій.

Е. Е. Тевяшовъ. — О назначеніи боковыхъ отверстій на втулкахъ бронзовыхъ наконечниковъ скинскихъ стрѣлъ („Журналъ Мин. Народн. Просвѣщенія“, 1910 р., VII, стор. 66—79).

Переглядаючи знані досї гіпотези що-до призначеня загадкових очків на типових для території України наконечниках стріл, автор вводить сї гіпотези до трьох: 1. Бічні очка призначувало було на те, щоб заповнювати їх отрутою. 2. Їх робили, щоб просилювати жилу, якою наконечник примочовувало до стрілища. 3. Призначенем їх було — робити пошвист підчас лету („свистячі“, стогнучі стріли, βάλεα στονβεντα). Жадного з сих доміслів автор не поділяє. На підставі власноручних численних спроб пусканя стріл різних типів і систем, порівнянь з иншими наконечниками і кельтами (що иноді мають такі самі очка) в багатого збору Е. Н. Тевяшова та льогічних висновків — автор приходить до переконання, що бічні очка на отворах бронзових наконечників скинських стріл пророблювано лиш на те, аби при потребі легше було здоїмати наконечник з стрілища або при вломаню стріли — зручніше виняти застряглу деревину з отвору наконечника. Автор ілюструє свою замітку відповідними знімками. Принагідно спростовує твердження проф. Н. І. Веседовського, ніби Скіто-сармати не уживали затровених стріл, на-

водячи на доказ своєї думки цитати з Арістотеля, Теофраста та Овідія. Домисл автора, здається, найбільше імовірний з усіх, досі висловлених; в кождім разі автор подає нову спробу правдоподібного пояснення сього, хоч і не маючого особливого значіння, але ще невьясненого археологічного питання.

О. Назарійс.

Norblin, napisał Zygmunt Batowski (Nauka i sztuka, wyd. Towarz. naucz. szkół wyższych, XIII), Льв., 1911, с. 219.

Жан Петро Норблін, призвищем La Gourdaïne, другорядний французький маляр другої половини XVIII в. (роджений 1745, вмер 1830 р.), відіграв визначну роль в історії польського штуки, взагалі в культурній спадщині Польщі: переїхавши до Польщі в 1774 р., на заклик кн. Адама Чарторийського, він прожив тут повних тридцять літ (до р. 1804) — майже всі часи своєї сили і творчости — і як маляр незвичайно діяльний, рухливий і ріжносторонній, визначився чималим впливом в розвитку польського малярства, а ще більше полишив по собі вдачну пам'ять величезною панорамою сучасного польського життя, яку зіставив в своїх нечисленних образах, ескізах, гравюрах і т. и. Є де що в них інтересне і для нас — типи і костюми козацькі, українські і т. п., а головню імя його стало у нас голосним завдяки його гравюрі „Мазепа“. Особливо в того часу, як пок. Лазаревський (в Київській Старині 1899 р.) проголосив Норблінову гравюру за найбільш певну — а властиво єдино певний портрет гетьмана Мазепи. Сею гравюрою (аквафортою) зайняв ся і др. Батовський в своїй монографії, і задля сих сторін (с. 43—5), присвячених Мазепиному портретови, вважаю потрібним принотувати його книжку на сторінках нашої часописи.

Судячи з слів д-ра Батовського, йому вдало ся вібрати, крім званої досі аквафрти ще п'ять варіантів її, які зазначають етапи в розвою сього твору Норбліна (з них три тільки, на жаль, публікує він в своїй книжці). „На першій плиті, в пізнійших стадіях скороченій майже о половину своєї довгости“, пише він, — „бачимо тільки зариси постати: лице в никлих контурах, під низькою футряною шапкою, очевидно — лице старого Жида з довгою, просто розділеною бородою, з довгим волосем, що вють ся взад голови над плечима, зазначеними так легко, що одежі розпізнати не можна. Вона виступає доперва в дальшій стадії праці, де артист посуває ся з іглою на долину плити. Тут Норблін убирає свою модель в рід жупана, на плечі кидає їй плащ в застіжками, на шию вішає медальон, а при тім заміняє шабасівку на вищу шапку, з верхом, що звисає як на козацьких шапках. На третій стадії — де бачимо постать так прибрану і де артист, задоволений результатом праці, кладе підпись — потім одначе затерту Norblin fec. 1775, — маємо вже фізіоно-

мію витіювану... але останній контур вигляду усталюєть ся доперва на стадії V через нову зміну костюму“. Ся V стадія в головнім майже не різнять ся від звісної, публікованої гравюри, що має підпись : Мазерра aetat. 70. Др. Б. підчеркує, що при змінах костюма фізіономія вістаєть ся майже незмінною від першої стадії до кінця, і в тім бачить доказ, що Норблін мав тут перед собою живу постать, тільки перебирав її в фантастичний костюм — „екзотичного достойника, або — що може скорше Норблін мав на думці — рембрандтівського рабіна“. Шож то була за жива постать, яку мав перед собою Норблін? Др. Батовський приймає звістку подану варшавським критиком Пьонтковским при нагоді норблінівської вистави, що се був „Жид-арендар кн. Чарторийських, популярний в княжих добрах під призвищем Мазепи“. Сю звістку Пьонтковський подав ві слів В. Дмоховского, а той мав се чути від кн. Влад. Чарторийского.

Се, безсумнівно, дуже інтересно; історія Норблінової аквафорти — ті зміни, які вона переходила під його рукою, позбавляють його рисунк всякої авторитетности, котру йому признавав Лазаревський. Але все таки, треба признати, вся ся історія з його „Мазепою“ не стає ясною від того пояснення, яке дає їй др. Батовський. Традиція про Жида Мазепу, як бачимо, не дуже авторитетна, бо опираєть ся на устних переказах з третіх рук. Ідея переробити непоказну фігуру княжого арендаря на якогось „екзотичного достойника“ була б дуже дивною, коли б тут не було якогось посереднього момента — напр. якогось портрета Мазепи-гетьмана, що міг чимсь нагадувати ту модель, яку мав перед собою Норблін, і піддати йому гадку переробити сю модель на портрет гетьмана.

Рембрандтівського рабіна (Букінгемської палати) Норблінів Мазепа в останніх стадіях нагадує дуже мало, по правді таки — не має нічого з ним спільного. Се очевидно якийсь „достойник“ дійсно — вожд, правитель. І коли прийняти, що рисуєчи його, Норблін зовсім ані гадки не мав про Мазепу-гетьмана, а пізнійші аналогічні малюнки (як Делефлієів, опублікований мною в Ілюстров. Історії України) були тільки копіями з Норблінової аквафорти і теж не мали нічого спільного з Мазепою-гетьманом, крім подібного імени, — се робить таку безвихідну заплутанину, з якою дуже тяжко погодити ся. Думаю, що з часом нові нахідки подадуть вихід в неї, і тому не будемо спішити пробувати новими здогадами розв'язувати сю загадку Норблінівського Мазепи.

М. Грушевський.

A. de Mortillet — L'industrie Acheuléenne en Galicie (L'homme préhistorique 1909. Année VII, № 8, ст. 240—242). Переглядаючи окази львівських музеїв автор знайшов між иншим оказ-

з Чистопадів, брідського повіту, що вважає можливим віднести до ашельської епохи і говорять про палеоліт у східній Галичині.

Julius Stowik — Die Slawen, das älteste autochthone Volk Europas. Übersetzt aus dem Russischen vom Autor. I Teil, Турчанський св. Мартин, 1908, ст. 95. Здавалося, що по острій критиці, яка стрінула автохтонські праці Богуславського (в польській і німецькій мові) перестануть вже появляти ся баламутні і фантастичні мрії про походження і розширене Славян. Що не так склалося, як здавалося, про те свідчать нові твори Жуковича і Стовика. „Славяни“ Жуковича дожили за кілька літ кількох видань, а праця Стовика перекладена вже автором на німецьке. Для Стовика, що стоїть далеко нижче від Жуковича, не існує ніякої література, а ціла Європа роїть ся від славянських предків. Очевидно, що головним коником автора стає нещасна фільологія, в якій уміє ся так мистецько обходити, що навіть Французів виводить із славянського *un grand* (= чужий ворог).

Dr. Emil Fischer — Neue Beiträge zur Beantwortung der Herkunftsfrage der Rumänen (Korrespondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte XLI, 1910, стор. 30—32). Новий причинок до численних праць автора на тему Трако-романи + Славяни = Румуни. Автор дає тут передовсім огляд своїх дотеперішних праць і зіставлене виставлених до тепер аргументів на поперте своєї гадки, а далі наводять кілька нових дат на означене трацьких впливів між иншим в обсягу народних звичаїв, ономастики і т. д. Аргументи автора переважно цікаві, лише не всюди доказані.

Prince Wiazemsky — La coloration des cheveux, des yeux et de la peau chez les Serbes de la Serbie. (L'Anthropologie 1909, XX, стор. 353—371). Стаття важна тим, що автор старає ся ствердити вигляд славянського типу що до краски волоса, очий і брів. На його гадку, найчистіший славянський тип саме у Сербів, де переважає темна краска волоса і очий (56%). Він змішав ся з слабшим ясним типом, з ясним волоссям і ясними очима. Загалом найрідше подібують ся темні типи у Росіян, бо тільки 28%.

Dr. Witold Schreiber — Zur Anthropologie der Karaimkinder Galiziens (Archiv für Anthropologie XXXVII, N. F. IX, 1910, стор. 64—74). Автор перевів детальні антропометричні дослідди над дітьми галицьких Караїмів, яких число маліє з кожним роком і виносило після статистики в 1900 року лише 167. З результатів автора виходить, що караїмські діти пригадують більше тип християн-

ських дітей, ніж жидівських: у хлопців було аж 42·1% признак схожих з християнським типом, а лише 26·3%, що пригадували жидівський тип, 31·5% признак признає автор за питомо караїмські. *З. К.*

Theodor Schmit — Die Malereien des bulgarischen Klosters Poganovo. Einige Worht über mittelalterliche bulgarische Kunstdenkmäher (Byzant. Zeitschrift 1908, ст. 121—130).

Докладний опис, без ілюстрацій, етнописи церкви болгарського гірського монастиря св. Івана в Поганово недалеко Цариброду близько сербської границі. Фрески сі походять з 1500 і дальших рр. Розміщене їх, типічно візантійське, відповідає символіці поодиноких частин церкви. З подробиць звертає нашу увагу голова Спаса на хлібі та вітка винограду на столі в зображеню Евхаристії, чого нема в київських мозаїках св. Софії і Михайлівського м-ря. Єсть і оригінальні по рисунку і замислу ікони, як — „Премудрость св. Григорія“ з багатьма особами і добре вданим рухом, або по замислу — „Джерела премудрости св. Івана Златоуста“, та болгарські і сербські святі — Іван Рильський, Йоаким Саранданорський, Симеон і Сава сербські. — Автор відносить сю іконопись до болгарського раннього ренесансу, який характеризують: наклін до природного зображення околиці, вдатий рух осіб без зайвих рухів (жестів), спроба перспективи, чиста і насичена краска. *І. С.*

В. Щ. — Старе українське мистецтво в Галичині („Рада“ 1911, ч. 293). Автор в сій статі хоче, як сам каже „сказати скільки слів про українське мистецтво в Галичині давнішого часу, про взаємні впливи скількох культур, що зустріли ся на ґрунті східної української Галичини, та про той фон, на якому сучасні галицькі художники вишивають свої бліді вялі увори“. *В. Д.*

Mitteilungen der Architektenvereinigung „Wiener Bauhütte“, Відень 1905—1910, томи 27, 28, 22. Жаль, що се гарне видавництво, поминає реґулярно українські пам'ятники, хоть приносить образи з польського, боснійського, чеського і заграничного будівництва. Наші дерев'яні церкви і дзвінниці дають не менше цікавого матеріялу, як дерев'яні доми горішньої і дол. Австрії, Тиролю і Шлезка.

Dyr. Jan Kamiński — Wycieczka do południowo-wschodniej Galicyi (Gazeta Polska 1910, ч. 80). Побіжний опис подорожі до Івана Пустого, Окопів, Кудринців і Скали з історичними згадками. Між иншим згадують ся тут руїни замку в Скалі і робить ся закид оо. Василянам в Кудринцях, що не дбають про заховане історичних пам'яток. Тай инші історичні пам'ятки представляють „obraz zniszczenia“. *З. К.*

Історія політична і культурна.

М. Халанський — Отношеніе былинъ объ Ильѣ Муромцѣ къ сказаніямъ объ Олегѣ Вѣщемъ (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1911, IX ст. 40—62).

Се помертна праця автора — вона служить продовженням його давнѣйших статей: Къ исторіи поэтическихъ сказаній объ Олегѣ Вѣщемъ, *Iljas von Russen und Ija Muromec*. В отсей статі він головню аргументує тези: Олег = Іля, муромський = мурманський (норманський); підстава для сього одначе вістаєть ся хисткою як і в попередніх працях (див. Записки т. LIX); ширше застановляєть ся пок. автор над билінними маршрутами Ілі до Київа, зводячи їх в літописними походами Олега — одначе сї порівняння досить натягнені, як отсе що увільнене дороги від Соловѣя-розбійника відповідає „увільненню Київа Олегом від Аскольда“ (знов фігурує тут оповідання Йоакимівської літописи, де Олег іде на Аскольда „слыша отъ Кіевлянъ жалобы на Осколда и позавидовавъ области его“). Так само дуже поверховні й далекі ті анальоїї, які автор шукає між Гельгі Едди і Ілею, між Ілею і Тетлейфом Тідрек-сагі, ставлячи таким чином отсей ланцюх зрівнянь: Олег = Helgi = Іля = Тетлейф, як ідеали гуманного, людяного лицаря-Нормана — характеристика яка для Олега має знов одиноку підставу в деяких ідеальних рцях Йоакимового оповідання!

За всім тим не можна відмовити дотепности деяким поміченням і порівнянням пок. дослідника, розсипаним в різних місцях його помертної праці — і приходить ся пожалувати, що передчасна смерть так безжалісно перервала нитку його робіт! М. Грушевський.

Teofil Emil Modelski — Czy Polacy walczyli na Sy-cylii w 1025 r.? (*Przegląd historyczny* 1911 р., т. XIII, стор. 257—267).

В неаполітанській хроніці Люпуса Протоспата 860—1102 pp. (*Lupi Protospatae Rerum in regno neapolitano gestarum...*) стрічаємо під 1027 р. таку записку: „1027. Despotus Nicus in Italiam descendit cum ingentibus copiis Russorum, Wandalorum, Turcorum, Bulgarorum, Brunchorum, Polonorum, Macedonum aliarumque nationum, ad Siciliam capiendam“. Ся звістка про участь Русів і Поляків в сицилійській війні звернула вже давно увагу словянських дослідників; Русів вважали одні Варягами, инші Русею, про польськість „Поляків“ згадувано з сумнівами. Автор розвідки розглядає ближше ту записку. Вона не заховала ся в старім текстї, тільки в виданю Ант. Карачіолі в 1626 р. і в деяких пізнѣйших виданнях, — і вповні не можна давати їй віри.

Коли розглянути сю записку в інших версіях (нпр. барських анналах), показуєть ся, що там нема звістки про Поляків, але в вичисленю народів замість „Poloni“ стоять „Vlachi“. П. Модельський доказує, що маємо і тут і там з тим самим жерелом, тільки в двох версіях. Версію „Vlachi“ треба вважати старшою; „Poloni“ з'явили ся пізнійше, — мабуть котрийсь компілятор чи видавець „Vlachi“ зрозумів як „Lachi“, і заступив сю назву через „Poloni“. — Автор дав огляд рукописей і видань, де знаходиться ся отся звістка, се мати-ме значінє і для освітленя участи тих „Русів“, що згадують разом з Волехами в поході на Сицилію.

І. Крип'якевич.

Ф. Лабенскій — Русскія церкви и братства на предградіяхъ львовскихъ. Матеріали по исторіи города Львова. (Оттискъ изъ „Вѣстника Народнаго Дома“), Львів, 1911, ст. 37.

Розвідка дає в першій частині пильно зложений реєстр львівських церков на передмістях з замітками про значінє передмість в житю Львова; звістки відносять ся переважно до XV і XVI в., бо дальше матеріал стає дуже скуний. В порівнаню з моїм реєстриком парохій до до середини XVI в. в книжці „Львівська Русь в першій пол. XVI в.“ автор дає небогато нового; піднести треба важну замітку о. Лабенского, що церков Покрови, згадана вже 1539 р. як крилошанська — се церква не львівська, але в підльвівськїм селі Голоську (ст. 11). З пізнійших часів інтересні дані про „юридички“ при церквах св. Миколи і Юра. Для повноти звісток треба додати, що автор не завважив імен львівських парохів з 1583 р., підчас відомої нагінки арх. Соліковського на руські церкви у Львові; згадують ся тоді попи Сава і Іван в св. Юрі, Гавриїл в ц. Благовіщення, Яков в ц. Миколая, і Семен в ц. Богоявлення (Акты Зап. Россіи т. III, ч. 140).

Друга частина присвячена історії передміських братств. Перечислено такі братські устави: благовіщенського братства з 1542 р., миколайівського 1544 р., фєдорівського 1589 р., богоявленського 1591 і 1602 р. і п'ятицького 1665 р. З неуваги мабуть подає автор давню хибну дату про початок мієького братства 1439 р. замість 1469 р., як вказують новійші дослідники.

Розділ про брацтва на передмістях дуже цінний, бо оснований на невикористанім дотепер рукописнім матеріалі. Сі братства проявляли живу культурну діяльність, про яку дотепер знали ми дуже небогато. Так нпр. були на передмістях аж три руські шпиталі: при ц. Богоявлення, Благовіщення і Миколи. Близші звістки маємо про богоявленський шпиталь: складав ся він з шпитального дому, копірок, стайні чи хліва і мав власну кєрницю, та огород обведений парканом. Удержував ся

шпиталь в малій торгівлі полотном, подушками, кожухами, а також — домовинами.

Ще більш інтересні звістки про передміські руські школи. Дотепер маємо докладніші дані про три школи: богоявленську, згадану ще 1546 р., а потім 1607—1645 р., благовіщенську 1667—1742 р., фєдорівську 1665—1689 р.; крім сього є ще короткі згадки з XVII в. про школи св. Пятниць, св. Миколи, Воскресєня і „на Тарнавці“, та про інші (на жаль не вчислені ближше автором), так що разом було на передмістях 11 руських шкіл! Про сї школи зібрано всякі характеристичні подробиці.

Кінець розвідки розглядає економічний стан брацтв, їх відносини між собою, до Ставропігії і духовенства. Дуже бажано булоб, щоби автор скорше опублікував матеріали, якими користував ся в своїй роботі.

На кінець мала замітка про домо: автор мав нагоду познакомити ся з деякими львівськими матеріалами, зібраними мною, і цитує їх суцільно — за се йому подяка; але чому збірка цитована все під польським заголовком „Akta zebrane przez K. w Archiwum miejskiem lwowskiem“ ?!

I. Крип'якевич.

Wołyńskiak — Bazylianie w Owrucczu (Przewodnik naukowy i literacki. 1910 р. ст. 929—940, 1010—1029; 1911 р. ст. 63—70, 146—165, 269—278, 366—374, 445—454).

Василіянський монастир в Овручі згадуєть ся вперше з початком XVI в., але його початки сягають давніших часів; маєности монастиря зростали від XVI в. і дійшли до кільканадцятьох сіл, не числячи менших посіlostей. Автор дає докладний перегляд того майна, дальше описує церкву і монастирські будинки, звінци доходить до огляду монастирської старшини. З важійших осіб треба згадати Авраама Мишку Варковського, овруцького старосту, що держав монастир і 1598 р. заявив ся за унією; пізнійше, 1630 р., дістав монастир митр. Рутський, але певдові відібрали його православні; з православних ігуменів визначнійші Макарій Токаревський, признаний святам, Теофан Креховецький, сучасник Хмельниччини і прихильник Польщі і ин. Унію прийняв монастир 1695 р. і удержав ся при ній до 1830 рр. — Найціннійше, що подає автор з життя Овруча, се розділи про овруцькі школи. Описано тут початки і розвиток єзуїтської колегії 1686—1774 рр., а потім василіянські школи.

Овруцькі школи передала Василянам Едукаційна Комісія по знесенню Єзуїтів, заходами Василянина Йосифа Охоцького 1783 р.; школа існувала до 1831 р. Префектами школи були отці Василяне: 1786 р.

Панталеймон Малишкевич, 1789 р. Климентій Весоловський, 1798 р. Маркил Маауркевич, 1803 р. Августин Пшибильський, 1806—1809 р. Александер Сіпінський, 1809—1815 р. Атаназій Жолковський, 1815—1817 р. Константи́й Бражевський, 1817—1820 р. Ювеналіс Долголуський, 1821—1824 р. Андрій Александрович, 1824—1826 р. Ігнатій Башнянський, 1827—1831 р. Гервазій Ціхоцький. Автор збирав біографічні дані про кожного з професорів; початкову освіту вони побирали звичайно в василиянських школах, але деякі кінчили й університет у Вільні або в Кракові; Башнянський мав навіть ступінь доктора філософії за розправу „О ciepłiku i jego fenomenach z dołączeniem uwag o skutkach elektrochemicznych“ (1825 р.). Василиянські професори рідко задержували ся довше в однім місці, власти перекидали їх з місця на місце по цілій Україні.

Овруцька школа мала тільки три класи; в одну класу стягали по дві класи звичайної колегії, так I кл. обіймала інфіму і граматику, II кл. синтаксу і піїтику, III кл. реторику і філософію. Учеників було в школі звичайно 150—200, найнижше число 117, найвише 278. В 1784—92 рр. була в школі студентська еодаліція, якою кермував професор реторики.

В розвідці вібрано багато жерельного матеріалу і завдяки тому заслугоє робота на близшу увагу.

І. Крип'якевич.

Проф. Д. И. Багал'їй — Очерки изъ русской исторіи. Т. I. Статьи по исторіи просвѣщенія, Харків, 1911, ст. III+624.

В сїм, першім томі заповідженого збірника статей, зібрав проф. Багал'їй коло 40 статей і дрібних заміток, що так чи инакше звязані між собою спільністю теми: всі бо вони за парою винятків трактують про справи освітні, або з освітою злучені. Збірник проф. Багал'їя для нас тим інтересній, що теми всіх статей його взяті в місцевої історії, в історії Слобідської України, а що не одна з сих статей друкowana була свого часу в мало доступних виданнях (в роді „Харк. Губ. Вѣд.“), то збірне їх видання для нас тим більше інтересне. Не всі статі в рівній мірі цікаві і важні, деякі з них не більше, як дрібні газетні замітки, або рецензії, принагідні промови і таке инше. Для науки вони майже нічого не дають і передруковувати їх ледви чи була потреба (нпр. „Памяти А. Потебни“, „Рѣчь при открытіи харьковскаго Народнаго Дома“, „Привѣтствіе Саратовскому Университету“, „Разборъ медальныхъ сочиненій о В. Каразинѣ“, „Журнальная историческая литература“ і таке инше). Але переважна більшість нарисів варта нашої уваги. В них автор знайомить нас головню з історією харківського університету („Характеристика просвѣтительной дѣятельности Харьковского университета

в первое десятилѣтіе его существованіе", ст. 129—154, „Изъ жизни Харьк. Унив. в началѣ XIX вѣка", ст. 398—418, „Харьк. Университетъ в 30 годах текущаго столѣтія", ст. 419—424, в приводу „Литературнаго наслѣдія" Косогомарова), оповідає про цілий ряд професорів (першого ректора Ів. Рижського, проф. Т. Осиповського, Пакі де Совіні, Г. Успенського, Е. Філомафитського, П. Гулака), про „Удаленіе проф. Шада из Харьк. Унив.", (ст. 155—301) і т. и. Відмітим тут ще статі про В. Каразіна („Просвѣтителная дѣятельность Вас. Наз. Каразіна", ст. 81—111, „Научная критика, памфлеты или пасквили", ст. 584—599). Всі статі, які дотикають університету, використав автор в своїй двотомній „Історії Харк. Унів.". Безпосередній інтерес мають для нас три статі: „Гр. С. Сковорода" (ст. 1—17), „П. П. Гулак-Артемовскій" (359—395) і „Историческія повѣсти и статьи Гр. О. Квитки" (454—478). Перша з них друкувала ся в Збірнику Харк. іст. філ. Общества, а решта в „Київській Старині", отже знані і доступні нашим читачам. Передруковані вони тут без змін. Автор передрукував навіть при кінці статі про Гулака-Артемовського „Неизданныя сочиненія" останнього, хоч ледви чи було се потрібно робить у сьм збірнику. Від часу написання статі — 1897 р. твори сї вже двічі видавали ся. В примітці до статі про Квітку варто би було згадати про новішу бібліографію творів Квітки, зладжену д. Баженовим.

Не відзначаючись особливими прикметами (всі вони написані досить примітивно), статі I-го тому ціллі головню фактичним матеріалом, зібраним в них. В 2 і 3 томах задумує автор („як що дозволять обставини") дати статі по історії Гетьманщини та Слобожанщини, в 4 і 5 з нашої старинної й новішої історії, а також статі по археографії і археології. Треба сподівати ся, що ніщо не стане на перешкодї появі і сих дальших томів.

В. Дорошенко.

L. Niederle, professor česke university. Slovánské starožitnosti. Oddíl kulturní. Život starých Slovanů, základy kulturních starožitností slovanských. Dílu I, svazek 1, Praha 1911, st. 389, 8°. Територія: фізичні прикмети слов'янської території, рослинність і фауна; побут фізичний, уродини, весілля, культура тіла, їжа, хвороби і смерть, похоронні обряди.

П. Г. Клепатскій — Очерки по исторіи Киевской земли. Томъ I. Литовскій періодъ, Одеса, 1912, ст. XLIII+599. Огляд зверхньої історії Київської землі в литовську добу, її організації, перегляд поодиноких повітів і волостей, їх території і осад, вкінці загальні виводи про колонізацію, економіку і суспільні верстви.

Архивъ юго-западной Россіи, издаваемый комиссіей для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ. Часть восьмая. Томъ VI. Акты о землевладѣніи въ Юго-западной Россіи XV—XVIII вв. Київ, 1911, ст. 435+48+XXIV. Збірка документів головно волинських з 1550—70 pp., 143 ММ. На вступі розвідка про заставне володінє на литовській Україні в XVI віці (без імени редактора і автора — проф. Владимирского-Буданова, див. одначе низше згаданий Сборникъ ст. 30).

Сборникъ статей и матеріаловъ по исторіи Юго-западной Россіи, издаваемый комиссіей для разбора древнихъ актовъ состоящей при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ, Выпускъ I-й, Київ, 1911, ст. 24+120+171+37. Нове видавництво кївської археографічної комісії призначене для поменших статей і збірок матеріалу. Перший випуск містить розвідки проф. Владимирского-Буданова „Формы крестьянскаго землевладѣнія в Западной Россіи XVI вѣка“, А. Стороженка „Іосифъ Верещинскій, бискупъ кїевскій (1540—1598)“ з додатком писань Верещинського: Droga Rewna 1590, Excitarcz 1592, Pobudka 1594, збірку матеріалів з часів Хмельниччини І. Каманїна, і справозданє з ревізії скарбниці кївського Михайлівського монастиря 1683 року, вкінці короткий огляд діяльности комісії за весь час її істнованя.

И. М. Каманинъ — Документы эпохи Богдана Хмельницкаго 1656 и 1657 гг., извлеченные изъ Главнаго Московскаго Архива Министерства иностранныхъ дѣлъ. Київ, 1911, ст. 25—120. Відбитка з вище згаданого збірника, містить крім московських реляцій польські, українські і шведські документи пересилані московському правительству; по характеристиці самого видавця — другорядного значіння.

Tadeusz Korzon — Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Томи I—III. Краків 1912, ст. VII+387+532+456. Перший том доводить огляд військової організації і історії воєн до кінця Ягайлової династії. Том другий і перша половина третього доводять сей огляд до кінця Польщі (1794). В другій половині третього тому статя Б. Гембаржевського Uzbrojenie i rodzaje broni по століттям, і йогож про польські війська XIX віку. 42 ілюстрації. М. Г.

Dr. A. Warschauer — Mittheilungen aus der Handschriftensammlung des Britischen Museums zu London, vornehmlich zur polnischen Geschichte. (Mittheilungen der k. Preussischen Archivverwaltung. Лиськ, 1909. Т. XIII.)

По коротких звітках про британський музей (British Museum), про його урядженє, рукописи і спосіб їх переховування та каталоговізування, подає автор огляд річевого каталогу тамошних рукописий з означенєм тих томів, в яких стрічають ся звістки про Польщу і Поляків. В другій частині вичислює і обговорює автор матеріали, дотикаючі Польщі від 15 столітя до тепер. Подибують ся тут матеріали до часів панованя Жигимонта I, Жигимонта Августа, Генриха Валуєвія, Стефана Баторія, Жигимонта III, Володислава IV, Яна Казимира, Михайла Вишневецкого, Собеского, Лешиньского і обох Августів. Між иншим переховує ся там в англійським перекладі справозданє голяндського резидента в Варшаві з 1/11 червня червня 1661 (Add. 4159, K. 38), в яким згадує ся про і козаків. В британським музею зібрані також колектанєї W. Сохе, що знавий як подорожник по Польщі і Росії. До праці доданий показчик імен власних і хропольотичний списе документів. *З. К.*

Adam Chmiel — Źródła do historyi sztuki i cywilizacyi w Polsce. Tom I (Wydawnictwo komisji do badania historyi sztuki w Polsce Akademii Umiejętności), Краків, 1911, ст. IV+376. Містить рахунки королівського польського двора з pp. 1544—9 і 1552—1567, вкінці додані деякі поясненя (personalia ст. 305—316) і показчики. *М. Г.*

Ks J. Sygański T. J. — Skarga i Batory (Przegląd powszechny 1912, том 113, ст. 149—156). Z nieznaných listów Skargi (ibid. ст. 157—161). Ці статейки поміщені в книжці Przeglądu призначеній памяти Скарґи, се виїмки з нових видань про славного Гауїта: монографії Сигањского про Скарґу і йогож виданя кореспонденції. Ці виданя безперечно принесуть нам багато інтересного матеріалу і про них мати мемо нагоду скавати ширше в Записках; тут потуємо статі в бібліографічного обовязку. В сїм же томі Przeglądu є три портрети Скарґи. *Кр—ч.*

К. И. — „Молебныя пѣнія о умирении св. церкви и о соединении православной вѣры. („Христіанское Чтеніе“ 1910, декабрь, ст. 1544—1548). Невеличка бібліографічна замітка, яка вияснює змісл чинопослїдуваня „о умирении св. церкви“, надрукованого в Москві коло 1667 р.; автор вказує, що те чинопослїдуванє взято з Требника митр. Петра Могилы. *Ю. С.*

Б. Нольде — Автономія України з історичного погляду. „Діло“ 1911, чч. 256—267 і окремо: Львів 1912, ст. (6)+53. Се переклад того розділу цїнної праці проф. барона Нольде „Очерки русского государственнаго права“, в якій подає він огляд історії прав-

державних відносин між Україною й Московщиною від переяславської умови до скасування української автономії. Переклад владив д. М. Залізняка. В. Д.

Очеркъ исторіи Переяславско-Бориспольской епархіи (1733—1785 гг.) въ связи съ общимъ ходомъ малоросійской жизни того времени. Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія Владиміра Пархоменко, изд. второе, переработанное, съ приложеніемъ новыхъ матеріаловъ, Полтава 1910, ст. V+182+XXXIII. По короткихъ загальнихъ замітках про політичні і церковні відносини лівобічної України і організацію переяславської епархії, огляд діяльності поодиноких переяславських владик, замітки про епархіальну управу і церковне жите, про переяславську семинарію, в додатку кілька (12) документів.

Я. П. Новицкій — Описание границъ и городовъ бывшей Азовской губерніи (Лѣвобережная часть нынѣшней Екатеринославской) (1775—1783). Архивные источники. Александровскъ, 1910, ст. 38. «Описание границъ Азовской губерніи», «Описание городовъ Азовской губерніи» друковані уже в „Лѣтописи Екатеринославской архивной коммисіи“, видані в друге з огляду на помилки першого виданя. М. Г.

Tadeusz Zubrzycki — Rzeź w Horożanie. (Obrazek z czasów rabacyi. Gazeta Polska. Чернівці 1910, ч. 74). Представленє різні в Горожані коло Дрогобича 21 лютого 1846.

М. Возняк — Перша українська читальня у Галичині, „Письмо з Просьвіги“ 1911, ч. 6—8, ст. 202—207. Про колонійську читальню, zalożenu 1848 p.

Scierile lui N. Jorga. (Junimea literatură 1911, VIII, ст. 146—154). Бібліографія творів проф. Йорґи, якого деякі праці дотикають також польської та української історії. З. К.

Література.

Byzantinische Legenden. Deutsch von Hans Lietzmann, Gna, 1911, Verlegt bei Eugen Diederichs, ст. 4+100+4.

Отсе гарне виданє являєть ся пробою популяризації грецьких христіансько-церковних легенд для ширшої німецької публіки. Перекладач не зовсімъ відповідно назвав ті легенди византійськими, бо більша часть поміщених у його книжці оповідань походить із Сирії та Малої Азії. Зміст книжки складаєть ся з двох самостійнихъ частий. До першої части можна зачислити три довші легенди, а власне: Св. Даниїл Стовпник (ст.

1—52), св. Мартиніян (ст. 53—62) і св. Симеон Юродивий Христа ради (ст. 63—81). Друга, далеко менша часть, обіймає збірку 21 коротких оповідань із життя аскетів, які перекладач обняв спільним титулом „Blumen von der geistlichen Wiese“ (Цвіти з духовного луга), і яких оригінали містять ся в збірці Йоана Мосха „Ліжонар“. Поміщене на ст. 100—1 коротеньке посліслово перекладача орієнтує читача про жерела, з яких узяті ті оповідання, але не дає ніякого поняття про плян його вибору і мету його публікації. Кому в сучасній Німеччині може бути цікаве пр. життя Данила Стовпника, написане досить кучерявим византийським стилем, повне дуже банальних чудес і перетикане історичними фактами, які для дійсної історії не мають майже ніякого значіння? Цікаве воно хіба тим, що його грецький текст доси не був опублікований і д. Ліцман потрудив ся перекласти сей твір із рукопису. Треба завважити, що грецький текст був давно перекладений на церковно-славянську мову. Переклад у своїм послісловію очевидно перецінює вартість сего оповідання, називаючи його взірцем історіографії майже свобідної від усяких байок і дуже цінної з культурно-історичного погляду. На мою думку, яка зрештою висловлена вже була не раз західно-європейськими вченими (пор. Theodor Nöldeke, *Orientalische Skizzen*, Berlin 1892, ст. 221 і д.) стовпництво, а тим більше юродство Христа ради треба вважати хоробливими вискоками християнської аскези і збоченнями з тої дороги, якою християнство в своїм розвитку ішло від реакції проти культури старинного світа до присвоєння деяких цінних здобутків тої культури ширшому загалови людськості.

Для характеристики культурно-історичного значіння стовпництва досить буде навести опис тіла помершого св. Данила, як воно виглядало враз по його смерті. Читаємо (ор. cit. ст. 50) ось що: „Коли його положено (бо вмер у сидячій стані, підкуливши коліна під груди), то тіло було зовсім незіпсоване, тільки ноги зовсім виснажені гнилизною і відені хробаками. Його величезне волосє збило ся в 12 ковтунів, із яких кождий мав 4 лікті довжини, і так само збила ся його борода в 2 ковтуни, кождий на 3 лікті довжини“.

Не можна згодити ся з д. Ліцманом, коли він у своїм послісловію називає оповідане про св. Мартиніяна „чистою новелею“. Се досить нестравне оповідане про пустинника, який весь вік утікає від зносин із людьми і особливо з жіноцтвом, а коли одна жінка підозреної кондуїти набиваєть ся йому в його келії, він перемагаючи покусу свого тіла недалеко своєї келії розпалює огонь і стає в нього босими ногами, поки ті ноги не обгоріли так, що він опісля 7 місяців лежав недужий. Аби уйти дальших подібних покус, він при помочи корабельника перепливає на пусту скелю серед моря, та коли й там наслідком розбитя корабля

дістаєть ся одинока вратована ним від смерти дівчина, він покидає її на тім острові, сам перепливає море і вертає на сушу з тою постановою мандрувати ненастанно від міста до міста і не оселявати ся ніде. Се без сумніву зразок незвичайного аскетизму, який ми схарактеризували би як безплідне і без заслуги змарноване житє, але новелістичного крім епізода з ледачою жінчиною нема в нім нічо. Ще нестравнішим з естетичного погляду можна назвати житє Симеона юродивого Христа ради. З літературного боку се житє являєть ся збіркою гумористично-сатиричних анекдот, належних до типу старонімецького Till Eulenspiegel-a, з неминучими в старохристиянській легенді додатками божеського та ангельського вмішування в події иноді зовсім безглузді.

Із групи дрібних оповідань на особливу увагу заслуговує оповіданє „Der bekehrte Säulenheliger“ (ст. 86—7), в яким оповідаєть ся про наверненє стовпника патріархом Єфремом Антіохійським (527—545) від єресї монофізитів на праву віру. Стовпник на намови патріарха відступити від своєї єресї подає йому ось який проєкт: „Запалім огонь, отче патріархо, і вийдїм у нього я й ти, а хто з нас вийде неушкоджений, на того віру згодимо ся оба“. Він думав сим настрашити патріарха, але сей велів напосити дров, запалити їх і віззав стовпника, аби зліз і разом із ним вступив у огонь. Стовпник перелякав ся і не хотїв злізти, а на се патріарх помоливши ся зняв свій епітрахиль і положив його в огонь. Огонь горів три години, а коли все дерево згоріло, епітрахиль знайшли зовсім неушкоджений. Тодї стовпник прокляв свою єресь і навернув ся на праву віру. Маємо тут старшу паралелю до оповіданя біографа імп. Василя про пригоду грецького єпископа на Русі (пор. М. Грушевський, Історія України-Руси, т. I, ст. 360), а також корсунської легенди про св. Капітона (пор. Ів. Франко, Святий Климент у Корсуні, окремої відбитки, ст. 150 і 157).

З фольклорного боку цікаве оповіданє про монаха в пеклі (ст. 88), в яким один аскет упоминає свого ученика, аби не віддавав ся воцсутю, бо инакше по смерти буде горіти в пеклі. Ученик не слухав його упімнень і вмер незабаром. По його смерти аскет у сні побачив його справді в пеклі стоячого в огні по шию. „Чиж я не впоминав тебе і не віщував тобі сю кару?“ — сказав аскет до грішника. На се монах відповів йому: „Отче, дякую Богу, що принаймні моя голова свобідна від муки, а завдяки твоїм молитвам мені дано стояти на голові єпископа“. Цікаву паралелю до сього оповіданя чув я в Нагуєвичах. „Селянин по смерті стрічає свого священника в пеклі. „Єгомость, а ви що тут робите?“ — запитав він. „Мовчи, дурню!“ — відповів піп — „Я тут на біскуповій голові стою“.

Іван Франко.

Р. Ф. Брандт, проф. — Лекції по славянорусской палеографіи, читання в Московскомъ Археологическомъ Институтѣ в 1908, 1909 и 1910 гг. М.—ва 1910, 70 ст. + XII табл.

Се очевидно дуже скорочений конспект, тільки для слухачів даого професора, без живих лекцій котрого — ілюстрованих, певно, рядом графем на таблиці — він мало повчаючий. По сій книжці палеографії годі навчитись, хоч по курсам палеографії проф. Карского (Варшава 1901) і Соболевского (СПб. 1908) з нею можна дуже основно познайомити ся. Фактичної неправди в лекціях сих нема, але нема найважливішого для всякого підручника, навіть дуже особистого і місцевого — як отсей, прозорости і якої-такі вичерпуючої повноти наглядного матеріяла. „Лекції“ сі читають ся легко знайомому з палеографією і без всяких титулів і уступів на всім протягу 63-х сторінок; но для початкуючого, для т. зв. самоосвіти вони не замінять лекцій Срезневского, ані Карского, ані Соболевского. Також занадто конспективний (недоговорений) і оригінальний уступ автора про взаємини глаголиці і кирилиці (ст. 40—42), затемнений дуже одним словесним описом без одвітного ілюструючого матеріяла. — Придані таблиці рівнож дуже бідні змістом: I 7 початкових букв, II 3 заставки, III—VII богате зіставлене написів букв азбуки уставом, півуставом і скорописом, VIII устав Остромирова Євангелія, IX півустав Лаврентівської літописи, X півустав XV в., XI—XII скоропис. Українська палеографія, хочби тільки з граматичного боку (фонетика), та література предмета зовсім не углядаєні.

І. Свєтлицький.

В. Н. Перетц — Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра, XV—XVII (Извѣстія отд. рус. яз. и слов. ИАН. 1910 г., кн. 4, ст. 151—190).

В першій розділі по вступі, де переповідаєть ся за працею Резанова „Къ исторіи русской драмы. Экскурсы въ область театра іезуитовъ“ історію західньо-європейського діяльогу та доповнюєть ся звисний ряд польських діяльогів новими рукописними в Імператорській Публичній бібліотеці в Петербурзі, збирає автор дані до історії українського діяльогу. Найстаршим друкованим памятником того роду являють ся „Вѣршѣ“ на Різдво Христа Беринди з 1616 р. Дальше відмічує проф. Перетц два діяльоти, різдвяний і великодний, Кирила Транквіліона Ставровецького в „Перлі многоцінній“ з 1646 р. На мою думку треба сюди зачислити також два львівські друки з 1630 і 1631 р. Волковича, а саме „Вѣршѣ“ з трагедії *Χριστός πάσχω*ν і книжечку „Розмышляне о муцѣ Христа Спасителя нашего“, яке творить перехідне звено

межи властивим діяльом і більше зложеною шкільною драмою. „Розмышляне“ Волковича заслугує на увагу ще й з иншого погляду. Стиль публікованого тексту проф. Перетцом дуже зближений до стилю „Розмышляня“! Та про се на иншій місці сподію ся поговорити, де й передрукую певно неприступний проф. Перетцови текст „Розмышляня“ і опублікую дальші зібрані матеріали до історії української вірші, яких перша частина надрукована в ХСVI т. „Записок“ п. в. „Різдяні і великодні вірші-орачії зі збірника кін. XVII поч. XVIII в.“ Там був опублікований і текст діяльогу, який в друге опублікував проф. Перетц¹⁾.

В другім розділі публікує проф. Перетц інтермедію „Воскресенскіє стихи“ зі списка П. Житецького, найденого в Полтавськім Музею. Дієвими особами виступають Жоврид, Онопрій, його жінка Педоря і його син Педь. Діяльог можна поділити на три части. Цілий він відзначаєть ся грубо реалістичним тоном. В першій части наведена розмова Жоврида й Онопрія про піст і їх невдоволення і нарікання на священника в тих самих мотивів, які піднесєні і в „Замислі на попа“ тай у Некрашевичевім діяльогу „Сповідь“. Друга частина се оповідання Педя про прихід великодня, де гумористично змальований погром Аду та його сил воскресим Христом; навязує та частина ідеєю до другої части Нікдимового євангелія і до українських вірш 17—18 вв. і цікава богатством побутових подробиць. В третій части сварку Онопрія в жінкою задля припадків при приготювлуванні великодної їди стараєть ся Жоврид злагодити потікою ліпше приготювити ся до великодня на будучий рік. Інтермедію відносить проф. Перетц до пол. XVIII в.

В третім розділі надруковані з рукописи згаданого музею „Разговори дѣшѣ съ тѣломъ“, в яких проти зусиль укладчика вкрали ся деякі українцями.

М. Вовняк.

¹⁾ Свою коректуру робив я на вакації в часі замкнення бібліотеки „Народного Дому“. Тому користаю з нагоди та, заким оголошу дальші тексти, справляю отгуг і свої і друкарські похибки: на ст. 132 стрічка 38 в гори має бути „по(д)неслѣ“ замісьць „понеслѣ“, на ст. 135 стр. 12 в гори „Ѡрималѣ“ зам. „Ѡтрималѣ“, на ст. 136 стр. 21 в гори „мазови“ зам. „магонн“, на ст. 138 стр. 18 в гори „ко(с)ми“ зам. „ко(с)ти“, а на стр. 140 стр. 17 в гори „ли(с)ками“ зам. „ли(с)тами“. В тексті проф. Перетца вкрали ся такі похибки: ст. 163 стр. 1 в гори зам. „Ѡ“ має бути „Ѡ“, так само ст. 167 стр. 22 в гори, ст. 168 стр. 10 в гори має бути „Ѡбваровалѣ“ зам. „Ѡбдаровалѣ“, ст. 169 стр. 1 в гори має бути „та“ зам. „ста“, ст. 170 стр. 9 в гори має бути „смерти тоє“ зам. „смерти тоє“, ст. 171 стр. 3 в гори має бути „Хѧ“ зам. „ХѢ“, ст. 174 стр. 8 в гори має бути „Радѣможѣста“ зам. „Радѣмо ста“, а стр. 28 в гори має бути „Жиѣтеѣ“ в сѣѣтѣ“ зам. „Жийѣте всѣ тѣ“.

Е. Колтоновская — Критическіе этюды, Спб. 1912, ст. VI+292.

В сій збірнику безпретенціональних нарисів, які трактують про новіші й давніші факти російської літератури, знаходимо пару статей, цікавих безпосередно і для нас. В нарисі „Наслѣдники Санина“ (ст. 69—83) спливає ся авторка між иншим і на найновішій повісти Винниченка „Честность съ собой“, негативно ставлячись до проповіді письменника, а в другім нарисі під заг. „Шевченко“ говорить про невмирущого Кобзаря в приводу 50 літніх роковин смерті (ст. 144—158). „Ювілейна“ ся стаття написана тепло, з великою симпатією до поета-мученика, але по за сим ніякими иншими чеснотами не визначаєть ся, не виходячи з ряду подібних ювілейних писань. До студій над Кобзарем нарис д. Колтоновської не докине розумієть ся нічого нового, навіть дрібненької цеголки. Авторка не мудрствуючи лукаво, коротенько характеризує твори Шевченка. В однім тільки місці вилізло шило з мішка. Хвалячи мову Кобзаря за її легкість, простоту і ясність і за те, що встаючи ся чисто народною наближаєть ся вона до „общерусскаго литературнаго языка“ та робить завдяки сьому розумінне Кобзаря приступним навіть для тих, хто не знає української мови, — говорить д. Колтоновська таке: „Завдяки своему народному происхождению Шевченко уникнув болѣзної трагедіи „безязычія“, котра часто випадає на долю письменників-українців („малороссов“). Мова його творів була дійсно для нього рідною. Він чув її від матери, балакав нею й мріяв. Ламати себе та відчувати роздвоєність, питати ся: котра ж з двох мов — моя? — йому не довело ся“ (153). Розумієть ся ціла тірада характеристична лише для письменників-„малороссов“ à la сама д. Колтоновська: вони то не знають до-ладу, котра мова їх рідна, хоч на практиці розвязують свою душевну трагедію на користь „общерусскаго языка“, не спробувавши навіть ні разу, не вважаючи на всі „муки“ сеї трагедії, навчити ся рідної мови. Сим показують вони як найкраще, як розуміють вони огненне слово поета, як цїнять його заповіти. Трохи погризе-погризе їх сумління за зраду народови, але далі вони не йдуть, встаючи ся на загальноросійським ґрунті: на що себе мовляв „ламати“? Сим „писатели-малороссы“ і відрізняють ся від свідомих українських письменників.

В. Дорошенко.

Р. Ф. Krypiakiewicz — De hymni Acathisti auctore. (Byz. Ztschr. 1909, ст. 357—382). В девяти розділах автор розбирає питанє походження акафіста і доходить до висновку, що акаф. пресв. Богородиці був зложений ніким иншим тільки св. Романом піснопівцем. Свідчать про се моменти богословські, виішна форма і паралельні місця. — Розвідку кінчить Elenchus auctorum et litterarum quae spectant ad acathistum. I. C.

St. Romansky — Mahnreden des walachischen Wojwoden Năgoe Basarab an seinen Sohn Theodosios. (Jahresberichte des Instituts für rumänische Sprache XIII, 1908, ст. 113—194). Ширша студія про автора твору, в якій подано і обговорено бібліографію видань і рукописей, час і мову та зміст і жерела сього пам'ятника. *З. К.*

Ів. Франко — Нова історія українського письменства (Діло 1911, ч. 196—198). Се широка замітка про „Історію українського письменства“ д. Ђфремова. Др. Франко переказує зміст книжки д. Ђфремова, справляючи подекуди помилки. Від загальної оцінки автор одначе здержується, а рівнож не подає ніяких уваг що до методологічної сторони праці. Тим часом праця ся — правда найліпша з усіх дотепер виданих по українськи — грішить за-великою публіцистичністю на шкоду науковості — се раз, а друге — з методологічної сторони — неувасаднена і хитка та суперечна через за-велику універсальність надто „ідеалістичної“ методи її автора.

М. Данько — Нове письменство і стара критика (Діло 1911, ч. 280). Серед інших критичних оцінок „Історії українського письменства“ д. Ђфремова не можна поминути й гарної статі М. Данька. Між иншим автор справедливо і вірно відмічає негативні сторони теорії „громадського слугування“, яку прикладає до творів літератури д. Ђфремов, а також нерозуміння і відповідно до сього недоцінювання ним тих творів, які відбігають від того розуміння „реалізму“ в літературі, яке виробив собі д. Ђфремов. *В. Д.*

В. Барвинскій — Новый литературный памятникъ времени Мазепы. Харків, 1912, ст. 8. „Псалма нововданна, трубою названна“ — „измѣну гласяща а царя славяща“ по словам її анонімного автора 1719 ¹⁾ з московського архіва міністерства заграничних справ.

Н. И. Петровъ — Очерки изъ исторіи украинской литературы XVII и XVIII вѣковъ. Кіевская искусственная литература XVII—XVIII вв., преимущественно драматическая, Київ, 1911, ст. IV+532. Огляд кївської шкільної драми в зв'язку з історією кївської академії до кінця XVIII віку, шкільні діяльогі і святочні вірші І. Некрашевича, вертеп і його варіанти. *Г.*

Г. Георгіевскій — Гоголь и Жуковскій въ 1846 году (Журналъ Мин. Народн. Просвѣщенія, 1910, IV, ст. 253—290). Статя містить матеріали до біографії Гоголя, добуті з записника, що подавав письменникови В. А. Жуковський в Франкфурті на Майні в 1846 р.

¹⁾ Мабуть піднесена в тім часі цареві.

Він переходує в відділі рукописів Московського Публичного і Румянцевського Музеїв (ч. 3226). Зміст його лише в невеликій частині був опублікований Н. С. Тихомировим (та повторений В. І. Шенроком), але й то дуже неоправно. Отже матеріяли, подані автором, являють ся в більшій частині ще ніде не друкowanими. Крім нотаток, що мають вартість лише для біографії і характеристики особи Гоголя (деякі з них свідчать про заінтересоване його історією і життям рідного народу), тут уміщені й етнографічні замітки Гоголя про людові і хліборобські свята („Крещеніє кукушек“, „Семикъ“, „Троицннь день“, „Вербная суббота“, „Русалки и Русалія“, „Иванъ Купало“, „Ярило“, „Петровки“ і ин.). О. Н.

В. Правобережець — Богдан Залеский (Рада, 1911, ч. 292). В своїм гарно, з чуттям написанім рефераті, подає д. Правобережець характеристику життя й діяльності Богдана Залеского з нагоди 25-ліття його смерті, справедливо бачучи в поеті — дитину України. Вкінці спивняєть ся на відношенню сучасних польських літератів на Україні до Залеского, в котрім вони бачать „останнього Поляка, котрий щиро, всім серцем кохав Україну“.

М. Євшан — Юрій Федькович в світлі нових матеріялів (Л.-Н. В. 1911, кн. IX, ст. 279—290). На підставі нових матеріялів до життєписи буковинського Кобзаря (др. О. Маковей в „Укр.-р. бібліотеці“ вид. нашим Товариством і статі Д. Лукіяновича в 104 т. „Записок“) пробує автор начеркнути образ поетичної індивідуальности Федьковича.

Др. О. Маковей — Любов Федьковича (Руслан 1911, ч. 221—223). Автор подає нам епізод з життя славного поета, оповідаючи нам про його любов до Емілії Марошані. Фелетон сей становить уступ з життєписи Федьковича, написаний др. Маковеем і виданий нашим Товариством.

Студинський К. — Незвісні поезії Осипа Юрія Федьковича (Руслан 1911, ч. 105). Автор подає враз з своїми замітками чотири досі незвісні німецькі поезії буковинського Кобзаря, віднайдені між паперами А. Вахнянина. В повнім зібранню творів Федьковича їх нема.

А. Куліш (Ганна Барвінок) — Спомини. „Українська хата“ 1911, кн. 5—6 і 7—8). Се продовження спожинів, розпочатих друком ще в покійній львівській „Будучности“ 1909 р. В сїм (II-ім) розділі покійна письменниця оповідає про перебування Куліша в Петербурзі в 1846 році, про свої заручини з ним і весіле, виїзд за границю і арешт у Варшаві.

Ів. Кривецький — М. Добролюбов й Україна (Літ.-Наук. Вістник, 1911, кн. 10, ст. 59—75). Продовжуючи свій огляд відносин „Корифеїв російської критики до українського письменства“ дає нам д. Кривецький в статі під виписаним в горі заголовком другий з черги нарис (перший був про Белінського) — про відношення до укр. письменства і взагалі до укр. справи М. Добролюбова. Стаття писана з нагоди 50 ліття смерті сього рос. критика-публіциста. Вийшла вона також і осібно (К. 1911, ст. 19, ц. 25 коп.).

М. Евшан — Стефан Ковалів („Українська хата“, 1911, кн. 7—8). Коротенька характеристика письменника. Автор уважає його за письменника специфічно провінційального і вказує на певний брак у його творчої сили та на застій в творчості.

4—ка — Стефан Ковалів („Руслан“ 1911, ч. 91 і 92). З нагоди 30-літньої письменської діяльності (1881—1911) Ковальова автор коротенько знайомить нас з літературною працею ювілята, підносячи заслуги Укр. р. Видавничої Спілки, котра не дала оповіданням його піти в забуте.

С. Єфремов — В боротьбі з забуттям („Рада“ 1911, ч. 294). Фелетон сей присвячений 3-й книжці поезій Олеся. На думку д. Єфремова в поезіях нової збірки помітна справжня „трагедія серця“, що силкується забути минуле й не може. Автор висловлює надії, що прийде слушний час і з поезій Олеся посиляться ся знову вогняні іскри. В. Д.

Етн о г р а ф і я.

Lubor Niederle — Slovanský Svět, zeměpisný a statistický obraz současného slovanstva. Прага, 1910.

Люборъ Нидерле — Географическо-статистическій обзоръ современнаго славянства, Петербургъ, 1909.

L. Niederle — La race Slave, statistique, démographie, anthropologie, traduit du tcheque et précédé d' une introduction par Louis Leger de l' Institut. Париж, 1911.

В 87 томі „Записок“ ми дали рецензію на працю Т. Флорінського — „Славянское племя“, властиво на ту частину її, яка говорить про український нарід. Тепер обговоримо аналогічну працю професора празького університету Любора Нідерле, яка появилася в „Енциклопедіи Славянской Филології“ (вип. 2), видаваній петербурською Академією Наук, замість відкиненої академією праці Флорінського.

На вступі до своєї праці подає д. Нідерле коротенькі уваги про розселення і розділ „прасловянського“ племені, наскільки се дозволяють

зробити давні археології, а далі обговорює справу сучасного поділу Словянства. Ріжні дослідники, як відомо, неоднаково представляють собі сей поділ. Так наприклад Добровський в 1822 р. признавав 9 живих словянських народів і мов (руська, ілірійська або сербська, хорватська, словінська, хорутанська, словацька, чеська, лужицька, польська); Шафарік в 1842 р. числив 6 мов з 13 наріччями (руська, болгарська, ілірійська, лешська, чеська, лужицька); Срезневський в 1843 р. — 9 мов (великоруська, малоруська, болгарська, сербо-хорватська, хорутанська, польська, лужицька, чеська, словінська); Шляйхер в 1865 р. — 8 мов (польська, лужицька, чеська, великоруська, малоруська, словінська, сербська, болгарська); Мікльосіч — 9 мов (словінська, болгарська, сербо-хорватська, малоруська, руська, чеська, польська, верхнелужицька, нижнелужицька); Флорінський в 1907 р. — 9 мов (руська, болгарська, сербо-хорватська, словінська, чесько-моравська, словацька, сербо-лужицька, польська, кашубська); Ягіч в 1898 р. — 8 мов (польська, лужицька, чеська, великоруська, малоруська, словінська, сербохорватська, болгарська). Але коли приглянути ся тепер до політичних стремлень і сепаратистичних тенденцій, каже Л. Нідерле, то число словянських народів зростає до 11—14, не рахуючих вже вимерлих. Що до нього самого, він подає таку схему:

„1. племя руське, в котрім одначе проявляєть ся тепер сильна тенденція до признання самостійного істнованя двох народів: великоруського і малоруського (южно-руського, українського, русинського);

2. племя польське, суцільне, так що з приводу відділення кашубської галузи йде суперечка, чи є вона частиною Поляків, чи частиною вимерлої вже галузи балтійських Словян;

3. племя лужицько-сербське, котре ділить ся на дві галузи: верхнє-лужицьку й нижнє-лужицьку;

4. племя чеське, котре в Чехах і на Мораві становить оден народ, але від нього все більше й більше йдуть до самостійности, головню завдяки політичним обставинам, угорські Словаки;

5. племя словінське, без розділюючих тенденцій;

6. племя сербо-хорватське, в котрім політичне поріжене й культурні ріжницї (головню релігійні) поступили вже так далеко, що можна признати два окремі народи: сербський і хорватський;

7. племя болгарське, суцільне. Тільки відносно Словян, що живуть в Македонії, йде спір, чи вони болгарські, чи сербські, чи треба їх признати окремою македонською народністю“.

Ми розглянемо ту частину праці, де говорить ся про племя руське, як його називає д. Нідерле, або східно-словянське, як

далеко краще називає його проф. М. Грушевський. Будемо тримати ся при цьому чеського видання, бо як бачимо з передмови до нього автора, чеський текст містить в собі деякі уваги політичного характеру, яких нема в російським виданню.

В першій параграфі розділу про східно-словянські племена, який має заголовок „historický rozvoj“ подає автор загальний огляд історії колонізації сими племенами території, заселеної тепер Росіянами, Українцями і Білорусами. Огляд сей, хоч і коротенький, подає головні моменти з сеї історії. Зауважимо між иншим, що автор за проф. Грушевським цілком раціонально відкидає, як неслухну й противну жерельним ввісткам теорію деяких московських учених про те, що землі старинної Київщини цілком обезлюдніли по татарським нападі й що йно в XIV—XV вв. були знову заселені Українцями, які мали прийти сюди з Галичини. Варта уваги також твердження, що українська гадує східно-словянського племені язиково є найчистішою. В параграфі другім — „область і народні границі“ автор означає область розселення й границі українського племені, користаючи головно з відповідних праць українських учених, між иншим з докладної праці В. К. — „Національно-територіяльні межі України“, друкованої в „Літературно-Науковім Віснику“ (1907 р) і „Очерка истории украинского народа“ М. Грушевського. В параграфі третім подасть ся з початку загальна статистика людности „руської“, а потім окремо статистика Росіян, Українців і Білорусів. Подаючи статистику Українців, автор знову подає обчислення, зроблені Українцями, бо вважає їх за вірніші в огляду на фальшоване в політичних цілях статистики офіційної. Говорячи в останніх п'ятих параграфах про „внутрішню диференціацію народу“, дає автор на початку між иншим коротенький огляд поділу українського народу на окремі групи, а довше спинаєть ся на справі ріжниць, які заходять між Росіянами й Українцями. На його думку сї ріжницї більші, ніж між Росіянами й Білорусами, бо Українці ріжняться від Росіян не тільки під виглядом язиковим і антропологічним, але й психичним: мають відмінну вдачу, пісні, звичаї і т. д. Розділ сей, на його думку, скріплюєть ся як історичними споминами, так і сучасним політичним рухом української інтелігенції. Далі автор виказує, як розвивало ся відроджене українського народу в XIX в., починаючи від появи „Боейди“ Котляревського, й як се відроджене відбивало ся в літературних спорах між українськими й московськими ученими з приводу того, чи „руський“ парід є єдиний, чи український парід становить окрему самостійну одиницю, яка має всі права до всестороннього розвитку, й як нарешті дійшло до того, що останніми часами цілком вразно прокинувся й розвинув ся серед українського народу рух чисто політичний, і суперечки з поля

літературного і наукового перенесли ся на поле політичне. Тепер, каже д. Нідерле, спір між Москалями й Українцями дійшов до того, що українські інтелігенти постійно й з переконанєм уважають український нарізд за самостійний словянський нарізд і з сеї причини домагають ся всіх належних йому прав. А права сі тепер уже не обмежують ся на осягненню шкіль в українською викладовою мовою й свободи для розвою української літератури, лише містять у собі й право на політичну самостійність. „Уміркованійші й реальнійші патріоти, які числять ся в існуючим станом річей, формулюють тільки домагане автономії України в границях російської держави, а радикальні партії природно йдуть далі і покладаючи ся на неминучу зміну теперішньої організації російської держави, ставлять собі метою цілковите відділене, втворене свободної, самостійної України на соціаль-демократичних підставах“. Так представляє автор сучасне становище відносин між обома народами, а кінчить чеське видане своєї праці гадкою, що політичне відділене непотрібне, що справу можна поладити на підставі поважання чужих прав і взаїмного порозуміння а не насильства.

Занадто загально звучить для нас сеї заклик, щоб ми могли в приводу нього висловлювати свої думки, звернемо тут увагу тільки на те, що в російськім виданю своєї праці автор висловлює ся цілий час про Українців в далеко більше „обединительнім“ дусі, ніж у чеськім виданю. Насамперед вражає його мішана термінологія (Малоруси для російської України, Русини для австрійської), яку останніми часами кидають вже й визначні російські вчені. Далі, на ст. 11 російського видання висловлює автор з цілою рішучістю гіпотезу про „единство русскаго народа“, зовсім вже перестарілу, яку й досі висувають в Росії різні реакціонери, хочаби таким чином оправдати свою політику репресій проти „сепаратистів“ - Українців, які мовляв штучними способами хотять сю „єдність“ знищити. Каже автор: „названныя три группы (великоруська, малоруська й білоруська) были и остались вѣтвями одного народа. Онѣ остались близкими по языку, были слишкомъ тѣсно связаны историческими судьбами (напр. сначала борьбой съ татарскимъ игомъ; затѣмъ соединеніемъ подъ московскимъ скипетромъ), онѣ продолжительно и постоянно имѣли одно вѣреносовѣданіе и общую литературу, такъ что мы не можемъ не признавать всѣ группы вѣтвѣтъ взятыи единымъ русскимъ народомъ“. Дуже плітка ся аргументація автора. Почати хочаб в того, що спільної боротьби проти Татарів не було, що влучене України в Москвщинию наступило що йно по кількох столітиях самостійного роввитку кожної з них, який ішов зовсім в інших напругах і під ріжними впливами, що про спільну літературу можна говорити хіба для зовсім пізнішого часу, коли російське правительство вже встигло систе-

жою заборон і репресій припинити свободний культурний розвиток українського народу, що ся „спільність“ відразу була ослаблена новим відродженням українського руху і т. д. Зрештою й сам автор в другім місці признає, що „дифференціяція сѣверо-русовъ и южно-русовъ проишла давно и развивалась, правда, медленно, но непрерывно. Даже политическіе раздоры и несогласія существуют издавна между Великою и Малою Русью, и вся жизнь ихъ въ печеніе многихъ вѣковъ была различною“. Одначе не зважаючи на се, автор знову твердить, що „въ-прежнее время не было національнаго спора между велико- й малорусами въ нынѣшнемъ смыслѣ“. Говорити так, се значить цілковито не знати або умисно ігнорувати всю історію московсько-українських відносин від часу прилучення України до Москви аж до наших днів. Взагалі в усій частині праці автора, де говорить ся про Росіян і Українців, на кождім кроці стрічаємо суперечности, вагання. Можна сказати, що ціла ся частина се одна велика суперечність.

М. Залізняка.

Dr. Erwin Hanslik — *Kulturgeographie der deutsch-slawischen Sprachgrenze* (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 1910, VIII, ст. 102—127, 445—475 з мапами).

Автор хоче змалювати найважніші ріжницї між германсько-романським, західно-європейським, а славянсько-грецько-фінським тобто східно-європейським культурним світом. Ріжницї сї надто яскраві, щоб на них не звернули уваги вчені дослідники культури, одначе аж автор вібрав їх в одну цілість, послугуючи ся головню статистичними даними.

Подавши число людности в обох культурних територіях (229·5 міліонів західних і 167·4 міл. східних Європейців), описує автор доволі докладно головну границю і переходову полосу. Далі виказує, о скільки в языковою границею годять ся або ріжнять ся появи з обсягу геології, кліматології, бетаніки і т. д. і знаходить навіть тут характеристичні ріжницї між обома світами. Далеко більші ріжницї в характері і культурі людности. Густота населеня рідша на Сході. Число родів перевищає на Сході значно число родів на Заході (в Росії 49·7%, в Румунії 40·5% — в Австрії 38·1%, в Німеччині 36·9%), за те смертність на Заході значно менша. Що до господарського життя панує на Сході більша однастайність, між тим коли Захід значно зріжничкований. Доми належать на Заході до більшого типу, на Сході до меншого. Захід характеризуєть ся великим числом міст, на Сході міст не багато тай вони не мають міського характеру: на Україні живе приміром тільки 10% людности по містах, а Угорщина має міста, що в дійсности являють ся великанськими кільканацять або кількадесятитисячними селами. В Галичині велике число міської людности займає ся хліборобством, що є характеристичним занятєм східно-

європейської території. Обі області мають далі дві релігії таї окрему азбуку. Схід Європи визначаєть ся вкінци значною неграмотністю. В Румунії на 1000 рекрутів припадає 890, в Росії 617, в Італії 329, в Австрії 238, в Бельгії 109, а в Німеччині 0-4 неграмотних.

Результати авторових студій зібрані і пояснені крім того на окремих картах.

З. Кузеля.

Peasant art in Austria and Hungary, edited by Charles Holme, Лондон, 1911.

Се особий осінний нумер лондонського „The Studio“ за 1911 р., присвячений людській штудії в Австро-Угорщині. Зложились на се статі: А. S. Levetus про Австрію, д-ра М. Габерляндта директора Museum für die Volkskunde в Відні про австрійську людську штуку, та А. Kriesch-Körösfői про угорську і А. S. Levetus про Саксів і Румунів в Трансильванії та про Кроатів і Славонців. Текст статей обнімає всього 54 ст. вел. 8-ки, решту займають ілюстрації, яких у всій книжці 816, з чого 46 кольорованих. Наукового критичного значіння не має ні одна стаття, хоч п. Levetus у вступі про Австрію, а п. Haberlandt у статі про австрійську людську штуку старають ся звязати генетично поодинокі прояви людської штуки різних народів Австрії. Відповідно сим їх старанням і розложено весь матеріал по провінціям ось в такому порядку: гор. і дол. Австрія, Зальцбург, Тироль і Форарльберг, Стирія, Чехія, Моравія, Шлезк, Галичина, Буковина, Каринтія, Істрія, Далматія, Босна, Герцеговина; потім угорський відділ в порядку вище зазначенім. На перший погляд здавалось би, що єсть яка то звязь між Буковиною і иншими провінціями полудня австр. держави; про неї може й стануть думати читачі сего видання, але в дійсности її нема, хоч п. Габерляндт і пані Леветус про неї твердять. А все те, що вони говорять про людську штуку галицьких Русинів, на жаль мало умотивовано ілюстраціями, не тільки порівняними — але й сучасними. Говорять вони про вплив Византиї (Levetus 11), Сходу і звязь з Єгиптом (Haberlandt 19), що проявив ся у наших сільських плетених поясах, герданах, вишивках — не даючи для сего ніяких инших ілюстрацій, крім дерев'яного хрестика № 391, розкиненого в такій формі по всему православному Славянстві, № 402 діточку ташку шкірану (дзьобенку), 403 і 409 дві гудульські порошниці. От і все, що автори зібрали гідного до ствердження своїх думок. А знають вони, після нашого відома, і Музей Напретка, і віденський Volkskunde, Наукового Т-ва, проф. Грушевського, Шухевича, Національний і инші збірки. Впрочім були-ж їм доступні № 374—429 із Закопаного, та 430—455 з Буковини; останні зовсім не характеристичні для людської штуки галицької України, тимбільше що воно в значній частині шкільно-

ремісничого походження. Ввиду всего того нам приходить ся зазначити, що нинішнє виданє богатѣх людий не вдовольть: раз, зовсѣм довільним нічим не умотивованим географічним розміщенем поодиноких людских штук Австрії; по друге механічним розлученем таких близьких славянських осередків як: Країна, Кроатія — Славонія, Істрія, Далматія...; по третє повною нерівномірністю і випадковістю ілюстраційного матеріалу, який рідко в яким відділі стоїть в звязи в статю. — Що-ж до уступів про штуку австрійських Українців належить додати, що всі ті твердження про її звязь з Византією і Сходом невеликої стійности, як довго не показано, що в нас є з арійського прапоходження, з чого вложи-лась византійська штука, що в неї перейшло в народну творчість, а що народ дав свого власного, окремого від всіх інших. Всім напрямі і мають піти всі дослідн, на основі яких можна буде сказати дещо певного про нашу і всяку людovu штуку.

І. Сеснцукский.

M[oravec?] — Pravda o Rusínech (Česká Osvěta 1911, ч. 1, стор. 32—35). В 10 числі „Освети“ за попередній рік оголосив Я. Гейрет статейку „Spolek Michaila Kačkovského“, що могла викликати невдоволенє серед українських кругів емиґрації до москвофільства. Щоби зазначити свою безсторонність в національних справах усіх славянських народів, помістила редакція окрему статю п. в. „Правда про Русинів“, що безпечно причинить ся до яснїйшого розуміння українсько-московського питання. Автор розглядає його з боку історичного, філологічного, антропологічного, етнографічного і політичного і констатує повну самостійність української народности. Подає при тім короткі звістки про історію і число Українців і виступає на кінці проти смішного аргументу, що Українців винайшов Стадїон. Статя робить дуже симпатичне вражінє і вказує на докладну знайомість автора з предметом.

Prof. Julius Koblischke — Lubor Niederles Stellung zum Deutschtum (Deutsche Erde 1910, IX, ст. 117—119). Свого часу зроблено мені заклад в Český Časopis historický, що в своїх оглядах углядною також такі орґани як приміром Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen, себго звертаю увагу і на часописи, що не в усім руководять ся об'єктивністю в славянських справах. Заклад сей можна б мені зробити і тепер, коли згадую цитовану в горі статю проф. Коблішке. Мимо того уважаю своїм обовязком поінформувати загал і про сю рецензію книжки Нідерле Slovanský svět, бо об'єктивний справознавець повинен писати не лише про прихильні відзиви і не повинен руководити ся симпатіями або антипатіями. Проф. Коблішке обговорює в книжки Нідерле особливо ті місця, що мають політичний характер. Передовсім противить ся автохтонности Чехів і виступає проти

археологічних висновків. Далі займає ся — тут вже не конче об'єктивно — Нідерлевою характеристикою німецької політики супроти Славян і кінчить кількома слушними замітками про Камубів. У референта перемішані научні висновки з національно-політичними уподобаннями, а стаття служить висловом поглядів сучасних німецьких націоналістичних кіл.

Adolf Müller—Eisenberg. Ein Ausflug in die Wald-Karpathen (Deutsches Volksblatt für Galizien 1911, ч. 139). Опис прогульки в околиці Печевіжина. Крім опису вражень і природи стрічаємо тут і деякі етнографічні замітки про одіж, будову і розклад гуцульських домів, харч, домашні заняття, освітлене, гостинність Гуцулів і т. д. Маємо теж згадку про витривалість гуцульських коней та про полювання на медведя.

Markwart — Eine Reise durch die deutschen Dörfer bei Munkacs (Deutsches Volksblatt für Galizien 1911, ч. 134, 135). Описана подорож до німецьких колоній, розложених на українській території коло Мункача. Між иншим констатує автор, що в самім місті Мункачи лиш зверху поволока мадярська, бо зрештою людність говорить по німецьки і українськи. Наводить також багато прикладів примусової мадяризації через школу і церкву, і підносить сю сумну появу, яку стрічаємо і серед угорських Українців, що цілу мадяризацийну роботу ведуть німецькі ренегати. З. К.

О. Осип Фациевич — Що нарід говорить про чуму? („Руслан“, 1911, ч. 80). Автор публікує списаний від селянина з с. Репужинець Городецького пов. переказ про чуму. Записав сю передрукував американський „Душпастирь“, 1911 р. ч. 5, ст. 7—8. В. Д.

Karl Knortz — Die Insekten in Sage, Sitte und Literatur. Annaberg, Glaser, 1910, ст. 151. По більшій праці про людське тіло дістаємо нову багату збірку про комахи в віруваннях і звичаях всьляких народів. Обговорено тут між иншим і теми про пчоли, блоги, мухи, павуки, блощиці, молі, мурашки, саранчу і т. д.

R. Andree — Den Tod betrügen (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 1909, XIX, ст. 203—4.) Автор дає кілька причинків до загально знаного звичаю змінити ім'я дитини, щоби охоронити її перед смертю, або взагалі перед слабкістю і нещастем. Очевидно ряд паралель можна значно побільшити (приміром В. Д. Приклонскій, Три года въ Якутской области. Живая Старина 1890, I, отд. III, ст. 64; Lilientalowa, Dziecko żydowskie. Mater. antropol.-archeol. 1904, ст. 155; А. В., Обряды и обычаи по случаю рожденья дѣтей. Этногр.

Обозрѣніе 1896, XV, ст. 146—7; Мр. Г. — Кузеля, Дитина в звичаях і віруваннях українського народа I, с. 54—55) і то навіть українським матеріалом (Гринченко, Изъ устъ народа, 23). З другого боку належить замітити, що донекуди на Україні (у Харківщині) вистерігають ся сего звичаю, бо противно приписують йому всякі нещастя (Милорадович, Народная медицина въ лубецкомъ уѣздѣ. Кіевская Старина 1900, ст. 24).

Emil Schnippel — Leichenwasser und Geisterglaube in Ostpreussen (Zeitschrift des Vereines für Volkskunde 1910, XX, ст. 394—398). Статейка замітна тим, що подає кілька нових обсервацій в німецько-польського етнографічного пограниччя, які подібують і у Українців. І тут чимало робить ся заходів, щоби задержати мерця на другім світі і відділити його від живих.

Theodor Zacharie — Einem Sterbenden das Kopfkissen wegziehen (Archiv für Religionswissenschaft 1908, XI, ст. 151—153).

Samuel Poznański — Einem Sterbenden das Kopfkissen wegziehen (Ibidem 1909, XII, 414—415). Оба автори подають нові звістки про старий звичай витягати подушку з під голови умираючого, що тяжко умирає. Сей звичай згадує ся приміром в Mildheimer Noth- und Hülfsbüchlein (Würzburg 1790), в Jörg Wickrams Rollwagenbüchlein 1557, розд. 92 та в численних рабінських книгах в XV і XVI ст. Нині він теж загально розповсюджений і знаний між иншим і в українським похороннім обряді.

Richard Andree — Ratschen, Klappern und das Verstummen der Karfreitagsglocken (Zeitschrift des Vereines für Volkskunde 1910, ст. 250—264.) З цілого ряду калатал, уживаних при всіляких нагодах і для всіляких цілей, вибирає автор калаталка, що заступають дзвони в велику п'ятницю. На підставі доволі багатого німецького і романського матеріалу розсліджує автор історію, розповсюдження і форми сього звичаю та подає всілякі назви і види таракшавок. Для ілюстрації уміщено 14 образків всіляких калатал між якими стрічаємо і форми уживані загально в Галичині (обр. 2). Згадують ся також т. зв. Schallbretter (αγία ξύλα), що заступали колись дзвони і подібують ся спорадично і у нас (приміром в Прислопі коло Надвірної). З. К.

Видання й статі ширше обговорені в с'їм томі:

Наукова хроніка.

Karl Ritter von Englisch — Zu unserer Auswanderungsfrage Bemerkungen, 1911.

— Die überseeische österreichische Wanderung in den Jahren 1908 und 1909 sowie die Einwanderungs- und sonstigen Verhältnisse in den wichtigsten Einwanderungsstaaten, 1910.

— Die Lehren der amerikanischen Einwanderungsstatistik, 1911.

Ernst Schultze — Die Analphabeten in den Vereinigten Staaten, 1907.

H. Fehlinger — Die Österreicher in den Vereinigten Staaten von Amerika, 1907.

L. Loydold — Die Ein- und Auswanderung durch den Hafen von New York im ersten Semester 1908, 1908.

Friedrich Schomerus — Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten und ihre Folgen, 1096.

Binn Max — Geographische Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Nordamerika, 1907.

Ernst Schultze — Die Bevölkerungsbewegung im westlichen Kanada, 1907.

Eugen von Philippovich — Im Westen Kanadas, 1905.

Karl Ritter von Englisch — Die Einwanderung nach Südamerika, 1910.

Преісторія, антропологія, археологія, історія штуки.

I. Gherghel — Zur Frage der Urheimat der Rumänen, 1910.

Ch. Diehl — Manuel d' art byzantin, 1910.

Е. Тевяшовъ — О назначеніи боковыхъ отверсгій на втулкахъ бронзовыхъ наконечниковъ скифскихъ стрѣлъ, 1910.

Z. Batowski — Norblyn, 1911.

Історія політична і культурна.

М. Халанскій — Отношеніе былинъ объ Ильѣ Муромцѣ къ сказаніямъ объ Олегѣ Вѣщѣ, 1911.

T. Modelski — Czy Polacy walczyli na Sycylii w 1025 r.? 1911.

Ф. Лабенскій — Русскія церкви и братства на предградіяхъ львовскихъ, 1911.

Wołyniak — Bazylianie w Owruczu, 1910.

Д. Багал'ѣй — Очерки изъ русской исторіи, I, 1911.

Література.

H. Lietzmann — Byzantinische Legenden, 1911.

Р. Брандтъ — Лекціи по славянорусской палеографіи, 1910.

В. Перетцъ — Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра, XV—XVII, 1910.

Е. Колтоновская — Критическіе этюды, 1912.

Етнографія.

- L. Niederle — Slovanský Svět, 1910.
Л. Нидерле — Географическо-статистическій обзоръ современнаго славянства, 1909.
L. Niederle — La race Slave, 1911.
E. Hanslik — Kulturgeographie der deutsch-slawischen Sprachgrenze, 1910.
Ch. Holme — Peasant art in Austria and Hungary, 1911.
-
-

ПОКАЗЧИК

до тт. CI—CVI Записок Наукового Товариства ім. Шевченка ¹⁾

(рік XX).

I. Розвідки, замітки, огляди й матеріали.

Балей Стефан. Про понятє психологічної основи почувань. CV, с. 116—147.

Балей Стефан. Про різницю між почуваннями осудними і представними. CVI, с. 135—168.

Біленький Я. Угровські літописні записки. CIV, с. 73—82.

Возняк М. Віршові проби Юліана Величковського. (До питання авторства Шешкевичевої „Читанки“). CIV, Misc. с. 181—191.

Возняк Михайло. Граматика Лаврентія Зиванія з 1596 р. CI, с. 5—38, CII, с. 11—87.

Возняк М. Дві дрібнички до характеристики Марк. Шашкевича. CV, Misc. с. 165—168.

Возняк М. До історії видання Ількевичевих приповідок. CVI, Misc. с. 175—190.

Возняк М. Замітки Ів. Могильницького до видання Руської Правди Раковецкого. CIV, Misc. с. 176—180.

Гординський Ярослав. До біографії й характеристики Миколи Устияновича. CIV, с. 83—122.

Гординський Ярослав. Уривок Псалтири XIII—XIV в. I. Палеографічні прикмети. II. Текст. III. Граматика. IV. Уваги до тексту. CVI, с. 5—24.

Грушевський Михайло. Записка Гендльовіка про банатських Запорожців. CI, Misc. с. 134—141.

Грушевський М. Ф. Леонтович — В. Ключевський — Д. Самоквасов. (Некрологічні замітки). CV, Misc. с. 168—174.

Грушевський Мих. Нові конструкції початків словянського і українсько-руського життя. Критичні замітки. CIII, с. 5—27.

Грушевський М. В. І. Сергєєвич. Посмертна згадка. CI, Misc. с. 141—143.

Дорошенко Вол. Українознавство в російськiм показчику для самоосвіти. CIV, Н. хр. с. 192—199.

Джиджора Іван. Економічна політика російського правительства супроти України в 1710—1730 рр. CI, с. 63—100, CIII, с. 54—97, CV, с. 50—91.

¹⁾ Скорочення: Misc. = Miscellanea. Бібл. = Бібліографія. Н. хр. = Наукова хроніка.

Залізняк М. Новий курс західно-європейської археології. CVI, Н. хр. с. 192—199.

Зілинський Іван. Програми для збирання українських діалектичних одмін. СІІ, Н. хр. с. 205—208.

Inhalt der I—XCVIII Bände der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. Jahrgang I—XIX. СІ.

Кревецький Ів. Броніслав Ловінський. CVI, Misc. с. 190—191.

Кревецький Іван. Неоправдані докори. До історії т. зв. „Руського інституту“ (Studium ruthenum) на львівському університеті. СІІ, с. 116—126.

Крипакевич Іван. З історії м. Підгорода. СІІІ, Misc. с. 191—200.

Кузеля З. Причинки до студій над нашою еміграцією. СІ, Н. хр. с. 144—158. CV, Н. хр. с. 175—204.

Лукіанович Денис. Спірні і сумнівні питання в життю Осипа Юрія Федьковича. СІV, с. 123—173.

Назарів Ол. Етнографічна територія угорських Українців-Русинів. СІІ, Н. хр. с. 165—191.

Новицький Олексій. Варіанти до Кобзаря 1860 р. СІІ, Misc. с. 157—162.

Перетц В. Кілька старих вірш. СІ, Misc. с. 130—133.

Перетц Володимир. Памяти Павла Житецького. СІІ, с. 5—10.

Показчик до тт. ХСІІІ—ХСVІІІ Записок Наукового Товариства ім. Шевченка (рік ХІХ). СІ, с. 197—222.

Радзикович Володимир. Павлин Свенціцький. Публіцистична, наукова та літературна його діяльність. СІ, с. 109—129. СІІ, с. 127—147. СІІІ, с. 113—190.

Свенціцький Іларіон. Бучацьке Євангеліє. (Палеографічний опис). СV, с. 5—17.

Смола П. Перекази про багатирів. СІІІ, Misc. с. 202—204.

Созанський Іван. З минувшини м. Бродів. (Причинки до історії міста в ХVІІ в.). ІV. Дещо про цехи і ремесла. V. Церкви, шпиталі, школи, місцеве духовенство. VI. По дорозі під Львів. СІІ, с. 88—115.

Срібний Федір. Студії над організацією львівської Ставропії від кінця ХVІ до полов. ХVІІ ст. СVІ, с. 25—40.

Студинський Кирило. Полемічне письменство в р. 1608. СІV, с. 5—37.

Тершаковець Михайло. До життєписи Маркіяна Шашкевича. СV, с. 92—115. СVІ, с. 77—134.

Томашівський С. Іван Созанський. Посмертна згадка. СІІ, Misc. с. 162—164.

Франко Іван. Неолітичні внахідки в околицях Нагуєвич і їх сучасне уживання. СІІІ, Misc. с. 200—202.

Франко Іван. Салдатська пісня про Суворова. СVІ, Misc. с. 169—175.

Франко Іван. Студії над українськими народними піснями. ХХХІІІ. Хмельницина (думи, пісні та вірші), СІ, с. 39—62. СІІІ, с. 28—53. СІV, с. 38—72. СV, с. 18—49. СVІ, с. 41—76.

Франко Іван. Щасливий чоловік. Образок із життя білоруського пана з ХVІІ—ХVІІІ в. СV, Misc. с. 148—165.

Широцький Кость. Дещо з української творчости артиста-малюра Тропініна. СІІІ, с. 98—112.

Широцький К. Давін Сави Чалого. СІV, Misc. с. 174—176.

Широцкий. Костъ. „Сама собі в хаті господина“. (Картина Т. Шевченка). СІ, с. 101—108.

Шпитковський Ів. „Projekt konfederacyi chłopskiej“. СІІ, Misc. с. 148—156.

II. Рецензії й реферати (Наукова хроніка й Бібліографія)¹⁾.

Аваліани С. Заслуги О. И. Лентовича въ изученіи обычнаго права русских инородцевъ (Журналъ Министерства Юстиціи, 1911, VI, с. 169—175). *Ол. Назарѣв.* СІІ, Бібл. с. 211—213.

Авдикович Ор. Форма писанъ Маркіяна Шашкевича. (Звіт дирекції ц. к. гімназій в руском-вкладовим языком в Перемишлі за рік шкільний 1910/1911. Перемишль, 1911, с. 3—22). *М. Возняк.* СІІ, Бібл. с. 217.

Адарюковъ — Добавленія и исправленія къ подробному словарю русскихъ гравированныхъ портретовъ Д. А. Ровинскаго. Спб., 1889, Спб. 1910. *К. Широцкий.* СІІ, Бібл. с. 203.

Акты относящіеся ко времени войны за Малороссію (1654—1667). (Акты издаваемые виленскою комиссією для разбора древнихъ актовъ, т. XXXIV). Вильна, 1909, с. LII + 2 табл. + 588. *Ив. Крипакевич.* СІІ, Бібл. с. 198—199.

Алферовъ А. и Грузинскій А. Дюпетровская литература и народная поэзія. Тексты, переводы, примѣчанія, словарь, вид. 4-е. Москва, 1910, с. VIII + 479. *І. С. СІІ,* Бібл. с. 234.

Алферовъ А. и Грузинскій А. Русская литература XVIII вѣка. Хрестоматія, вид. 3. Москва, 1910, с. VIII + 507. *І. С. СІІ,* Бібл. с. 234.

Арцимовичъ Е. В. пор. Указатель.

Auhagen Otto. Die Zukunft der russischen Landwirtschaft. (Nach einem Vortrage). (Zeitschrift für Sozialwissenschaften, X, 1907). *З. К. СІІ,* Бібл. с. 236.

Baranowski Ign. Tad. Materiały do dziejów wsi polskiej. Zeszyt I (Prace Tow. Nauk. Warszawskiego, II, 2). *І. Крч. СІІ,* Бібл. с. 204.

Barwiński Bohdan Dr. Pieczęcie książąt halicko-włodzimierskich z pierwszej połowy XIV wieku. Краків, 1909, с. 22. *Ів. Крч. СІІ,* Бібл. с. 205.

Барвинскій В. Изъ исторіи козачества лѣвобережной Украины (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1910, кн. 1). *М. Залѣзняк.* СІІ, Бібл. с. 199—200.

Barwiński Eugeniusz Dr. Dyaryusze i akta sejmowe r. 1591—1592). Scriptores rerum polonicarum, t. XXI). Краків, 1911, с. XXX + 458. *І. Крипакевич.* СІІ, Бібл. с. 209—210.

Барвінський О. Маркіян Шашкевич jako перекладчик (Руслац, 1911, ч. 248—250). *В. Д. СІІ,* Бібл. с. 221.

Барвінський О. Перше видане Шевченкових творів у Галичині (Руслац, 1911, ч. 59). *В. Д. СІІ,* Бібл. с. 220.

Барвінський О. Спомины з кого

¹⁾ Статі приготовані тільки, без обговорення, тут поминають ся.

житя (Руслан, 1911, ч. 263—90).
В. Д.—ко. CVI, Бібл. с. 207.

Барвінський О. Ще кілька заміток з історії Шевченкового пам'ятника (Руслан, 1911, ч. 55).
В. Д. CVI, Бібл. с. 221.

Барвінський О. Як пізнала Т. Шевченка в 60-их рр. XIX в. тернопільська гімназійна молодіж (Руслан, 1911, ч. 54). В. Д. CVI, Бібл. с. 220.

Bauer Max. Ein neuer Entwurf eines österreichischen Denkmalschutzgesetzes (Kunstgeschichtliches Jahrbuch der k. k. Zentralkommission. Beiblatt zu Denkmalpflege 1900, т. III, с. 9—26). З. К. CI, Бібл. с. 166.

Бенешевичъ В. Н. пор. **Обозріння.**

Бережковъ Н. Устава замковъ, державъ и дворцовъ Сигизмунда Августа, предшествовавшая Волоочной Уставѣ (Журналъ Мин. Нар. Просвѣщенія, 1911, май, с. 99—105). Ол. Назаріѣв. СIII, Бібл. с. 219—220.

Бережковъ М. Н. А. Ф. Шафонскій и его трудъ: Черниговскаго намѣстничества топографическое описаніе (Замѣтки къ исторіи Черниговской губерніи и Малороссіи вообще) с. 1—20 (Сборникъ ист.-фил. общ. при инст. кн. Безбородко въ Нѣжинѣ, т. VII. М. Залізняка. CV, Бібл. с. 214.

Berendts A. Analecta zum slavischen Iosephus. (Zeitschrift für die neutestam. Wissenschaft, 1908, IX, с. 47—70). З. К. CI, Бібл. с. 187.

Bericht über die Tätigkeit des statistischen Seminars an der Universität Wien im Wintersemester 1906/7 (Statistische Monatschrift, Берно, 1908, т. XXXIV, с. 95—146). З. Кузеля. CVI, Бібл. с. 227—235.

Бернатович Вол. Похорони Тараса Шевченка (Руслан, 1911, ч. 54). В. Д. CVI, Бібл. с. 219—220.

Bertsch Wilhelm Dr. Landwirtschaftliche Bilder aus Galizien (Österreichische Rundschau, 1910, XXII, с. 142—6). З. К. CII, Бібл. с. 234—235.

Бертьє—Делагардъ А. Л. Къ исторіи христіанства въ Крыму. Многое тысячелѣтіе, Одеса, 1909, с. 113 (в „Записокъ Одесскаго общ. исторіи и древностей“, т. XXVIII). М. Грушевскій. CIV, Бібл. с. 207.

Die Bevölkerung der Erde. Periodische Übersicht über neue Arealberechnungen, Gebietsveränderungen, Zählungen u. Schätzungen der Bevölkerung auf der gesamten Erdoberfläche, XIII. Europa, Gota, 1909, с. VI+144. З. Кузеля. CIV, Бібл. с. 224.

Die Bibliotheken im Verwaltungsjahr 1908—9 (Zeitschrift des österreichischen Vereines für Bibliothekswesen, Відень—Липськ, 1910, XIV, з. 1—2, с. 31—44). З. Кузеля. CII, Бібл. с. 222.

Бобринскій А. А., графъ. Исслѣдованія въ Чигиринскомъ у. Киевской губ. въ 1907 г. (Извѣстія Имп. Археол. Ком. 1910, в. 35). М. З. CV, Бібл. с. 208.

Богатенко. Черты нравственного символизма въ русской иконографіи XVIII—XIX в. Москва, 1910. К. Широцькій. CV, Бібл. с. 207.

Бодуэнъ-де-Куртенэ И. А. Изъ источниковъ народнаго міровозврѣнія и настроенія (Відбитка з „Записокъ И. Рус. Георг. Общества“, т. XXXIV). Спб. 1909, с. 6. В. Гнатюк. CI, Бібл. с. 185—186.

Bonwetsch M. Die Mosessage-

in der slavischen kirchlichen Literatur (Nachrichten von der Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften Göttingen. Philosoph.-historische Klasse, 1908, c. 581—607). *З. К.* CI, Бібл. c. 187.

Borchling Conrad, Dr. Aus der slavischen Mythologie (Korrespondenzblatt, der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, XL, 1909, c. 80—2). *З. К.* CI, Бібл. c. 165.

Bromberg A. Von den neuen Grundgesetzen des russischen Reiches (Zeitschrift für international. Privat und öffentl. Recht. Липскъ, 1908, XVIII, c. 1—16). *З. К.* CIV, Бібл. c. 235.

Bugge Alexander, Prof. Dr. Novgorod som varjagisk by (Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, VIII, 1906, c. 573—88). *З. К.* CI, Бібл. c. 176.

Bugge Alexander. Die nord-europäischen Verkehrswege im frühen Mittelalter und die Bedeutung der Wikinger für die Entwicklung des europäischen Handels und der europäischen Schifffahrt (Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, IV, 1906, c. 227—77). *З. К.* CI, Бібл. c. 176.

Будде Е. Θ. Основы синтаксиса русскаго языка (Рус. Филол. Вѣст. 1910, т. 64, c. 1—61). *І. Свенцицкий.* СII, Бібл. c. 210—211.

Будяк Ю. Записки учителя Л.-Н. В., 1911, кн. 1—6). *В. Д.* CIV, Бібл. c. 234.

Buschan Georg, Dr. Illustrierte Völkerkunde. Unter Mitwirkung von A. Byhan, W. Krickeberg, R. Lasch, Felix v. Luschan, W. Volz. Штутгарт, 1910, c. XIV + 464 +

XVII таблицъ. *З. Кузеля.* CI, Бібл. c. 188—189.

Bialkowski Leon. Ziemia sandecka, stan jej społeczno-gospodarski w pierwszej połowie XVI wieku (Przegląd historyczny, 1911, т. XII, c. 89—114, 217—42, 353—84). *І. Крипякевич.* CV, Бібл. c. 211—213.

Wadler Arnold, Dr. Die politischen Verbrecher in Russland (Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft. Берлін, 1909, XXIX, c. 33—73). *З. К.* CII, Бібл. c. 235.

Weber Max. Russlands Übergang zum Scheinkonstitutionalismus (Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik, XXII, XXIII, 1906, c. 165—401 й окремо c. 237). *З. К.* CIII, Бібл. c. 233.

Weber Max. Zur Lage der bürgerlichen Demokratie in Russland (Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik, XXII, 1906, c. 234—353 й окремо c. 125). *З. К.* CIII, Бібл. c. 233.

Weiss (v.) Eduard. Berg- und Flurnamen der Karpathen (Karpathen, Кронштадт, 1908/09, II, т. 1, c. 122—5). *З. К.* CV, Бібл. c. 240.

Weissenberg S., Dr. Das neugeborene Kind bei den südrussischen Juden (Globus. Illustr. Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde. Брауншвайг, 1908, I, т. XCIII, c. 85—8). *З. Кузеля.* CI, Бібл. c. 193—194.

Веселовскій Н. И. Алебастровыя и глиняныя статуэтки домикенской культуры въ курганахъ Южной Россіи и на Кавказѣ (Извѣстія Имп. Археолог. ком. в. 35, 1910, c. 11 + 4 табл. + 11 map). *М. Замѣняк.* CV, Бібл. c. 206—207.

Wiese Oskar, Prof. Dr. Unsere Muttersprache, ihr Werden und ihr Wesen, 7 вид. Липськ, 1909, с. VIII + 278. *І. С.* CV, Бібл. с. 240.

Vizaknai Anton. Die ungarische Volkszählung am Ende des Jahres 1910 (Zeitschrift für Nationalökonomie, 1910, т. 94, с. 752—65). *З. К.* CVI, Бібл. с. 235.

Wilke G. Spiral-Måander Keramik und Gefäßmalerei. Hellenen und Thraker (Darstellungen über früh- und vorgeschichtliche Kultur- Kunst- u. Völkerentwicklung, hrsg. von G. Kossinna. Випуск 1, 1910, с. 84). *М. Г.* CIII, Бібл. с. 217.

Windisch-Grätz (Prinz) Franz, Dr. Unsere Emigranten in Brasilien und der Aussenhandel. Vorschlag der Einführung des Kaffeemonopoles (Freistatt, 1910, II, с. 161—4). *З. К.* CIV, Бібл. с. 238.

Wirth Albrecht. Kasische Forschungen (Memnon, 1909, III, с. 1—48). *З. К.* CV, Бібл. с. 217—218.

Witte A. Die Gewerkschaftsbewegung in Russland (Volkswirtschaftliche Abhandlungen der Badischen Hochschulen, т. X; 3 додаток). Карльсруе, 1909, с. 83, м. 2. *З. К.* CII, Бібл. с. 235.

Wobly K. Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte Polens (Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, 1909, XVIII, с. 355—89). *З. К.* CIV, Бібл. с. 235.

Woeijkof A. Le groupement de la population rurale en Russie (Annales de Géographie, Paris, 1909, XVIII, с. 13—23 і мапа). *З. К.* CII, Бібл. с. 235.

Возняк М. Великодні привіти

пивоізіів (Діло, 1911, чч. 90 і 91). *В. Д.* CV, Бібл. с. 234.

Vondrák W., Dr. Kirchenslavische Chrestomatie. Göttingen, 1910, IV + 232. *І. Свенціцький*. CIII, Бібл. с. 234.

Воробкевич І. Комедия без автора (Руслан, 1911, чч. 241, 243—247, 250). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 221.

Воробкевич І. Мотул Николай Суцавский (Руслан, 1911, ч. 47—50). *В. Д.—ко.* CVI, Бібл. с. 207.

Hajdecki Aleksander. Vestigia artificum Polonorum Viennensia (1590—1750) (Przewodnik naukowy i literacki, 1910, с. 431—45, 536—48, 612—24, 732—46, 833—48). *І. Крип'якевич*. CIV, Бібл. с. 202—203.

Hauff Walter, Dr. Die Auswanderung der Schwaben nach Russland am Anfang des vorigen Jahrhunderts (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 107—111). *З. К.* CI, Бібл. с. 177.

Hecke Wilhelm, Dr. Die ungarische Volkszählung vom 31 Dezember 1900 (Statistische Monatschrift. Берно, 1910, XV (XXXVI), с. 861—76). *З. Кузеля*. CII, Бібл. с. 224—226.

Hellwig Albert, Dr. Eine gefährliche Körperverletzung infolge Hexenglaubens (Archiv für Strafrecht und Strafprozess. Берлін, 1907, т. LIV, с. 132—46). *З. К.* CIV, Бібл. с. 223.

Hellwig Albert. Kriminalistische Aufsätze (Archiv für Kriminalanthropologie, 1908, XXXI, с. 67—113, 282—317; 1909, XXXIII, с. 11—38). *З. Кузеля*. CIII, Бібл. с. 230—231.

Hey Friedrich. Argentinien u. die österreichische Auswanderung.

Vortrag (Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, XVII, 1908, с. 359—65). *Зенон Кузеля*. CIV, Н. хр. с. 194—201.

Гехтер М. Економічне життя України в 1910 р. (Л.-Н. В. 1911, кн. 3). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 233.

Гехтер М. З українського життя: Шевченківські дні (Л.-Н. В. 1911, кн. 4). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 234.

Гехтер М. Нова-культура на Україні (Л. Н. В. 1911, кн. 5). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 234.

Гехтер М. Українське життя в Росії в 1910 р. (Л.-Н. В. 1911, кн. 1—2). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 233.

Гехтер М. У царстві „Зеленого Змія“ (Л.-Н. В. 1911, кн. 6). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 237.

Herz Hugo. Die Kriminalität der Jugendlichen nach den Ergebnissen der neuesten österreichischen Kriminalstatistik (Archiv für Strafrecht und Strafprozess. Берлін, 1909, т. LVI, с. 25—44). *З. К.* CVI, Бібл. с. 213—214.

Гольмстенъ А. Семенъ Васильевичъ Пахманъ (Некрологъ) (Журналъ Министерства Юстиціи, 1911, III, с. 220—6). *О. Н.* CVI, Бібл. с. 214.

Гординський Я., Др. Автобіографія Теодора Лисяка (Руслан, 1911, ч. 176—9). *В. Д.*—ко. CVI, Бібл. с. 207.

Гординський Ярослав, Др. Невідомі писання Маркіяна Шашкевича (Звіт дирекції ц. к. гімназій з руским викладовим язиком в Коломиї за шкільний рік 1910/11. Коломия, 1911, с. 5—22). *М. Возняк.* CVI, Бібл. с. 216—217.

Городцовъ В. А. Первобытная археология. Курсъ лекцій, читанныхъ въ Московскомъ Археологическомъ Институтѣ. Москва, 1908, с. 416—IX табл. *М. Зализняк.* CIV, Бібл. с. 200—201.

Horský Emíl. Čech Jan Prač, sběratel ruských písní 1790 (Časopis českého Muzea. V Praze, 1910, т. 84, с. 441—6). *З. К.* CIV, Бібл. с. 223.

Грабаръ Игорь. Исторія русского искусства. Москва, 1910. *К. Широцкий.* CI, Бібл. с. 162—163.

Гредескуль Н. А. пор. **Указатель.**

H[rza]n. Die Bibliotheken im österreichisch. Stadtsvoranschlag für 1911 (Zeitschrift d. österr. Vereines f. Bibliothekswesen. Відень—Липськ, 1910, XIV, з. 3—4, с. 138—9). *З. К.* CII, Бібл. с. 224.

Гротъ К. Профессоръ В. В. Морфилъ, англійскій славистъ (Ж. М. Н. Пр. 1910, V). *О. Н.* CV, Бібл. с. 240—241.

Грузинскій А. пор. **Афировъ А.**

Грузинскій А. С. Пересопницькое Евангеліе, какъ памятникъ искусства эпохи Возрожденія въ южной Россіи въ XVI вѣкѣ (Искусство, Київ, 1911, N. 1, с. 1—48). *М. Возняк.* CI, Бібл. с. 163—164.

Грушевський М. На українські теми (Л.-Н. В., 1911, кн. 1, 2, 4, 7—8). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 237—238.

Hugelmann Karl. Das Alterspluralrecht und die österreichische Wahlreform (Archiv für öffentliches Recht. Tübingen, 1907, XXII, с. 448—63). *З. К.* CIII, Бібл. с. 232.

Gargas Sigismund, Dr. Organisation der Statistik des Aussenhandels Galiziens (Statistische

Monatschrift. N. F. XIV (XXXV). Берно, 1909, с. 770—2). *З. К.* СII, Бібл. с. 234.

Gaertner Friedrich. Der österreichisch-ungarische Ausgleich (Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik, 1907, XXV, с. 52—147, 338—444). *З. К.* СIII, Бібл. с. 233.

Gefährdete Holzkirchen in Ostgalizien (Mitteilungen der k. k. Zentralkommission f. Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Відень, 1909, VIII, с. 477—81, а 7 ілюстраціями). *З. Кузеля.* СIII, Бібл. с. 211—213.

Gerl (v.) G., Dr. Zur Fischereistatistik Österreichs (Statistische Monatschrift, 1908, т. 34, с. 490—519). *З. К.* СII, Бібл. с. 236.

Gleye Karl, Dr. Der Name der Deutschen bei den Russen und Madjaren (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 214—5). *З. К.* СII, Бібл. с. 211.

Goldstein I. Der gegenwärtige Stand der Kartellbewegung in Russland (Jahrbücher für Nationalökonomie, 1910, XL, III, N. F. с. 162—8). *З. К.* CVI, Бібл. с. 238.

Grabowsky, Dr. Die Gesetzgebung in Russland im Jahre 1909 (Das öffentliche Recht der Gegenwart. Jahrbuch Bd. IV, 1910. Тібіна, 1910, с. 561—5). *З. К.* CVI, Бібл. с. 238.

Даниловъ В. В. Изъ народной жизни въ Малороссіи (Живая Старина, 1909, I, с. 34—9. 1910, I—II, с. 18—21). *В. Г.* CIV, Бібл. с. 217—218.

Даниловъ В. Къ бібліографіи драматическихъ передѣлокъ изъ Гоголя (Рус. Фил. Вѣстникъ, 1911,

2, с. 33—8). *М. В.* СIII, Бібл. с. 238—239.

Даниловъ Вл. „Кіевлянинъ“ М. А. Максимовича (Литературно-библіографическіе матеріалы (Извѣстія отд. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ 1909 г., кн. 3, с. 286—306). *М. Возняк.* CI, Бібл. с. 183—185.

Даниловъ Владизиръ. Красный трауръ въ малорусскомъ погребальномъ обрядѣ (Живая Старина, 1909, IV, с. 31—7). *В. Гнатюк.* CIV, Бібл. с. 218—219.

Даниловъ В. В. Малорусская легенда о трехъ братьяхъ, основателяхъ селъ (Живая Старина, 1910, I, с. 175). *В. Г.* CIV, Бібл. с. 223.

Даниловъ Вл. Малорусскія народныя пѣсни въ старыхъ и новыхъ лубочныхъ изданіяхъ (Рус. Филолог. Вѣстникъ, 1910, кн. 3—4, с. 222—42). *В. Гнатюк.* CI, Бібл. с. 192—193.

Данковская Р. С. Свадебные обряды у малороссовъ Грайворонскаго уѣзда въ 1870-хъ годахъ (Этногр. Обзор. 1909, кн. 81—2). *В. Г.* CI, Бібл. с. 194.

Dachler Anton. Zur Geschichte der Heizung im Bauernhause. Das Wort „Stube“ (Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Відень, 1911, XVII, с. 37—47). *З. К.* СIII, Бібл. с. 216—217.

Dvořák Max. Restaurierungsfragen. II. Das Königsschloß am Wawel (Kunstgeschichtliches Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und hist. Denkmale. Beiblatt zu Bd. II. 1908, с. 105—12). *З. К.* CI, Бібл. с. 166.

Dehn Paul. Die Völker Süd-europas und ihre politische Pro-

bleme (Angewandte Geographie. III. Serie. 8 Heft). Франкфурт, 1909, с. (8) + 98 + мапа. З. Кузеля. CVI, Бібл. с. 222—223.

Deniker J. Les races de l'Europe, II. La taille en Europe. Association franç. pour l'avancement des sciences. Congrès de Lyon 35-e session 1906. Париж, 1908, с. 143—1 мапа. З. Кузеля. CV, Бібл. с. 205.

Déchelette Joseph. Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine par. т. I, с. I—XIX+747, 1908, т. II, с. I—XVIII+1—512+I—VII+1—191 (appendices). Париж, 1910. М. Залізняк. CVI, Н. хр. с. 192—199.

Dzieduszycki (Graf) Adalbert. Galizien unter Kaiser Franz Joseph I. (Österreichische Rundschau, 1908, XVII, с. 356—8). З. К. CI, Бібл. с. 178.

Divéky Adorján. Magyar vonatkozású lengyel művek. (Századok, 1909, с. 298—304). С. Т. CI, Бібл. с. 178.

Djoritsch S. Die strafrechtliche Gesamthaftung im slavischen Rechte (Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft. Штутгарт, 1910, т. XXIII, с. 261—75). З. К. CIII, Бібл. с. 232.

Dnistrańskij Stanislaus, Dr. Umgangssprache und Nationalität. Aus Anlass der Inaugurationsrede Hofrats Professor Bernatzik in Wien: „Ueber nationale Matriken“ (Ukrainische Rundschau, 1910, ч. 7—8, с. 195—207). З. К. CIII, Бібл. с. 233.

Донскія дѣла. Книга третья (Русская историческая Библиотека т. XXVI). Спб., 1909, с. IV+1022+83. Гв. Крипякевич. CIII, Бібл. с. 221—222.

Дорожинскій Діонисій, Д-ръ.

Матеріалы до исторіи життя и смерті св. священномученика Іосафата Кунцевича, архієпископа Полоцького. I. Катехизмъ ѿ слугъ Бж҃аго Іосафата сочинянный. Львів, 1911, с. V+17. М. Возняк. CIII, Бібл. с. 220—221.

Дорошенко Вол. Російська Україна (Календар львів. „Прогресу“ на р. 1911, с. 231—52). В. Д. CIV, Бібл. с. 233.

Дорошенко В. Український науковий рух в 1910 р. (Л.-Н. В., 1911, кн. 2). В. Д. CIV, Бібл. с. 233.

Dreves G. Haben wir Gregor den Grossen als Hymnendichter anzusehen? (Theologische Quartalschrift, 1907, LXXXIV, с. 548—62). З. К. CI, Бібл. с. 187.

Dukmeyer Friedrich. Korbs Diarium itineris in Moscoviam u. Quellen, die es ergänzen. Beiträge zur moskowitzisch-russischen, österreichisch-kaiserlichen und brandenburgisch-preussischen Geschichte aus der Zeit Peters des Grossen. II Bd. (Historische Studien, т. 80). Берлін, 1910, с. VIII+356. З. К. CI, Бібл. с. 176—177.

Дурново Н. и Ушаковъ Д. Хрестоматія по великорусской диалектології. Пособіе при преподаваніи русскаго языка въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ. Москва, 1910 (Ученыя Записки Импер. Московскаго Университета, отдѣлъ Историко-филологическій, выпускъ 40) 8+216+1 карта. Г. Свенцицкій. CV, Бібл. с. 238—239.

Євшан М. Грицько Чуприяка (Л.-Н. В., 1911, кн. 6). В. Д. CV, Бібл. с. 235.

Ehrenzweig Armin, Dr. Die Scheinehe in den europäischen Hochzeitsbräuchen (Zeitschrift für

vergleichende Rechtswissenschaft 1908, XXI, с. 267—87). *З. К. CI*, Бібл. с. 165.

Englisch (Ritter von) Karl, Dr. Beitrag zur Kenntniss der Gutsgebiete Galiziens (Statistische Monatschrift. Берно, 1908, т. XXXIV, с. 525—63). *З. К. CII*, Бібл. с. 234.

Эрнъ В. Жизнь и личность Григорія Саввича Сковороды (Вопросы Философии и Психологии, 1911, кн. 107 (II), с. 126—66). *Вол. Дорошенко. CVI*, Бібл. с. 219.

Ettinger Paul. Polnische Exlibris (Ex Libris, Buchkunst und angewandte Graphik, XVIII, N. F. II, 1908, с. 41—52). *З. К. CII*, Бібл. с. 224.

Ефремовъ С. Апостолъ Правды (Къ пятидесятилѣтню смерти Т. Г. Шевченка) (Русское Богатство, 1911, кн. 2, с. 192—215). *В. Д. CV*, Бібл. с. 234.

Жук А. Статистика українських бурь в Галичині (Наша Школа, 1911, кн. II—III, с. 35—50). *Р. Д. CVI*, Бібл. с. 236.

Жуковичъ П., проф. Варшавскій сеймъ 1627 года и его значеніе въ исторіи борьбы православыхъ съ унией (Христіанское Чтеніе, 1910, II, с. 173—92, III, с. 334—50, V, с. 675—88). *Ю. С. CVI*, Бібл. с. 203—204.

Жуковичъ П., проф. Варшавскій сеймъ 1628 года и крушеніе уніональных плановъ Мелетія Смотрицкаго (Христіанское Чтеніе, 1910, VII, с. 935—59). *Ю. С. CVI*, Бібл. с. 203—204.

Жуковичъ П., проф. Вопросы о примиреніи православныхъ съ униатами на Варшавскомъ сеймѣ 1629 года (Христіанское Чтеніе, 1910, IX, с. 1122—1135). *CVI*, Бібл. с. 203—204.

Жуковичъ П., проф. Кобринскій соборъ и Торунскій сеймъ 1626 г. (Христіанское Чтеніе, 1910, I, с. 14—36). *Ю. С. CVI*, Бібл. с. 203—204.

Залізняк М. Українська популярна література в 1909 році (Л.-Н. В. 1910, ч. 4, 6, с. 11—12). *В. Д. CI*, Бібл. с. 188.

Зенбицкій П. Смѣхотворныя басни (Живая Старица, 1910, кн. I—II, с. 49—53). *В. Г. CIV*, Бібл. с. 217.

Знаменскій С. Ф. пор. Указатель.

Jeluk Izydor. Odrodzenie ruskiej literatury w Galicyi i Markian Szaszkiewicz. (W setną rocznicę urodzin M. Szaszkiewicza). (Відбитка зі „Sprawozdania Dyrekcyi с. k. Gimnazjum w Brzeżanach za rok szk. 1910/11“. Бережани, 1911, с. 55). *М. Возняк. CVI*, Бібл. с. 215—216.

Имшенецкая М. В. пор. Указатель.

Jokl N. Über „Etymologische Anarchie“ und ihre Bekämpfung (Indogermanische Forschungen, 1910, т. XXVII, с. 297—324). *З. К. CII*, Бібл. с. 212.

Isaak Franz. Die Molotschnaer Mennoniten. Ein Beitrag zur Geschichte derselben. Aus Akten älterer und neuerer Zeit, wie auch auf Grund eigener Erlebnisse und Erfahrungen dargestellt. Halbstadt, Braun, 1908, с. 354. *З. К. CII*, Бібл. с. 237.

Качаровъ Евг. Современныя теории происхожденія религии и мифовъ (Лѣтопись историко-филологическаго общества при Имп. Новорос. Унив. XVI, с. 1—22). *М. В. CIV*, Бібл. с. 204.

Kaindl Raimund Friedrich, Prof. Dr. Beiträge zur Geschichte

des deutschen Rechtes in Galizien: IX—XII. (Archiv für österreichische Geschichte, B. 100. Відень, 1909, с. 186. *Ів. Крипьякевич*. СIII, Бібл. с. 229—230.

Kaindl R. F. Beiträge zur Volkskunde des Ostkarpathengebietes (Zeitschrift des Vereins für österreichische Volkskunde, 1908, XVIII, с. 92—98). *З. К.* CIV, Бібл. с. 223.

Kaindl R. F., Dr. Bericht über neue Arbeiten zur Völkerwissenschaft von Galizien, Russisch-Polen und der Ukraine (Globus, 1909, I, т. XCV, с. 335—341, 365—8). *З. К.* CI, Бібл. с. 194—195.

Kaindl R. F., Dr. Das deutsche Ansiedlerhaus in Galizien u. sein Einfluss auf die einheimischen Bauernhäuser (Globus, 1910, XCVII, с. 104—10, 117—23). *З. Кузеля*. CIV, Бібл. с. 220—222.

Kaindl R. F. Das Deutschtum in den Karpathenländern (Karpathen, Кронштадт, 1907/8, I, т. 1, с. 141—4). *З. К.* СIII, Бібл. с. 223.

Kaindl R., Dr. Das Deutschtum in der Bukowina (Deutsche Erde, 1907, річник VI, с. 92—96). *З. Кузеля*. CIV, Бібл. с. 215—216.

Kaindl R. F. Münzfunde. 8. Bukowina (Jahrbuch für Altertumskunde, I, 1907, с. 136a—b). *З. К.* CI, Бібл. с. 165.

Kaindl Raimund Fr. Neolithische Funde mit bemalter Keramik in Koszyłowce (Ostgalizien) (Jahrbuch für Altertumskunde II, 1908, с. 144—150a). *З. Кузеля*. CI, Бібл. с. 160—161.

Kaindl Raimund, Prof. Dr. Neue Beiträge zur Geschichte der Deutschen in Galizien (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 170—4). *З. К.* CI, Бібл. с. 177—178.

Kaindl R. F., Dr. Zur Geschichte der deutschen Siedlungen und des deutschen Rechts in Polen und Galizien (Deutsche Erde, 1915, IX, с. 226—32). *З. К.* CVI, Бібл. с. 205—206.

Kaindl Raimund, Prof. Dr. Zur Geschichte des deutschen Rechts in Polen (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 91—2). *З. К.* СIII, Бібл. с. 232.

Капица О. І. пор. Указатель.

Каринский Николай. Языкъ Пскова и его области въ XV в. Спб., 1909 (Записки ист.-филолог. факультета С.-Петербургскаго ун-та, ч. XCIII). *І. Свенцицкий*. CV, Бібл. с. 237—238.

Caro Leopold, Dr. Auswanderung und Auswanderungspolitik in Österreich. Im Auftrag des Vereins für Sozialpolitik herausgegeben (Schriften des Vereins für Sozialpolitik, 131 Bd.). Липскъ, 1909, с. VI+(2)+284. *Зенон Кузеля*. CIV, Н. хр. с. 176—192.

Caro Leopold, Dr. Die Statistik der österreichisch-ungarischen und polnischen Auswanderung nach den Vereinigten Staaten von Nordamerika (Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung. Відень, 1907, XVI, с. 68—113). *З. Кузеля*. CI, Н. хр. с. 157—158.

Caro Leopold, Dr. Unsere Abwanderer (Österreichische Rundschau, 1908, XIV, с. 326—339). *Зенон Кузеля*. CIV, Н. хр. с. 176—192.

Caro Leopold, Dr. Unsere Auswanderer in Brasilien (Österreichische Rundschau. Відень, 1909, т. XVIII, с. 173—88). *З. К.* CIV, Бібл. с. 235—236.

Карский Е. Θ. Бѣлорусск. Томъ II. Языкъ бѣлорускаго пле-

жени. 1. Историческій очеркъ звуковъ бѣлорускаго нарѣчія. Варшава, 1908, с. IV+XXIV+579.
2. Историческій очеркъ словообразованія и словозамѣненія въ бѣлорускомъ нарѣчїи. Варшава, 1911, с. XV+407. *М. Возняк.* CV, Бібл. с. 235—237.

Картины церковной жизни Черниговской епархіи изъ IX-вѣковой ея исторіи. Кіев, 1911, с. 207. *М. Грушевський.* CVI, Бібл. с. 201—202.

Каталогъ Шевченковской выставки въ Москвѣ по поводу пятидесятилѣтія со дня его смерти 1861 26/II 1911. Съ приложеніемъ 4 снимковъ съ его рисунковъ. Москва, 1911, с. (4 карти) + 27. *И. Кривецкий.* CIII, Бібл. с. 214—216.

Kaczmarczyk Kazimierz. Cieżary ludności wiejskiej i miejskiej na prawie niemieckiem w Polsce XIII—XIV w. (Przegląd historyczny, т. XI, с. 12—30, 144—60, 288—311). *И. Кр—ч.* CIV, Бібл. с. 216.

Keller Konrad. Die Beresaner deutschen Kolonien in Südrussland zu ihrem hundertjährigen Jubiläum 1809/10—1909/10 (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 206—12). *З. К.* CII, Бібл. с. 237.

Keller Konrad. Die Kutschuganer deutschen Kolonien in Südrussland zum hundertjährigen Jubiläum ihres Bestehens (Deutsche Erde, 1908, VII, с. 213—217). *З. К.* CII, Бібл. с. 237.

Keussler (v.) Friedrich. Die deutschen Vereine in Russland (Deutsche Erde, 1908, VII, с. 188—9). *З. К.* CII, Бібл. с. 238.

Kijoviensis. Діяльність Міністерства Просвѣти в Кіївськѣм Шкільнім Окрузі (Наша Школа,

кн. 2—3 і 4). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 236—237.

Kipa Emil. Fryderyk Gentz a Polska, 1794—1831 (Monografie w zakresie dziejów nowożytnych wyd. Sz. Askenazy, т. XV). Краків—Варшава, 1911, XV+166. *С. Томашиівський.* CIII, Бібл. с. 222—223.

Claus, Dr. Die Rentabilität der russischen Aktiengesellschaften (Jahrbücher für Nationalökonomie, 1910, т. XCIV, III. F. XXXIX, с. 494—8). *З. К.* CV, Бібл. с. 238.

Кнатцъ Б. Г. і Е. Э. пор. **Указатель.**

Князьковъ С. А. пор. **Указатель.**

Колесса Філарет. Про віршову форму поезій Маркіяна Шашкевича (Відбитка зі „Звіту дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1910/11“). Львів, 1911, с. 24). *М. Возняк.* CVI, Бібл. с. 217—218.

Колчинъ М. Смыслы и заточеніе въ острогъ Соловецкаго монастыря въ XVI—XIX вв. Москва, 1908, с. XIII+176. *И. Джигджора.* CI, Бібл. с. 170.

Кондаковъ Н. В. Иконографія Богоматери. Связь греческой и русской иконописи съ итальянскою живописью раняго Возрожденія (Иконописный Сборникъ, 1910, в. IV). *К. Широцкий.* CI, Бібл. с. 161—162.

Корсаковъ Д. Четвертый областной историко-археологическій съѣздъ въ г. Костромѣ съ 20-го по 30-е іюня 1909 года (ЖМН. Пр. 1910, III). *О. Н.* CV, Бібл. с. 210.

Korzeniowski Józef. Zapiski z rękopisów Cesarskiej Biblioteki publicznej w Petersburgu i innych

bibliothek petersburgskich (Archivum do dziejów literatury i oświaty w Polsce, т. XI). Краків, 1910, с. XLII+408. *Ів. Крип'якевич*. СІ, Бібл. с. 167—169.

Коршъ О. Владимировы боги (Сборникъ харьков. ист. фпл. общ. XVIII, с. 51—8). *М. Грушевський*. CV, Бібл. с. 211.

Kosinna G. Der Ursprung der Urfinnen und Urindogermanen und ihre Ausbreitung nach dem Osten (Mannus. Zeitschrift für Vorgeschichte, I. Würzburg, 1909, с. 17—52, 225—45+24 таблиць). *З. К.* СІІІ, Бібл. с. 216.

Cotliarciuc Nico. Stifterrecht und Kirchenpatronat im Fürstentum Moldau in der Bukowina. Eine historisch-dogmatische Studie zum morgenländischen Kirchenrecht (Kirchenrechtliche Abhandlungen hrg. von U. Stutz, H. 47. Stuttgart, 1907, с. XVIII+203). *З. К.* CVI, Бібл. с. 213.

Cotliarciuc N. Subjekt des Kirchenvermögens in der morgenländischen Kirche (Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht. Tübingen, 1909, с. 22). *З. К.* CVI, Бібл. с. 213.

Краузэ-ван-дер-Копъ А. Какъ отнеслась Голландія къ побѣдѣ русскихъ подъ Полтавой (ЖМН. Пр., 1910, май, с. 123—133). *О. Н.* CVI, Бібл. с. 206.

Кревецький Ів. Наша мемуаристика (Неділя, 1911, чч. 6—9, 13—15). *В. Д.* CV, Бібл. с. 219.

Кревецький Ів. З секретів польської політики у Галичині 60—70 рр. м. ст. (Л.-Н. В., 1911, кн. VII—VIII). *В. Д.* CV, Бібл. с. 219—220.

Kriwtschenko G. Die ländlichen Kreditgenossenschaften in Russland (Münchener volkswirt-

schaftliche Studien, 100. Штутгарт, 1910, с. VIII+124). *З. К.* CIV, Бібл. с. 235.

Крыжановскій Е. М. Русское Забужье (Холмица и Подлясье). Сборникъ статей... съ предисловіемъ И. П. Филевича. Спб., 1911, с. XLVI+434+IV. *М. Г.* СІІ, Бібл. с. 203—204.

Крымскій А. пор. Михальчукъ К.

Kuziela Zenon, Dr. Die Ausländer über die Ukrainer (Ukrainische Rundschau. Відень, 1909, ч. 1, с. 27—34, ч. 3, с. 124—8, ч. 4, с. 166—70, ч. 8/9, с. 333—6). *З. К.* СІ, Бібл. с. 177.

Кузеля З., Др. Bucovinica (Камеярі, 1910, ч. 23—24). *В. Д.* СІ, Бібл. с. 188.

Кузьминъ Е. Тарасъ Григорьевичъ Шевченко (Искусство, 1911, кн. 2 і 3). *В. Д.* CV, Бібл. с. 210.

Кузьминъ Е. М. Тарасъ Григорьевичъ Шевченко (Искусство, 1911, № 2—3, с. 54—67, 99—110). *М. Ф.* CIV, Бібл. с. 206.

Кулачковський О. Б., Др. Згадка про перші установні збори українського „Сокола“ (Руслан, 1911, ч. 201). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 237.

Kumaniecki Kasimir Ladislaus, Dr. Die galizische Saisonsauswanderung im Lichte ausländischer Arbeitsverträge (Statistische Monatschrift, 1909, т. XXXV, с. 521—67). *З. К.* СІІ, Бібл. с. 234.

Куприць А. Н. О стеклянной и форфоровой промышленности Волынской губернии. Кіів, 1911. *М. Порш*. CVI, Бібл. с. 224—227.

Kutrzeba Stanislaw. Przegląd literatury z zakresu historyi prawa i gospodarczej Polski z lat. 1904—1909 (Czasopismo Praw-

nicze i Ekonom., 1909, з. 1—3, с. 275—303). *О. Н. Сп.*, Бібл. с. 231.

Kutschera (Freiherr v.) Hugo. Die Chasaren. Historische Studie von... Ein Nachlass. Відень, 1910, с. 271. *М. Грушевський*. Сп., Бібл. с. 192—194.

Лвовъ-Рогачевскій В. Первый народный поэт Т. Г. Шевченко (Современный миръ. 1911, 2, с. 263—75). *М. Ф. Сп.*, Бібл. с. 239—240.

Леонтовичъ О. И. Сулъ господарей и ихъ совѣтниковъ въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи (Журналъ Министерства Юстиціи, 1909, VI, с. 116—66, XI, с. 159—208). *Ол. Назаріѳ.* CVI, Бібл. с. 209—211.

Леонтовичъ О. И. Центральныя судебныя учрежденія въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи (Журналъ Министерства Юстиціи, 1910, II, с. 186—226). *Ол. Назаріѳ.* CVI, Бібл. с. 209—211.

Lichtenberg (von). Kaukasische Völker in Europa (Memnon, 1909, III, с. 211—9). *З. К. CV*, Бібл. с. 217—218.

Lodyński Maryan, Dr. Dokument „Dagome iudex“ a „kwesya sardyńska“ w XI w. (Rozprawy Akademii Umiejętności wyd. hist.-filoz. ser. II, т. XXIX, с. 59—148). *Г. Крип'якевич*. CVI, Бібл. с. 200—201.

Лонгиновъ А. В. Каркинитъ, Калосъ—Лименъ, г. Успе и р. Пондъ (Записки одеські. XXVIII, с. 191—9). *М. Г. Сп.*, Бібл. с. 223.

Loesche Georg, Prof. Dr. Von der Duldung zur Gleichberechtigung. Archivalische Beiträge zur

Geschichte des Protestantismus in Österreich von 1789—1861. Zur 50-jährigen Erinnerung an das Protestantenpatent (Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich. Відень—Липськ, 1911, т. XXXII i XXXIII, с. LI+812). *З. К. CVI*, Бібл. с. 207.

Loewenstimm Aug. Aberglaube und Gesetz. Ein Kapitel aus der russischen Rechts- und Kulturgeschichte (Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik hrg. v. H. Gross. Липськ, 1906, XXV, с. 131—223). *З. К. Сп.*, Бібл. с. 233—234.

Любавскій М., Проф. Къ вопросу объ ограниченіи политическихъ правъ православныхъ князей, пановъ и шляхты въ великомъ княжествѣ Литовскомъ до Люблинской уніи (Сборникъ статей, посвященныхъ Василию Осиповичу Ключевскому. Москва, 1909, с. 1—17). *О. Назаріѳ.* Сп., Бібл. с. 226—229.

Lüttich Rudolf, Dr. Ungarnzüge in Europa im 10 Jahrhundert (Historische Studien von Ebering, т. 84). Берлін, 1910, 8°, с. 174. *З. К. Сп.*, Бібл. с. 203.

Мазуренко С. Два зівди загально — російської Селянської Спілки (Діло, 1911, ч. 25—28). *В. Д. CIV*, Бібл. с. 234.

Маковей О., Др. Заповіт Т. Шевченка (Руслан, 1911, ч. 54). *В. Д. CVI*, Бібл. с. 219.

Маковей О. У 50-літні роковини смерті Тараса Шевченка (Руслан, 1911, ч. 54). *В. Д. CVI*, Бібл. с. 220.

М. О. Як святкували пам'ять Т. Шевченка в Чернівцях 1864 р. (Руслан, 1911, ч. 54). *В. Д. CVI*, Бібл. с. 220.

Марковъ А. В. Дайныя по говору Стародубскаго уѣзда, Черниговской губерніи (Извѣстія Отд. рус. языка и словесности, XV, 1910, I, с. 184—198). *І. Свенцѣжскій*. СПб, Бібл. с. 209—210.

Martell Paul. Die Arbeiterversicherungsgesetze in der russischen Montanindustrie (Zeitschrift für Sozialwissenschaften, X, 1907, с. 305—8). *З. К. CIV*, Бібл. с. 235.

Масловъ С. И. Обзоръ рукописей библиотеки Императорскаго Университета св. Владимира. Київ, 1910, с. 42. *М. Возняк*. СПб, Бібл. с. 235—238.

Масловъ С. И. Огрызокъ Христінопольскаго Апостола принадлежащій библиотекѣ Университета св. Владимира (Изв. Отдѣл. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ, 1910, кн. 4, с. 229—69). *І. С. СЩ*, Бібл. с. 238.

Матѣевъ В. А. В. Романовичъ — Славатинскій (Некрологъ) ЖМНП. 1910, XI, с. 36—40), *О Н. CVI*, Бібл. с. 214.

Melich Johann. Die Herkunft der slavischen Lehnwörter der ungarischen Sprache (Arch. für slav. Phil., XXXI, с. 92—116). *І. Свенцѣжскій*. СПб, Бібл. с. 208—209.

Meringer Rudolf. Die Werkzeuge der pinsere — Reihe und ihre Namen (Keule, Stampfe, Hammer, Anke) (Wörter und Sachen, 1909, I, с. 3—28). *З. К. СЩ*, Бібл. с. 216.

Meringer Rudolf. Wörter und Sachen (Germanisch-romanische Monatsschrift, 1910, I, v. X, с. 593—8). *З. К. CI*, Бібл. с. 165.

Mžik (v.) Н. Beiträge zur Methode der Ortsnamenforschung (als Kritik der Methode in Alb-

recht Wirths „Kritischen Forschungen“) (Memnon, 1909, III, с. 201—10). *З. К. CV*, Бібл. с. 217—218.

Milkowicz Wladimir. Die Ausgrabungen am Cecina (Czernowitzer Zeitung, 1909, ч. 122). *З. К. CI*, Бібл. с. 165.

Миллеръ А. А. Раскопки въ районѣ древняго Танаиса (Извѣстія арх. ком. XXXV, 1910, с. 86—130). *М. Грушевскій*. СПб, Бібл. с. 210—211.

Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Hrg. v. Dr. Max Bauer. Відень. 1907—1909, томи VI, VII, VIII. *З. Кузеля*. CI, Бібл. с. 159—160. 1910, IX, СЩ, Бібл. с. 217—218.

Михалевич О. Спомини про П. І. Ніщинського (Байдю) (Неділя, 1911, ч. 13). *В. Д. CV*, Бібл. с. 235.

Михальчук К. і Тимченко Е. Програма для збирання діалектичних одмін української мови. Київ, 1910, с. 1—202 + I—IV. *Іван Зілинський*. СЩ, Н. хр. с. 205—208.

Михальчук К. и Крымскій А. Програма для собиранія особенностей малорусскихъ говоровъ. СПб., 1910, с. IV+163. *Іван Зілинський*. СЩ, Н. хр. с. 205—8.

Московский Публичный Румянцевскій Музей. Каталогъ картинной галлеріи. Москва, 1910. *К. Широцькій*. CV, Бібл. с. 207—8.

Муретов Ів. Дещо про західно-європейські переклади з Шевченка (Діло, 1911, ч. 54). *В. Д. CV*, Бібл. с. 235.

Муретов І. Клопоти Станового (Неділя, 1911, ч. 13). *В. Д. CVI*, Бібл. с. 221.

Народныя пѣсни Холмской Руси. Випуск першый і другый. Холм, 1909—10, с. 36 і 40 (відбитка з „Холм. Народн. Календара“ на 1909 і 1910 р.). *В. Гнатюк*. СІV, Бібл. с. 219—220.

Nitsch Kazimierz, prof. Mowa ludu polskiego. Краків, 1911, с. 162. *І. С. CV*, Бібл. с. 239—40.

Новицький Ол. Т. Шевченко як маляр (Л.-Н. Вістник, 1911, кн. 4). *В. Д.* СІV, Бібл. с. 206.

Norbert M. Aktion und Reaktion im nationalen Leben der österreichischen Völker (Freistaat, 1910, т. II, с. 71—3). *З. К. CVI*, Бібл. с. 235.

Обозрѣніе трудовъ по славяновѣдѣнію, составляемое В. Н. Бенешевичемъ, Вс. И. Срезневскимъ, М. Р. Фасмеромъ и А. А. Шахматовымъ подъ редакціей В. Н. Бенешевича. Гр. 1908—10. (Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ. Спб., 1909, кн. 1—4; 1910, кн. 1—4). *Ів. Кривецький*. СІІ, Бібл. с. 212—216.

Ostaszewski — Barański, Dr. Pierwsze spory o alfabet na Rusi czerwonej (Ruś, 1911, z. 1). *І. К.* СІІ, Бібл. с. 204.

Ostgalizische Holzkirchen (Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, 1910, с. 390—4 з 7 ілюстр.). *З. К. СІV*, Бібл. с. 206.

Отчетъ о дѣятельности Библиотеки Императорской Академіи Наукъ за 1910 годъ. Спб. 1911, с. 17. *М. Возняк*. СІІ, Бібл. с. 223—224.

Österreichische Bibliographie des Bibliothekswesens 1909—10 (Zeitschrift des österreichischen

Vereines für Bibliothekswesen...). Відень і Липськ, 1910, с. (2)+28. *З. Кузеля*. СІІ, Бібл. с. 222—223.

Павлуцкій Г., Проф. Орнаментъ Пересопническаго евангелія (Искусство, 1911, II, с. 83—92). *М. Возняк*. СІІ, Бібл. с. 213—14.

Пападимитріу С. Д. Древнія свѣдѣнія объ островѣ Березани (Записки отд. общ. исторіи и др. XXVIII, с. 97—112). *М. Грушевський*. СІV, Бібл. с. 201—2.

Пападопуло-Керамевсъ А. Vagia graeca sacra. Сборникъ греческихъ неизданныхъ богословскихъ текстовъ IV—XV вѣковъ. Спб., 1909 (Записки ист.-филолог. факультета Имп. С.-Пб. Университета, ч. XCV, с. 44+320). *І. Свенцицкий*. СV, Бібл. с. 222.

Parteiungen unter den Ruthenen. Alt- und Jungruthenen (Freistatt, 1910, т. II, с. 168—70). *З. К. CVI*, Бібл. с. 235—6.

Петровъ Н. Коллекція старыхъ портретовъ и другихъ вещей, переданная въ 1909 году въ Церковно-Археологическій Музей (Труды Киевской Духовной Академіи, 1910, кн. 7—8). *І. Кр—ч.* СV, Бібл. с. 210.

Petrovay György. Oklevelek Máramaros vármegye történetéhez (Történelmi Társ., 1909, с. 1—27, 358—78. 509—29). *С. Томашевський*. СІІ, Бібл. с. 195—6.

Повѣсть временныхъ лѣтъ по Лаврентіевскому списку, изданіе Имп. Археографической комиссіи. Спб., 1910, с. XVI+274+24. *М. Г. СІІ*, Бібл. с. 223.

Погодинъ А. Лингвистическія и историческія замѣтки о богахъ Владиміра Вел. (Збірник на честь ак. Соболевскаго, с. 78—96). *М. Грушевський*. СV, Бібл. с. 211.

Pokorny Hans, Dr. Die Deutschen an der Wolga (Deutsche Erde. 1908, VII, с. 138—42). З. К. СІІ, Бібл. с. 238.

Покровский Н. В. Памятки христианской архитектуры, особенно русские. Спб., 1910. К. III. CV, Бібл. с. 208—209.

Поливка Юрій, Проф. „Баба хуже черта“. Етюдъ по сравнительному изученію сюжетовъ народной словесности (Відбитка з „Рус. Фил. Вѣстника“). Варшава, 1910, с. 26. В. Гнатюк. СІ, Бібл. с. 189—190.

Polivka Jiři. Neue Arbeiten zur slavischen Volkskunde. 3. Russisch (Zeitschrift des Vereines für Volkskunde, 1908, XVIII, с. 318—31; 1909, XIX, с. 441—57). З. К. CIV, Бібл. с. 224.

Полное собраніе русскихъ лѣтописей, изданное Имп. Археографическою комиссією, т. XIV, 1 половина. Спб. 1910, с. 1+154. М. Грушевський. CIV, Бібл. с. 207—208.

Полное собраніе лѣтописей, изд. археографическою комиссією, т. XX, 1 полов. — Львовская лѣтопись, ч. I, Спб., 1910, с. IV+418. М. Грушевський. СІІ, Бібл. с. 218—219.

Полное собраніе русскихъ лѣтописей, изданное Имп. Археографическою комиссією, т. XXI, 1 пол. Спб., 1908, с. VII+342. М. Грушевський. CIV, Бібл. с. 207—208.

Поповъ М. С., священникъ. 1709—1909. Святитель Димитрій Ростовскій и его труды. Спб., 1910, с. (IV)+350+(2). М. Возняк. СІ, Бібл. с. 181—182.

Pór Antal. Opuli László herzeg, Magyarország nádorispánja (Századok, 1909, с. 537—54, 642

—55, 731—46). С. Т. СІ, Бібл. с. 176.

Порш М. На повороті (Л.-Н. В., 1911, кн. 5). В. Д. CIV, Бібл. с. 234.

Почаевская типографія и братство львовское въ XVIII вѣкѣ (Волинскія Епархіальныя Вѣдомости, 1909, N. 35—38). Ю. С. СІ, Бібл. с. 169—170.

Prochaska Antoni. Bohater grundwaldzki. Charakterystyka Zbigniewa Oleśnickiego (Przegląd historyczny, t. XI, с. 1—11, 133—43). I. Кр—ч. CIV. Бібл. с. 216.

Pułaski Kazimierz. Trzy poselstwa Ławryna Piaseczyńskiego do Kari Gireja, hana Tatarów perekopskich (1601—1603) — (Przewodnik naukowy i literacki, 1911). I. Кр—ч. CV, Бібл. с. 218.

Pflügl (von) Richard. Die Bevölkerungsbewegung im Königreich Ungarn in den Jahren 1903 bis 1905 mit Beziehung auf Konfession und Muttersprache (Mit einem retrospektivem Vergleiche mit den Jahren 1900 bis 1902 (Statistische Monatschrift. Берно, 1908, XXXIV, с. 575—81). З. Кузеля. СІ, Бібл. с. 226—228.

Pflügl (v.) Richard. Die Geburten und Sterbefälle in den grösseren Städten und Gemeinden Österreichs in den Jahren 1904, 1905, 1906 und 1907 (Statistische Monatschrift, 1909, XXXV, с. 16—61, 75—120). З. К. СІІ, Бібл. с. 236.

Pflügl (von) Richard. Die Neuordnung des Einwanderungs- u. Kolonisationswesens in Brasilien (Statistische Monatschrift, 1908, N. F. XIII, с. 455—8). Зенон Кузеля. CIV, Н. хр. с. 192—3.

Pflügl (von) Richard. Die über-

seeische österreichische Wanderung in den Jahren 1904 und 1905 und die Einwanderungsverhältnisse in den wichtigsten überseeischen Staaten in diesen Jahren (Statistische Monatschrift, 1906, XXXII, N. F. XI, с. 495—509, 573 і д.). *Зенон Кузеля*. CIV, Н. хр. с. 192—3.

Pflügl (von) Richard. Die überseeische österreichische Wanderung in den Jahren 1906 und 1907 sowie die Einwanderung u. sonstigen Verhältnisse in den wichtigsten Einwanderungsstaaten (Statistische Monatschrift. Берно, 1909, т. XXXV). *З. Кузеля*. CI, Н. хр. с. 144—157.

Rawita Gawroński Fr. Bohdan Chmielnicki, т. II. Львів, 1909, с. 487—ілюстр. *І. Крипакевич*. CIV, Бібл. с. 210—215.

R. G. F. Z dziejów wsi wołyńskiej. Przyczynek do osadnictwa (Ruś, 1911, в. 2). *К. СІІІ*, Бібл. с. 223—224.

Rawita-Gawroński F. Koliszczynna. Przyczynek do jej charakterystyki (Ruś, 1911, в. 2). *К. СІІІ*, Бібл. с. 224.

Rawita-Gawroński Fr. Nazwa Ukrainy, jej początek i charakter (Ruś, 1911, ч. 1). *І. К. СІІ*, Бібл. с. 204.

Радзикович Володимир. Шашкевича „Олена“ (Відбитка зі „Звіту дирекції приватної женьської гімназії СС. Василянков у Львові з рускою викладовою мовою... за шкільний рік 1910/11“). *М. Возняк*. CVI, Бібл. с. 217.

Rainer L. Wahlreformstudien. Відень—Липськ, 1906. *З. К. СVІ*, Бібл. с. 235.

Рачинскій И. пор. **Указатель**.

Ревакович Т. Спомини про Николу Устїяновича (Діло, 1911, ч. 271). *В. Д. СVІ*, Бібл. с. 221.

Рыстенко А. В. Легенда о Св. Георгии и драконѣ въ византийской и славянорусской литературахъ (Записки Новороссійскаго Университета, т. 112, 1909, с. 1—542). *Ол. Назаріѣв*. CI, Бібл. с. 178—181.

Рыстенко А. В., прив. доц. Новогреческая обработка легенды о св. Георгии и драконѣ (Записки И. Новороссійскаго Унив. т. 112, 1909, с. 1—28). *О. Назаріѣв*. CI, Бібл. с. 181.

Рогозинскій А. „Кройника“ Феодосія Сафоновича и ея отношеііе къ „Кіевскому Синодису“ Иннокентія Гизеля (Изв. отд. рус. яз. и слов. акад. наукъ, 1910. 4, с. 270—86). *М. Возняк*. CV, Бібл. с. 213—214.

Rosenfeld Siegfried, Dr. Die Sänglingssterblichkeit in Österreich (Statistische Monatschrift. Берно, 1909, т. XXXV, с. 638—45; 67—710). *З. Кузеля*, CII, Бібл. с. 228—230.

Rosenwerth (Baron von) Stanislaus. Entwicklung des Kleinbesitzes in Russisch Polen (Jahrbuch für Nationalökonomie, 1909, XXXVII, III. F., с. 686—7). *З. К. СVІ*, Бібл. с. 238—239.

Рубакинъ Н. А. Среди книгъ. Опытъ обзора русскихъ книжныхъ богатствъ въ связи съ исторіей научно-философскихъ и литературно-общественныхъ идей. Изд. 2. Томъ I. Языковѣдѣіе, литература, искусство, публицистика, этика въ связи съ ихъ исторіей. Москва, 1911, ст. XXIV+191+424+8 неч.+80+8 неч.+42. *Вол. Дорошенко*. CIV, Н. хр. с. 192—199.

Русалка Дністрова. Вдруге видана з нагоди столітнихъ уродин Маркіяна Шашкевича (Ювілейна бібліотека, т. I. Тернопіль, 1910,

с. XXIII+95). *М. Возняк*. CVI, Бібл. с. 218—219.

Sartorius A., Prof. Dr. Freiherr von Waltershausen. Die Wanderung ins Ausland als nationales Problem (Zeitschrift für Sozialwissenschaft, 1910, XIII. N. F. I, с. 133—47). *Зенон Кузеля*. CIV, Н. хр. с. 201—204.

Свѣнцицкій И. С. Матеріали по исторіи возрожденія Карпатской Руси. Ч. II. а) Карпаторусское славянофильство. б) Угросское движение періода возрожденія. (Научно-литературный Сборникъ Гал.-рус. Матицы, 1908, т. VI, кн. 3—4). Льв., 1909, с. 159+1. *Ів. Кривецький*. CI, Бібл. с. 171—175.

Swjatlowski (v.) W., Prof. Dr. Der Grundbesitzwechsel in Russland (1861—1901). Липськ, 1909, с. VIII+128. *З. К. Сп*, Бібл. с. 235.

Святскій Д. Крестьянскіе костюмы въ области соприкосновенія Орловской, Курской и Черниговской губерній (Живая Старина, 1910, кн. I—II, с. 3—17). *В. Гнатюк*. CIV, Бібл. с. 220.

Семевскій В. Кирилло-Меовдѣевское Общество 1846—47 г. (Русское Богатство, 1911, кн. 5 і 6, с. 98—127 і 39—67). *В. Дорошенко*. CVI, Бібл. с. 204—5.

Середні школи в Чернівцях в шкільнім році 1910/11 (Народний Голос. 1911, ч. 41, с. 4—5). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 236.

Siegfried. Zur Geschichte des Deutschtums in den Bezirken Stanislau, Bohorodczany u. Nadwórna (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien auf das Jahr 1912, IV, с. 137—54). *З. Кузеля*. CVI, Бібл. с. 223—224.

Siemieński Józef. O metodzie modernizacyi pisowni w wydawnictwach źródeł polskich XVI w. (Sprawozdania Tow. Nauk. Warszawskiego, 1910, кн. 6, с. 163—74). *І. Кр—ч.* CV, Бібл. с. 218.

Simmersbach Bruno. Die landwirtschaftlichen Verhältnisse im diesseitigen Kaukasien (Asien, VI, 1906/7, Берлін, 1907, с. 82—6). *З. К.* CIV, Бібл. с. 235.

Simmersbach Bruno. Die landwirtschaftlichen Verhältnisse im jenseitigen Kaukasien (Asien, IX, 1911, с. 67—69, 103—106). *З. К.* CVI, Бібл. с. 239.

Симоновскій В. пор. Соллогубъ Б.

Сиповскій В. В. Очерки изъ исторіи русскаго романа. Томъ I, вып. 1—2 (XVIII-ый вѣкъ). Спб., 1909—10 (Записки Ист.-филолог. факультета Имп. С.-Пб. У-та часть ХСVII—ХСVIII), с. X+718, 4+951+1 діяграма. *І. С. Сп*, Бібл. с. 239.

Сѣцинскій Е., проф. Музей Подольскаго Церковнаго Историко-Археологическаго Общества. 2. Опись предметовъ старины. Каменьць Подільський, 1909, с. 105. *І. Кривецький*. CIV, Бібл. с. 203—204.

Scriban August. Etimologii. (Convorbiri literare, 1910, № 9, с. 1002—7). *З. К.* CV, Бібл. с. 240.

Славинскій М. Муза Шевченка и ея общественное служеніе („Вѣстникъ Европы“, 1911, 2, с. 294—302). *М. Ф. Сп*, Бібл. с. 239.

Smolka Stanisław. Grunwald i Beresteczko. Краків, 1910, с. 20. *І. Крип'якевич*. CIV, Бібл. с. 208—209.

Смукла Лев. Відроджене Га-

лицької України і Маркіян Шашкевич (II Звіт Дирекції приватної гімназії з руською мовою викладовою філії Руського Товариства педагогічного в Рогатині з правом прилюдности за рік шк. 1910/11, Львів, 1911, с. 3—21). *М. Возняк*. CVI, Бібл. с. 215.

Снитко Андрей. Описаніє рукописей и старопечатныхъ книгъ въ Случкомъ (Минской губ.) Троичанскомъ монастырѣ (Извѣстія отд. рус. языка и слов. 1911, т. XVI, кн. 1, с. 210—31). *І. Кр—ч.* CV, Бібл. с. 219.

Соболевскій Л. М. Изъ церковно-славянскої учительной литературы. I—III. (Изв. Отд. рус. яз. и слов. 1910, II, с. 41—61). *І. С. СШ*, Бібл. с. 238.

Sobolewskij A. Kyrills Sprüche (Притчи) (Arch. f. sl. Phil. XXXI, с. 443—7). *І. С. СШ*, Бібл. с. 211.

Соболевскій А. И. Лингвистическія и археологическія наблюденія, I, Варшава, 1910. *І. Свенцицкий*. СШ, Бібл. с. 204—207.

Соболевскій А. И. Матеріали и изслѣдованія въ области славянскої филології и археології (Відбитка з „Сборника отд. рус. яз.“, т. LXXXVIII). Спб., 1910, с. IV+286. *М. Возняк*. CV, Бібл. с. 222—225.

Sodoffsky Gustav, Dr. Zum Stadtbegriff und zur Städtestatistik Russlands (Jahrbücher für Nationalökonomie, 1910, т. XCIV, III. F. XXXIX, с. 809—14). *З. К.* CVI, Бібл. с. 238.

Соколовъ Юрій. Весна и народный аскетическій идеаль (Къ исторіи духовнаго стиха „Разговоръ Іоасафа съ пустыней“) (Рус. Фил. Вѣстн. 1910, т. LXIV, с. 79—91). *І. С.* CIV, Бібл. с. 222.

Соловьевъ С. М. Г. Халанскій (Некрологъ) (ЖМНП. 1910, X). *О. Н.* CV, Бібл. с. 241.

Соллогубъ Б. и **Симоновскій** В. Указатель лучшихъ, по отзывамъ печати, учебниковъ, наглядныхъ учебныхъ пособій и методическихъ руководствъ на русскомъ и украинскомъ языкахъ. Спб., 1909, с. XIX+420. *З. Кузеля*. СШ, Бібл. с. 219—221.

Sökelland Hermann. Dunkel-farbige Marienbilder (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, 1908, XVIII, с. 281—95). *З. К.* CIV, Бібл. с. 205.

Spraun. Zur griechisch-orientalischen Kirchenfrage in der Bukowina (Oesterreichische Zeitschrift für Verwaltung, 1909, с. 21—3, 25—6, 29—30, 33—5). *З. К.* CIV, Бібл. с. 234.

Сперанскій М. Малорусская пѣсня въ старинныхъ русскихъ печатныхъ пѣсенникахъ (Оттискъ изъ „Этнографическаго Обзорѣнія“, 1909, кн. 81—82). Москва, 1909, с. 26. *В. Гнатюк*. CI, Бібл. с. 190—192.

Срезневскій Вс. И. пор. **Обозрѣніе**.

Stark Josef, Dr. Deutschböh-mische Ansiedlungen in Ost-Oesterreich. Beiträge zur Geschichte der Deutschböhmen in der Bukowina. Липскъ, 1910, с. 36 + мапа. *З. Кузеля*. CIV, Бібл. с. 230—232.

Stecka M. Edward Dembow-ski. Львів, 1911 (в „Przeglądu historycznego“, т. XII, з. 1—2, с. 53). *Іван Франко*. CV, Бібл. с. 214—217.

Strakosch-Grassmann G., Prof. Dr. Dass allgemeine Wahlrecht in Österreich seit 1848. Відень-Липскъ, 1906. *З. К.* CVI, Бібл. с. 235.

Страхова М. И. пор. **Указатель.**

Strzygowski I. Bildende Kunst und Orientalistik (Memnon. Zeitschrift für die Kunst- und Kulturgeschichte des alten Orients, 1907, I, с. 1—18). *З. К. СІ, Бібл. с. 166.*

Supan Alexander пор. **Die Bevölkerung.**

Тарановскій О. В. Норманская теорія въ исторіи русскаго права (Записки Общества Исторіи, Филологіи и Права при И. Варш. Ун. В. 4, 1809, с. 1—43). *О. Назарійв. СІІ, Бібл. с. 224—226.*

Thót (v.) Ladislaus, Dr. Orientalische Strafrechtsstudien (Archiv für Kriminalanthropologie, 1909, т. XXXIV, с. 271—306). *З. К. СІ, Бібл. с. 213.*

Тимченко Е. пор. **Михальчук К.**

Титовъ Ан. Проповѣди Святителя Димитрія, Митрополита Ростовскаго на украинскомъ нарѣчій. Москва, 1909, с. IX+134+(1). *М. Возняк. СІ, Бібл. с. 182—3.*

Товстолѣсъ Н. Н. Юридическое положеніе женщины при открытіи наслѣдства по русскому законодательству (Журналъ Министерства Юстиціи, 1910, № 1, с. 56—83). *Ол. Назарійв. СІ, Бібл. с. 207—209.*

Томашівський С. Етнографічна картина Угорської Русі. *Ол. Назарійв. СІІ, Н. хр. с. 165—191.*

Tomaschowskyj Stephan, Dr. Połtawa zum 8 Juli 1709 (Österreichische Rundschau, 1909, с. 56—7). *З. К. СІ, Бібл. с. 177.*

Tomkowicz (von) S. Neuentdeckte mittelalterliche Wandmalereien in Krakau (Kunstgeschichtliches Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung

und Erhaltung der Kunst- und histor. Denkmale, 1908, с. 9—24). *З. К. СІ, Бібл. с. 165—6.*

Toepfer H. Das Amurgebiet (Asien, Organ der Deutsch-Asiatischen Gesellschaft. Berlin, 1908, VII, с. 81—3, 103—4, 116—8). *З. К. СІ, Бібл. с. 239.*

Tretiak Józef. Bohdan Zaleski do upadku powstania listopadowego, 1802—1831. Życie i poezya. Karta z dziejów romantyzmu polskiego. Kраків, 1911, с. VIII+500. *М. Возняк. СІ, Бібл. с. 225—234.*

Туб—ий. Проф. М. І. Петров (Рада, 1910, ч. 228). *В. Д. СІ, Бібл. с. 187.*

Турчаниновъ Н. Итоги переселенческаго движенія за время съ 1896 по 1909 гг. (включительно). Слб., 1910, с. 86. *М. Порш. СІ, Бібл. с. 224—230.*

Указатель книгъ по исторіи и общественнымъ вопросамъ. Составленъ Е. В. Арцимовичъ, М. В. Имшенецкой, О. І. Капица, Б. Г. Кватцъ, Д. Э. Кватцъ, М. И. Страховой. Подъ редакціей Н. А. Гредескула, С. Ф. Знаменскаго и С. А. Князькова. Приложенія: Обзоръ бібліографическихъ указателей. Составила О. Капица. Указатель литературы по исторіи музыки. Составилъ И. Рачинскій. Слб. 1909, с. VIII+(1)+555+(2)+56+(2)+7+V. *З. Кузеля. СІ, Бібл. с. 216—218.*

Ушаковъ Д. пор. **Дурново Н. Фасмеръ М. Р.** пор. **Обозръніе.**

Фартусовъ Викторъ Д., академикъ. Руководство къ писанію иконъ св. угодниковъ божіихъ въ порядкѣ дней года. Опытъ пособія для иконописцевъ. Москва, 1910. *Ж. ІІІ, СІ, Бібл. с. 209.*

Faure A. Beiträge zur Geschichte der Deutschen in Russland (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 53—56). *З. К.* СII, Библ. с. 238.

Fedorowicz (de) Władysław. 1809 Campagne de Pologne, Volume I. Documents et matériaux français. Париж Plon, 1911, с. IV + 447. *Иван Франко.* СII, Библ. с. 200—202.

Voelker K., Dr. Die Anfänge der evangelischen Gemeinde zu Zaleszczyki in Galizien (Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich. Відень-Липськ. 1909, ч. XXX, с. 157—74). *З. Кузеля.* CI, Библ. с. 170—171.

Völker Karl, Dr. Der Protestantismus in Polen auf Grund der einheimischen Geschichtsschreibung. Липськ, 1910, с. VIII + 238 + (2). *З. К.* CIV, Библ. с. 216—217.

Филевичъ И. П. пор. Крыжановскій.

Finkel Ludwik. Elekcyя Zygmunta I. Sprawy dynastyi Jagiellońskiej i unii polsko-litewskiej, вид. Академії Навк у Кракові, 1910, с. VIII + 296. *С. Томашиевскій.* СII, Библ. с. 196—8.

Fischel Hartwig. Österreichische Volkskunst für österreichische Volkskunde. Відень, 1911, XVII, с. 1—7). *З. К.* СIII, Библ. с. 217.

Fischer Emil, Dr. Die Haar- und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpathen- und Balkanbewohner (Archiv für Anthropologie. Брауншвайг, 1909, XXXV, N. F. VII, с. 1—15). *З. К.* CIV, Библ. с. 205.

Fischer Emil, Dr. Die Herkunft der Rumänen nach ihrer

Sprache beurteilt (Korrespondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie und Urgeschichte, XL, 1909, с. 2—9). *З. К.* CIV, Библ. с. 205.

Fischer Emil, Dr. Die deutschen Ritter und die „terra prodnicorum“ (Deutsche Erde, VII, 1906, с. 122—9). *З. Кузеля.* CI, Библ. с. 167.

Fischer Emil, Dr. Mir und Zadruга bei den Rumänen (Globus, 1908, II. т. XCIV, с. 252—6). *З. К.* СIII, Библ. с. 232.

Fijałek Jan, X. Dr. Tarłowie. Znamienitego rodu początki i świetność. Część II. Tarłowie Zygmuntowscy (Przegląd historyczny, т. X, 34—65, 168—205, 310—50). *І. Крч.* СIII, Библ. с. 223.

Forbes Nevill. The Position of the Slavonic Languages at the present day. An inaugural lecture delivered before the University of Oxford, November 29, 1910. Оксфорд, 1910. с. 32. *І. Свенцицкий.* СII, Библ. с. 207—8.

Forst- und Jagdstatistik für das Jahr 1906 (Statistische Monatschrift. Берно, 1908, XXXIV, с. 173—212). *З. Кузеля.* СII, Библ. с. 230—233. 1910, N. F. XV, с. 149—89. CIV, Библ. с. 232—233.

Forscher Hugo, Dr. Beiträge zur Statistik der Jagd (Statistische Monatschrift, 1910, N. F. XV, с. 201—413). *З. Кузеля.* CIV, Библ. с. 232—233.

Фотъ Максиміліанъ. Къ вопросу о природѣ драмы (Вопросы Философіи и Психологіи, 1909, кн. 97, с. 170—91). *І. Свенцицкий.* CV, Библ. с. 220—221.

Förster Max. Adams Erschaffung und Namengebung. Ein la-

teinisches Fragment des s. g. slawischen Hennoch (Archiv für Religionswissenschaft. Липськ, 1908, XI, с. 477—529). *З. К.* CI, Бібл. с. 186.

Францевъ Вл. Проектъ Польско-Славянскаго Ученаго Общества С. В. Линде (Рус. Фил. Вѣстникъ, 1911, 2, с. 420—32). *М. В.* CII, Бібл. с. 224.

Цоневъ Б., проф. Описъ ръкописитъ и старопечатнитъ книги на Народната Библиотека въ София. София, 1910, с. XXII+555+18 снимок. *Г. Свекцицкий.* CV, Бібл. с. 225.

Чижевський П. Засланці України (Рада, 1911, чч. 287—289). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 238.

Czirbusz G. Das Wihorlatgebirge (Jahrbuch des ungarischen Karpathenvereines, 1907, XXXIV, с. 117—25). *З. К.* CII, Бібл. с. 211—212.

Czubek Jan. Rękopisy hr. Morstinów w Krakowie. Краків, 1911, с. VII+21. *Г. Кр—ч.* CV, Бібл. с. 218—219.

Чуковский К. Шевченко (Русская Мысль, 1911, кн. 4 і 5). *В. Д.* CV, Бібл. с. 234—235.

Шк—о З. Українська література в Росії 1910 року (Рада, 1910, ч. 236). *В. Д.* CI, Бібл. с. 188.

Шахматовъ А. А. пор. **Обозрѣніе.**

Schachmatov A. Die gespannten (engen) Vokale ъ und ѣ im Urslavischen (Arch. f. slav. Phil. XXXI, с. 481—506). *Г. С.* CII, Бібл. с. 211.

Schwalbe G. Der Schädel von Nowosiółka (Globus, 1908, II, т. XCIV, с. 35). *З. Кузель.* CI, Бібл. с. 160.

Die Szevczenkogesellschaft der

Wissenschaften in Lemberg. Bericht für das Jahr 1910 (Bukowinaer Post. Чернівці, 1911, ч. 2746). *З. К.* CVI, Бібл. 237.

Die Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg (Zeitschrift für osteuropäische Geschichte. Берлін, 1911, I, с. 314—17). *З. К.* CVI, Бібл. с. 237.

Szelagowski A. Historyczne podstawy kwestyi ruskiej na ziemiach polskich (Przegląd Narodowy, 1910, № 9—10). *Г. К.* CII, Бібл. с. 203.

Szelagowski A. Historyczne prawo Polski na Rusi (Przegląd Narodowy, 1910, № 5—6) *Г. К.* CII, Бібл. с. 203.

Шестаковъ С. П. Очерки по исторіи Херсонеса въ VI—X вѣкахъ по Р. Хр. (Памятники христіанскаго Херсонеса, вып. III). Москва, 1908, с. 142. *М. Грушевский.* CII, Бібл. с. 194—5.

Широцький К. Шевченкова наречена. Спомини Ликери Полусмаківни-Яковлевої про Шевченка (Л.-Н. В. 1911, кн. 2). *В. Д.* CV, Бібл. с. 235.

Schmidt J. Aus der Geschichte des Deutschtums in Galizien bis zu Kaiser Josefs II Zeiten. Nach Geschichtsquellen zusammengefasst (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien für das Jahr 1909, I. Львів, с. 90—94). *З. К.* CVI, Бібл. с. 206.

Schmidt Josef. Das Deutschtum in den ostgalizischen Bezirken Dolina und Kalusz (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien auf das Jahr 1911, с. 129—146). *З. Кузель.* CVI, Бібл. с. 223—224.

Штернь (фонъ) Э. Р. Къ вопросу объ эллинистической керамикѣ (і по німѣцьки: Ein Beitrag

zur hellenistischen Keramik) (Записки одеські XXVII, с. 158—190). *М. Г. СІІ, Бібл. с. 217.*

Штернь (фонъ) Э. Р. Краткій отчетъ о раскопкахъ на о. Березани въ 1908 г. (Записки отд. общ. исторіи и др. XXVIII, с. 39—48). *М. Грушевський. СІV, Бібл. с. 201—202.*

Штернь (фонъ) Э. Р. Отчетъ о раскопкахъ на островѣ Березани лѣтомъ 1909 года (Записки отд. общ. исторіи и др. XXVIII, с. 80—91). *М. Грушевський. СІV, Бібл. с. 201—202.*

Stieda L., Dr. Aus der russischen Literatur (Archiv für Anthropologie. Брауншвайг, 1907, XXXIV, N. F. VI, с. 194—236, 310—24). *З. К. СІ, Бібл. с. 166.*

Schultze Ernst, Dr. Die argentinische Einwanderung (Zeitschrift für Sozialwissenschaft, 1910, с. 672—5). *Зенон Кузеля. СІV, Н. хр. с. 194—201.*

Щеглова С. А. „Пчела“ по рукописамъ кіевськихъ бібліотекъ. Опытъ изученія и тексты (Памятники древней письменности и искусства, CLXXV). Спб., 1910, с. 101—83. *І. Свенціцький. СІІІ, Бібл. с. 234—235.*

Щурат В., др. Драма посвячена Мазені (Неділя, Львів, 1911, ч. 1). *В. Д. СV, Бібл. с. 234.*

Щурат В., др. Маркіян Пашкевич ученикомъ львівської гімназії (Діло, 1911, ч. 247). *В. Д. СVІ, Бібл. с. 221.*

Явецький Клиш. Галицький сойм перед 50 роками (Діло, 1911, чч. 91—3 і 95—7). *В. Д. СІV, Бібл. с. 217.*

Jagić V. Über den Dialekt der Kleinrussen in Bačka u. Banat Ungarns (Nach V. Hnatjuk) (Arch. f. slav. Phil. XXXI, с. 554—9). *І. Свенціцький. СІІ, Бібл. с. 209.*

Janiewitsch Orest. I. Der Mohn als Schutzmittel gegen die Toten und Vampire. II. Zu Friedrich v. Duhn Rot und Tot (Archiv IX, 1—24) (Archiv für Religionswissenschaft. Липськ, 1908, XI, с. 405—7). *З. К. СІV, Бібл. с. 222—223.*

Janko Josef. Über Berührungen der alten Slaven mit den Turkotataren und Germanen vom sprachwissenschaftlichen Standpunkt (Wörter und Sachen, 1909, I, с. 94—109). *З. Кузеля. СІІІ, Бібл. с. 209—210.*

Ярема Яким. Маркіян Пашкевич як лірик-поет. Відбитка зі звіту ц. к. гімназії Франц Йосифа І в Тернополі. Тернопіль, 1911, с. 5—36. *М. Возняк. СVІ, Бібл. с. 217.*

Скорочення авторських імен :

М. В. — Михайло Возняк; **В. Г.** — Володимир Гнатюк; **М. Г.** — Михайло Грушевський; **В. Д.** і **В. Д—ю** — Володимир Дорошенко; **М. З.** — Микола Залізняк; **І. К.** — Іван Кривецький; **І. Кр—ч** — Іван Крип'якевич; **З. К.** — Зенон Кузеля; **О. Н.** — Олекса Назаріів; **І. С.** — Іляріон Свенціцький; **С. Т.** — Стефан Томашівський; **М. Ф.** — М. Федюшка; **К. Ш.** — К. Широцький.

Inhalt der I—CVI Bände

DER MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

Jahrgang I—XX.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševskýj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barviński 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivskýj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevskyj's. Desiderata von M. Hruševskýj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Saškevič, von V. Kocovskýj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanči“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševskýj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe $\mod m$, von V. Levickýj 124—139. 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševskýj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovskij, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševskij 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und kommerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševskij 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *.* 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotos“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studynskij S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševskij 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickij (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hruševskij 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studynskij 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert., von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniß des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovskij 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Grossfürst. Litthauen, von M. Hruševskij 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barviňskij s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševskij 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševskij 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levickij 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korđuba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckij 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hruševskij 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studynskij 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševskyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von E. m. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivskyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševskyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kušević, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivskyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševskyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniažević, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševskyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševskyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinskij 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniažević 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. I. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševskyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivskyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševskyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševskyj S. 1—20; 2. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekrašević, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševskyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzy-novskij (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševskýj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyčkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševskýj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivskýj 1—138; 3. Chmelnyčkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyčkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyčkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyčkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševskýj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein offizieller Bericht), mitgeth. von I. Levyčkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševskýj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Sevcenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševskýj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Sevcenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvalen? von M. Hruševskyj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševskyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševskyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševskyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahrh., von M. Hruševskyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jahrh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheilung, von S. Rudnyčkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševskyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyčkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V. Inhaltsverzeichnis des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Sevčenko-Gesellschaft (P. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševskyj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortsetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Sevčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Fortsetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—5; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahrh., von Michael Hruševskyj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe der Gedichte Sevčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskyj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Literaturgeschichte. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Literaturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinskyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwicklung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von Et Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liede, vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovskyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratskyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk. 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem au. apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenskyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der *Arloqņous* (1599)? von Dr. C. Studynskyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohringe des sog. Kijever Typus bei modernen Kaukasiern, von M. Hruševskyj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševskýj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovskýj zu Polen in den Jahren 1657—8, von D. Koreneč, 1—20; 3. *Das Karpatoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichnis des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyškyj von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyškyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht der gegenwärtigen Stände der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanýčkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.-kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratskýj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševskýj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukydideischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryčkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19; 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beiträge zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryčkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studynski, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens- von J. Verchratskýj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wissenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynskýj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratskýj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie, S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichnis des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypen), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54), S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevskýj, von M. Hruševskýj, S. 1—10; 4. Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybelskýj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovskýj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskýj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylvicia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jhr., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss), S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševskýj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terleckýj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragödie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žyteckýj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislaus von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnýckýj, J. Levyckýj, J. Lozynskýj), von Dr. J. Makovej, S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševska, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichnis des XI Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des LII Bandes. 1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergschen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvinskýj, S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhanges in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinskýj, von M. Hruševskýj, S. 1—5; 3. Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyckýj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela S. 1—25; 7. Bibliographie S. 1—43.

Inhalt des LIII Bandes. 1. XII archäologischer Congress in Charkow im J. 1902, von Dr. A. I. Markevyč S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolessa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševskij, I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskij und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

Inhalt des LIV Bandes. 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia“, von A. Suško, S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dörfer in der Mitte des XIX Jhrh., von G. Kmyt, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyckij, J. Levyckij, J. Lozynskij) von Dr. J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4. Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinskij, M. Hruševskij, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1—36; 6. Bibliographie, S. 1—66.

Inhalt des LV Bandes. 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševskij, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortsetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von N. Kr-skyj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen“ des Herrn N. Kr-skyj, von J. Romančuk, S. 25—34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

Inhalt des LVI Bandes. Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševskij, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung), S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S. Tomašivskij, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinskij, V. Hnatiuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

Inhalt des LVII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von A. I. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovskij, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskij, S. 1—24; 3. „Der König der Balagulen“ Anton Saškevič und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S. 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgt), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichniss des XII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I—LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

Inhalt des LVIII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von A. I. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Saškevyč und Auszüge aus seinem Nachlass, getheilt von M. Teršakoveč, S. 1—48; 3. Miscellanea: Hilfsarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryckij, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivskij und Iv. Kreveckij; b) Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des LIX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovskij und Georg Chmelnjckij, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh., mitgetheilt von S. Hruščenko, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsoviae an. 1561, mitgetheilt von A. I. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—33.

Inhalt des LX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des heil. Klemens, von Dr. Iv. Franko, S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovskýj und Georg Chmelnyčkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, IV—VI, S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovskýj-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

Inhalt des LXI Bandes. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst!), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško, S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737) von I. Džydzora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kužela, S. 1—25; 6. Bibliographie, S. 1—33.

Inhalt des LXII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzerei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovskýj und M. Hruševskýj, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

Inhalt des LXIII Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarische Grenze in Galizien im J. 1848—9, von I. Krevečkyj, S. 1—26; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, XI—XII, S. 115—136; 3. Aktenammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskýj, Erste Serie (1361—1530), S. V+1—46; 4. Miscellanea, von Dr. I. Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Z. Kuzela, S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—33; 7. Inhaltsverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, S. 1—24; 8. Inhalt der I—LXII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 25—33.

Inhalt des LXIV Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von I. Krevečkyj, S. 27—58; 2. Aktenammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskýj, Erste Serie, S. 47—94; 3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, XIII—XV, S. 137—171; 4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. I. Franko, S. Jefremov, S. 1—11; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des LXV Bandes. 1. Ein Vorkämpfer der ukrainischen Ethnographie (Zorian Dolęga-Chodakowski), von B. Domanyčkyj, S. 1—43; 2. Ein Beitrag zur Geschichte der Uebersiedelung der „türkischen Zaporoger“ ins Kuban-Gebiet, von S. Petljura, S. 1—11; 3. Materialien zur Geschichte des Lemberger Handels, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, I—II, S. 1—46; 4. Miscellanea, von M. Hruševskýj, I. Franko, I. Sozańskyj, S. 1—20; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—17; 6. Bibliographie, S. 1—55.

Inhalt des LXVI Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus. XI. Kultus des heil. Klemens in Mähren und Russland, von Dr. I. Franko, S. 257—281; 2. Zum „Wunder des heil. Klemens“, ein Nachtrag von M. Hruševskýj, S. 1—3; 3. Uebersicht der ukrainischen Lexicographie, von B. Hrinčenko, S. 1—30; 4. Aus dem litterarischen Nachlasse des Basilius llyčkyj, mitgetheilt von I. Sozańskyj, S. 1—50; 5. Miscellanea, von Z. Kuzela, I. Krypjakevyč, M. Hruševskýj, S. 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das 1904. J. — Die ukrainischen Zeitschriften, S. 1—15; 7. Bibliographie, S. 1—54.

Inhalt des LXVII Bandes. 1. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. V. Peretz, S. 1—32; 2. Beiträge zur Kenntniss des ethnographischen Territoriums der Ruthenen Ungarns in der Gegenwart und Vergangenheit, von Dr. S. Tomašivskýj, I, S. 1—18; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung. Eine Analyse der mit seinem Namen verbundenen Motive, von Z. Kuzela, I—V, S. 1—55; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč, J. Hordynskýj, T. Revakovyč, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: a) Diarium des P. J. Wielawski als Quelle für die ukrainische Geschichte, von Th. Sribnyj; b) Das Schulwesen Ungarns und die Ruthenen, von St. Tomašivskýj, S. 1—13; 6. Bibliographie, S. 1—68.

Inhalt des LXVIII Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, von Dr. J. Franko XII Tradition über den heil. Klemens in Westeuropaz-Anhang, S. 281—310; 2. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI. M. Korvin bei den Slovenen, S. 55—82, 3. Die Königinhofer Handschrift in der Uebersetzung von Markian Šaškevyč, mit seinem Erklärungen und Bemerkungen, mitgeteilt von M. Teršakoveč, S. 1—43; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč und M. Hruševskýj, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1904, S. 1—40; 6. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des LXIX Bandes. 1. Vorwort, von M. Hruševskýj, S. 5—6; 2. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, I. Uebersicht der wissenschaftlichen Arbeiten über den rhythmischen Bau der ukrainischen, grossrussischen und serbischen Volkslieder, S. 7—30; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI u. VII M. Korvin bei den Slovenen, S. 31—69; 4. Ukraine in der ersten Hälfte des J. 1738, von I. Džydzora, S. 70—83; 5. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskýj, Zweite Serie (1531—1514), Nr. 81—132, S. 84—166; 6. Miscellanea, von I. Krevečkyj, I. Franko, I. Sozanskyj, S. 167—171; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 172—183; 8. Bibliographie, S. 184—213; 9. Inhaltsverzeichnis des XIV Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bd. LXIII—LXVIII), S. 214—230; 10. Inhalt der I—LXVIII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 231—240.

Inhalt des LXX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Lied vom Recht und Unrecht eine literatur-historische Studie von Dr. I. Franko, S. 5—70; 3. Wann wurde Lubarts Schenkungsurkunde für die Kathedrale in Luzk falsifiziert? Kritische Notiz von M. Hruševskýj, S. 71—72; 4. Aus der Wahlbewegung in Ostgalizien im J. 1848 (Die Wahl des Ivan Kapuščak) von I. Krevečkyj, S. 73—85; 5. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, IX—XI (Schluss), S. 86—113; 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von M. Zubryčkyj. Einleitung und Aktensammlung Nr. I—LIII (mit einem Situationsplan), S. 114—167; 7. Miscellanea, von I. Džydzora, I. Krypjakevyč, I. Sozanskyj, S. 168—176; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss), S. 177—190; 9. Bibliographie, S. 191—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die ukrainische Frage in der Beleuchtung eines polnischen Dichters des XVII Jhrh., von V. Peretz, S. 5—21; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, I—II, S. 22—43; 3. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II Entwicklung der Rhythmik in der ukrainischen Volksdichtung, S. 44—95; 5. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryčkyj, Aktensammlung, N. LIV—CVII, S. 96—133; 6. Aus der neuesten ukrainischen Historiographie (Südrussland, von A. Jefymenko), eine kritische Studie von I. Džydzora, S. 134—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, P. Holijčuk, I. Krevečkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 166—194; 9. Bibliographie, S. 195—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Siegels), mitgetheilt von M. Hruševskij, S. 5—8; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, III—V, S. 9—79; 4. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, III. Der musikalisch-syntaktische Fuss, S. 80—111; 5. Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen am Slavenkongresse in Prag im J. 1848, mitgetheilt von I. Sozanskyj, S. 112—121; 6. Die Handschriften der Sophien-Kathedrale in Kijev, eine Uebersicht von S. Maslov, S. 122—140; 7. Die Verbindung des San mit dem Dnister in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. S. Rudnyčkyj, S. 141; 8. Miscellanea, von I. Džydzora, I. Krevečkyj, I. Krypjakovyč, S. 142—147; 9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903 von Z. Kuzela (Schluss), S. 148—184; 10. Bibliographie, S. 185—240.

Inhalt des LXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, VI—X (Schluss), S. 5—64; 3. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 65—118; 4. Die Grossfamilie im Dorfe Mšaneč (Bezirk Alt Sambir in Ostgalizien), von M. Zubryčkyj, S. 119—124; 5. Zur Geschichte der Organisation der Nationalgarden im J. 1848. Die polnische „illegale“ Nationalgarde in Stanislaw, von I. Krevečkyj, S. 125—142; 6. Autobiographie eines gr.-kat. Pfarrers von der Diözese Cholm aus der ersten Hälfte der XIX Jhrh., mitgetheilt von I. Krypjakovyč, S. 143—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševskij, B. Zaklynskyj, I. Sozanskyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 — Die ukrainischen Zeitschriften, von I. Džydzora und I. Krevečkyj, S. 166—186; 9. Bibliographie, S. 187—238, 10. Annonce S. 239—244

Inhalt des LXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. III—IV; 2. Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof. Vladimir Antonovyč und sein Porträt von I. Truš, S. 1—4; 3. Zur Biographie des Metropoliten Onisiphor Divočka, von M. Hruševskij, S. 5—9; 4. Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, vom V. Ščerbakovskij (mit 2^{en} Plänen und Abbildungen), S. 10—32; 5. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 33—68; 6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX Jhrh., von A. Hruševskij, S. 69—92; 7. Das Dorf Mšaneč im Alt Samborer Bezirke, von M. Zubryčkyj. Aktensammlung, N. CVIII—CXLI, S. 93—128; 8. Miscellanea, von Dr. B. Ščurat, Dr. V. Perez, Dr. I. Franko, S. 129—149; 9. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss), S. 150—198; 10. Bibliographie, S. 199—242; 11. Annonce, S. 243—244.

Inhalt des LXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zum Andenken an Nikander Molčanovskij, von Michael Hruševskij, S. 5—13; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, I—VI, von Dr. Ivan Franko, S. 14—84; 4. Nach dem Katastrophe von J. 1708. Konfiskationen der Güter der Anhänger Mazepas, von Alexander Hruševskij, S. 85—95; 5. Befreiung eines Verurtheilten durch ein Mädchen in Brody im J. 1727. mitgetheilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 96—103; 6. Die Kiever im Lichte der Relationen der Jesuiten, von Dr. Vladimir Perez, S. 104—116; 7. Miscellanea, mitgetheilt von F. Holijčuk, J. Krevečkyj, IV. Močul'skyj, S. 117—130; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neueste Arbeiten zur Geschichte des Gr Fürstentum Litaunen, eine Uebersicht von Bohdan Bučynskij, S. 131—166; 9. Bibliographie, S. 167—213; 10. Inhaltsverzeichnis des XV Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXIX—LXXIV), S. 214—235; 11. Inhalt der I—LXXIV Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 235—246; 12. Annonce, S. 247—248.

Inhalt des LXXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Erzengels Marienverkündigung“ und des Annuntiationsmysterium. Versuch einer Geschichte des literarischen Themas, verf. von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss folgt), S. 5—33;

3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, VI—XIII, von Dr. Ivan Franko, S. 39—63; 4. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolesa, V Das Verhältnis der ukr. Volksrhythmik zur künstlerischen Versification (Schluss), S. 64—116; 5. Einige Beiträge zur Zeit des Grossfürsten Svitrigailo (1430—1433), mitgeteilt von Bohdan Bučynskyj, S. 117—142; 6. Aushilfsstage, Beiträge zur Geschichte des Frohndienstes in Galizien im XIX J., von Ivan Krevečkyj, S. 143—155; 7. Miscellanea, mitgeteilt von F. Holijčuk, H. Strypskyj, M. Hruševskyj, S. 156—162; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906: Ukrainische Zeitschriften, S. 163—187; 9. Bibliographie S. 183—226; 10. Annonce, 227—228.

Inhalt des LXXVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur altruthenischen Dialektologie (Zur Frage über den Dialekt von von Halyč-Vladimir), von Vladimir Rosov. I. Litteratur der Frage, S. 5—34; 3. „Erzengels Marienverkündigung“ und das Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des litterarischen Themas), von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss), S. 35—76; 4. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, I—III, S. 77—106; 5. Fälschungen der Matrikelbücher für polnische Aufständische, ein Beitrag zur Charakteristik der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien, mitgeteilt von Ivan Krevečkyj, S. 107—113; 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, Aktensammlung, N. CXLIII—CCXXI. (Schluss), 114—170; 7. Miscellanea, von M. Hruševskyj, I. Franko, B. Ščurat, S. 171—182; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela 183—202; 9. Bibliographie S. 203—242; Annonce, S. 243—248.

Inhalt des LXXVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Nach der Katastrophe vom J. 1708: Einquartierung der russischen Regiranten in der Ukraine, von Alexander Hruševskyj, S. 5—25; 3. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, IV—V, S. 26—50; 4. Die venezianische Botschaft an Chmelnickyj (im J. 1650), von Dr. Miron Korduba, S. 51—89; 5. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Dr. Ivan Franko, XIV—XXI, S. 90—145; 6. Die Trilogie von Prof. Agath. Krymskyj, von Vladimir Rosov, S. 146—171; 7. Miscellanea, von H. Svěncizkyj, I. Krevečkyj, M. Hruševskyj, 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela S. 179—202; 9. Bibliographie S. 203—239; 10. Annonce, 240—244.

Inhalt des LXXIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, VI—IX (Schluss), S. 5—51; 3. Historische Uebersicht der Ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko, S. 52—93; 4. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) IV. Erzählung eines Augenzeugen von der Hinrichtung des Ivan Honta, mitgeteilt von Michael Hruševskyj, S. 94—96; 5. Zur Biographie des Ivan Vahylevyč, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko, S. 97—141; 6. Die Namen, Vornamen und Zunamen der Bauern in Mšanec, Bez Alt-Sambir, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, S. 142—154; 7. Miscellanea, von V. Hnatiuk, H. Svěncizkyj, A. Hruševskyj, S. 155—164; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela (Schluss) S. 165—120; 9. Bibliographie S. 121—239; 10. Annonce, S. 240—244.

Inhalt des LXXX. Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ein Beitrag zu den Studien über die Ostroher Bibel, von Dr. Ivan Franko S. 5—18; 3. Nach der Katastrophe von J. 1708. Die Kriegsarbeiten, von Alexander Hruševskyj S. 19—35; 4. Historische Uebersicht der ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko (Schluss) S. 36—52; 5. Polnische Konspirationen unter der ruthenischen Zöglingen und Geistlichen Galiziens in J. 1831—46, eine Studie von Dr. Cyrill Studynskyj S. 53—108; 6. Beiträge zum Volksglauben aus dem Anfang des XIX Jhrh. Vampire und Verschleppung der Seuche, von Dr. Zeno Kuzela S. 109—124; 7. Miscellanea, von B. Januš, S. Tomašewskyj und V. Hnatiuk S. 125—152; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906 (Schluss) S. 153—194; 9. Bibliographie S. 195—236; 10. Annonce, S. 237—240.

Inhalt des LXXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Zerstörung der Hölle“, ein ukrainisches Passionsdrama, von Ivan Franko, S. 5—50; 3. Hieromonachos Klement's unbekannte Gedichte (Anfang d. XVIII Jhrh.), mitgeteilt von Basilius Domanyčkyj, S. 51—126; 4. Offizielle Massregeln gegen die Cholera im J. 1831, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, S. 127—133; 5. Ein Artikel Nikolaus Kmyčkyvyč's über die ruthenische Schriftfrage im J. 1834, mitgeteilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 134—144; 6. Nikolaus Daškyvyč, Nekrolog, von Michael Hruševskyj, S. 145—150; 7. Miscellanea, von S. Tomašivskyj, V. Barvynskyj, M. Voznjak, S. 151—171; 8. Wissenschaftliche Chronik, von S. Tomašivskyj, S. 172—179; 9. Bibliographie S. 180—207; 10. Inhaltsverzeichnis des XVI Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXXV—LXXX), S. 208—222; 11. Inhalt der Bände I—LXXX der Mitteilungen (deutsch), S. 223—234; 12. Annoncen, S. 235—240.

Inhalt des LXXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zu Prof. Vladimir Antonovyč's Gedächtnis (Widmung und Porträt), S. 5—6; 3. Erinnerung an Vladimir Antonovyč, von Michael Hruševskyj, S. 7—9; 4. Grabkreuze in der Ukraine, mitgeteilt von Konstantin Šyročkyj (mit Abbildungen), S. 10—29; 5. Neue Beiträge zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko (mit Illustration), S. 30—52; 6. Ivan Žukivskyj's Vorschlag einer Rechtschreibung auf dem Kongresse der „ruthenischen Gelehrten“, mitg. von Michael Voznjak, S. 53—86; 7. Polnische revolutionäre Strömungen unter den ruthenischen Klerikern und Geistlichen in Galizien 1831—1846, eine Studie von Dr. Cyrill Studynskyj (Schluss), S. 87—177; Miscellanea, von V. Barvynskyj, Iv. Špytkovskýj, B. Ščurat, S. 178—183; 8. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Dr. Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 189—205; 9. Bibliographie, S. 206—242; 11. Annoncen, S. 243—244.

Inhalt des LXXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien über die ukrainischen Volkslieder, XXIII—XXVI, von Ivan Franko, S. 5—30; 3. Beiträge zum Studium über die Werke des Laurentius Sysanij, von Michael Voznjak, S. 31—88; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivskyj, S. 89—133; 5. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768, V: Eine Trinitarier-Denkschrift über die „Kolijivščyna“, von Ivan Špytkovskýj, S. 134—157; 6. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševskyj, I. „Geschichte des ukrainischen Volkes“, von P. Kuliš, S. 158—168; 7. Miscellanea, von I. Franko, B. Domanyčkyj, S. 169—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Zeno Kuzela (Schluss), S. 185—198; 9. Bibliographie, S. 199—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

Inhalt des LXXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Eine Probe österreichischer Vermittlung zwischen Chmelnyčkyj und Polen, von Miron Korduba, S. 5—32; 3. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivskyj (Fortsetzung), S. 33—87; 4. Die travestierte Aeneis von Michaelis, von Jaroslav Hordynskyj, S. 88—97; 5. Ivan Vahylevyč als Prediger, mitgeteilt von Hilarion Svjencickij, S. 98—110; 6. Die Autorschaft Marko Vovčok's, von Basil Domanyčkyj, S. 111—171; 7. Miscellanea, von V. Peretz, M. Zubryčkyj, M. Hruševskyj, S. 172—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: Nationale Verhältnisse in Galizien, ref. von B. Pánejko, S. 185—202; 9. Bibliographie, S. 203—243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des LXXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, von Vladimir Peretz, S. 5—20; 3. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union, von Bohdan Bučynskyj, I. Isidors Zeit, S. 21—42; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivskyj (Fortsetzung), S. 43—80; 5. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševskyj. 2. „Ukraine“ von P. Kuliš, S. 81—105; 6. Briefe des Ministers Florian Ziemiałkowski an den Bischof Ivan Stupnyčkyj, mitgeteilt von Cyrill Studynskyj, S. 106—133; 7. Miscellanea, von S. Tomašivskyj, B. Domanyčkyj u. V. Hnatiuk, S. 134—153; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1906, von Zeno Kuzela (Schluss folgt), S. 159—190; 9. Bibliographie, S. 191—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

Inhalt des LXXXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union. I. Isidors Zeit, von Bohdan Bučynskýj (Fortsetzung), S. 5—30; 3. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivskýj (Fortsetzung), S. 31—58; 4. Materialien zur Geschichte der Ukraine im Moskauer „Archiv des Justizministeriums“, von Ivan Džydzora, S. 59—81; 5. Emil Korytko, ein vergessener slavischer Ethnograph, von Ivan Franko, S. 82—122; 6. Alexander Duchnovyč als Dichter, von Ivan Sozan skyj, S. 123—140; 7. Miscellanea, von V. Peretz, B. Ščurat und Z. Kuzela, S. 141—149; 8. Wissenschaftliche Chronik: Zeitschriften im J. 1907, S. 150—212. 9. Bibliographie, S. 213—245; 10. Annoncen, 246—248.

Inhalt des LXXXVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Vyhov skyj und die Union von Hadjač, eine Studie von Basilus Herasymčuk (Fortsetzung folgt), S. 5—36; 3. Ein Artilleriechef des ruthenischen Grossfürstentums (aus dem Archiv der Nemyryč's), von Vjačeslav Lypynskyj, S. 37—47; 4. Ein Beitrag zu Ivan's von Vyšnja Leben und Schriften, von Basilus Ščurat, S. 48—63; 5. Einige Dokumente aus dem Huzulenlande aus der zweiten Hälfte des XVIII Jhrh., von Ossyp Makovej, S. 64—69; 6. Ukrain'sche Schauspiele in Galizien in der ersten Hälfte des XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Schluss folgt), S. 70—91; 7. Miscellanea, von I Džydzora, I. Sozan skyj und V. Domanýckyj, S. 92—101; 8. Wissenschaftliche Chronik: Die Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für d. J. 1908, von Zeno Kuzela (Schluss), S. 102—165; 9. Bibliographie, S. 166—217; 10. Inhaltsverzeichnis des XVII Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bb. LXXXI—LXXXVI), S. 218—232; 11. Inhalt der Bände I—LXXXVI der Mitteilungen (deutsch), S. 233—246; 12. Annoncen, S. 247—248.

Inhalt des LXXXVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union. II. Metropolit Gregor, von Bohdan Bučynskýj, S. 5—22; 3. Vyhovskýj und die Union von Hadjač, eine Studie von Basilus Herasymčuk. III. Puškars Aufstand (Fortsetzung folgt), S. 23—50; 4. Ukrain'sche Schauspiele in Galizien in der ersten Hälfte des XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Schluss), S. 51—93; 5. Beiträge zur Geschichte des J. 1848, mitgeteilt von Ivan Franko, S. 94—117; 6. Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien vom J. 1822 bis 1853, mitgeteilt von Michael Zubryčskyj, S. 118—150; 7. Miscellanea, von V. Huatjuk, T. Revakovyč, M. Voznjak, S. 151—180; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neue Publikationen auf dem Gebiete der ukrainischen und weissrussischen Bibliographie, von Ivan Krevečkyj, S. 181—197; 9. Bibliographie, S. 198—243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des LXXXIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Theorie der Literaturgeschichte und ihre Entwicklung, von Ivan Franko, S. 5—45; 3. Vyhovskýj und die Union von Hadjač, eine Studie von Basilus Herasymčuk. IV Die Union von Hadjač, S. 46—90; 4. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševskýj. 3 Ethnographische Publikationen und Pläne, S. 91—110; 5. Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Fortsetzung folgt), S. 111—143; 6. Drei Briefe von Vladimir Antonovyč an Antoonius Mioduszewski, S. 144—151; 7. Miscellanea, von T. Revakovyč, I. Sozan skyj und B. Domanýckyj, S. 152—159; 8. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1908 — Ukrainische Zeitschriften, S. 160—183; 9. Bibliographie, S. 184—239; 10. Annoncen, S. 240.

Inhalt des XC Bandes 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union. III. Misael's Brief, von Bohdan Bučynskýj (Schluss), S. 5—24; 3. Materialien zur Geschichte des sozialen und ökonomischen Lebens der transborysthenischen Ukraine im XVIII Jhrh., von Viktor Barvinskyj, S. 25—32; 4. Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Fortsetzung folgt), S. 33—118; 5. Dekanal- und Parochial-Bibliotheken der Peremyšler Diocese, von Michael Zubryčskyj, S. 119—136; 6. Zur Psychologie des Jahres 1848 (Affaire des St. Hošovski), von Ivan Krevečkyj, S. 137—157; 7. Miscellanea, von I Sozan skyj, V. Domanýckyj und M. Voznjak, S. 158—178; 8. Wissenschaftliche Chronik: Arbeiten der archäologischen Kongresse in Charkiv und Katerynoslav, von M. Zeliznjak, S. 179—212; 9. Bibliographie, S. 213—242; 10. Annoncen, 243—244.

Inhalt des XCI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 2. Hetmanennest, Oertlichkeiten und Ueberlieferungen des Dorfes Subotiv, gesammelt in d. J. 1897-9 und mitgeteilt von Marko Hruševskyj, S. 5-32; 3. Galizien in der 2. Hälfte des XVIII Jhrh. Eine Uebersicht der neuen Publikationen, von Ivan Krevečkyj, S. 33-94; 4. Ein Liederbuch der Familie Levyčkyj von Chocen, mitgeteilt von Vladimir Hnatjuk, S. 95-125; 5. Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak, VIII-IX (Fortsetzung folgt), S. 126-150; 6. Beiträge zur Geschichte des ruthenischen gr.-kat. Sem'nars in Lemberg in den J. 1837-1851, von Georg Kmit, S. 151-153; 7. Miscellanea, von I. Pelenskyj, M. Voznjak, M. Zubryčkyj, S. 159-166; 8. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1908 (Schluss), S. 167-203; 9. Bibliographie, S. 204-237; 10. Annoncen, S. 238-240.

Inhalt des XCII Bandes. 1. Vorrede, S. 1; 2. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 3. Porträt Mazepas, S. 5-6; 4. Schwedisch-ukrainischer Bund vom J. 1708, von Michael Hruševskyj, S. 7-20; 5. Huchiv und Lebedyn (1708-1709), von Alexander Hruševskyj, S. 21-65; 6. Aus den schwedischen Memoiren über die J. 1708/9, von Stephan Tomašivskyj, 66-92; 7. Orlyk in Schweden, von Alfred Jensen, S. 93-169; 8. Die Familie Vojnarovskij in Schweden, von Alfred Jensen, S. 170-193; 9. Briefe Peters des Grossen an Adam Sienawski, von Stephan Tomašivskyj, S. 194-238; 10. Miscellanea: Drei Briefe Mazepas an Siegmund Galecki, mitget. von A. Jensen; b) Aus den Berichten des österreichischen Abgesandten Pleyer in Moskau in den J. 1703 und 1709, mitget. von S. Tomašivskyj; c) Mazepa und die Politik Österreichs, mitget. von S. Tomašivskyj, S. 239-245; 11. Zu Mazepas Porträt, mitget. von M. Hruševskyj, S. 246-248; 12. Annoncen, S. 249-254.

Inhalt des XCIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 2. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. Vladimir Peretz, S. 5-31; 3. Die Leichenklagen und die kirchlich-religiöse Dichtung (Eine Studie über die Entwicklung der Volksliteratur) von Ilarion Svjencickij, I-II, S. 32-53; 4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846-1850, von Ivan Krevečkyj I-III, S. 54-69; 5. Vater und Tochter (aus dem Nachlass Ivan Fedorovyč's), von Ivan Franko, S. 70-89; 6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jhrh., von Michael Voznjak, X-XI, S. 90-131; 7. Miscellanea, von M. Voznjak, I. Franko und J. Hordynskyj, S. 132-157; 8. Wissenschaftliche Chronik: Eine polnische Arbeit über Jagiełło, von M. Špakovskij, S. 158-169; 9. Bibliographie, S. 170-208; 10. Inhaltsverzeichnis des XVIII Jahrganges der Mitteilungen (BB. LXXX-XCII), S. 209-231; 11. Inhalt der Bande I-LXXXVII der Mitteilungen (deutsch), S. 232-246; 12. Annoncen, S. 247-252.

Inhalt des XCIV Bandes. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 2. Die Leichenklagen und die kirchlich-religiöse Dichtung (Eine Studie über die Entwicklung der Volksliteratur) von Ilarion Svjencickij, IV-VI (Schluss), S. 5-39; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko, XXVII-XXX, S. 40-57; 4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846-1850, von Ivan Krevečkyj, IV-VI, S. 58-83; 5. Bartholomäus Kopitar's Beziehungen zur galizisch-ukrainischen Literatur, von Michael Teršakoveč I-V (Schluss folgt), S. 84-106; 6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jhrh., von Michael Voznjak, XII-XV (Schluss folgt), S. 107-161; 7. Miscellanea, von M. Hruševskyj, M. Voznjak und T. Revakovyč, S. 162-173; 8. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Geschichte und Soziologie nationaler Kämpfe, von V. Panejko, S. 174-194; 9. Bibliographie, S. 195-249; 10. Annoncen, S. 250-252.

Inhalt des XCV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 2. Das byzantinische Kirchenlied u. das Lied vom Heereszuge Ihors, von Vladimir Byrčak (Schluss folgt), S. 5-29; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko, XXXI, S. 30-53; 4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846-1850, von Ivan Krevečkyj, VII-VIII, S. 54-82; 5. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Schluss), S. 83-106; 6. Bartholomäus Kopitar's Beziehungen zur galizisch-ukrainischen Literatur, von Michael Teršakoveč (Schluss), S. 107-154; 7. Miscellanea: Aus jüngster Vergan-

genheit, von Konstantin Syročkyj, S. 155—169; 8. Wissenschaftliche Chronik: Der letzte Band der „Akta grodzkie i ziemskie“, von Al. Nasarijiv, S. 170—190; 9. Bibliographie, S. 191—243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des XCVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das byzantinische Kirchenlied u. das Lied vom Heereszuge Ihors, von Vladimir Byrčak, (Schluss), S. 5—32; 3. Zur Geschichte des ukrainischen achtsilbigen Verses, von Theodor Korš, S. 33—40; 4. Der Arianertag zu Kyselin in Volynien im M. Mai 1638 (Beitrag zur Geschichte der Arianer in der Ukraina), von Vjačeslav Lypynskyj, S. 41—57; 5. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768. VI. Memoiren des Dominik Zawrocki über die „Koljivščyna“, von Ivan Špytkovskýj, S. 58—93; 6. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, IX—Karte, von Ivan Krevečkyj, S. 94—115; 7. Miscellanea, von I. Krypjakevyč, M. Voznjak u. V. Dorošenko, S. 116—150; 8. Wissenschaftliche Chronik: Denkmäler Makedoniens (N. P. Kondakov, Makedonien, Archäologische Reise) von Konstantin Syročkyj, S. 151—161; 9. Bibliographie, S. 162—238; 10. Annoncen, S. 239—244.

Inhalt des XCVII Bandes. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody (Ein Beitrag zur Geschichte der Stadt im XVII Jahrh.), von Ivan Sozanskyj, I—II, S. 5—25; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768. VI. Memoiren des Dominik Zawrocki, von Ivan Špytkovskýj (Schluss), S. 26—73; 4. Legende über die drei Frauennaturen (Ein Beitrag zur Geschichte der Wanderung von Folklore-Motiven), von Vladimir Hnatjuk, S. 74—85; 5. Die „Koljivščyna“ in der polnischen Literatur vor dem J. 1641, von Vassyl Ščurat, S. 86—104; 6. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, von Ivan Krevečkyj, Anhang (Materialien), S. 105—154; 7. Miscellanea: Legende von der Zerstörung der Hölle, nach der Starunja-Handschrift aus dem XVIII Jahrh., von Jaroslav Hordynskyj, S. 155—174; 8. Wissenschaftliche Chronik: Das Referendar-Gericht u. seine Tätigkeit betreffend die ukrainischen Länder an der Wende des XVI—XVII Jahrh., von Ivan Krypjakevyč, S. 175—188; 9. Bibliographie, S. 189—238; 10. Annoncen, S. 239—244.

Inhalt des XCVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Frage über die Siedlungen der Vjatičen. Einige Bemerkungen aus Anlass neuerer Arbeiten, von Michael Hruševskyj, S. 5—9; 3. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody, von Ivan Sozanskyj, III, S. 10—30; 4. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: XXXIII. Die Zeit Chmelnyčkyj's (Kobsaren-Sänge, sog. Dumy, Lieder u. Verse) (Fortsetzung folgt), S. 31—54; 5. Die wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraina gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydzora (Fortsetzung folgt); 6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jahrh., von Michael Voznjak, Anhang, S. 75—146; 7. Miscellanea, von W. Ščerbakivskyj, V. Hnatjuk u. Mich. Voznjak, S. 147—162; 8. Wissenschaftliche Chronik: Aus den neueren Publikationen der Bukovina, von Miron Korduba, S. 163—172; 9. Bibliographie, S. 173—239; 10. Annoncen, S. 240—244.

Inhalt des CI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die Sprachlehre des Laurentius Zyzanij aus dem J. 1596, von Michael Voznjak, S. 5—38; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: XXXIII. Die Zeit Chmelnyčkyj's (Kobsaren-Sänge, sog. Dumy, Lieder u. Verse), S. 39—62; 4. Die wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraina gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydzora, S. 63—100; 5. „Im eigenen Heim“ (Gemälde von T. Ševčenko), von Konstantin Syročkyj (mit einer Phototypie), S. 101—108; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimir Radzykevyč, I, S. 109—129; 7. Miscellanea, von V. Peretz, I. Lynnyčenko und M. Hruševskyj, S. 130—143; 8. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zu Studien über unsere Emigration, von Zeno Kuzela, S. 144—158; 9. Bibliographie, S. 159—196; 10. Inhaltsverzeichnis XIX Jahrganges der Mitteilungen (BB. CI—CVI), S. 197—222; 11. Inhalt der Bände I—XCVIII der Mitteilungen (deutsch), S. 223—238; 12. Annoncen, S. 239—244.

Inhalt des CII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Dem Andenken Paul Žytečkyj's, von Vladimir Peretz, S. 5—10; 3. Die Sprachlehre des Lauren-

tius Zyzanij aus dem J. 1596, von Michael Voznjak (Schluss), S. 11—87; 4. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody (Beiträge zur Geschichte der Stadt im XVII Jahrh.), von Ivan Sozanskij (Schluss), S. 88—115; 5. Unbegründete Vorwürfe. Ein Beitrag zur Geschichte des „Ruthenischen Instituts“ (Studium ruthenum) an der Lemberger Universität, von Ivan Krevečkyj, S. 116—126; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimir Radzykevych, III—IV, S. 127—147; 7. Miscellanea, von Iv. Špytkovskij, Al. Novyčkyj und S. Tomašivskij, S. 148—164; 8. Wissenschaftliche Chronik: Das ethnographische Territorium der ungarischen Ukrainer, von Al. Nasarijiv, S. 165—191; 9. Bibliographie, S. 192—239; 10. Annoncen, S. 240.

Inhalt des CIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Neue Hypothesen über die Anfänge des slavischen und ukrainisch-ruthenischen Lebens. Kritische Bemerkungen des Michael Hruševskij: Peisker's Theorie über die uralte Knechtschaft der Slaven und die dadurch hervorgerufene Diskussion, S. 5—27; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyckij's Zeit (Fortsetzung), S. 28—53; 4. Wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraine gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydzora, S. 54—97; 5. Einiges über die schöpferische Tätigkeit des Malers Tropinjin auf ukrainischem Gebiete, von Konstantin Syročkyj, S. 98—112; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimir Radzykevych, S. 113—190; 7. Miscellanea, von L. Krypjakovyč, Iv. Franko und P. Smoła, S. 191—204; 8. Wissenschaftliche Chronik: Programme zur Sammlung ukrainischer dialektologischer Eigentümlichkeiten, von Iv. Zilynskij, S. 205—208; 9. Bibliographie, S. 209—241; 10. Annoncen, S. 242—244.

Inhalt des CIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die polemische Literatur des J. 1608, Studie von Cyrill Studynskij (Schluss folgt), S. 5—37; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyckij, Čapliński und Barabaš, S. 38—72; 4. Ungarisch-ruthenische annalistische Notizen, von J. Bičenkij, S. 73—82; 5. Zur Biographie und Charakteristik des Mykola Ustyjanovyč, von J. Hordynskij, S. 83—122; 6. Streitige und dunkle Punkte im Leben des Ossyp Jurij Fedjkovyč, von Denys Lukijanovyč, S. 123—173; 7. Miscellanea, von K. Syročkyj und M. Voznjak, S. 174—191; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ukraina in einer russischen Anleitung zur Selbstbildung, von V. Dorošenko, S. 192—199; 9. Bibliographie, S. 200—237; 10. Annoncen, S. 238—240.

Inhalt des CV. Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Evangelium von Bučač (paläographische Beschreibung), von Ilarion Svjencickij, S. 5—17; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Schlacht bei Žovti Vody und Korsun, S. 18—49; 4. Wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraine gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydzora (Schluss), S. 50—91; 5. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč, von Michael Teršakoveč, S. 92—115; 6. Über den Begriff der psychologischen Voraussetzung der Gefühle, von Stephan Balej, S. 116—147; 7. Miscellanea, von I. Franko, M. Voznjak und M. Hruševskij, S. 148—174; 8. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zu Studien über ukrainische Emigration, II, von Z. Kusela, S. 175—204; 9. Bibliographie, S. 205—242; 10. Annoncen, S. 243—244.

Inhalt des CVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Fragment eines Psalters aus dem XIII—XIV Jahrh., von Jaroslav Hordynskij, S. 5—24; 3. Studien über die Organisation der Lemberger Sturogijalbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Hälfte des XVII Jahrh., von Theodor Sribnyi, I—II, S. 25—40; 4. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyckij's Aufenthalt bei Bila Cerkva und die Judenhetzen im Sommer des J. 1648, S. 41—76; 5. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč, von Michael Teršakoveč (Schluss), S. 77—134; 6. Über den Unterschied zwischen Urteils- und Vorstellungsgefühlen, von Stephan Balej, S. 135—168; 7. Miscellanea, von I. Franko, M. Voznjak und I. Krevečkyj, S. 169—191; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ein neuer Kursus der westeuropäischen Archäologie, von M. Zaliznjak, S. 192—199; 9. Bibliographie, S. 200—240; 10. Annoncen, S. 241—244.

КНИГАРНЯ Наук. Тов. ім. Шевченка
у Львові Ринок ч. 10,
має на складі всі українські видання, висилає всякі книжки
на всяких мовах скоро і точно.

Приймаєть ся передплата на 1912 рік

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВУ ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНУ ПЕРЕДОВОЇМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛОГІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ

що виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

(XXI РІК ВИДАНИЯ).

Журнал сей крім розвідок, заміток і матеріалів по українознавству — історії староруської, литовсько-польської й новійшій доби, історії літератури, етнографії, язика та иньшим близьким областям наук подає широко ведений перегляд наукової літератури, яка дотикаєть ся просто або посередно вказаних вище дисциплін — окремих публікацій і видань періодичних (коло 200 наукових часописей в перегляді), в виді критичних оцінок або рефератів.

Передплата для Австрії 12 корон на рік (поодинокі книжки по 3 корони) **приймає Канцелярія Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.**

Передплата для Росії 6 р. — приймає Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“ в Кіїві (Б. Владимирская № 28).

Тамже на складі всі **инші видання Наукового Товариства імени Шевченка**: Збірники секцій — історичної, фільологічної й природничо-математичної, Жерела (Fontes historiae ruthenicae), Памятки (Monumenta linguae necnon litterarum ruthenicarum), Українсько-руський Архив, Українська Бібліотека, Історична Бібліотека і Матеріяли до української етнології, Етнографічний Збірник, Студії, з поля суспільних наук, Часопись правнича й економічна, Правнича Бібліотека, Матеріяли до української бібліографії.

НАША ШКОЛА **НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ** **ЖУРНАЛ.**

Орган Товариств українських учителів середніх і висших шкіл: „Учительська Громада“ у Львові і „Тов. ім. Сковороди“ в Чернівцях.

Виходить 4 рази на рік книжками 5—6 аркушів.

Видає **Редакційний Комітет.** — Відповідає за редакцію: **Ів. Кривецький.**

Умови передплати: В Австро-Угорщині: річно 10 кор., піврічно 5 кор.

Для заграниці: „ 12 „ „ 6 „

Члени Товариства „Учительська Громада“ і „Тов. ім. Сковороди“ дістають журнал безплатно.

Редакція й Адміністрація: Львів, ул. Сувійського, ч. 21.

Книгарня Літературно-Наукового Вістника в Києві, Вел. Володимирська 28,

має на складі всі українські видання, висилає всякі книжки
на всяких мовах скоро і точно.

ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА В КИЇВІ ВИХОДЯТЬ ВІД 1908 РОКУ.

Редакційний комітет:

Мих. Грушевський, Вол. Перетц, Мик. Василенко.

Приймаєть ся передплата на серію третю (т. IX—XII): 5 р. з пересилкою в Росії, за кордон — 6 р., для студентів, учеників, народніх учителів — 3 р.

Восьмою книжкою скінчила ся серія друга. Передплатників просять поновляти передплату по адресі: Бюро Українського Наукового Товариства, В. Володимирська, № 42.

Ціна першої і другої серій в продажі 6 рублів кожна.

ЗМІСТ ІХ КНИГИ: 1. В. Перетц: Український список „Сказанія про Індійське Царство“. 2. М. Василенко: Г. Н. Теплов і його „Записка о непорядкахъ въ Малороссіи“. 3. Ів. Стешенко: Енеїда Котляревського і Котельницького в порівнанні з іншими текстами. 4. М. Стаєук: Економічні відносини України до Великої Росії і Польщі. 5. Хроніка. 6. Листи Ігумена Лебединського монастиря Філофея Контаровського (1765—1767 pp.) з передмовою Оп. Левицького.

З огляду, що надсилання передплати з Галичини на Записки Українського Наукового Товариства в Києві, очевидно, робить трудности багатьом, Рада Товариства за порозумінням з Книгарнею Наукового Товариства ім. Шевченка поставила: замість передплати для Галичини завести продажу поодиноких томів Записок в тій книгарні по зниженій ціні, а власне том буде продавати ся в ній по 3 кор. 20 сотиків

Вийшла новим виданням
ІЛЮСТРОВАНА

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Проф. МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

значно доповнена, багато нових ілюстрацій. Ціна та сама.

КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ НА УКРАЇНІ XVI—XVII вв.

Проф. Мих. Грушевського

Популярна, багато ілюстрована книжка. В звичайній обгортці ціна 1 р. 35 к., в кращій 1 руб. 50 коп., в гарній оправі 1 руб. 85 коп.

Склад в Книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка.

Українська Книгарня в Харкові,

Рибна 25,

богатий вибір українських книжок, листових карток, нот і народніх артистичних виробів; видання Наукового Товариства ім. Шевченка й інших.

Жертвуйте на пам'ятник Шевченка у Києві!

Жертви слати на книжечку

Краєвого Союзу Кредитового у Львові, ч. 5555.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1912 РІК НА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ Й СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ,

що виходить далі книжками 12—15 аркушів великої вісімки з давнішою же програмою, при близькій участі В. Винниченка, М. Гехтера, М. Євшана, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Леонтовича, Лесі Українки, О. Олеся, Л. Старницької-Черняхівської, Л. Цегельського.

Видає **УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА.**

За львівську редакцію відповідає др. Льонгін Цегельський.

Адміністрація у Львові: ул. Супінського, ч. 21.

За київську редакцію відповідає О. Олес.

Адміністрація в Києві (лише для Росії): Вел. Володимирська, 28.

Передплата, платна у Львові, вносить:

В Австрії з пересилкою на пів року 12 кор., на цілий рік 18 кор.; на інші терміни передплата не приймаєть ся.

В інших державах (крім Росії) передплата вносить 22 кор. (23 франки, в Америці 4-50 долари, в Німеччині 20-40 мар.), і може бути тільки річна.

Книжки висилають ся раз на місяць; хто надсилав передплату по виході книжки, дістає належні книжки при найближшій розсилці. Реклямувати книжку можна найпізнійше по одержанню дальшої нової книжки. Інші реклямації полагдують ся тільки по вирівнанню належитости за книжку (2 кор.)

На зміну адреси треба присилати 50 сотиків; при тім треба подавати все не лише нову, але й стару адресу. — Всякі грошеві претенсії журналу до передплатників платні і заскаржувані у Львові. Доки хто не повідомив адміністрації виразно окремим письмом, що перестав передплачувати журнал, доти відповідає за всі вислані йому книжки.

З огляду, що останніми часами ЛНВістник став розширювати ся серед менше заможних верств нашої суспільности, загальні збори Українсько-Руської Видавничої Спілки з дня 9/VI. 1910 ухвалили установити річну передплату

для незаможних учеників і студентів висших шкіл, несталих (провізоричних) учителів і учительок, підурядників, робітників і селян у висоті 14 корон.

